

e-ISSN 2630-6417

Volume: 9 Issue 67 Year:2023

JOSHAS

International

Journal of Social, Humanities And Administrative Sciences

**International
Refereed Indexed
Open Access
e-Journal**

EDITOR

Prof. Dr. Danial KIDIRNIAZOV

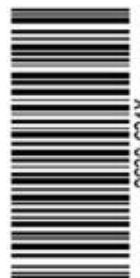
COMMUNICATION

journalofsocial.com

joshasjournal@gmail.com

2630-6417

From The Editor / Editorden / О т Р е д а к т о р а

English

JOURNAL OF SOCIAL, HUMANITIES AND ADMINISTRATIVE SCIENCES journal began its publication in 2015. JOSHAS is an international, refereed fervent and online journal, that publishes academic studies in the field of social sciences.

We would like to thank you for your support to our advisory board, editorial board and arbitration board. We are also grateful to the scientists who share your study with us.

We are aware of the fact that we will be guided by stronger steps in the field of social sciences with the support you will give us in the future. For this reason, we are honored to see you in our broadcast, consultation or referee boards.

We would like to thank you for all the support you give in this way we are trying to become a social platform, and I offer respects.

Turkish

JOSHAS dergisi, 2015 yılında yayın hayatına başlamış, akademik bir dergidir. JOSHAS, sosyal bilimler alanında yapılan akademik çalışmaları yayınlayan **uluslararası, hakemli ve e-dergidir**.

Şu ana kadar danışma kurulu, yayın kurulu, hakem kurulunda yer alarak bizlere destek veren hocalarımıza teşekkür ederiz. Ayrıca çalışmalarınız bizimle paylaşan bilim insanlarına da minnettarız.

Bundan sonraki zamanlarda da bizlere vereceğiniz destek ile sosyal bilimler alanında daha güçlü adımlarla yol alacağımızın farkındayız. Bu nedenle sizleri yayın kurulumuz, danışma kurulumuz veya hakem kurullarımızda görmekten onur duyuyoruz.

Sosyal bir platform haline gelmeye çalıştığımız bu yolda vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

Русский

Журнал «ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ, ГУМАНИТАРНЫХ И АДМИНИСТРАТИВНЫХ НАУК» начал свою публикацию в 2015 году. JOSHAS - это международный, реферируемый пылкий и онлайн-журнал, который публикует научные исследования в области социальных наук.

Мы хотели бы поблагодарить вас за поддержку нашего консультативного совета, редакционной коллегии и арбитражного совета. Мы также благодарны ученым, которые делят ваше исследование с нами.

Мы осознаем тот факт, что мы будем руководствоваться более сильными шагами в области социальных наук с той поддержкой, которую вы нам дадите в будущем. По этой причине мы имеем честь видеть вас в наших советах по вещанию, консультации или советам.

Мы хотели бы поблагодарить вас за всю поддержку, которую вы даете таким образом, мы пытаемся стать социальной платформой, и я предлагаю уважение.

Professor Dr. Danial KIDIRNIAZOV
Editor

Generic Page

JOURNAL ADMINISTRATION / УПРАВЛЕНИЯ ЖУРНАЛОМ / DERGI YÖNETİMİ		
Editör/ Editor / Редактор		
Prof. Dr. Danial KIDIRNIAZOV Russian Science Academy Mahaçkala, Russian Federation		
Disciplines Editor/Disiplin Editörleri/ Редактор дисциплин		
Professor Chunxing FAN	Business Administration	Tennessee State University
Professor Junaid M.SHAIKH	Technology	Curtin University of Technology U.
Professor Mahir FISONOGLU	İktisat	Çukurova University
Professor Mehdi TEHRANI	Psychiatry	Columbus State University
Professor Ramazan ERDEM	Healthcare Management	Suleyman Demirel University
Professor Milind SATHYE	Finance	University of Canberra
Ass. Prof. Dr. Fikret SOYER	Sport	Sakarya University
Professor Mieczysław W. SOCHA	Int.Advisory Board	Warsaw University
Professor Mustafa TALAS	Sociology	Omer Halisdemir University
Professor Shpresa HOXHA	Labour Economics	Prishtina University
Professor Ayslu B. SARSEKENOVA	Social Sciences	Orleu National Development Inst.
Assoc.Professor Dr. Kemal ŞAHBAZ	Science Education	Mersin University
Foreign Language Linguist/Yabancı Dil Uzmanı/ Иностраный язык Лингвист		
Dr. Lubof ABRACHAKOVA Siberia Russian Academy of Science		
Index Supervisor / İndeks Sorumlusu/ Супервизор индекса		
Tatiana KORLOVA Kiew / Ukranya		
ADVISORY BOARD / КОНСУЛЬТАТИВНАЯ КОЛЛЕГИЯ / DANIŞMA KURULU		
Dr. Ablimanat ZHOLDASBEKOV H. Ahmet Yesevi International Kazakh-Turk University		
Dr. Afaq SADIKOVA Baku State University		
Dr. Aiman AKYNBEKOVA Talas State University		
Dr. Aizhan BAİMUKHAMEDOVA Eurasian Research Institute		
Dr. Akhan BIZHANOV Institute of Philosophy, Political Science And Religion Studies		
Dr. Altaiy ORAZBAYEVA Kazakhstan Branch of the Moscow State University		
Dr. Alia R. MASALIMOVA Al - Farabi Kazak National University		
Dr. Abdikalik KUNIMJIAN Kazakh State Women's Teacher Training University		
Dr. Alla A. TIMOFEVA Vladivostok State University of Economics		
Dr. Amanbay MOLDIBAEV Taraz State Pedagogical University		
Dr. Anatoliy LOGİNOV Ukraine Shevchenko Lugan National University		
Dr. Ansi Rezeda SAFİULLİNA Bulgarian Islamic Academy, Kazan Federal University		
Dr. A. M. ZHUBANDYKOVA Kazakh State Women's Teacher Training University		
Dr. A.S. KIDIRŞAYEV Western Kazakhstan State University		
Dr. Assem SAGATOVA Karaganda State Technical University		
Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA Orleu National Development Institute		
Dr. Badriddin MAKSUDOV Tajik National University		
Dr. Bahit KULBAEVA S.Baybeşev Aktobe University		
Dr. Bakit OSPANOVA H. Ahmet Yesevi International Kazakh-Turk University		
Dr. Bibiziya KALSHABAYEVA Al-Farabi Kazakh National University		
Dr. Botagul TURGUNBAEVA Kazakh State Women's Teacher Training University		
Dr. Cynthia CORREA Sao Paulo University		
Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA Rasulbekov Kyrgyz University of Economics		
Dr. Elena Belik VENIAMINOVNA Vladivostok State University of Economics		
Dr. Elmira FARAJULAYEVA Baku State University		
Dr. Fujimaki HARUYUKI Tottori University		
Dr. Gulşat ŞUGAYEVA Dosmukhamedov Atyrau State University		
Dr. Jenishbek DUYSHEYEV Toktomamatov International University		
Dr. Jun NAGAYASU Tohoku University		
Dr. Kalemkas KALIBAEVA Kazakh State Women's Teacher Training University		
Dr. Karligash BAYTANASOVA Al - Farabi Kazak National University		
Dr. Klara PUŞKİNA Chuvash State University		
Dr. Latkin A. PAVLOVIC Vladivostok State University of Economics		
Dr. Mahabbat OSPANBAEVA Taraz State Pedagogical University		
Dr. Maha Hamdan ALANAZİ King Abdulaziz Institute of Technology, Riyadh		
Dr. Mahbub Ul ALAM Bangladesh Islami University		
Dr. Maira ESİMBOLOVA Kazakhstan Narkhoz University		
Dr. Maira MURZAHMEDOVA Al - Farabi Kazak National University		
Dr. Maryash KADRALİNOVA Kostanay College of Social Adaptation		
Dr. Merina B. VLADIMIROVNA Vladivostok State University of Economics		
Dr. Mavlyanov ABDİGAPPAR Kyrgyzstan Elaralik University		
Dr. Muhabbat KURBANOVA Tashkent State University		
Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ University of Eurasia		

Dr. Muhammad Ismaeel RAMAY	Bahria University
Dr. Nadejda HAN	E.A. Buketov Karaganda State University
Dr. Nina KINDIKOVA	Gorno-Altai State University
Dr. Nobuaki TAKEDA	Sapparo City University
Dr. N.N. KERMANOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Olga PAVLOVSKAYA	Kuban State Agrarian University
Dr. P.S. PANKOV	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Rövşen MEMMEDOV	Sumgayit State University
Dr. Ramazan KHALIFE	El Ezher University
Dr. Rustem KOZBAGAROV	M. Tıñşbayev Kazakh Vehicle and Communication Academy
Dr. Ryo YAMADA	Sapparo City University
Dr. Talantaaly BAKCHİYEY	International Association of Manasologists
Dr. Vera ABRAMENKOVA	Institute of Family and Educational Studies in Russia
Dr. Vladimir VISLIVİY	National Technical University of Ukraine
Dr. Wakako SADAHIRO	Sapparo City University
Dr. Wali RAHMAN	Sarhad University Of Science & Information
Dr. Yang ZİTONG	Wuhan University
Dr. Zaki ALİBAYEV	Bashkir State Pedagogical University
Dr. Zaituna DUDAREVA	Bashkir State University
Dr. Zhazira NURSULTANKYZY	Bolashak University
PUBLICATION BOARD / РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ / YAYIN KURULU	
Dr. Abdimanap ZHOLDASBEKOV	M. Auezov South Kazakhstan State University
Dr. Abdulhamit ŞUAYB	El Ezher University
Dr. Aiman AKYNBEKOVA	Talas State University
Dr. Ansi Rezeda SAFİULLİNA	Bulgarian Islamic Academy, Kazan Federal University
Dr. Atıf Muhammed El EKRET	El Ezher University
Dr. A.S. KİSTAUBAYEVA	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA	K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi
Dr. Bekzhan B. MEYRBAEV	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Dzhakıpbek A. ALTAEV	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Dmitriy VASILYEV	Russian Academy of Entrepreneurship
Dr. George RUDIC	Montreal Pedagogical Institute
Dr. G.I. ERNAZAROVA	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Gülbahar ATASEVER	Muğla Sıtkı Koçman University
Dr. Gulmira ABDİRASULOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Gulsara Asatova	Uzbek State University of Physical Culture and Sports
Dr. Gulzar İBRAHİMOVA	Baku Eurasian University
Dr. Ghulam DASTGEER	Pakistan Air University
Dr. İlnur ZAKİYEY	Bashkir State University
Dr. İsaevna URKİMBAEVA	Abilay Han International Relations University
Dr. K.A.TLEUBERGENOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Kenes JUSUPOV	M. Tıñşbayev Kazakh Vehicle and Communication Academy
Dr. Kenjehan MEDEUBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Kulaş MAMİROVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Maryam ARPENTYEVA	Ugra State University
Dr. Rimma PARDABAYEVA	Ufa State University
Dr. Ruzikul MUSTAFAKULOY	Termez State University
Dr. Samarbek OSMONOV	Osh Humanitarian And Pedagogical Institute
Dr. Susın Haseneyn El-HUDHUDİ	El Ezher University
Dr. Shıgeko KAMİSHİMA	Sapparo City University
Dr. Şara MAJİTAYEVA	E.A. Buketov Karaganda State University
Dr. Takashi HASUNİ	Sapparo City University
Dr. Tsendiin BATTULGA	Mongolia State University
Dr. T.O. ABİSEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Tughral YAMİN	Pakistan National University Of Science
Dr. Ulbosın KİYAKBAEVA	Abay Kazak National Pedagogical University
Dr. Usam Faruk İMAM	El Ezher University
Dr. Yoshio KANAZAKİ	Tohoku University
Dr. Zia Ur REHMAN	A/P National Defence University
REFEREE LIST / Список судей / HAKEM LİSTESİ	
Associate Prof.Dr. Ece MÜEZZİN	International Final University
Associate Prof.Dr. Fikret ÇELİK	Anadolu University
Associate Prof.Dr. İsmail ELAĞÖZ	Çanakkale Onsekiz Mart University
Associate Prof.Dr. İhsan TOPÇU	Sivas Cumhuriyet University
Associate Prof.Dr. Mehmet Nuri PARMAKSIZ	Selçuk University
Associate Prof.Dr. Mustafa ERSOY	Sivas Cumhuriyet University
Associate Prof.Dr. Nalan Okan AKİN	Giresun University
Associate Prof.Dr. Polat YÜCEKAYA	Çanakkale Onsekiz Mart University
Associate Prof.Dr. Sefa USTA	Karamanoğlu Mehmetbey University
Associate Prof.Dr. Serhat ERDEM	Serhat University
Associate Prof.Dr. Tuğbay Burçin GÜMÜŞ	Gedik University

Assist.Prof.Dr. Alican UMUT	Trakya University
Assist.Prof.Dr. Gülay DOĞAN	Istanbul Yeni Yüzyıl University
Assist.Prof.Dr. Hasan ÜNVER	Eskişehir Osmangazi University
Assist.Prof.Dr. Kader REYHAN	Eskişehir Osmangazi University
Assist.Prof.Dr. Kevser Çeltik ŞAHLAN	OSTİM Technical University
Assist.Prof.Dr. Murat SAĞBAŞ	National Defense University
Assist.Prof.Dr. Merve Kurt KIRAL	Ostım Technical University
Assist.Prof.Dr. Neslihan ARSLAN	Bandırma On yedi Eylül University
Assist.Prof.Dr. Saniye Çiğdem KOÇAK	Uşak University
Assist.Prof.Dr. Yasin BOL	Anadolu University
INDEXED / İNDEKÇ / İNDEKSLER	
ICI World of Journals Index Copernicus	
Root Society for Indexing	
Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)	
ResearchBible (Academic Resource Index)	
Scientific Indexing Services (SIS)	
Active Search Results Engineer (ASR)	
Directory of Research Journals Indexing (DRJI)	
I2OR Indexing Services & Evaluation of Publication Impact Factor (PIF)	
Society of Economics and Development	

Contents / İçindekiler

Dilara Gökçen Paç A Space Consumption: The Process of Objectification of Home Bir Mekân Tüketimi: Evin Nesnelleşme Süreci	3235-3240
Ebru Arslan & Serpil Yayman Sanat Eserlerinde Doğaüstü Güçler: Goya'nın Üç Eserinin İkonografik İncelemesi Supernative Powers In Works of Art: Iconographic Examination of Goya's Three Works	3241-3253
Rabia Seher Çerkez & Hicran Hanım Halaç EKAP Sistemi Üzerinden Sokak Sağlıklaştırma Projelerinin Bibliyometrik Analizi Bibliometric Analysis of Street Improvement Projects via Ekap System	3254-3267
Simge Ünal & Hande Çelikay Söyler Alkol Bağımlılığında Nüksü Yordayan Faktörler: Aile Ortamı ve Özyeterlilik Factors Predicting Relapse in Alcohol Addiction: Family Environment and Self-Efficacy	3268-3281
Karani Fındık & Recep Ercan Ortaokul Öğrencilerinin Vatansızlık Değerine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi A Research on Secondary School Students' Attitudes to the Value of Patriotism	3282-3288
Serhat Soyşekerci Ölüm ve Hakikat The Death and Truth	3289-3294
Mehmet Alagöz & Hilal Paksoy Ahilik ve Modern Kooperatifçiliğin Kooperatif İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi Evaluation Of Ahilik and Modern Cooperatives In Terms Of Cooperative Principles	3295-3301
Murad Yüksel İşyerinde Nezaketsiz Davranışlar ve Kişilerarası Çatışma: Duygusal Zekânın Düzenleyici Etkisi Workplace Incivility and Interpersonal Conflict: The Moderating Effects of Emotional Intelligence	3302-3314
Basri Gençcelep İki Boyutlu Sanat Eserlerinin Sayısal Reprodüksiyonunda Renk Yönetimi: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Müzesi Örneği Color Management In Digital Reproduction Of Two-Dimensional Artworks: The Case Of Atatürk University Museum Of Fine Arts	3315-3326
Özgür Yakınlar & Ömer Özden Evsat Usulünde Bestelenmiş Tevşihlerin Usul ve Aruz Vezni İlişkisi Bakımından İncelenmesi Examination of the Composed Tevşih in the Evsat Usul in Terms of the Relationship Between Usul and Aruz Vezin	3327-3342
Fatma Çelik Bayram & Hacı Ahmet Karadağ Endüstri 4.0 Teknolojilerinin Sürdürülebilir Ekonomi Üzerine Etkisi: Seçili OECD Ülkeleri Üzerine Bir Analiz Impact of Industry 4.0 Technologies on Sustainable Economy: An Analysis on Selected OECD Countries	3343-3352

A Space Consumption: The Process of Objectification of Home

Bir Mekân Tüketimi: Evin Nesnelleşme Süreci

ABSTRACT

Within the context of spatial consumption, the commodification of homes is contingent upon societal shifts and environmental dynamics. Urban development, technological advancements, and the evolution of lifestyles can shape the structure and utilization of space. The notion of 'home' has transcended its fundamental role as a mere shelter, evolving into a complex spatial entity that reflects individuals' social identities, personal preferences, and positions within the cultural context. The objectification process of home signifies an evolutionary transformation in which individuals perceive their living spaces not merely as functional structures, but also as spaces imbued with symbolic and emotional meanings. This topic forms a pivotal intersection among disciplines such as architecture, sociology, and cultural studies, contributing to a deeper understanding of the multidimensional role of space in human life. However, these unique abodes, originally intended to offer a diversified range of personalized living experiences through distinct spatial arrangements, are being commoditized by homogenizing them with standardized types and typologies. The aim of this study is to conceptually examine the boundaries and frameworks of a space that has transitioned into a consumable product, paralleling the process of its commodification.

Keywords: Space, Consumption, House, Objectivity

ÖZET

Mekânın tüketimi bağlamında evin nesnelleşmesi toplumsal değişimlere ve çevresel dinamiklere bağlıdır. Kentsel gelişim, teknolojik ilerlemeler ve yaşam tarzındaki evrilme, mekânın yapısını ve kullanımını şekillendirebilir. Ev kavramı, sadece temel barınma işlevinin ötesine geçerek, bireylerin sosyal kimliklerini, kişisel tercihlerini ve kültürel bağlam içerisindeki konumlarını yansıttığı karmaşık bir mekâna dönüşmüştür. Bu fenomen, "evin nesnelleşme süreci" olarak bilinir ve bireylerin mekânsal çevreleri nasıl anlamlandırdığı ve kullanımını nasıl şekillendirdiği konusunda temel bir araştırma alanı sunar. Evin nesnelleşme süreci, bireylerin yaşam alanlarını sadece fonksiyonel birer yapı olarak değil, aynı zamanda sembolik ve duygusal anlamlarla yüklü mekânlar olarak algıladıkları bir evrimsel dönüşümü ifade eder. Bu konu, mimarlık, sosyoloji ve kültürel çalışmalar gibi disiplinler arasında önemli bir kavşak noktası oluşturur ve mekânın insan yaşamındaki çok boyutlu rolünü daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlar. Biricik yaşam alanları olan evler, mekânsal organizasyonunu kendine özgü birer yaşam alanı sunma çeşitliliğinden çok, kullanıcıya sunulan benzer tip ve tipolojilerle tüm özgünlüğünü yitirerek birer tüketim nesnesi haline dönüşür. Evin öznel kimliği bir metalaşma unsuru olarak ayrıştığında kullanıcının öznel kimliği yok olmaya başlar. Çalışmanın amacı, bir tüketim nesnesine dönüşen mekânın sınır ve çerçevesinin nesnelleşme süreci paralelinde kavramsal olarak okumaktır.

Anahtar Kelimeler: Mekân, Tüketim, Ev, Nesnellik

INTRODUCTION

In a world constantly undergoing change, it is evident how the concept of consumption has evolved and transformed both before and after the Industrial Revolution. Following the Industrial Revolution, consumption began to manifest its influence worldwide and has become an integral part of our daily lives. To the extent that consumption is perceived as adding value and has become a means of distinguishing oneself from others within society. Embedded in our daily lives, consumption has normalized to a point where its excessiveness often goes unnoticed within the flow of life. A state to the contrary is seen as unusual, indicating a departure from the realm of mere necessity. Consumption is a culture that cannot be reduced solely to the context of needs. The increase in people's needs does not necessarily correspond to an increase in production; it is the variable of differentiation that determines this relationship. Thus, this relationship lies between the increasing differentiation of products and the increasing differentiation of societal prestige. However, while the differentiation of products may be limited, the increasing differentiation of societal prestige is limitless. As a social entity, an individual is not limited within the boundaries of needs, apart from physical characteristics. They generate meaning and value that sets them apart from others. While a person might have quantitative limitations in terms of consuming food due to their digestive system, the boundaries of their cultural system are not limiting but rather boundless (Söylemez, 2006: 8).

¹ Dr, Architect, Ankara, Turkey

Dilara Gökçen Paç¹

How to Cite This Article

Paç, D. G. (2023). "A Space Consumption: The Process of Objectification of Home", *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(67):3235-3240. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSH AS.71793>

Arrival: 15 June 2023

Published: 31 August 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

"Consumption cannot be suppressed,
for it is built upon an absence."

Jean Baudrillard

Consumption is fundamentally an ever-evolving, infinite cycle of the consumption of human labor over time. The laborer is a human being, and it is once again a human who perpetually consumes the labor's output. Marx noted that the regulation and utilization of labor time is central to capitalism; the arrangement of time for utilization is essential. As a means of consumption and materials for consumption, the exchange of commodities is, in reality, an exchange of labor times (Urry, 1999:15). Marx emphasized that the core of the capitalist understanding is based on the destruction of space by time, leading to significant transformations across agriculture, industry, and population over time and space (Urry, 1999:19). The apparent effort of consumer culture to create differentiation is, in fact, a state of differentiation through the transformation of the same things without actually becoming distinct. Baudrillard elucidates the transformation of consumption from creating differentiation to becoming identical and homogenized: Consider this: the great configurations and condensation schemes that sustain the formation of meaning in poetry, the living articulation of separate elements, the great metaphors, and figures of contradiction—these are no longer possible. Only the eternal substitution of identical elements reigns. There is no longer any symbolic function; only an eternal mix of ambiance prevails, perpetually in spring (Baudrillard, 2013:27).

ARCHITECTURE AND CONSUMPTION

There is a sequential and complementary dialectical relationship between the Industrial Revolution and modernity. The changes that accompanied the Industrial Revolution began to emerge in the mid-18th century in England and quickly spread to European countries. Developments such as industrial production, population growth, and mechanization of production paved the way for significant societal and ideological changes. The post-Industrial Revolution societal developments and the resulting changes have distinct characteristics for many periods (Tercan, 2009:47). Architecture has evolved into a consumption platform where the changes that have persisted since the Industrial Revolution can be clearly observed. Space, a fundamental product of the discipline of architecture, is a created and consumed entity within social dynamics. Space goes beyond being a passive object of consumption and is a dynamic entity that directly influences and organizes consumption relationships (Yırtıcı, 2002:9). An architect assumes a social role in creating space, and this role, significantly influenced by the Industrial Revolution and still evolving, involves determining the processes of establishing a good living environment starting from the right to housing, in a world transformed by consumption, that shapes and continues to shape societal layers' (classes') settlement in space. Regarding the reflection of the new economy shaped by the current phase of global capitalism on architecture, city, and spatial formation, Lefebvre states in the 1970s that a transition has occurred from the production of goods in space to the production of space itself as a commodity (Oğuz, 2009:68). If we look at the consequences of the transformations that arise in consumption processes from a spatial perspective, it is observed that space becomes commodified and turns into a consumption object to the extent that it facilitates the expression of the new lifestyle. The users of these spaces are part of the new "upper middle class," which is both the producers, carriers, and consumers of the formation referred to as the consumption culture, organized by global capital. The distinctive feature of this era in spatial terms is that spaces facilitating the lifestyle of the upper middle class, with primary functions such as housing, health, education, culture, work, etc., are designed as interlinked functional transitions or overlaps, serving as consumption-oriented spaces such as shopping malls (Süer, Sayar, 2002:42).

Today, architecture has transformed into a commodity born within a social indicator system generated by contemporary consumption discourses. The abundance of architectural "isms" is a simple reflection of consumption relationships. Forms emerge, are consumed, and disappear successively without any inherent causality, independent of their reasons and contexts (Yırtıcı, 2002:11). Architecture and consumption represent a significant intersection that reflects the intricate relationships and cultural changes of modern society. In its traditional sense, architecture is perceived as the design of spaces that amalgamate functional and aesthetic value, while consumer culture centers around the acquisition and utilization of goods and services. The interplay between these two realms can be observed across a broad spectrum, ranging from individual homes to the silhouette of cities. In the contemporary landscape, the ascendancy of consumer culture has profoundly impacted architectural practice and spatial utilization. Homes have evolved beyond mere living spaces; they now serve as conduits for conveying status and identity. People may perceive their homes not just as spaces for personal contentment, but as "brands" in themselves, placing importance on their alignment with societal expectations and trends over mere aesthetics. This phenomenon might lead to a prominence of standardized designs and external appearances. However, this transformation also presents novel opportunities. Architects, by understanding and seamlessly integrating consumer demands, can craft spaces that are both more functional and distinctive. Simultaneously, as concerns for sustainability intensify, consumption-driven approaches might yield to more sustainable and environmentally conscious designs. Within the context of examining the nexus between architecture and consumption, it is vital to envision spaces not solely as commercial commodities, but as designs that cater to individual needs and ways of life. The utilization of spaces holds the potential to reflect

the unique expressions and practical necessities of individuals. While the standardization of homes may mirror the influences of consumer culture, safeguarding distinctiveness and individuality stands at a juncture that elevates the significance and value of space. The rise of consumer culture has not only redefined the essence of spaces but also reshaped the role that these spaces play in human existence. In this paradigm, architecture and consumption stand as a dynamic interplay that reflects the multifaceted nature of modern society.

POETIC HOME

Architecture is fundamentally the tangible metaphor for experiences that lead to the senses and the inner journey of humans. While architecture extends beyond being just an image, it touches our lives. Often perceived as something that only activates the sense of sight, both poor and excellent architecture engage all our senses. In this context, architecture becomes the concretized and objectified form of senses and a metaphor. In today's world, the inevitable reality of perceiving architectural structures as visual images or paintings is accompanied by the fact that architecture's initial impact appeals to the sense of sight. However, Rasmussen expresses that the understanding of architecture goes beyond determining a building's style from its external appearance. Merely seeing architecture is not enough; we must also experience it. Understanding how a building is designed for a specific purpose, how it adapts to the rhythm and concepts of a particular period – these are the things you need to observe. You must inhabit the rooms, feel how the walls surround you, and witness how fluidly you move from one room to another. You must recognize the tactile effects, discover why certain colors are used, and understand how the room's location in relation to windows and sunlight influences color selection (Rasmussen, 2012:35). The world is a collection of experiences we perceive, touch, listen to, and measure with our entire physical existence. Our body, our home, is the repository of memory and identity (Pallasma, 2014:80). Deleuze has remarked in this context: Emotions are produced and are real, but they aren't produced solely by the building. Emotions are produced when a person connects with the building, and individuals prepare for these encounters through life experiences that include their education. Like any work of art, a building is a block of perceptions and emotions. Encounter is an experience, an experiment (Ballantyne, 2012:44). In the context of the relationship between architecture and consumption, the most significant architectural product can be positioned as the house. The house has demonstrated its relationship with consumption through the form of housing. However, when consumption enters the realm of the house, housing transforms from a concept of home to a tangible consumer object. The house is a space of "experience," and within the realm of consumption, this experience cannot coexist. The relationship between the house and humans is meaningful when framed within the context of this "experience." This concept of "experience" is defined by Aydınli as follows: "From an epistemological perspective on spatial interpretation, the essence that reflects the tension between meaning and form necessitates a strong relationship that holds together the entirety of all elements among the functional process of life, emotional and intellectual behaviors. At this point, the concept of 'experience' brings together the interpretation of space on a common ground, as it reflects the productive unity that is open to change and development between space as a sensory apprehension object and the cultural and societal forces contributing to its formation" (Aydınli, 2000: 41-42). Aydınli also emphasizes the importance of the concept of experience by stating: Architecture can be defined as the art of creating an environment that transforms user behaviors into responses; the understanding and interpretation of this environment take place around the axis of the 'experience' concept. Experience helps to reveal the hidden power arising from the tension between opposing concepts; and it can be considered as an epistemological foundation that sheds light on the interpretation of space" (Aydınli, 2000: 50).

A house cannot be reduced to a mere commodity, as it holds a special place in a person's life and inner world. A house is our corner in the world, our primal universe (Bachelard, 2013, p.34). The human being at the heart of the house is not confined to a physical body alone. Their soul becomes intertwined with the house they will inhabit, and it's within this unity that an individual's house becomes integrated with their own existence. In one's home, they are most themselves, in their most private world; an individual is not merely a being "thrown into the world," but a being nestled in the cradle of their home (Bachelard, 2013, p.37). Bachelard, who emphasizes the unique relationship between humans and houses, beyond that of other architectural structures, particularly addresses the structure of a house. He asserts that a house should not be seen solely as a physical object. Spaces like homes, which are places of birth, are not merely given; they are filled with traces of memories. Therefore, a space like a house plays a significant role, especially in the formation of memories. A house harbors the capacity for imagination, serving as a metaphorical realm where Bergsonian time operates. Our bodies do not forget the first house we encounter. The distinctive essence of a house is etched into us physically. Memories become material, and hence, in Bachelard's view, the temporality of memory is rooted spatially. Houses are lived through a person's body and memories (Urry, 1999:41). A house is the tangible embodiment of accumulated memories intertwined with "experience." While what is seen is concrete, the unseen aspects go beyond the tangible and hold significant meanings. A house is a refuge, and the experiences that occur within it can evoke feelings even through a scent in every phase of life. In this context, Bachelard portrays how a house transcends its visible four walls to become a living space uniquely belonging to an individual. He

explains: "To give the plan of a room that has really belonged to me, to describe the small room beneath the attic, to say that from the window one could see the hill between the indentations of the roofs, what use is it? In the memories of another century, only I can open the deep, concealed cupboard where the scent of dried grapes still lingers" (Bachelard, 2013:44).

THE COMMODIFICATION OF THE HOME

According to Pallasmaa, architectural space is more about lived space than physical space, and lived space is always more than geometry and measurability. Architecture defines an experiential space behind the physical appearance, so expressing this experience through mathematical formulas or tangible objects is not possible. Since the concept of experience is what constitutes architecture, it finds itself within a realm where it can be perceived, sensed, and experienced, beneath a concrete image. According to Bachelard, the relationship between the mind and space is defined as follows: The space perceived by the imagination cannot remain a space subjected to geometric measurement and thoughtless realization (Bachelard, 2013:28). Heidegger, on the other hand, states regarding this matter: "spaces" come into existence not with the "space" grasped mathematically but with the "place" grasped through human experience (Sharr, 2013:53).

Just like many spaces that have fallen under the influence of consumption, the objectification of the home has become inevitable. The home, too, has been standardized and transformed into a manufactured product, removed from its architectural context. In such a situation, the home has become a commodity that is produced and desired for consumption through various means. With the new understandings created by the modernization movement, the requirements for many new living environments within the home have progressed in parallel. Modern culture has led to the creation of organized and completed residences that play an active role in consumption. These residences entice consumers with messages, bringing the concept of home closer to housing, and even dissociating these concepts entirely from one another. The organized home within the context of modern cultural needs has been photographed as an architectural consumer product and made accessible to the masses. Architectural products presented as 'miniatures of reality' in photographs become a piece of experienced - tasted and stripped from context - merchandise in the eye of the beholder. When photographs portray one's most personal space, the home, as an advertising tool in magazines and posters, the home starts to transform into a marketed consumer commodity, and the potential users of the home also turn into consumers. Thus, the center (fortress) of subjectivity, which is the home, becomes objectified and needs to reorganize its relationship with the subject (Tekin, 2014: 13).

In capitalist societies, the home has become a part of consumer culture. It has taken on the form of four walls that offer the same living possibilities to each individual, creating similar and homogeneous living spaces. The home has transformed into an objectified entity, where the subject becomes alienated and unable to reach it, turning into an object of desire presented under the guise of modern culture. It has become an experimental object for generating answers to live in the most ideal home within the context of new understandings and the new culture of consumption. Loos contradicts this notion, stating: "The house does not have to say anything outside; on the contrary, all its richness must be obvious inside" (Loos, 1914: 339). The home is like a habitat composed of countless objects collected from different places and times, randomly found, gifted by someone, unrelated to each other, and when brought together, lacking a concern for creating unity. It's possible to metaphorize the objects in this habitat as micro-lives that carry all the data of the time and mindset they belong to, dragging them along as they enter the house (Akçay, 2021, 231). Within this habitat, the subject constantly holds the potential for experiencing new emotional encounters, as the habitat is constantly renewed and becomes more intricate. The very complexity that ensures productivity is the key, yet modern architecture's effort to whitewash all walls and see objects that bear the traces of time as stains, striving to turn the home into a fully completed, well-functioning machine from top to bottom, seriously alters the subject's potential emotional experiences by preemptively restraining the relationship with the home (Tekin, 2014: 20).

There are many factors that facilitate the process of the home becoming a consumption object. The home has been at the forefront of various discourses, with an idealized concept built around it. Advertisements, newspapers, magazines, and television, among other forms of public communication, have all fallen under the influence of this phenomenon, making it easier for the home to be objectified and transforming it into a desirable and ideal dwelling. However, the home is essentially a place where the interior world, defined by the architect's boundaries, belongs to it. What defines a home is not the creation of a traditional sense of place, where a place-like space is constructed, but rather the domestication of the field of vision in this manner (Colomina, B., 2011:314).

The phenomenon of modern architecture turning the home into a completely desirable object is directly related to modernity's control and management of the individual's subjectivity. The individual has been pushed to become a modern subject, detached from their personal characteristics, and has opened themselves up to the outside world,

inadvertently making themselves more universal. With industrialization and globalization, in an environment where everything is disciplined under the banner of 'efficiency', the individual has had to conform to the process of standardization and has been standardized themselves (Tekin, 2014: 45). In architectural practice, the commodification of the home leads us to question the balance between the commercial and social values of space. Viewing homes as purely commercial entities can weaken the unique meaning and societal function of space, but when design brings together individual expression and societal context, it can enrich the meaning of space. In this context, architects and society should collaborate to understand the challenges posed by the commodification of homes and reevaluate the significance of space in human life.

CONCLUSION

"Because a house,
is our corner of the world..."
Gaston Bachelard

In today's context, the concept of "commodification" has come to signify the loss of individuals' subjective and symbolic values in their living spaces, resulting in standardized and homogeneous structures. Particularly in this process, homes can deviate from their originality and become spaces that resemble each other. However, it is necessary to offer a critical perspective on how this process of homogenization affects the subjective character of homes and alters individuals' perception of space. The commodification process of homes is often driven by economic and commercial concerns, societal norms, and the standardization of the construction industry. This can lead to physical similarities between homes and the loss of their individuality. At this juncture, it is important to question how compatible the concept of "home" is with uniqueness and personal expression.

The transformation of homes into a more uniform structure can impact individuals' perception of space. The interior design, decoration, and arrangement of homes might be compelled to adhere to a general norm rather than reflecting the identities and lifestyles of their owners. This situation could undermine the quality of homes as spaces that carry meaning beyond mere functionality. However, in the light of this critical perspective, the uniqueness and subjective perception of homes can still be preserved. Individuals can continue to shape their homes according to their personal preferences and expressions. Unique home designs and alternative approaches can serve as resistance against the homogenizing commodification process of homes.

Globalization, capitalism, and advancing technology have ushered in a culture of consumption that extends its influence to every facet of our lives, including the homes where we spend a significant portion of our time. As culture becomes industrialized, the subject, who is an integral part of culture, shifts towards becoming an object, as Adorno pointed out; the culture industry intentionally molds consumers to fit its mold. The consumer is now a participant in this industry, readily accepting what is presented to them. Thus, the objectified consumer embarks on a quest to reclaim their subjectivity. While it was once believed that the subject could maintain control over their consumption, they have, in fact, become objects in the very heart of consumption. If architecture is regarded as the consumption of space, then the home must also be seen as a part of this consumption. However, as a product of architecture, the "home" responds to the need for shelter that encompasses the concept of "lived experience," setting it apart from all other architectural practices and products. The home is too intimate, personal, and individual to be commodified. It serves as a nest, a sanctuary, a refuge, and a dwelling. The home transcends the geometric architectural boundaries of four walls; it is much more than that. While the home inevitably becomes a part of consumption, it has been transformed into a commodity within the cultural framework of the industry, detached from its relationship with the subject. In such a context, the concept of "lived experience" cannot evolve distinctively from similarity, uniformity, and sameness. The transformation of "lived experience" into a consumable commodity has resulted in the loss of the home's entire subjectivity. In this context, the concept of "lived experience" has become incapable of development beyond similarity, uniformity, and sameness. The conversion of "lived experience" into a consumable commodity has led to the loss of the home's entire subjectivity. Within such a framework, the concept of "lived experience" fails to evolve into something distinct from similarity and sameness. The transformation of "lived experience" into a commodity has caused the loss of the home's entire subjectivity. The home, in this process, has become a part of industrial culture and a commodity, detached from its relationship with the subject. In such an environment, the concept of "lived experience" has failed to develop beyond the constraints of similarity and sameness. This transformation of "lived experience" into a consumable commodity has stripped the home of its essential subjectivity.

The abundance of choices presented to us by modern life, coupled with the inclination towards consumption, has paradoxically led to a sense of scarcity and limitation. The prevalence of uniformity has created a sense of lacking, and in a world where individuals are treated as objects, resisting and standing up against this situation is not an easy task. In a world dominated by capitalism, the rejection of this state of affairs and the search for differentiation prove

to be quite challenging. Our most profound experiences are often centered around our homes, yet due to the pressure of capitalism, these experiences are deprived of their true essence, leaving us with a limited realm of imagination. The pressure of capitalism has confined the concept of "home" to an image rather than allowing it to flourish beyond that. In a commodified modern culture where experiences are disregarded, standardized "lived experience" areas have been presented to us. Every step taken to further modernize homes has contributed to the process of commodification. The concept of "home" has been transformed into an ideal object, commodified as a residence, becoming an unattainable yet ever-desired commodity within the context of the subject's existence. In this context, the inexhaustible array of choices in modern life has paradoxically exacerbated a sense of scarcity and limitation. The impact of uniformity has induced a feeling of deprivation, while attempting to reject and counteract this situation in a world where individuals are objectified proves to be challenging. The experiences that occupy our minds the most are predominantly centered around our homes, yet under the weight of capitalism's influence, these experiences lack the depth they deserve, leaving us with a restricted realm of imagination. Capitalism's pressure has confined the concept of "home" to an image, rather than allowing it to flourish beyond these constraints. In a commodified modern culture that disregards experience, standardized "lived experience" spaces have been presented to us. Each step taken to further modernize homes has contributed to the process of commodification. The concept of "home" has been molded into an ideal object, commodified as a residence, turning into an unattainable yet perpetually desired commodity within the realm of the subject's existence.

REFERENCES

- Akçay, F. .Ç. (2021). Ulusal Mimari Proje Yarışmalarını Kullanıcı–Mekan İlişkisi Üzerinden Okumak, *Online Journal of Art and Design*, 9(3), 211-233, <http://adjournal.net/articles/93/9317.pdf>
- Aydınlı, S., (2000). Epistemolojik Açıdan Mekan Yorumu, *Mimarlık ve Felsefe*, A. Şentürer, Ş. Ural, A. Atasoy (yay. haz.), YEM Yayın
- Bachelard, G.,(2013). *Mekânın Poetikası*, İthaki Yayınları
- Ballantyne, A.,(2012). *Mimarlar için Deleuze ve Guattari*, YEM Yayınları
- Baudrillard, J., (2013). *Tüketim Toplumu*, Ayrıntı Yayınları
- Colomina, B., (2011). *Mahremiyet ve Kamusallık*, Metis Yayıncılık
- Lefebvre, H.,(1974). *From The Production of Space, Architecture Theory since 1968*, edited by K. Michael Hays, Columbia University Graduate School of Architecture, Planning and Preservation, New York
- Loos, A., (1914). *Heimat Kunst*, 1. Cilt
- Oğuz, F., (2009). *Yabancılaşma-“Yer”den “Yokyer”lere*”, *Mimarlar Odası Yayınları*, *Mimarist Dergisi*, İstanbul
- Sharr, A., (2013). *Mimarlar için Heidegger* , YEM Yayınları
- Söylemez, N., F., (2006). *Mimarlığın; Tüketim Kültürü ve Kültürel İletişim Bağlamında Rem Koolhaas Örneği Üzerinden İrdelenmesi*”, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi
- Süer, D., Sayar, Y.,Y., (2002). *Küresel Sermayenin Yeni Tüketim Mekanları Lüks Konut Siteleri*, *Mimarlık ve Tüketim*, Boyut Yayın Grubu
- Tekin, D., (2014). *Modern Kültürde “Ev” İn Nesneleşmesi: Özne Üzerinden Bir Okuma*, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ
- Tercan, A., (2009). *Tüketim Olgusunun Anlamsal İndirgenmesi ve Mekan- Artı Ürün ve Pazaryeri*, *Mimarist Dergisi*, *Mimarlar Odası Yayınları*
- Urry, J., (1999). *Mekanları Tüketmek*, Ayrıntı Yayınları
- Rasmussen, S., E., (2012). *Yaşanan Mimari*, Remzi Kitapevi
- Yırtıcı, H.,(2002). *Tüketimin Mekansal Örgütlenmesinin İdeolojisi*, *Mimarlık ve Tüketim*, Boyut Yayın Grubu

Sanat Eserlerinde Doğaüstü Güçler: Goya'nın Üç Eserinin İkonogra İncelemesi

Supernative Powers In Works of Art: Iconographic Examination of Goya's Three Works

ÖZET

Büyünün tüm sanatların özü olduğuna dair yaygın bir kanaat vardır. Mağara resimlerinin yapılaş amaçlarının arkasında görsel bir haz yaratmanın ötesinde büyüsel bir motivasyon yattığı düşünülür. Ancak modern sanatın ortaya çıkmasıyla birlikte doğaüstü güçlerin kompozisyonlarda yer almasının sanatsal bir kaygının ve eleştirinin neticesi olduğu da dile getirilmektedir. 1746-1828 yılları arasında yaşamış, Romantizm akımının öncüleri arasında yer alan İspanyol ressam Francisco Goya, Avrupa'da cadı ve büyü konulu eserlerin yoğun üretildiği dönemde modern sanatın kurucularından biridir. Sanatçı yaşadığı dönemin etkisiyle ve yaşamının belirli dönemlerinde içine girdiği bunalımın neticesi olarak büyü, cadı, batıl inanç gibi temalara eserlerinde yer vermiştir. Francisco Goya'nın cadı ve büyü konusunu ele alan "Büyü", "Cadıların Uçuşu" ve "Cadıların Şabati" adlı üç eseri Erwin Panofsky'nin "ikonografik ve ikonolojik sanat eleştirisi yöntemi" kullanılarak analiz edilmiştir. Eserin analizi doğal anlam (olgusal, ifade anlam), uzlaşmalı anlam (ikincil anlam) ve içsel anlam (içerik) alt başlıklarından oluşmaktadır. Döneme özgü biçim ve içerik özelliklerinin, sanatçı Goya'nın büyü ve cadı konulu resimlerine nasıl yansıdığına Panofsky'nin yöntemiyle incelenmesi araştırmanın amacını ve önemini oluşturmaktadır. İncelenen eserlerde cadıcılık inancının içerdiği figürlerin ikonografik anlamlarının yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür. Goya yarattığı eserlerinde bir yandan İspanyol toplumunun gündelik hayatında yer eden inanç ve korkularının yanı sıra bu korkudan yarar sağlayan kiliseye yönelik olarak da eleştirel bir yaklaşım sunduğu ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Büyü, Cadıcılık, Goya

ABSTRACT

There is a widespread belief that magic is the essence of all arts. It is thought that behind the purpose of the cave paintings lies a magical motivation beyond creating visual pleasure. However, it is also stated that with the emergence of modern art, the inclusion of supernatural forces in compositions is the result of an artistic concern and criticism. Spanish painter Francisco Goya, who lived between 1746-1828 and is one of the pioneers of the Romanticism movement, is one of the founders of modern art in the period when works on witches and magic were intensively produced in Europe. The artist has included themes such as magic, witch, and superstition in his works as a result of the influence of the period he lived in and the depression he went through in certain periods of his life. Francisco Goya's three works titled "Magic", "Flight of the Witches" and "Witches' Sabbath", which deal with witch and magic, were analyzed using Erwin Panofsky's "iconographic and iconological art criticism method". The analysis of the work consists of natural meaning (factual, expressive meaning), consensus meaning (secondary meaning) and internal meaning (content). The aim and importance of the research is to examine how the form and content characteristics of the period are reflected in the paintings of the artist Goya on magic and witches, using Panofsky's method. In the analyzed works, it was seen that the iconographic meanings of the figures included in the belief of witchcraft were used extensively. In his works, Goya reveals that he presents a critical approach towards the church, which benefits from this fear, as well as the beliefs and fears that take place in the daily life of Spanish society.

Keywords: Art, magic, witchcraft, Goya

GİRİŞ

1746-1828 yılları arasında yaşamış olan İspanyol ressam Francisco Goya Romantizm akımının öncüleri arasında yer almaktadır. Goya'nın eserlerinde, romantik sanatın gereklilikleri doğrultusunda doğaya ve duygulara yönelik ilgiyi görmek mümkündür. Sanatçı yaşamının belirli dönemlerinde içine girdiği bunalımın neticesi olarak bazen de aldığı siparişlere bağlı olarak karamsar eserler vermiştir. Örneğin 1819'da "Sağır'ın Köşkü" adıyla bilinen evini satın aldıktan sonra 5 yıl içerisinde evinin duvarlarına "Kara Resimler (Pinturas Negras) olarak isimlendirilen ve içlerinde en ünlü yapıtlarından bir olan "Çocuklarını Yiyen Satürn"ün de yer aldığı 14 resim çizmiştir (Görsel: 1). Kendisi tarafından isimlendirilmemiş olan bu çalışmalar Goya'nın ölümünden uzun zaman sonra, 1873'te tuvale aktarılmıştır. Akademik değerlendirmelere göre "Kara Resimler" in yaratılmasının ardında Goya'nın fiziksel ve psikolojik durumu yatmaktadır (Yetkin, 1993).

Ebru Arslan¹
Serpil Yayman²

How to Cite This Article

Arslan, E. & Yayman, S. (2023). "Sanat Eserlerinde Doğaüstü Güçler: Goya'nın Üç Eserinin İkonografik İncelemesi", Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 9(67):3241-3253. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSH.AS.70278>

Arrival: 25 May 2023

Published: 31 August 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Sanatta Yeterlilik Öğrencisi., Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tasarım Çalışmaları Bölümü, Uşak, Türkiye

² Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Uşak, Türkiye

Görsel 1. Francisco de Goya, 1819-1823, Çocuklarını Yiyen Satürn

Goya'nın cadıları konu ettiği resimlerden bir kısmı kendisine Osuna Dükü ve Düşesi tarafından sipariş edilmiştir. Bu sipariş kapsamında 1797-1798 tarihleri arasında altı tablo üreten Goya'nın eserlerinin ana teması cadılar olmuştur. Dük ve Düşes'in kır evlerini dekore etmek, süslemek için cadı temalı eserler sipariş etmeleri, cadılığın ve daha da genişleterek söylemek gerekirse doğaüstücülüğün 18. yy'da ne kadar rağbet gördüğünü ortaya koymuştur (URL 1).

Goya, cadılık, büyü gibi kavramlara eserlerinde çoklukla yer vermiştir. Bu kavramlara yer verdiği üç eser Erwin Panofsky'nin "İkonografik ve İkonolojik" sanat eleştirisi yöntemi ile incelenmiştir Panofsky, bir sanat eserinin incelenmesinde salt biçimsel analizin yeterli olmayacağını eserin üretildiği kültürel ortamın da ele alınması gerektiğini iddia etmekte ve eserin bu kültürel ortamın bir parçası olarak değerlendirilmesini önermektedir. Panofsky'nin yaklaşımı günümüz sanat tarihi yönteminin de temelini oluşturmakta olup sanat yapıtının "biçim", "konu" ve "içerik" açısından incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır (Çelikli, 2021).

Panofsky (2012) önerdiği yöntemin uygulamasının 3 aşamasından söz etmiştir. İlk aşama, "birincil veya doğal anlam"ı içeren ön-ikonografik incelemedir. Bu aşamada olgusal ve ifadesel anlamlar incelenir. Saf biçimler, doğal nesnelerin temsilleri olarak algılanır ve sanatsal motifler dünyasını oluşturur. Ön-ikonografik inceleme aşamasında sanatsal motiflerin ortaya konulması ve her şeyin olduğu gibi aktarılması gerekir. İkinci aşama "ikincil veya uzlaşım sal anlam" olarak isimlendirilmiştir. Bu safha "ikonografik çözümleme" içerir. Burada, doğal anlamın yani sanatsal motiflerin karşısında "imgeler, hikâyeler ve alegorilerde beliren özgül temalar veya kavramlar" yer alır. Bir eserin ikonografik çözümlemesinde, gündelik pratiklerle açıklanamayan, kapalı anlamın keşfi vardır. Bu süreç ise kaynakların taranmasıyla gerçekleşir. İkonografik yöntem, farklı bir dönemde üretilmiş bir eserin tam olarak anlaşılmasının mümkün olmadığını, ancak yapıtın üretildiği dönemin tarihini, kültürünü ve beğenilerini incelenerek, eserin çözümlenebileceğini içermektedir (Çelikli, 2021). Üçüncü aşama, "içsel anlam veya içerik"tir (İkonolojik Analiz). İçsel anlam, eserin asıl anlamıdır. Bu aşamada eserin üretildiği dönemin, coğrafyanın, sosyo-ekonomik durumun, siyasal yapıtının dinsel inançların, felsefi düşüncenin vs. de bilinmesi gerekir; ki bu çok derinlikli ve geniş bir bilgi birikimini gerektirir. Ayrıca sanatçının psikolojik durumu da bu analizde dikkate alınır (Yayman, 2021).

BULGULAR VE YORUM

Büyü Kavramı

Büyü kelimesi Arapçadan gelen sihir, tılsım ve Farsçadan gelen efsun/fusun kelimeleriyle eş anlamlı olarak kullanılmıştır (Akın, 2001). Büyü kavramının nasıl tanımlanacağı ve konumlandırılacağı konusunda farklı araştırmacılar farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bu nedenle büyüü genel geçer bir tanımla açıklamak mümkün

olmamıştır. Kieckhefer'in (2003) tanımında büyü dinle bilimin birleştiği, popüler inançlarla eğitilmiş kesimin inançlarının birbiriyle kesiştiği ve kurmacayla günlük yaşamın gerçeğinin bulunduğu bir noktadır. Bu tanımlama çalışması bile büyüün ne kadar karmaşık bir olgu olduğunu kanıtlar boyuttadır.

Sedat Veyis Örnek; büyü olgusunu hazırlayan dünya görüşlerini, psikolojik sebepleri ve temel düşünceleri ele alarak büyüün ortaya çıkmasındaki temel etkenleri analiz etmiştir. Yazar, analizinde yer alan "dünya görüşleri"ni Dinamist dünya görüşü, Tabu ve Animist dünya görüşleri olarak; "psikolojik sebepler" ve "temel düşünceleri" ise; çaresizlik, arzu, bir rastlantı sonucu bir araya gelmiş olan bazı olaylar ve benzerlikler, çağrışımlar, analogik sonuçlara varma, doğayı ve doğa kanunlarını bilmemek, batıl inanışların teorik durumlardan pratik durumlara geçişi şeklinde sıralamıştır (Örnek, 1966).

İnsanlığın varoluşundan itibaren insan yaşamında din, büyü, bilim ve sanat var olmuştur. İlkel toplumların kutsal olan ve saygıyla bağlı oldukları yasaklarla ve davranışlara ilişkin kesin hükümlerle kurallaştırılan geleneksel adetleri vardır. Bu gelenekler doğaüstü güçlerle, büyü gücüyle ile bağlantılıdır (Malinowski, 1990).

İnsanlar yaşamları boyunca yaşadıkları çevreye ilgi duymuşlar ve bu ilgileri, gözlemleri aracılığıyla tüm canlılar arasında var olan farklılıkları (daha üstün olan ya da daha zayıf olan yönlerini, faydalı ya da zararlı olanları) keşfetmişlerdir. İlkel insanın düşüncesinde söz konusu farklılıklar doğaüstü güçlerle ilişkili olmuştur. Doğaüstü güçlere ise bazı kişilerde veya hayvanlarda rastlanmıştır. Özellikle büyücü ve sanatkarlar doğaüstü güçleri bünyelerinde toplamış varlıklar olarak algılamışlardır (Örnek, 1966).

Robert Henry Codrington 1891 tarihli önemli yapıtı "The Melanesians"da Melanezya kültüründeki "mana" kavramından bahsetmiştir. "Melanezyalılar maddi kuvvetten büsbütün farklı, bin bir biçimde etkisi olan doğaüstü bir kuvvetin varlığına inanır. Her türlü iyilik ve kötülüğün kaynağı olan bu kuvveti, insanın elinde tutmasında ve ona egemen olmasında büyük yararlar vardır... İşte bu kuvvet mana'dır. Belirli bir şeyde veya maddede değil her şeyde bulunabilir. Her çeşit büyüye egemen olan öge budur" (Kösemeihal.1993,). Kuvvet ve kudretin iyilik getiren özellikleri olduğu gibi tehlikeli yönleri de vardır. Bu kuvvete sahip olmak ya da zararından korunmak için tedbirler almak ya da bazı şeylere riayet etmek gerekmektedir. Bu da ancak büyü yapmak ile mümkün olmuştur (Örnek, 1966). "Kutsal sayılan şeyleri referans alarak, bazı şeylerin, insanların ya da hareketlerin yasaklanması, bunlara dokunulmaması ve sözünün dahi edilmemesinin kastedildiği geniş kullanım alanına sahip bir kavram olan tabu" mananın olumsuz yönünü oluşturur" (Marshall, 1999). Tabu'nun zararlı yanından korunmak için tedbirler almak kişiyi büyüsel pratiklere götürmüştür (Örnek, 1966).

Edward B. Taylor Primitive Culture (1871) adlı kitabında ilkel dinlerinin özünün animizm olduğundan bahsetmiştir. Animizm canlı, cansız doğal fenomenlerin, toplumda birtakım sonuçlar doğuran ruhlarla donatılmış olduğu inancı olarak tanımlanmıştır (Marshall, 1999). İlkel insanlar bu fenomenler üzerinde düşünmeye başlamışlar ve ruhun bedenden ayrılması, ölümden sonra da ruhun yaşamaya devam etmesi gibi sonuçlara varmışlardır. Böylece ruhların ölümsüzleştiği inancı doğmuştur. Söz konusu ölümsüz ruhların insan için yarar sağlayabileceği gibi zarar verebileceğine de inanılmıştır (Malinowski, 1990). Doğada var olan bu varlıkların faydalı olanlarından yararlanmak zararlı olanlarından da korunmak ya da bu kuvvetleri kendi lehine kullanarak fayda sağlamak için birtakım işlemlere başvurulmuştur. Bu işlemler büyü olgusuyla açıklanmıştır. (Örnek, 1966).

Büyünün ne olduğu, nasıl kullanıldığı, türleri, kültürel bağları vs. ile ilgili çok kapsamlı bir literatür bulunmaktadır. Özellikle Antropoloji, Halkbilim gibi disiplinler çerçevesinde bu konuyla ilgili kapsamlı çalışmalara rastlamak mümkündür. Ancak, bu çalışma da büyüün sanat alanıyla ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Büyünün Sanatla İlişkisi

Fischer; büyüü her türlü sanatın başlıca kaynağı olarak niteler. O'na göre insan varoluşunun en temelindeki, güçsüzlük duygusu ile birlikte güçlülük bilincini, doğa korkusu ile birlikte doğaya üstünlük sağlama yeteneğini yaratma olan 'büyü' her türlü sanatın başlıca özüdür. Sanatın ve büyüün tarih öncesi çağlarda kesiştiği ortak noktaları keşfetmek mümkündür (Fischer, 1974). İnsanlığın, bilinmeze ve görünmese olan merakı, doğayı ve kaderi yönetme arzusu ile pekişen büyü olgusu her dönemde ve her coğrafyada kendini canlı tutmayı başarmıştır. Tarih öncesinden keşfedilen birçok mağara ve duvar resimlerinde büyü imgesi görülmüştür (Tekin, 2022).

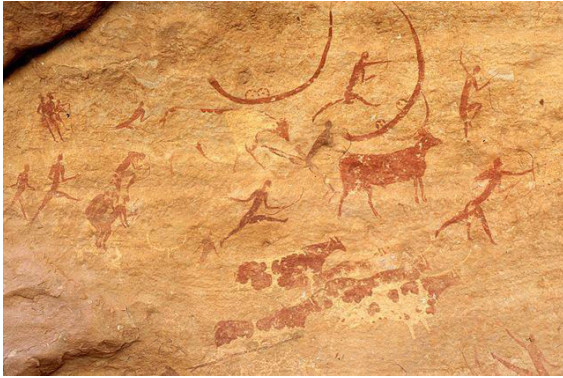
İnsanların büyüyle ilişkisini gösteren en eski kanıtlar arasında mağara resimleri görülmüştür. Bilinen en eski mağara resimleri M.Ö. 30.000 yılına uzanmaktadır. Bu resimlerin anlamları gizemini korusa da dinsel ve büyüsel amaçlarla yapıldıkları tahmin edilmiştir. Bu resimlerde sanatçılar çevrelerini, hayvanları ve ruhani anlamlara sahip olduğu düşünülen soyut işaretleri betimlemeyi tercih etmişlerdir (Farting, 2014). Mağara duvarlarına yapılan kaya sanatı, eski toplumlarda görülen kayalara yapılan resimleri, yontuları ve taş yığınları ile oluşturulan yapıları tanımlamak için kullanılmıştır. Avustralya kaya resmi konusunda çok zengindir. Avustralya'nın kuzey bölgesindeki Kakadu Ulusal parkında bulunan Ubirr yerleşiminde kaya resimleri bulunmaktadır (Görsel: 2). Zengin ve sözlü Aborjin geleneği ile

Aborjin inançları buradaki ruhani amacı ortaya koymuştur. Görsel zevk için yaratılan dünyevi resimler olsa da birçoğu hayvan popülasyonunu arttırmak için büyüsel amaçlarla yapılmıştır (Farting, 2014).

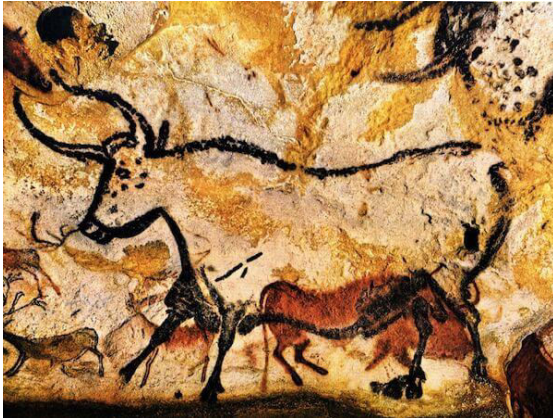
Görsel 2: Ubirr, Kakadu National Parki Avustralya

Kayalara, mağara duvarlarına çizilen figürlerde yakalanmış ya da üzerine saplanan silahlarla yaralanmış halde olan hayvanlar görülmüştür. Büyüsel nitelik taşıdığı düşünülen bu resimlerin hayvanların ilkel insan tarafından avlanabilmesine yardımcı olduğuna inanılmıştır (Görsel: 3). Hayvanlara karşı galip gelmede resimlerin yardımı “uyuşumlu büyü” olarak ifade edilmiştir (URL 2)³

Görsel:3 Tassili, N'Ajjer, Cezayir

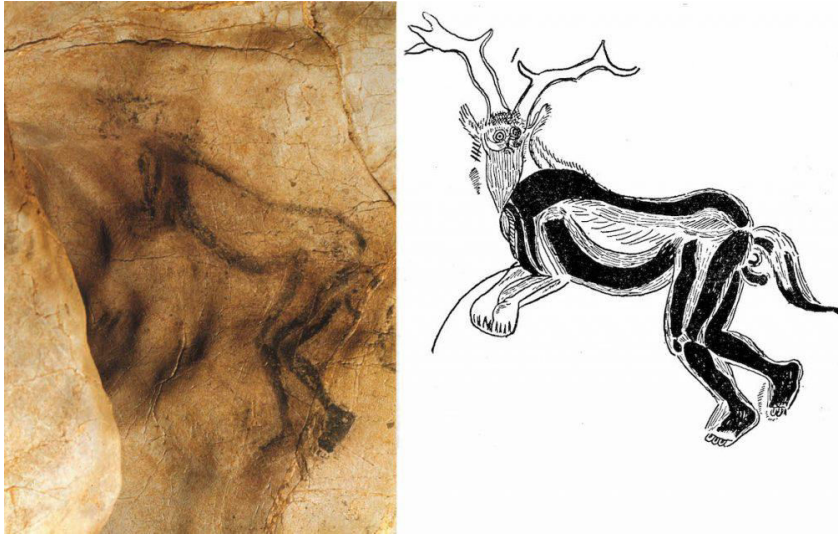
İngiliz antropolog E. Taylor, Fransa'daki Laxcaux Mağarasında bulunan duvar resimlerinin de avlanma büyükleri ile ilgili olduğunu öne sürmüştür. Bu resimler başka dünyalarla bağlantı kurma çabalarını gösterir. Bu bakış açısıyla Şamanizm'in ilk işaretlerinin doğduğu iddia edilmiştir (Görsel: 4)

Görsel: 4 Laxcaux Mağarası, Fransa

³ Uyuşumlu büyü, Eski Yunanlılara göre doğal büyü, nesnelerin gizli bilinmeyen özellikleri aracılığıyla gerçekleşir ve bunun için de nesnelere birbiriyle birleşme ya da birbirini etkileme eğilimi anlamına gelen sempati sözcüğü kullanılırdı (URL 2).

Şamanist mağara sanatının örneklerinden biri, Fransa'nın Trois Freres Mağarasında bulunur. Mağaranın ulaşılması zor, kuytu bir duvarında ayakta, hareketsiz, yüzü cepheden resmedilmiş boynuzları olan ve hayvansı yapısıyla alışılmadık tarzda bir büyücü çizimi bulunmuştur. Bu figürün trans halindeki şamanları gösteriyor olduğu düşünülmüştür (Görsel: 5).

Görsel: 5 (Fransa'daki Trois Freres Mağarası'nda, yaklaşık M.Ö. 13.000'e tarihlenen Şaman çizimi)

İlkel insan doğa karşısındaki savaşında, teknik çaresizliğini din, büyü ve sanatla gidermek istemiş ve evrenin oluşum sırlarını da efsane ile açıklamaya çalışmıştır (Örnek, 1995). İlkeller için gereksinimleri sonucu yaptıkları bir nesne ile bir imgenin üretimi arasında yararlılık açısından hiç fark yoktur. Gereksinimleri için yapılan nesnelere onları rüzgâr, yağmur gibi doğal yaşamın getirdiği etkilerden ve kendilerini yaratmış olan ruhlardan korumuştur. İmgeler ise onları doğal güçler kadar gerçek olan öteki güçlere karşı korumuştur. Yani resimler ve heykeller büyüsel amaç için kullanılmışlardır (Gombrich, 1992).

Sanat, bir büyü aracı olarak düşünülmüş, insanın doğaya üstünlük sağlamasına, toplumsal ilişkilerin gelişmesine yararlı olduğu görülmüştür. İnsanlığın başlangıcında sanatın "güzellik"le uzun boylu bir ilintisi yoktu, estetik kaygısı ise hiç yoktu: İnsan topluluğunun yaşama savaşında kullandığı büyülü bir araç olarak görülmüştür. İlkel insan benzetme, özdeşleşme, imge ve dil gücüyle, büyücülükle, toplu ritmik hareketlerle doğayı evcilleştirmiştir. İlkel insan, sanatı yaratmakla gücünü arttırmada ve yaşayışını zenginleştirmede kendine gerçek bir yol bulmuştur. Ava çıkmadan önce yapılan danslar, yüze sürülen savaş boyaları, çığlıklar güven duygularını artırıyor ve karşılarındaki varlıkları korkutabiliyordu. Mağaralara yapılan hayvan resimleri avına karşı avcıya bir güven vermiştir. Tehlikeli, anlaşılmasız, ürkütücü doğa karşısında güçsüz görülen insan, büyüden büyük destek görmüştür. Başlangıçtaki büyü zamanla dine, bilime ve sanata dönüşmüştür. Gerçek, efsaneye; büyücülük törenleri, dinsel tapınmaya; en sonunda büyücülüğün kendisi de sanata dönüşmüştür (Fischer, 1974).

Ortaçağ'da Büyü ve Cadıcılık

Ortaçağ; sosyal, siyasi, ekonomik ve dini olayların ortaya çıktığı, tarihe yön verildiği, kültürlerin oluştuğu geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır (Bedirhan, 2018). Tarihsel süreçte, tüm kültürlerde insanların bilinmeyene duydukları ilgi, keşfetme merakı büyü kavramını vazgeçilmez kılmış sonradan edinilmiş bu doğaüstü güç sıradan insanlara bahşedilmiş bir güç olmuştur. Ortaçağda da toplumun her kesiminden kişiler büyü'nün kendilerine vermiş olduğuna inandıkları gücü kullanmışlardır. Farklı statü ve görevden olan kişiler arasında ebeler, sanatçılar, şifacılar, din adamları, halktan kişiler bulunmaktaydı. Fakat bazı kesimler tarafından özellikle kadınlar büyücü ve cadı olmakla suçlanmışlardır (Tekin, 2016; Akın, 2001).

Ortaçağda cadı, özellikle kırsal kesim insanı tarafından doğaüstü güçlere sahip olması sebebiyle kabul görmüş bir figürdür. Ortaçağın cadı kimliği Hristiyanlığın ve feodal mitolojinin bir ürünüdür. Cadıcılık kavramının ortaya çıkmasında antikçağın iblislere, kötü ruhlara inancı, kiliselerin kutsal metinlere getirdiği yorumların etkisi olmuştur. Hristiyanlıkta inancı zayıf olanların kötü ruhların etkisi altına girebileceği düşünülerek şeytan çıkarma ritüelleri geliştirilmiştir. Cadıcılık, toplumsal huzursuzluğun dinsel bir kimlik içinde ifade edilmesidir.

Cadı olarak etiketlenen kadınlar gerçekte, çok özgür, büyüsel gücü olduğu inanılan, şifa veren kişilerdir. Bu yüzden ataerkil toplumlar onlardan korktukları için baskı altına almaya çalışmışlardır (URL 3).

Kilise doktrinleri, engizisyon el kitapları ve cadı mahkemelerindeki tanıklardan alınan notlar cadıyı, kiliseyi etkileyici ve kural bozucu olarak tanımlamışlardır. Cadılara karşı üç tür suçlama vardır: 1-Hristiyan tanrıya tapmıyorlardı 2-İnsanlara yardım etmek ya da zarar vermek için büyüden yararlanıyorlardı 3-Erkeklere cinsel tehdit oluşturuyor ve onlara zarar veriyorlardı. Bu suçlamalardan birçoğu cadıların, kilisenin kuvvetlenmesine, hekimliğin onurlu bir meslek olarak meşrulaştırılmasına ve ataerkil otoritenin devamına yönelik tehditleri temsil ettiklerini göstermiştir. Cadı imajının, seküler yöneticiler ve geleneksel tıp doktorlarının desteği ile kalıcı pagan dinlerini ve ebelik de dâhil olmak üzere sıradan şifa uygulamalarını ortadan kaldırmak için Hristiyan kiliseler tarafından yaratıldığı ileri sürülmüştür (Campbell, 1978).

Engizisyon mahkemelerince cadı olarak damgalanan kişilerin çoğu köylü, yaşlı, yalnız ya da gruplar halinde yaşayan kadınlardan oluşmuştur. Bu kadınlar bitkisel ilaçlar, tılsım ve büyüyle şifa dağıtan, ebelik yapan kişilerdi. Cadılar, eski pagan dinlerini takip eden, tek Tanrı yerine birçok tanrıya ve doğaya tapan kadın ve erkeklerdi. Pagan ritüelleri ziyafet, dans ve neşeli kutlamalarla karakterize edilmiştir. Bu ritüellerin çoğu cinsel eylemleri içerirken bazıları da insan kurban etmeyi içeriyordu. Bu ritüeller Hristiyanlıktan önce çok yaygın bir şekilde gerçekleştirilmiştir (Cohn, 1970). Hristiyanlığa geçmeyen paganlara korku salmak için paganist ayin ve ritüeller yapan kişileri engizisyon mahkemeleri tarafından cezalandırarak halka açık yerlerde idam etmişlerdir. Bu kişiler büyücülük ve cadıcılıkla suçlanan kişilerdi. Paganlar yaptıkları ayin ve ritüelleri kiliseden saklamak amacıyla sanat eserlerinde gizlemişlerdir (İba, 2021). Büyücülük ve cadıcılık yaptıklarına inanılan kadınlara yönelik cezalandırmalar toplum kadar sanatçıları da etkilemiştir. Cadı avı farklı disiplin anlayışındaki sanatçıların eserlerine konu olmuştur ve hala etkileri de görülmeye devam etmektedir.

Francisco Jose De Goya Y Lucientes (1746-1828) Hayatı ve Sanat Anlayışı

Francisco Jose de Goya Y Lucientes 1746'da Aragon'da, Fuentedos'ta doğmuş, 16 Nisan 1828'de Bordeaux şehrinde ölmüştür. Goya, 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarının en önemli İspanyol sanatçısı, eski ustaların sonuncusu ve modernlerin ilki ve tüm karmaşıklığıyla insanlık durumunun zeki bir gözlemcisi olarak geniş çapta övülmüştür. Çalışmalarının çok katmanlı ve değişen anlamları, onu dünyanın en çok ilgi çeken ve çalışılan sanatçılarından biri yapmıştır (İlcan ve Loeb, 2014). Kendisinden önceki İspanyol resim geleneğini çok iyi bilen ve o gelenekle bağ kuran Goya (Gombrich, 1992) kendisi üzerinde etkisi olan üç hocası olduğundan söz etmiştir: Velasquez, Rembrandt ve Tabiat (Yetkin, 1993).

İlk büyük eserleri Santa Barbara halı tezgâhları için yaptığı 46 parçalık halı desenleri olan Goya'nın İspanyol Sarayına kabulünü sağlayan eserleri ise portreler olmuştur. Ancak portrelerini yaptığı modellere yaklaşımı ve değişik bakış açısı onu önceki saray ressamlarından ayırmıştır. Gombrich'e (1992) göre Goya, bu resimlerinde ipeğin ve altının parıltısını ustaca verirken, öte yandan güçlü kişilerin çirkinliğini, açgözlülüğünü, boşluğunu ve kofluğunu da eserlerine yansıtmıştır. Goya, önceki dönemle farkını asit oymalarında da göstermiştir. Ustası olarak nitelendirdiği Rembrandt'a benzer şekilde bu eserleri üretse de Goya'nın farkı bunları hem yeni bir teknikle yapmış olmasında hem de ele aldığı konularda olmuştur. Goya, kutsal kitap öykülerini, tarihsel olayları ya da gündelik yaşam sahnelerini değil, daha çok büyücü kadınları ve gizemli karaltıların hayali görüntülerini betimlemiştir (Gombrich, 1992).

Çok tanınan ve tercih edilen bir ressam olarak parlak bir dönem geçirirken aniden ciddi bir rahatsızlık geçirmiş ve bunun sonucunda duyma yetisini kaybetmiştir. Bu durum, sanatçının resimlerinin içeriğindeki değişimin arkasında yatan bir faktör olarak düşünülmektedir. Goya, kendisini herkesten uzaklaştırarak rüyalarla/kabuslarla baş başa kalmıştır. Öfke, merhamet ve isyan duyguları ön plana çıkmıştır. Madrid'de insanların "sağırım köşkü" diye tanımladıkları, korkuyla uzaklaştıkları bir evde kâbus içinde, duvarlarını korkunç figürlerle kaplayarak yalnızlık içinde yaşamını sürdürür. Bu durum onun üretkenliğini azaltmamıştır (Yetkin, 1993). Ancak eserlerinin içeriğinin değiştiği söylenebilir. Daha önce sanat yaşamına portre, manzara resimleri yaparak devam eden sanatçı artık insanların iç dünyalarına yönelmiş, hayal gücü, bilinçaltı ön plana çıkmış ve gerçeküstü figürler artmıştır. Ürkütücü yüz ifadelerini, karanlık ortamlarda resmetmiştir. Çevresindeki sesleri duyamadığı için iç sesini dinlemeye başlamıştır (Çay, 2017).

Francisco Goya romantizm akımının öncülerinden biridir. Romantikler, 18. yy'ın aklı öne alan rasyonalist yaklaşımına tepki göstermişlerdir. Aklın değerini tamamen reddetmiş olmasalar da duyguların da aynı değeri taşıdığını düşünmüşlerdir. Geleneksel dini inançlarla da aralarına mesafe koyan romantikler doğaya yönelmişler ve doğayı büyük bir duyarlılık ve duygusal coşkunluk içerisinde ele almışlardır. Romantikler imgelem gücünü, düşü, sezgileri ve benliği yücelten bir konumda yer almışlardır. Romantik eserlerde duygusallık, nostalji, melankoli, özlem duygularına sıklıkla rastlanmıştır (Koç, 2006; URL 4).

Fransız şair Charles Baudelaire, Goya'yı şu sözlerle anlatmaktadır; "İspanya'da sıradışı bir adam, çizim sanatının ruhunda yeni ufuklar açtı... Bazen acımasız bir yergiyle sürükleniyor, bazense onun ötesine geçerek hayatın özünde komik bir tarafını sergiliyor... Goya her zaman büyük, sık sık da dehşet uyandıran bir sanatçıdır... Cervantes

döneminde zirveye ulaşan, temelde neşeli ve şakacı İspanyol yergici ruhuna çok daha modern bir şey, günümüzde çok takdir gören bir nitelik, tanımlanamayana düşkünlük, hayvani özellikler edinmiş insan çizgileriyle dehşetengiz bir doğa kavramı eklemiştir... Ruhban sınıfına muhalif bu adamın rüyalarında sıklıkla cadı, cadılar meclisi, kara büyü, ateşte kendilerini pişiren çocuklar ve daha birçok şey görmesi tuhaf (...) Medeniyetin cadılar meclisi! Işık ve karanlık, haklılık ve haksızlık bütün bu grotesk dehşet içinde karşı karşıya geliyor...” (Şahin, 2014).

Baudelaire’in bu yorumu Goya’nın eserlerine doğüstü güçlere yönelimine bir açıklama niteliğindedir

Goya’nın Eserlerinde Doğaüstü Temalar

18. yy. İspanya’ında sanat eserlerinde, edebi metinlerde doğüstü temalara olan ilginin arttığı görülmektedir. Feijóo, Torres Villarroel, Cadalso, Iriarte, Moratin ve hatta Jovellanos gibi dönemin İspanyol yazarları, büyücülük uygulamaları hikâyeleriyle okuyucularının ilgisini çekmişlerdir. İspanyol halkı, Marta la Romarantina, El magico de Salerno, La peregrina doctora, gibi sihir ve doğüstü oyunları izlemek için tiyatrolara yoğun talep göstermişlerdir. İspanyol yazar Padre Feijóo'nun çalışmaları, cadılara olan inancın İspanya'nın birçok yerinde hala var olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Goya'nın memleketi olan Aragón'da, büyücülük hakkındaki efsaneler sıradan insanların hayal gücünde çok canlı kalmıştır (URL 4). Dolayısıyla, Goya'nın doğüstü konulara uzak olduğu söylenemez. Ancak, belki de daha önce saray ressamı pozisyonunda olması bu konulara girmemiş olmasının nedeni olarak düşünülebilir. Goya'nın büyü ve cadılıkla ilgili konulara ilk olarak Capricho serisi olarak bilinen eserlerinde girdiği görülmüştür. 'Brujas á bolar' adlı çalışmasını incelediğimizde arkada yer alan cadılar Goya'nın sanatında ilk kez ortaya çıkmıştır (Görsel: 6). Grotesk bir cadı ayinini kutlarken gösterilmişlerdir. Sayfanın alt kısmına Goya, önemli bir yazıt olan 'Brujas á bolar' (Cadılar, uçmak üzere) yazmıştır. Bu tablodan sonra maskeler, cadılar ve karikatürler çalışmalarında yer almaya başlamıştır (URL 5).

Görsel 6: Francisco Goya, 'Brujas á bolar', 1796-1797.

1797 ile 1798 yılları arasında Goya, Osuna Dükü ve Düşesi için büyücülük ve doğüstü dünya hakkında altı küçük tablodan oluşan bir dizi yapmıştır. Osuna'nın La Alameda'daki El Capricho olarak bilinen yeni kır evini dekore etmek için kullanılmışlardır. Goya'dan Dük'e 27 Haziran 1798 tarihli bir faturada şöyle yazıyor: " [A] La Alameda'da Cadılar temalı toplam altı tablo, altı bin real" (URL 6). Bu sipariştten de anlaşıldığı üzere, 18. yy'ın sonlarına gelindiğinde cadılarla ilgili konuların bir korku, cezalandırma niteliğini kaybetmek üzeredir ve bu değişim bir tür "özgürlük" ortamı yaratmıştır. Yeni durumda cadılık bir korku nesnesi olmanın ötesine geçmiş merak duygusu baskınlık kazanmıştır.

Bu araştırmada Francisco Goya'nın "Büyü", "Cadıların Uçuşu" ve "Cadılar Şabatu" adlı tabloları incelenmiştir. İncelemenin ilk kısmında tablolar ayrı ayrı Panofsky'nin metodunun ilk iki aşamasına (ön-ikonografik ve ikonografik analiz) göre ele alınacak, ardından son aşamada ise (ikonolojik analiz) eserlerin tümü birlikte değerlendirilecektir.

GOYA’NIN ÜÇ ESERİNİN İKONOĞRAFİK İNCELENMESİ

Büyü (1798)

Goya’nın 1798’de yaptığı “Büyü” tablosu çalışma kapsamında ele alacağımız ilk eseri olmuştur (Görsel: 7). Resimde ön-ikonografik inceleme de تنها bir manzara içerisinde, gökyüzünde ay varken, gece vaktinde sarı kıyafetli kadının beyaz giyinmiş bir adama (kurban) yönelmiş olduğu görülür. Kurban büyük bir korku içerisinde ve kendisine zarar gelmemesi için yalvarır bir pozisyonda dizleri üzerine çökmüştür. Sarı giysili kadının arkasında siyahlar giyinmiş dört grotesk figür daha bulunmaktadır ve yarım daire şeklinde durmaktadırlar. Bu figürler sarılı kadınla birlikte bir cadı grubunu oluşturmaktadır. Cadı grubunun izleyiciye göre en sağ tarafında bulunan figür bir elinde bir kandil tutarken diğer eliyle kurbanı korkutmak istercesine işaret yapmaktadır. Yanındaki figür elinde tuttuğu oyuncak bebeğe iğne batırmakla meşguldür. Üçüncü karakter ağzı açık olarak elindeki kitaptan bir şeyler okur gibi görünür. İzleyiciye göre en sağdaki cadı ise elinde bir sepet tutar ve sepetin içerisinde canlı olup olmadıkları belli olmayan bebekler vardır. Yukarıda ise uçarak cadı grubunun üzerine doğru gelen ve elinde uyluk kemiği bulunan bir karakter görülmektedir. Bu karakterin etrafında yarasalar ve baykuşlar vardır. Resmin alt ve üst kısımları koyu, karanlık bir şekilde çizilmiş olup figürler ise aydınlığın içerisinde yerleştirilmiştir. Yarasaaların gözleri ve gökte yer alan ay da parıldamaktadır.

Görsel 7: Francisco Goya, Büyü, 1798

Esere “ikonografik çözümleme” açısından yaklaşıldığında, öncelikle, yukarıda da bahsedildiği şekliyle biri sarı, diğerleri siyah giysili figürlerin bir cadı grubunu oluşturduğunu belirtmek gerekir. Büyü, cadılık gibi kavramları konu edinen tablolar genellikle karanlık bir vakitte, gece vaktinde resmedilir. Çünkü kötü ruhlu yaratıkların gece ortaya çıktıkları ve şafak vaktiyle birlikte ortadan kaybolduklarına inanılmaktadır. Cadıların başlarının üstünde uçan baykuşlar ve yarasalar, gölgelerden inen antropomorfik bir varlığa eşlik eder. İspanyol tiyatro yazarı ve şair Leandro Fernandez de Moratín’in dediği gibi yarasalar ve baykuşların hepsi, geleneğe göre kan emen hayvanlardır.” Cadılar ve hayvanlarla birlikte beyazlı figüre korkunç, doğüstü bir saldırı gerçekleşmektedir (URL 4).

Resimde geçen figürler cadılık literatürü içerisinde belirli anlamlar taşırlar. Örneğin, havada dolaşan baykuşlar, büyücülüğün kuşu olarak bilinen “cüce baykuş”u hatırlatır. Böylece baykuşların resmedilmesinin resimdeki cadıların büyü yapmakta olduklarını gösterdiği düşünülebilir. Cadılardan biri de elindeki oyuncak bebeğe iğne batırmaktadır. Bu da bir büyü ritüelidir. Sepetin içindeki bebekler vaktiz edilmemiş bebeklerin katlini işaret etmektedir. Kitaptan bir şeyler okuduğu görülen cadı ise gökten gelen ve elindeki kemikleri birbirine vuran figürle beraber düşünüldüğünde Kilisede ilahi söyleyen birini hatırlatır. Bu kompozisyon, cadı hükmü verilmiş kişiyi cezalandırırken İspanyol Engizisyonunun ilahi okumalarıyla örtüşür görünmektedir (Demir, 2020).

Goya, resmin ikonolojik yorumlama aşamasında, Romantizm akımının o dönemde doğüstü varlıklara olan ilginin etkisini bu resimde göstermiştir. Resimde gizemli bir atmosfer içinde cadılar, yarasalar ve baykuşlar görülmektedir. Resimlerde yer alan keçi, baykuş, yarsa gibi hayvan figürleri ve cadılar İspanya’da yaygın olan batıl inançların radikal bir eleştirisini sunar. Ancak eserlerdeki eleştirinin sadece popüler inanışlara, cehalete, hurafelere yönelik olduğu düşünülmemelidir. Goya’nın radikal saldırısının hedeflerinden birini de kilise ve engizisyon oluşturur.

Kilisenin de bir parçası olduğu bu kurulu düzenin akıldışılığını sergileyen Goya, bu tür kompozisyonlarla belki de bir oyunu bozmaya çalışmaktadır. Goya'nın cadıları konu ele alan eserleri, Gombrich'in (1992) vurgusuyla İspanya'nın tanık olduğu aptallık ve gericiliğe, acımasızlığa ve baskıya bir karşı çıkıştır. Tiyatro sahnesindeymiş gibi görünen figürler dönemin bütün özelliklerini bize yansıtmaktadır. Dramatik konular, ölçülü bir kompozisyon ve desen anlayışı ile kurgulanan resim Goya'nın kendine özgü anlatım biçimi ile desteklenmiştir.

Cadıların Uçuşu (1797)

Goya'nın 1797'de yaptığı "Cadıların Uçuşu" tablosu çalışma kapsamında ele alacağımız ikinci eseri olacaktır (Görsel: 8). 1797 tarihli yağlıboya tablo Goya tarafından Osuna ailesinin siparişi üzerine yapılmıştır. Tablonun, ön-ikonografik incelemesi aşamasında, başlarında kukuleta bulunan üç erkek cadının avladıkları bir kişinin kanını emmekte oldukları görülmektedir. Cadılar, avlarını yakaladıktan sonra havaya yükselmişler ve karanlığın içerisinde yer almaktadırlar. Kurbanın vücudu gergindir ve kolları iki yana açılmıştır. Cadıların üst bedeni çıplak alt bedeninde ise farklı renkte kıyafetler vardır. Başlarında kukuletalarda yılan benzer tasvirler bulunmaktadır.

Aşağıda ise iki figürden biri başını bir örüyle kapatmış ve olanları görmemeye çalışmaktadır. Ayrıca sağ eliyle bir işaret yapmakta olduğu da görülmektedir. Diğeri ise yerde yüzükoyun yatmış pozisyonda elleriyle kulaklarını kapatmıştır. O da etrafta olup biteni duymamaya çalışmaktadır. İkisi de bu olay sırasında büyük bir korku yaşamaktadır ve olaya tanıklık etmek istememektedirler. Tablonun sağ alt köşesinde ise daha karanlık bir alanda bir eşek resmedilmiştir. Resmedilen olayın gece karanlığında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ancak arka fonda yer alan gökyüzünde herhangi bir ışık kırılması yoktur. Ne bir yıldız ya da ay ne de bir bulut fark edilmektedir.

Görsel 8: Francisco Goya, Cadıların Uçuşu. 1797

Tablonun ikonografik çözümlemesi çerçevesinde öncelikle cadıların başındaki kukuletalardan söz edilebilir. İspanyol Engizisyonu tarafından suçlu bulunanlara giydirilen ve üzerinde yılan desenleri bulunan coroz şapkasıdır. Bu başlıklara Goya'nın Capricho serisinde yer alan başka eserlerinde de rastlanır (Demir, 2017). Şapkaların üzerindeki yılan desenleri cadılık ve şeytanilikle ilgili tasvirleri anımsatmaktadır. Ancak resmedilen corozaların (özellikle ikisinde çok belirgin olarak) tepe noktalarından aşağıya doğru ikiye ayrılmış olduğu görülmektedir. Bu ise şapkaların piskoposlar tarafından giyilen mitreyi akla getirmesine yol açmaktadır. Mitre'nin din adamları tarafından kullanılması ve dolayısıyla kiliseyi sembolize etmesi oldukça ilginç ve radikal bir bakış sunar. Coroz'a'nın kurbanı, mitrenin ise onu kurban haline getiren sistemi temsil etmesine rağmen, tabloda Goya tarafından birleştirilmesi izleyiciyi şaşkına uğratar (Demir, 2020).

Örtünün altındaki adam sağ eliyle figa işareti yapmaktadır. Bu el işareti ölümlerin kötü ruhlarını kovmak, kötülükleri uzaklaştırmak amacıyla yapıldığı (URL 5). İşaretin varlığı olaya tanıklık etmek istemeyen figürün kendini korumak amacıyla batıl inançlara başvurduğunu göstermektedir.

Resmin sağ alt köşesinde Goya ikonografisinde yinelenen bir eşek figürü yer alıyor. Eşek figürünün orada yer almasına dair farklı görüşler bulunmakta; resmin alt bölümünde yer alan iki kişinin gece vakti orada olma sebeplerini kaybolan eşeklerini aramak olduğunu, cadıların kurbanını kaçırma sahnesiyle karşılaştıklarını ve eşeklerini bile

unutup onu almadan oradan uzaklaşma isteklerinin olduğu, bir diğer görüş ise Goya'nın resimlerinde var olan alaya alma refleksi olarak dile getirir. Eşek orada olan olaylarla dalga geçme eyleminin metaforik bir yaklaşımı olarak yer alıyor diyenler olduğu gibi eşeğin burada cehaleti simgelediğini söyleyenler de bulunmaktadır. Bu görüşe göre eşek cahilliğin ve akla aykırılığın bir alegorisidir (URL 5).

Goya, Resmin İkonolojik yorumlama aşamasında, tabloda görülen eşek figürünü yaşadığı dönemde ki sembolik anlatım ile bağdaştırmıştır. Edith Helman, on sekizinci yüzyıl İspanyol edebiyatında insanları eşek olarak temsil etmenin oldukça yaygın olduğuna işaret eder. Doktor Ballesteros tarafından yazılan ve 1792 yılında yayınlanan "Memorias de la insigne Academia Asnal" adlı kitap Madrid'de çok biliniyordu ve muhtemelen Goya bir kopyasını görmüştü, diye bahseder (URL 4). Resimdeki coroz şapkası giymiş figürler, İspanyol tarihinde engizisyon mahkemelerinde suçlu olarak bulunanları ithaf etmek için kullanılmıştır. Resimde ışık ve rengin etkisi bilinçaltının dışı yansımaları sağlamıştır. Romantizm sanat akımının etkilerinin görüldüğü resim, İspanyol tarihi ile Goya'nın hayal dünyasının birleşimini yansıtmaktadır.

Cadıların Şabatu (1797-1798)

Goya'nın 1797-1798'de yaptığı "Cadıların Şabatu" tablosu çalışma kapsamında ele alacağımız son eseri olmuştur (Görsel: 9). Goya'nın 1797 yılında Osuna ailesi için yaptığı başka bir eser de "Cadıların Şabatu" adlı yağlıboya tablosudur. Gece boyunca devam etmiş bir ayinin şafak vakti gelip gün aydınlanmaya başlamasıyla sona ermek üzeredir. Bir daire oluşturmuş olan kadınlar ortada bulunan bir keçiyi dinlemektedir. Keçi büyük boynuzları ve boynuzlarının etrafında dal ve yapraklardan oluşan⁴ bir taç taşımaktadır. Keçi sol kolunu elinde bebek olan bir kadına doğru uzatmakta, kadın ise canlı olduğu görülen bebeği keçiyeye sunmaktadır. Kadının sol tarafında bulunan ve siyahlar giyinmiş bir başka kadın ise neredeyse sadece bir iskelet görünümünde olan bir başka bebeği keçiyeye takdim etmek için sıra beklemektedir. Tablonun altında ortada yer alan sarı kıyafetli, başı örtülü ve yere uzanmış durumda olan kadının sırtı izleyiciye dönüktür. Sarılı kadının sağ koluyla bedeninin arasında sadece ayakları görünen bir bebek daha vardır. Resmin izleyiciye göre sol tarafında ve sarılı kadının solunda iki kadın görünür. Sırasıyla ilki, bir omzu açık beyaz bir elbise giymiş, diğeri ise üstü çıplak bir şekilde resmedilmiştir. Bu iki kadının arasında ölmüş bir bebek yerde yatmaktadır. Üstü çıplak olan kadının arka tarafında çubuğa takılmış bir şekilde üç ölü bebek (veya fetüs) bulunur. Çemberi tamamlayan diğer kadınlar ise üçü keçinin sol arka tarafında biri sağ arka tarafında yer almak üzere dört kişidir. Böylece keçinin etrafındaki çirkin, ucube kadınlardan oluşan daire tamamlanmış olur. Tablonun sol üst köşesinde ay bulunmaktadır. Ayrıca gökyüzünde uçan yarasalar görülür.

Görsel 9: Francisco Goya, Cadıların Şabatu, 1797-98.

Hristiyan ikonografisinde ve Ortaçağ inanışında keçi, şeytanı sembolize etmektedir. Şeytan cadı tarikatı üyelerinin Tanrısı konumunda bulunur (Akin, 2001). Keçinin başındaki taç ise Yunan mitolojisindeki Dionysos'u hatırlatır. Dionysos şenliklerindeki şehvet ve coşkunluğa gönderme yapılmaktadır. Şeytanın liderlik ettiği şabatta Hristiyanlık dünyasının yakından bildiği ruhani ayinlerin bir benzeri sergilenir. Yenilen yemek, Katoliklerin şaraplı ekmek ayininin bir benzeriyken, yapılan danslar da erken ortaçağ kilisesinin ritüelleri arasında yer alır. Cadıların şabatında

⁴ Bazı kaynaklarda meşe, bazılarında defne veya asma yapraklı şeklinde ele alınmıştır.

cinsel birliktelik de yer alır ve bu şekilde kurulan birlik sonsuza dek mühürlenir (Akın, 2001). Cadıların ayininin bir parçası olan cinsel birliktelik ve Antikçağda keçilerin şehvetle ilişkilendirilmesi, Goya'nın da eserinde tasvir ettiği olayın cinsel imalara ve ahlaksızlığa işaret ettiğini düşündürmektedir (Batur & Başdoğan, 2022; Demir, 2021).

Cadılar şeytanın etrafında bir daire oluşturmuş ve bebekleri şeytana sunmaktadırlar. Ortaçağ'ın inanışına göre şeytan, genellikle çocuklar ve fetüslerle beslenmektedir. Etrafın aydınlanmaya başlamış olması nedeniyle bu ayinin gece boyunca sürmüş olduğu ve ayın boyunca pek çok bebek ve fetüsün kurban edilmiş olduğu görülmektedir (URL 4). Goya dönemi İspanya'sında çocuk ölümlerinin yüksekliği ve Hristiyanlık inancının kürtaja ilgili katı kuralları da Goya'nın resmettiği bu sahneyle ilişkili olduğu düşünülebilir. Çocukların ölümünden Şeytan'ın sorumlu olması ve kadınlara kürtaj yaptırma suçlamasının cadılarla ilişkilendirilmesi konusunda toplumda var olan yaygın inanç bu eserin verdiği mesajın anlamları arasında yer alır (Demir, 2020).

Resmin İkonolojik yorumlama aşamasında, cadı kavramı üzerinde durulmuştur. Cadı figürü Avrupa tarihinin önemli bir bölümünde toplumu etkileyen ana faktörlerden biri olmuştur. Yarattığı korku ile Avrupa toplumlarının gündelik yaşayışını, dinsel ve batıl inançlarını, siyasal otorite süreçlerinin neredeyse belirleyici unsurlarından biri haline gelmiştir. Özellikle Ortaçağ'ın sonları ve Yeni Çağ'ın ilk dönemlerini içeren 14-18. yüzyıllar arasındaki yaklaşık dört yüz yıllık dönemde cadılık ile ilgili konular toplumun her kademesinde en temel meseleler haline dönüşmüştür. Hatta bazı tarihçilerin bu dönemi "Cadı Avı Çağı" olarak nitelendirdikleri görülmüştür (Akın, 2001). Goya'nın cadılıkla ilgili ve daha önce farklı sanatçılarca işlenmiş pek çok konudan sadece bazılarını seçmiş olması üzerinde de durulabilir. Örneğin Cadıların Şabatı eserinde, ayınla ilgili farklı unsurları bırakarak bebek katline değinmesi, onun kendi yaşamından kaynaklı olarak görülebilir. Goya'nın çok erken yaşlarında kaybetmiş olduğu çocukları bu konuya eğilmesindeki temel etken olarak değerlendirilebilir (Demir, 2020).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Goya, modern sanatın başlangıcını temsil eden en önemli sanatçılardan biridir. Goya, özellikle saray ressamlığı kariyeri sona erdikten sonra daha özgün düşünce ve fikirlerini hayata geçirme ve eserlerine yansıtma fırsatı bulmuştur. Bu süreçte verdiği eserlerinde batıl inançların eleştirisini yapmaya gayret göstermiştir. Büyü, cadılık vs. konularında verdiği eserlerinde sanatçıların sırtına yeni görevler yüklemiştir ki bu yaklaşım onu modern bir sanat anlayışının ilk temsilcilerinden biri haline getirmiştir. Goya, sanatçının görevinin artık var olan inançların tasvirini yapmak, bunları yansıtmak olmadığını, bu inanç ve değerleri sorgulamak ve eleştirmek olduğunu düşünmüştür. Bu çalışmada incelenen üç tabloyu da, öncelikle bu görüşün temsilleri olarak okumak gerekmektedir.

Sanatın kökeninden bahsederken, büyüye atıf yapmak, bir tercihten ziyade bir zorunluluk gibi görünmüştür. Tarih öncesi dönemden bugüne kalan ve günümüzde keşfedilen mağara resimlerinin yorumlanmasında bu eserlerin sanatsal bir amaçla üretilmiş olduğuna değil, inançlara ve büyüsel ritüellere atıf yapıldığı anlaşılmıştır. Büyü her türlü sanatın özü olarak görülmüştür.

Zaman içerisinde sanat eserlerinin büyü amacıyla yapılmasının yanısıra büyüsel süreçleri anlatan kompozisyonlara geçildiği de görülmüştür. Goya'nın cadılık faaliyetlerini konu alan eserlerini de bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir. Özellikle Ortaçağ'ın sonları ve Yeni Çağ'ın başlarına denk gelen yaklaşık dört yüz yıllık bir süreçte, Avrupa toplumlarının gerek siyasal, dinsel süreçlerinde gerekse gündelik yaşam pratiklerinde temel belirleyicilerinden bir haline gelmiş olan cadıcılık bu tarihsel evrenin sonlarında sanat eserlerine konu olmuştur.

Bu çalışmada Goya'nın doğaüstü, cadıcılık ile ilgili konuları ele aldığı çalışmalarından üçü Erwin Panofsky'nin üç aşamalı sanat eleştirisi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Goya'nın cadıları ve cadı ritüellerini tasvir ettiği çalışmalarında kullandığı figürler, resmedilenin ötesinde sembolik anlamlara sahiptir. Eserlerde bulunan keçi, baykuş, yarasa, eşek gibi hayvanların yanısıra coroza adı verilen şapkalar, canlı veya cansız bebekler görünenin ötesinde sembolik anlamlar taşımaktadırlar.

Modern sanatın kurucularından ve Romantizmin öncülerinden biri olan Goya'nın cadıcılık tasvirleri, bu bağız inancın eleştirisi üzerine kurulmuştur. Ancak Goya'nın eleştirisi sadece toplumdaki cehalete yönelmemiştir. Goya, cadıları konu alan eserleriyle toplumdaki hurafeleri, batıl inanışları, cehaleti eleştirirken kilisenin de toplumun bu inanışlara dayalı korkularından yararlandığını düşünerek eleştirisini kilise kurumuna da yöneltmiştir.

KAYNAKÇA

Akın, H. (2001). Ortaçağ Avrupa'sında Cadılar ve Cadı Avı, Dost Yayınevi, Ankara.

Batur, M. & Başdoğan, A. (2022). Resim Sanatında Grotesk İmgelerin Kullanımı Üzerine Bir İnceleme, Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art, 7(14), 38-50.

Batur Çay, M. (2017). "Francisco Goya'nın Kâbus Resimleri Üzerine Bir İnceleme", Yıldız Journal of Art and Design, 4(2): 88-103.

- Bedirhan, Y. (2018). Ortaçağ tarihi, Eğitim Yayınevi, Konya.
- Campell, M.A. (1978). "Labeling And Appression: Witchcraft İn Medieval Europe", Mid-American Review Of Sociology, 3(2): 55-82.
- Cohn, N. (1970). "The myth of satan and his Human servants" in Mary Douglas, ed., Witchcraft: Confessions and Accusations. London: Tavistock Publications.
- Çelikli, Z. (2021). "İkonolojik ve İkonografik Metot", Yüksek Lisans Vize Ödevi, Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Demir, B. (2017). "Batı Sanatında Ötekinin Temsili Olarak Cadı Figürü", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.6
- Demir, B. (2020). "Goya'nın Gözünden Cadı Figürü", MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 11(21): 89-102.
- Farthing, S. (2014). Sanatın Tüm Öyküsü, Hayalperest Yayınevi, İstanbul.
- Fischer, E. (1974). Sanatın Gerekliği, Konuk Yayınları, İstanbul.
- Gombrich, E. H. (1992). Sanatın Öyküsü, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ilchman, F. ve Loeb, S. (2014). Goya: Order & Disorder, MFA Yayınları, Boston.
- İba, Ş. M. (2021). "Güncel Heykel Sanatında Büyü Olgusu", Akdeniz Sanat, 15(27): 83-99.
- Kieckhefer, R. (2003). Ortaçağ'da Büyü, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Koç, S. M. (2006). "Romantizm Işığında Francisco Goya Gravür ve Litografilerinin Yüksek Öğretimde Özgün Baskı Uygulama Atölyelerindeki Eğitsel Boyutu", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kösemihal, N. Ş. (1989). Sosyoloji Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Malinowski, B. (1990). Büyü, Bilim ve Din, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Örnek, S.V. (1966). Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların Ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Örnek, S. V. (1995). 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Panofsky, E. (2012). İkonoloji Araştırmaları: Rönesans Sanatında İnsancıl Temalar, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Şahin, D. (2014). "Francisco Goya'nın Belge Niteliğindeki Baskı Resimleri", Ulakbilge, 2(4): 151-169.
- Tekin, B. (2016). "Ortaçağ İspanyasında Büyü Ve Büyücülük Ve Yazınsal Yapıtlara Yansıması", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tekin, Ç. (2022). "18. Ve 19. Yüzyılda Batı Resim Sanatında Büyü İmgesi Kullanan Sanatçılar ve Eserleri". Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.
- Yayman, Ataseven, S. (2021). "Rubens' İn Mitoloji Konulu Eserİferinin İkonoloji Yöntemiyle İncelenmesi". International Journal Of Eurasia Social Sciences (IJOESS), 12(46): 849-869.
- Yetkin, S.K. (1993). Büyük Ressamlar, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- URL1: <https://arkeopolis.com/buyunun-tarihi-ve-sanat-uzerindeki-etkisi/> (Erişim tarihi: 13.11.2022).
- URL2: <https://www.elmundo.es/cultura/2017/06/22/594abe78e2704e9e4d8b45c8.html> (Erişim Tarihi: 24.12.2022).
- URL3:<https://www.fusd.net/cms/lib/CA50000190/Centricity/Domain/2807/79%20-%20Romanticism%20Goya%20Gericault%20and%20Delacroix.pdf> (Erişim tarihi: 21.12.2022).
- URL4: <https://www.ngv.vic.gov.au/essay/goyas-caprichos/> (Erişim tarihi: 24.12.2022).
- URL5: <https://fundaciongoyaenaragon.es/eng/obra/vuelo-de-brujas/525> (Erişim tarihi: 24.12.2022).
- URL6: <https://journals.flvc.org/athanor/article/view/126432/125902> (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

GÖRSEL KAYNAKLAR

Görsel 1:https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Francisco_de_Goya,_Saturno_devorando_a_su_hijo_%281819-1823%29.jpg

Görsel 2: <https://en.wikipedia.org/wiki/Ubirr>

Görsel 3: <https://arkeopolis.com/buyunun-tarihi-ve-sanat-uzerindeki-etkisi/>

Görsel 4: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Lascaux>

Görsel 5: <https://arkeopolis.com/buyunun-tarihi-ve-sanat-uzerindeki-etkisi/>

Görsel 6: <https://www.nga.gov/collection/art-object-page.73851.html>

Görsel 7:<https://fineartamerica.com/featured/the-witches-sabbath-1797-1798-francisco-goya.html?product=bath-towel>

Görsel 8: https://en.wikipedia.org/wiki/Witches%27_Sabbath_%28Goya,_1798%29

Görsel 9: https://en.wikipedia.org/wiki/Witches%27_Sabbath_%28Goya,_1798%29

EKAP Sistemi Üzerinden Sokak Sağlıklaştırma Projelerinin Bibliyometrik Analizi

Bibliometric Analysis of Street Improvement Projects via Ekap System

ÖZET

EKAP, online ortamda kamu ihalelerine katılarak teklif verebilmeye, ihale süreçlerini takip edebilmeye ve belge paylaşımına olanak sağlayan bir platformdur. Çalışma, 2019-2022 Nisan ayına kadar gerçekleşen EKAP üzerinden yapılan yapı ihalelerinin "Sokak Sağlıklaştırma" alanı içerisinde sınırlandırılarak çeşitli parametrelerle birlikte bibliyometrik analizini ortaya koymaktadır. Çalışmanın amacı, bibliyometrik analizlerden çıkarımlar yaparak sokak sağlıklaştırma projelerinde görev alacak firmalara ihaleye katılmadan önce doğru tespitler yapacakları ön bilgi vermektir. Yöntem olarak kamu ihale platformu belirlenerek EKAP' ta "sokak" kelimesi ile 1134 tane veriye ulaşılmış "sokak sağlıklaştırma", "sokak iyileştirme", "onarım ve bakım", "cephe düzenlemesi" kelime grupları EKAP içerisinde aratılarak "sokak sağlıklaştırma" ile ilgili olan 70 veri üzerinde inceleme yapılmıştır. İhaleler kendi içlerinde iline, yılına, süresine, ihale durumuna, maliyetine, ihale usulüne, teklif sayısına, elde edilen doküman sayısına, firma türüne, ihtiyaç duyulan teknik personeline göre sınıflandırılmıştır. Sınıflandırmalar sonucu her başlık içerisinde en çok ve en az veriyi oluşturan iller farklılık göstermektedir. Sokak sağlıklaştırma çalışmaları en çok 2021 yılında gerçekleştirilmiş olup 4 yıl içerisinde 8 farklı ihaleye çıkarak en çok çalışma yapılan il İzmir ve Trabzon olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu illerde daha fazla sokak sağlıklaştırması yapılması korunmaya ihtiyaç görülen sokakların daha fazla olduğunu göstermektedir. Ortalama iş teslim süresinin 70 gün olması yapı ihale çalışmalarının kısa süre içerisinde teslim edildiğini belirtmektedir. Bu çalışma tarihi çevrenin korunması için gerekli görülen sokak sağlıklaştırmasına kaynaklık edecek ve EKAP üzerinden ihaleye çıkan yapı ihale projeleri teknik şartnameleri ve ihale dosyaları ile birlikte yükleniciler için örnek çalışma teşkil edecektir.

Anahtar Kelimeler: EKAP, İhale, Sokak Sağlıklaştırma, Restorasyon

ABSTRACT

EKAP is a platform that allows you to participate in public tenders online, to bid, to follow the tenders' processes and to share documents. The study presents the bibliometric analysis of the construction tenders made over EKAP from 2019 to 2022, limiting it to the "Street Rehabilitation" area, together with various parameters. The aim of the study is to provide preliminary information to the companies that will take part in street rehabilitation projects by making inferences from bibliometric analyzes, so that they can make correct determinations before participating in the tender. As a method, the public tenders platform was determined, and 1134 data were obtained with the word "street" in EKAP, and the word groups "street rehabilitation", "street improvement", "repair and maintenance", "facade composition" were searched in EKAP and related to "street rehabilitation". Over 70 data were analyzed. Tenders are classified according to their province, year, duration, tender status, cost, tender procedure, number of tenders, number of documents obtained, type of firm, and required technical personnel.

As a result of the classifications, the provinces that generate the most and the least data within each heading differ. Street rehabilitation works were carried out mostly in 2021, and it was concluded that İzmir and Trabzon were the provinces where the most work was done by making 8 different tenders in 4 years. In addition more Street rehabilitation in these provinces shows that there are more streets in need of protections. The average work delivery time of 70 days indicates that the construction Works were delivered in a short time. This work will be a source for Street rehabilitation, which is deemed necessary for the protection of the historical environment, and will constitute an exemplary work for the contractors, together with the technical specifications and tender files of the construction projects put out to tender via EKAP.

Keywords: EKAP, Tenders, Street Rehabilitation, Restoration

GİRİŞ

Tarihi yapılar geçmişle bugün de var olan geleceğe emanet edilmesi gereken izlerdir. Bir bütün içerisinde kaybolan resmin öğeleridir aslında. Bütün olarak değerlendirilen sokakta, bilinen semti ile anılan tarihi yapılar, unutulmadan varlığını devam ettirebilmesi için yenilenmeye ihtiyaç duymaktadır. Çünkü Tarihi veya geleneksel alanlar günlük yaşamın parçasıdır. Korunmaları ve güne ayak uydurarak çağdaş toplumla bütünleşmeleri kent planlama ve imar hareketlerinin temelini oluşturur (ICOMOS,1987). Bundan dolayı tarihi yapıyı sadece bir yapı olarak değerlendirmeden yerin bağlamı ile ilişkilendirip bir bütün içerisinde görmek gereklidir. Bu durumda tarihi yapılar yerin bağlamına dayanan sokak sağlıklaştırması ile bir bütün olarak ele alınmaktadır. Tarihi kent ve alanlarda

Rabia Seher Çerkez¹
Hicran Hanım Halaç²

How to Cite This Article

Çerkez, R. S. & Halaç, H. H. (2023). "EKAP Sistemi Üzerinden Sokak Sağlıklaştırma Projelerinin Bibliyometrik Analizi", Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 9(67):3254-3267. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSH.AS.70644>

Arrival: 14 May 2023

Published: 31 August 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye

² Prof. Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye

yapılacak her türlü müdahale ve onarımlar, orada yaşayanların yaşam kalitelerini ve çevrenin niteliğini iyileştirmeyi hedeflemelidir (ICOMOS,1987). Ünver ve Alptekin (2021) de Sokak sağlıklaştırma çalışmasını, mülkiyeti kişi, özel veya kamu kurumlarına ait farklı nitelik ve özellikteki tüm taşınmaz kültür varlıkların yer aldığı, birçok kurum ve uzmanın eş güdümlü çalışmasını gerektiren, farklı yasa ve yönetmeliklerin kapsamına giren, bütüncül bir bakış açısıyla projelendirilmesi ve uygulanması gerektiren bir süreç olarak görmektedir. Bütüncül görme ve değerlendirme noktasında ise sokak sağlıklaştırma çalışmaları bu durumu en etkili ortaya koyma yöntemidir. Ancak yapılması öngörülen analizlerin yeterince detaylandırılmaması ve kararların gelişigüzel alınması durumunda, sokak sağlıklaştırması gerçekleşmeden “cephe güzelleştirme” ile sınırlı kalan bir sürecin yaşanması kaçınılmaz olacaktır (Eldek Güner vd., 2019). Sokak sağlıklaştırması üst ve alt yapı sistemleri ile var olan, bütün içinde yer etmiş ,yerin bağlamında kalan çalışmaları kapsadığından detaylı bir araştırmayı içermektedir.

Türkiye’de kamu ihaleleri olarak sokak sağlıklaştırma üzerinde birçok proje uygulanmıştır. Bu projelere EKAP (elektronik kamu alımları platformu) üzerindeki arşivden proje dokümanlarıyla birlikte ulaşılmaktadır. Araştırma son 4 yıl içerisinde yapılan sokak sağlıklaştırma çalışmalarını ele aldığı için 2019 yılından başlayarak verilerin analiz edildiği 2022 Mart ayına kadar geçen sürede Türkiye’de yapılmış sokak sağlıklaştırma çalışmalarını kapsamaktadır. Çalışmanın amacı; EKAP Kamu ihale sisteminde yer alan sokak sağlıklaştırması üzerinde cephe iyileştirilmelerini baz alan yapım projelerinin bibliyometrik özelliklerini incelemek ve bu doğrultuda çıkarımlar yaparak sokak sağlıklaştırma projelerinde görev alacak firmalara ihaleye katılmadan önce doğru tespitler yapacakları ön bilgi vermektir. Sokak sağlıklaştırması adı altında yapılan araştırmada “sokak” anahtar kelimesi ile ön tarama yapılmıştır. Uygulama üzerinden 2019 yılında 257, 2020 yılında 364, 2021 yılında 460 ve 2022 yılında 53 adet sokak sağlıklaştırması üzerine yapılmış ihale dosyalarına ulaşılmış olup dört yıl içerisinde sokak kelimesi ile toplamda 1134 tane ihale dosyası incelenmiştir. Ulaşılan verilerden “sokak iyileştirilmesi”, ”sokak sağlıklaştırması”, “onarım ve bakım” olanları seçilmiş olup cephe düzenlemesi üzerinde yapılan çalışmalar ele alınmıştır.

Nitel araştırma yöntemlerinden bibliyometrik analiz tekniği kapsamında ele alınan temel kriterler;

- ✓ İhale bilgisi üst başlığında ihale adı, ihale numarası, ihale durumu alt başlığı açılarak yüklenici firmaların faaliyet almak istedikleri projeleri belirlemede kaynaklık edecek
- ✓ Yer üst başlığında ihale ili ve bulunduğu ilçe veya sokak alt başlıkları açılarak yüklenici firmaların faaliyet alanına göre ihaleye katılma durumlarını belirleyecek
- ✓ Maliyet üst başlığında yapı maliyeti, en yüksek teklif, en düşük teklif alt başlıkları açılarak maliyet analizi ihaleye çıkarılacak sokak sağlıklaştırma projelerinde yaklaşık maaliyete yakın teklif vermeyi kolaylaştıracak teklif üst başlığında tekliflerde doküman satın alan sayısı, tekliflerde e-imza kullanarak doküman indiren sayısı, toplam teklif sayısı, geçerli teklif sayısı alt başlıkları açılarak verilen tekliflerde geçerli olan tekliflerin ön yeterlik aşamasında istenen şartları sağladığını gösterecek
- ✓ Zaman üst başlığında iş bitirim süresinin analizi sokak sağlıklaştırma projelerinde yüklenici firmanın işi teslim etme süresini belirleyecek,
- ✓ İhale türleri üst başlığında mal, hizmet, danışmanlık, yapım işi alt başlığı açılarak ihaleye girecek firmaların, hizmet kollarındaki yetkinliklerini gösterecek,
- ✓ İhale usulü üst başlığında açık ve pazarlık,
- ✓ Yüklenici bilgileri üst başlığında firma adı, faaliyet ili, faaliyet alanı, firma kurulum yılı alt başlıkları açılarak ihaleye çıkarılan proje ili ile yüklenici firmaların faaliyet ili tespiti ihaleye girebilecek firma sayılarının artışında rol oynayacak,
- ✓ Şirket türü üst başlığında anonim şirketi, şahıs şirketi, limited şirketi alt başlıkları açılarak ihaleye girmek isteyen firmaların yetkinliklerini belirleyecek
- ✓ Proje için gerekli teknik personeller üst başlığında ise inşaat mühendisi, mimar, inşaat teknikeri, harita mühendisi, harita teknikeri, elektrik mühendisi, makine mühendisi, şantiye şefi alt başlıkları açılarak ihaleye girecek firmaların ekibini oluşturmasını sağlayacaktır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde literatür incelemesine yer verilerek kavramsal çerçeve ele alınmıştır. İkinci bölümünde çalışmanın yöntemi belirtilmiştir. Üçüncü bölümünde bulgulara yer verilerek analizler tablolara aktarılmıştır. Sonuç ve değerlendirme bölümünde araştırma sonucunda elde edilen bulgular özetlenerek sunulmuş ve bu bulgular değerlendirilmiştir.

KAVRAMSAL İNCELEME

Sokak Sağıklaştırması

Tarihi geçmişe sahip sokaklar, köklenmiş yaşam tarzları, kültürü, mimari özellikleri ile şekillenerek konut, ticaret, dini gibi farklı işlevdeki yapıları birbiriyle etkileşim içerisinde sokmaktadır. Tasarlanmış sokakları, meydanları, sivil mimari ve anıtsal yapıları ile bir arada bütüncüllüğü yakalayan bu mekanlar günümüzün açık hava müzeleri niteliğindedir. Sokak içerisinde yer alan tarihi yapılarda iklim, deprem, yangın, afet, kente göç gibi doğal ya da yapay nedenlerden dolayı bozulmalar da olabilmektedir (Ahunbay, 2018). Bu bozulmalar sonucu terk edilmiş meydan gelmekte ve göz ardı edilerek tarihi çevre geride bırakılmaktadır. Bir bütüne dayanan bu tarihi çevrenin korunumu sokak sağıklaştırma yöntemi ile tek yapı ölçeğinden çıkılarak geniş alana yayılmaktadır. Ünver ve Alptekin (2021), Sokak sağıklaştırma çalışmasını, farklı disiplinlerin bir arada çalışarak tamamlayıcı bir yaklaşımla projelendirilmesi ve uygulanması gerektiren bir süreç olarak görmektedir. Bu süreçte özgün nitelik ve önemlerini yitiren farklı işlevlere sahip yapıların bir arada var olduğu tarihi çevrelerin yıkılarak yok olmaları ve özgün hallerine bağlı kalınarak ya da kalınmayarak yeniden yapılması yaklaşımının yerini, bu alanları çağdaş kentsel koruma düşüncesiyle kent yaşamına aktif bir biçimde geri kazandırılmaları yaklaşımı benimsenmiştir (Ünver, 2017).

Özden 'e (2008) göre sokak sağıklaştırma, bozulmaların, sağıksız ve niteliksiz gelişmelerin başladığı, ancak yıkılmadan hala ayakta durarak özgün niteliği yok olmamış olan kentsel çevrenin yeniden eski haline getirilme işlemidir. Keleş (1998) ise bir yerleşim yerinin bütününe ya da bir bölümünün, fonksiyonlarını yerine getiremez durumdan kurtarılması, özellikle kullanılabilirlik niteliklerini yitirmiş ve eskimiş konut alanlarının daha üstün işlevsel özelliklere kavuşturulması olarak tanımlamaktadır.

Kentsel ölçekte ele alınıp uygulanan sokak sağıklaştırma, 1990'lı yılların sonundan itibaren Türkiye'nin kültür mirası literatüründe ve bu mirasın nasıl korunacağı ile ilgili tartışmalarda yoğun bir biçimde yerini almıştır. Siyasi otoritenin değişmesi, siyasi güdümler doğrultusunda bölgeler için geliştirilen stratejik kararların farklılık göstermesi, genel ve sabit koruma yaklaşımının oluşturulamaması gibi sebeplerden ötürü koruma amaçlı imar planları sürekli olarak yenilenmektedir. Bundan dolayı halihazırda olan geleneksel doku korunamamakta, alanlar/bölgeler/sokaklar hızla tahrip olmaktadır (Eldek Güner vd., 2019). Bu yok oluşa engel teşkil etmek için sokak sağıklaştırmasını esas ele alarak uygulama teknik şartnamesinin Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafınca düzenlenip hazırlanmasına rağmen uygulama alanında herhangi bir yasal düzenleme olmadığı için yerel yönetimler ve il özel idareler tarafından yürütülen projeler farklılık göstermektedir (Paç, 2019).

Yerel yönetimlerce farklılık gösteren ancak temelinde aynı amaca ulaşmak isteyen genel bir koruma yaklaşımı ele alındığında ise sokak sağıklaştırma ile fiziksel, sosyal ve kültürel koruma ile birlikte tarihi yapıların belgelenmesi, rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleriyle mümkün olmaktadır (Ünver, 2017). Sosyal iyileştirme ile fiziksel iyileşmenin de sağlanacağı öngörüsü ile sokak sağıklaştırma projelerinde ilk olarak sosyal, iklimsel, kültürel, ekonomik vb. bozulma sebeplerinin tespit edilmesi ve sonrasında fiziksel sağıklaştırma için onarım kararlarının, elde edilen soyut ve somut değerler üzerinden geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca kentsel altyapı ile üst yapı birlikte iyileştirme yaklaşımını benimseyerek günümüz refah koşullarına ulaşırma arzusu da sokak sağıklaştırma projelerinin temel amaçlarından birisi olmuştur (Eldek Güner vd., 2019).

Bu temel amaç çerçevesinde tarihi çevrenin korunması gereken kültürel bir doku olduğu gerçeğinden yola çıkılarak, salt fiziksel boyuttaki müdahaleler yanında sosyal, ekonomik, kültürel yapının korunmasında ve geleceğe emanet edilmesinde etken koruma yaklaşımlarının geliştirilmesi zorunludur (Ünver, 2017).

EKAP

Günümüzde iletişim teknolojilerinin gelişimiyle inşaat sektöründe büyük gelişmeler kaydedilmiştir. İnşaat sektörünün önemli bir kısmını oluşturan ihale süreçleri de bilgi teknolojilerinden beslenmiş ve ihale işlemleri de elektronik ortama taşınmıştır (Çıracıoğlu, 2020). Elektronik ortamda oluşturulan ihale sistemi EKAP başlığı altında toplanarak online ortamda varlığını sürdürmektedir. EKAP, kamu ihalelerinde liyakat sistemini ön plana alan bir kurumdur. Açılımı ise "Elektronik Kamu Alımları Platformu" dur. İhale, kazanmaya olanak sağlayan yetkinliğe ulaşmış olan kurum ve organizasyonları şeffaf bir şekilde öne çıkaran EKAP, başarı ve kaliteyi destekleyici çalışmalar gerçekleştirmektedir. EKAP'ın birimlerinden olan Kamu İhale Kurumu (KİK), kamusal düzeni ve hizmet kalitesini arttırmayı amaçlayan çalışmalar yürütmektedir. KİK tarafından yürütülen bu çalışmalar, genel olarak EKAP'a bağlıdır. Kamu İhale Kurumu, yetkinliğini kanunlardan alan bağımsız bir devlet kurumu olarak devam etmektedir (Orta Doğu Belgelendirme&Danışmanlık Merkezi ,2022)

EKAP, online ortamda iş alma hususunda işi yapmak isteyenlerin kamu ihalelerinde teklif vermelerine, ihale süreçlerini takip edebilmelerine ve ilgili taraflarla bilgi ve belge paylaşımına imkân sunan, bir G2E projesi şeklinde 1 Eylül 2010 tarihi itibarıyla uygulamaya geçirilmiş bir platformdur. EKAP kamu ihalelerinde şeffaflık, eşit

muamele, güvenilirlik, gizlilik ve kamuoyu denetimi gibi temel prensipler çerçevesinde (4734 sayılı Kanun) oluşmuştur. EKAP' a tüm ilgili kamu idareleri ile ihalelere katılmayı isteyenlerin gerçek ve tüzel kişiler olması bir zorunluluktur (Yıldız, 2018). EKAP, aynı zamanda bir ihale takip platformudur. Kamu ihaleleri, EKAP üzerinden online takip edilebilir ve isteyenler EKAP üzerinden kamu ihalelerine katılabilir. İhalelere online ortamda katılma imkânı sunan EKAP, aynı zamanda ihale bilgisine ve sonuçlarına ulaşarak ihale şartnameleri hakkında bilgiler veren online bir mecradır. Ayrıca EKAP için şu tanımlamalar da yapılmaktadır;

- ✓ Kamu ihalelerinde haksız rekabetin önünü kesen ve uygunsuzlukları giderici bir kurumdur.
- ✓ Kamusal alandaki ihaleler hakkında süreçlerin takibiyle birlikte anlık bilgiler veren online bir platformdur (Orta Doğu Belgelendirme&Danışmanlık Merkezi ,2022).

EKAP İhale sisteminde istekliler yayınlanan ihalelere teklif vermeden önce gerekli şartları sağlayıp sağlamadığını içeren ihale dokümanlarına ulaşarak şartnameleri okumakla yükümlüdür. Şartnamelerde belirtilen istekleri yerine getirebilen firmalar için yapım maliyetine göre teklifler sunmakta ve en düşük teklifi veren istekli ihaleye sahip olmaktadır. İhale yapım süresi projeye göre değişiklik göstererek tahmini bir gün sınırlamasına tabidir. Firma bu süre zarfında projeyi tamamlamakla yükümlüdür. Aksi durumunda cezai yaptırımlar uygulanmaktadır. Hak ediş sistemiyle yürütülen ihale sisteminde firma belirlenen iş planlamasına göre her kalem iş bitiminde ödemesini almaktadır. Kısaca EKAP bu işlemlerin online platformda devam ettiği kamu ihale sistemidir.

Bibliyometri

Bibliyometri, matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin kitaplara veya diğer iletişim ortamlarına taşınarak uygulanmasıdır. Bibliyometrik araştırmalarda belgelerin ya da yayınların belirli özellikleri üzerinde durulmaktadır. Bu özellikler doğrultusunda analizlerin yapılması ile bilimsel iletişime dayalı çeşitli bulgular elde edilmektedir (Pritchard, 1969). Bu bulgular bilimsel araştırmalara kaynaklık ederek bir yol haritası oluşturmaktadır.

Belirli bir alanda yapılmış yayınların farklı yöntemlerle analiz edilmesiyle grafiksel betimleme yapılan ve bilimsel kaynaklı çalışmaların değerlendirilmesine olanak sağlayan çalışmalar bibliyometrik araştırmalar olarak ifade edilmektedir (Coşkun vd., 2013). Bibliyometrik analiz bilim insanlarına araştırma alanındaki öncelikleri ve yönelimleri gösteren bir belirteç sunarak araştırmalarını sınırlamada yarar sağlar (Shilbury, 2011). Bibliyometrik sınırlama verilerin üst ve alt başlıklar altında inceleyerek verilerin ayrıntılı analiz edilmesine kolaylık sağlamakta ve sayısal değerlerle birlikte somut verileri araştırma çerçevesinde ortaya koymaktadır.

YÖNTEM

Çalışmada, EKAP ihale arama sistemi üzerinden 2019-2022 yılları arasında “yapım” kısmı seçilmiş olup “sokak sağlıklılaştırması” anahtar kelimesi ile veri taraması yapılmıştır. “sokak sağlıklılaştırması” anahtar kelimesinden önce “sokak” kelimesi her yıl içinde taratılmış 2019 yılında 257, 2020 yılında 364, 2021 yılında 460 ve 2022 yılı Mart ayına kadar 53 tane ilgili projeye ulaşılmıştır. “Sokak” anahtar kelimesi ile ulaşılan verilerden cephe yenileme ve sokak sağlıklılaştırma ile doğrudan ilgili olan 2019 yılında 21, 2020 yılında 15, 2021 yılında 25 ve 2022 Mart ayına kadar 10 tane yapım projesi tespit edilmiştir. 4 yıl içerisindeki incelemede toplam da 70 yapım projesi için 9 farklı üst başlıklar açılarak analizler oluşturulmuştur. Bu 70 yapım projesi uygulama alanı, uygulama kapsamı, uygulama yöntemi açısından bu çalışma kapsamında uygun görülmüş ve hepsi analizlere kaynaklık etmiştir.

Analizler; İhale bilgisi, yer, maliyet, teklif, zaman, ihale türleri, ihale usulü, yapılan işler, yüklenici bilgileri başlıkları altında incelenmiş ve tabloya dökülmüştür. Tablolar betimleyici görsel verilere dayandırılıp kimi yerde %'lik ifadelerle desteklenerek aşağıdaki sorulara cevap aranmasında yardımcı olmuştur.

- ✓ EKAP sokak sağlıklılaştırma yapım projelerinin dört yıl içerisindeki dağılımı nedir?
- ✓ EKAP ihale arama sisteminde sokak sağlıklılaştırma kavramından önce hangi anahtar kelimeler ile tarama yapılmıştır?
- ✓ EKAP ta bulunan yapım projelerinin illere göre dağılımı nedir?
- ✓ Sokak sağlıklılaştırma yapım projelerinin maliyet dağılımı nedir?
- ✓ Sokak sağlıklılaştırma yapım projelerinin maliyetlerine göre iskonto durumu % olarak nedir?
- ✓ Sokak sağlıklılaştırma yapım projelerinden elde edilen teklif dokümanları ile firma faaliyet ili arasındaki ilişki nedir?
- ✓ Sokak sağlıklılaştırma yapım projelerinde ortalama iş bitim süresinin illere göre dağılımı nedir?
- ✓ Sokak sağlıklılaştırma yapım projelerinde ihale usullerine göre dağılımı nedir?

- ✓ Sokak sağlıklaştırma yapım projelerinde ihaleye sahibi firmaların şirket türüne göre dağılımı nedir?
- ✓ Sokak sağlıklaştırma yapım projelerinde bulundurulması gereken teknik personellerin dağılımı nedir?

BULGULAR

Yıllara Göre Sokak Sağlıklaştırma Uygulamaları

EKAP ihale arama sisteminde “yapım” olan ihaleler seçilerek yıllara göre inceleme yapılmıştır. Öncelikli olarak tüm yıllarda “sokak” kelimesi anahtar kelime olarak tarama yapılmıştır. Daha sonra tüm dosyalar incelenmiş olup “sokak sağlıklaştırması”, “sokak iyileştirilmesi”, “cephe yenileme”, “onarım ve bakım” anahtar kelimeleri ile arama daraltılmıştır. Elde edilen verilerden “sokak sağlıklaştırması” adı altında cephesi yenilenmiş projeler seçilmiştir. Yıllara göre elde edilen veriler Tablo-1 de sayısal olarak belirtilmiştir.

Tablo 1: EKAP'ta İllere Göre Sokak Sağlıklaştırma Kelime Analizi

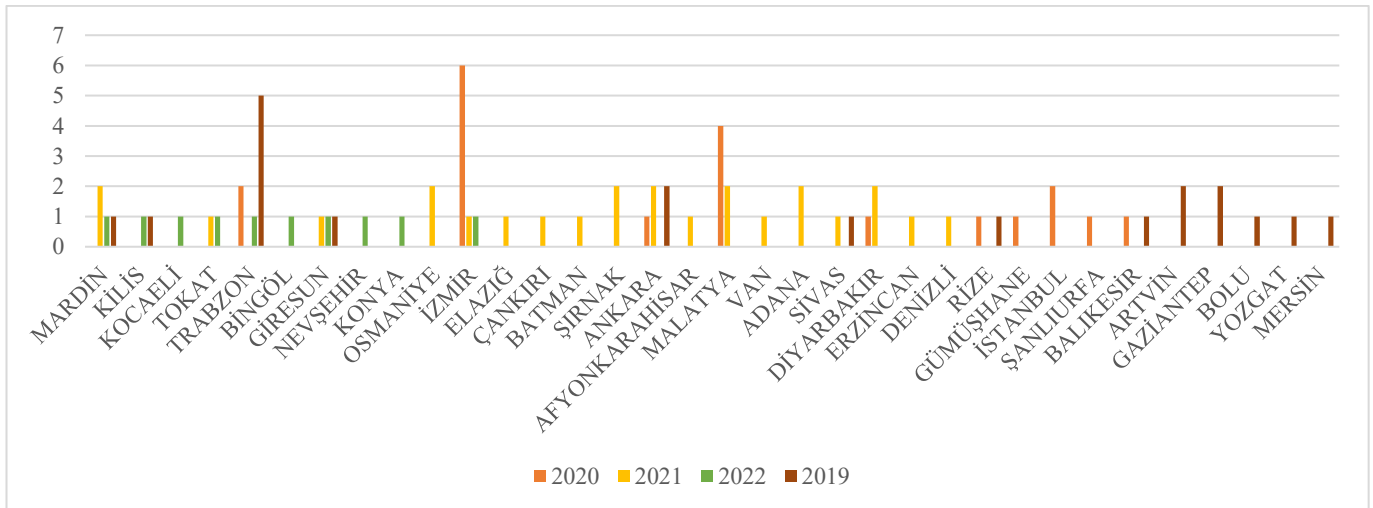
YIL	TARANAN VERİLER	VERİ (İLGİSİZ OLANLAR ÇIKARILDI)	YÜZDELİK DİLİM
2019	257	20	8%
2020	364	15	4%
2021	460	25	5%
2022	53	10	19%

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Tablo 1'e göre 2019 yılında “sokak” anahtar kelimesi ile ulaşılan 257 tane yapım ihalesi bulunmakta ve %8 i “sokak sağlıklaştırması” ile ilgilidir. 2020 yılında “sokak” anahtar kelimesi ile ulaşılan 364 tane yapım ihalesi bulunmakta ve %4 ü “sokak sağlıklaştırması” ile ilgilidir. 2021 yılında ise “sokak” anahtar kelimesi ile ulaşılan 460 tane yapım ihalesi bulunmakta ve %5 i “sokak sağlıklaştırması” ile ilgilidir. Bu çalışma 2022 yılında hazırlandığı için EKAP'ta aranan ihaleler Mart ayına kadar taranan verileri kapsamaktadır. 2022 Mart ayına kadar elde edilen verilerde “sokak” anahtar kelimesi ile ulaşılan 53 tane yapım ihalesi bulunmakta ve %19 si “sokak sağlıklaştırması” ile ilgilidir. 2020 ve 2021 yıllarında ulaşılan veri 2019 yılına oranla daha fazladır ancak “sokak sağlıklaştırma” ile ilgili yüzdelik dilim 2019'a göre düşüktür. Her ne kadar 2022 yılında yapım ihalelerinin yüzdelik dilimi daha yüksek olsa da yılı tamamlamadığından ötürü sabit bir orana sahip değildir. O yüzden sokak sağlıklaştırması için yapım projelerinin %8 oranla 2019 yılında daha fazla olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Sokak Sağlıklaştırması Projelerinin İllere Göre Dağılımı

2019-2022 yılları incelendiğinde toplam 35 ilde bir kez veya birden fazla çalışma yapıldığı gözlemlenmiştir. Çalışma yapılan iller yıllara göre farklılık göstermiştir. Bazı iller sadece bir yıl içerisinde bir kez ihaleye çıkmış bazıları da farklı yıllarda birden fazla olarak ihaleye çıkmıştır. Bu durum Şekil 1'de daha net ortaya konmuştur.

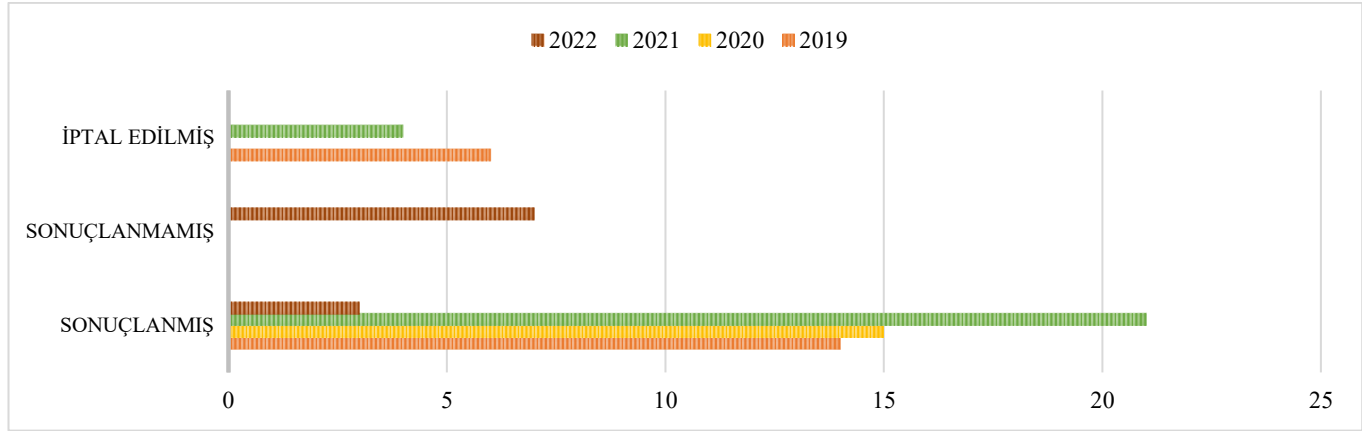
Şekil 1: EKAP'ta İllere Göre Sokak Sağlıklaştırma Yapım Projeleri

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

İzmir, Trabzon, Mardin, Ankara, Giresun illerinde 3 yılda da yapım ihalesine çıkmıştır. Kilis, Tokat, Malatya, Sivas, Diyarbakır, Rize, Balıkesir illeri 2 farklı yıl içerisinde yapım ihalesine çıkmıştır. Geriye kalan iller ise sadece belirli bir yıl içerisinde ihaleye çıkmıştır. 3 yıl içerisinde ihaleye çıkan illerde sokak sağlıklaştırması adına daha fazla çalışma yapıldığı gözlemlenmektedir.

İhale Durumu

İhaleye açılan her proje sonuca ulaşmamış veya yapım aşamasına geçmemiştir. İhaleye çıkarılan projelerin kimi ihaleyi kazanan firma tarafından yapımı gerçekleştirilmiş kimi de ihaleye çıktıktan sonra iptal edilmiştir. Sonuçlanmamış ihaleler 2022 yılını kapsamaktadır. Çünkü 2022 yıl bitmeden Mart ayına kadar ihaleye açılan projeler incelemeye alınmıştır. Şekil 2’de ihale durumu grafiğe dökülmüştür.

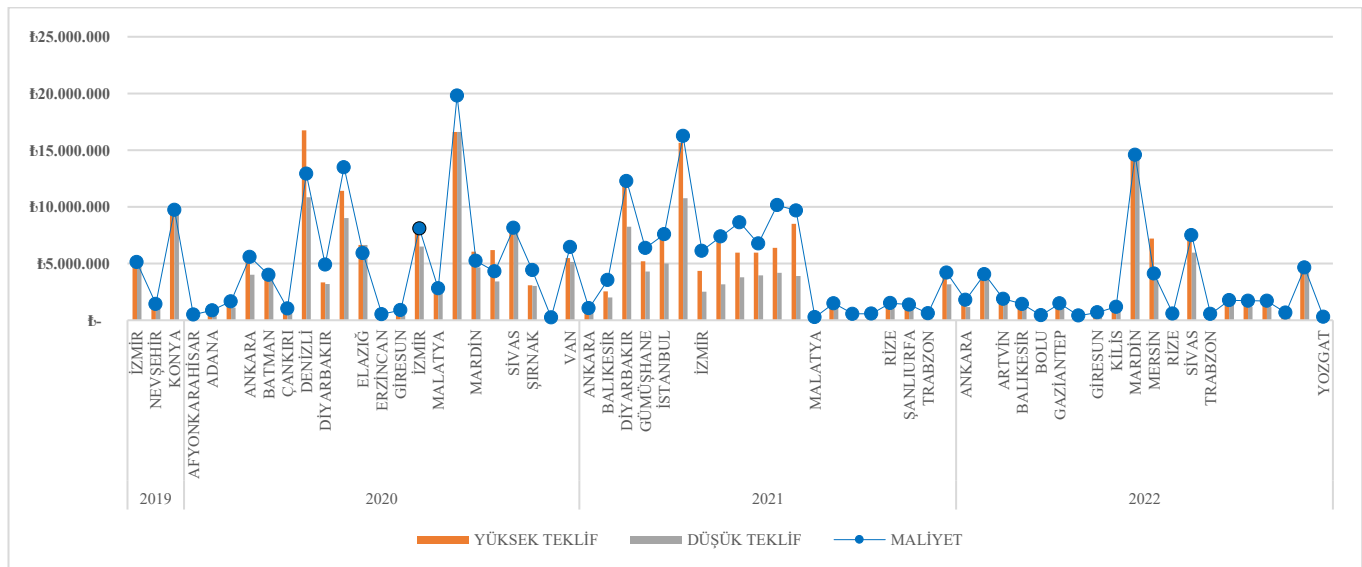
Şekil 2: Yıllara Göre İhale Durumu

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

2019 yılı içerisinde ihaleye çıkan 28 projeden 7’si iptal edilmiştir. 2020 yılında ihaleye çıkan 20 projenin %100’ü sonuçlanmış ve iptal edilen proje olmamıştır. 2020 yılı içerisinde iptal edilen projeler olsa da yıl içinde tekrar ihaleye açılmış ve sonuçlanmıştır. 2021 yılında ihaleye çıkan 25 projeden 21’i sonuçlanmış %16’sı iptal edilmiştir. 2022 yılında Mart ayına kadar 10 proje ihaleye açılmış ve yalnızca 3’ü sonuçlanmamıştır. Yıllara göre ihale durumları göz önünde bulundurulduğunda ihaleye açılan ve sonuçlanan en verimli yıl 2020 yılıdır. 2020 yılı içerisinde iptale alınmış proje olmamakla beraber bütün projelerin sonuçlanması 2020 yılını en verimli yıl kılmıştır. Böylece 2020 yılı içerisinde her ihaleye açılan projenin yapımına başlanıldığı sonucuna ulaşılabilir.

Proje Maliyetine Göre Teklifler

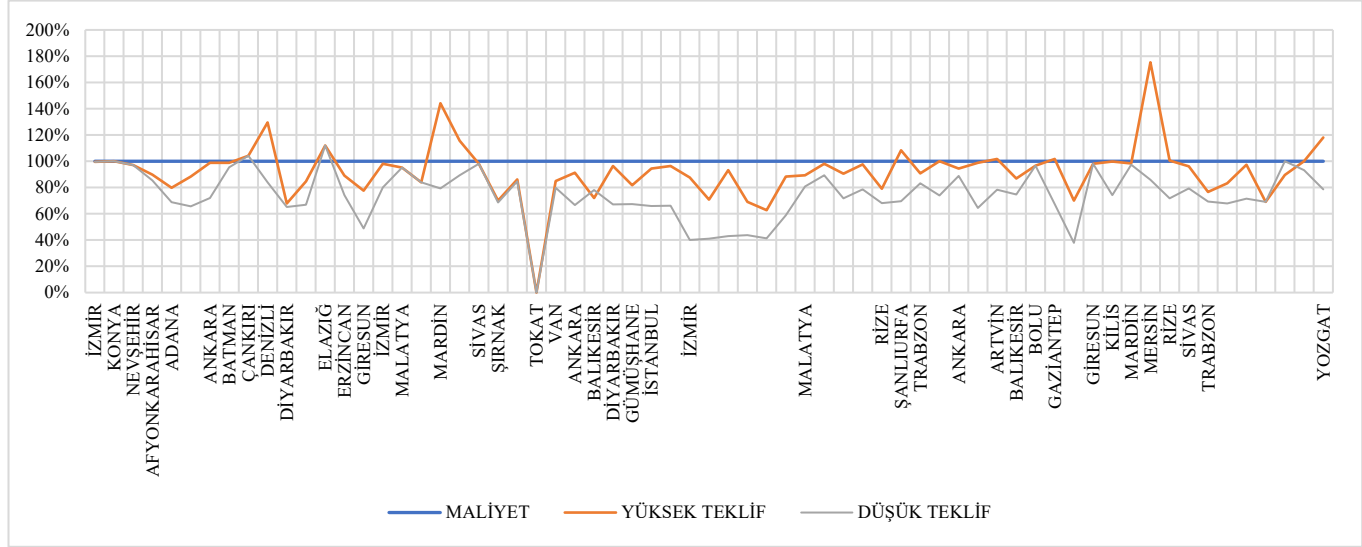
İhaleye çıkarılan her bir projenin maliyeti ihaleye çıkarılmadan önce hesaplanmaktadır. İhale yapım maliyeti hesaplanırken günümüz yapı yaklaşık birim maliyetleri dikkate alınarak belli bir kar yüzdesiyle beraber maliyet ortaya konmaktadır. İhaleye katılan firmalar bu hesaplanan yapım maliyetine göre tekliflerde bulunmakta ve düşük teklif veren firma tarafında ihale kalarak sonuçlanmaktadır. Yıl içerisinde bazı illerde birden fazla kez ihale açılarak yapılacak alan ve niteliğe göre de maliyet farklılık göstermektedir. Hesaplanan maliyet ve verilen düşük ya da yüksek teklife göre değişim grafiği Şekil 3’de gösterilmiştir. Şekil 3’de illerin, tekliflerin ve yılların kesiştikleri noktalar belirlenerek grafik oluşturulmuştur.

Şekil 3: Maliyet Grafiği

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

İncelenen 34 il yıllara göre dağılım göstermektedir. Bu grafikte en dikkat çekici örneklerden biri olan Denizli ilinde verilen yüksek teklif yapım maliyetinden %33 daha fazladır. 34 il içerisinde maliyet ve teklif arasında en fazla farkı oluşturmaktadır. Diğer 33 ilde yaklaşık maliyet ile verilen teklifler arasında yakınlık vardır. Aralarında oluşan fiyat farkında Denizli ili kadar büyük bir fark bulunmamaktadır. Özellikle Elâzığ, Giresun, Mardin, Şırnak, Gümüşhane, İstanbul, İzmir, Trabzon illerinde verilen düşük ve yüksek teklifler maliyetin altında kalmıştır. İhaleye açılan 34 il genel olarak ele alındığında verilen teklifler oluşturulan yaklaşık maliyete yakın rakamları içermektedir.

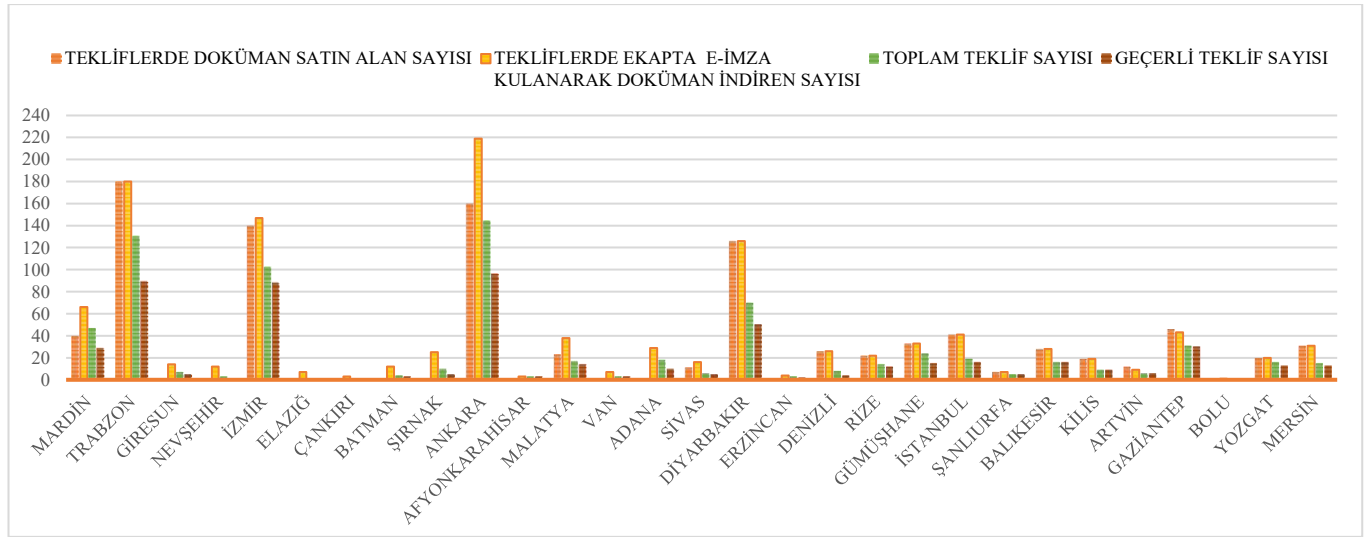
Şekil 4: Tekliflerin Maliyete Göre İskonto Durumları

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Yapım projelerine verilen teklifler yapım yaklaşık maliyetine oranlanarak iskonto durumları incelenmiştir (Şekil 4). Projenin maliyeti hesaplanarak dosya ekine konulan ihalelerde, firmalar proje maliyetini kendi kullanacakları malzemelere göre hesaplayarak proje maliyeti doğrultusunda düşük ya da yüksek teklif verebilmektedir. Şekil 4 de yapı maliyeti %100 olarak ifade edilirken yüksek teklif ve düşük teklif bu %100'e göre ifade edilmiştir. Denizli, Mardin ve Mersin illerinde verilen yüksek teklifler maliyetin üzerindedir. Denizli ili için %30, 2021 yılında Mardin ilinde %44, Mersin ilinde %75 oranında maliyetten daha yüksek bir teklif verilmiştir. 2022 yılında Konya, İzmir, Nevşehir illerinde, 2021 yılında Sivas ilinde, 2019 yılında Mardin ilinde; maliyet, düşük teklif, yüksek teklif arasında çok az bir fark bulunmakta ve maliyete yakın bir teklif verildiği gözlenmektedir. Ayrıca 2020 yılında İzmir de 6 Malatya da 4, 2019 yılında Trabzon da 6 proje ihaleye çıkarılmış olup diğer illere göre daha fazla sokak sağlıklaştırma işini bünyelerinde barındırmaktadır.

Teklif Doküman Sayısı

EKAP' ta sokak sağlıklaştırması için ihaleye girecek firmalar, ihaleye çıkarılan projelerin dokümanlarına ulaşması gerekmektedir. Bu dokümanlar, ihaleye çıkarılan projelerin teknik şartnamesini, mimari, mekanik, elektrik projelerini, gerekli görülürse görsellerini, istek ve talep bilgilerini kapsamaktadır. Mevcut dokümanlara ulaşım sağlamak için firmalar satın almayı veya e-imza kullanarak indirmeyi tercih etmiştir. Yapılan incelemede illerin 2019-2022 yılları arasındaki toplam doküman sayısı hesaplanmış ve Şekil 5'te grafik olarak ortaya konmuştur.

Şekil 5: Elde Edilen Doküman Sayısı

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Tekliflerde EKAP' ta e-imza kullanarak doküman indiren sayısı en fazla Ankara ilinde gözlenmektedir. Ankara ilini Trabzon, İzmir, Diyarbakır ve Mardin illeri takip etmekte olup 34 il içerisinde en göze çarpanlardır. Bu iller tekliflerde satın alan sayısında da en belirgin farkları ortaya koymaktadır. Doküman sayısını satın alan veya e-imza ile indiren firma sayısı ile toplam teklif ve geçerli teklif sayısı arasında sayısal farklılıklar olmasıyla beraber bir ilişkide vardır. Örneğin Ankara ilinde satın alınan doküman sayısı ile indirilen doküman sayısı toplamı 380'i belirtirken verilen toplam teklif 145 ve geçerli teklif sayısı ise 95'tir. Farklı yollardan dokümana ulaşan firmaların %38'i teklif vermiş teklif veren firmaların %65' inin teklifi de geçerli sayılmıştır. Bir başka örnek ise Diyarbakır'da satın alınan doküman sayısı ile indirilen doküman sayısı toplamı 250, toplam teklif sayısı 70 ve geçerli teklif sayısı 50'dir. Farklı yollardan dokümana ulaşan firmaların %28'i teklif vermiş teklif veren firmaların %71 inin teklifi de geçerli sayılmıştır. Bu noktada dokümanları farklı yollardan elde eden firmaların hepsi teklif vermemiş ve teklif veren her firmanın teklifi de geçerli sayılmamıştır ifadesine ulaşılmaktadır.

Ortalama İş Teslim Süresi

İhaleye çıkarılan her projenin bir iş bitim süresi vardır. Bu süre yapılacak işin, yapacaklar tarafından uygulama kapasitesine, hızına göre opsiyonlu gün de eklenerek belirlenmektedir. Süre firma sözleşmeyi imzalayıp iş teslimini aldıktan sonra başlamaktadır. İş yapımı belirtilen süre içerisinde yapılmak zorundadır. Aksi takdirde geciktirilen her bir gün için ihale kapsamında ihale bedelinin on binde üçü (%003) tutarında gecikme cezası olarak hakkeşikte kesintiler yaşanmaktadır (Altun, 1999). İş zamanında bitirilmeme nedenleri açıklanarak ve yüklenici kaynaklı olmayan gecikmelerde süre uzatımı istenebilmektedir. Bu durum sonuçlanana kadar ceza kesilmekte ve hakkeşik kesintiye uğramaktadır. Sonuçlanma gerçekleştiğinde ve yüklenici haklı bulunduğu kesilen miktar yükleniciye iade edilmektedir (Altun,1999). Bu durum göz önünde bulundurulduğunda işin zamanında bitimi yüklenici firma tarafınca olumlu sonuçlanmaktadır. 2019-2022 yılları arasında bulunan 34 ilin ortalama iş yapım süreleri hesaplanarak Şekil 6'da belirtilmiştir. Ayrıca bu süre zarfı işin büyüklüğüne ve niteliğine göre değişiklik göstermektedir.

Şekil 6: İllere Göre Ortalama İş Teslim Süresi

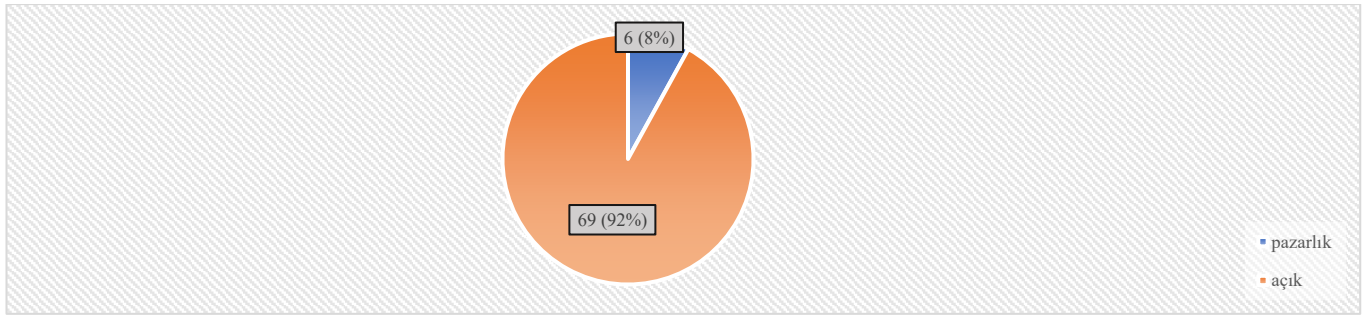
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Şekil 6'ya göre ortalama iş yapım süresi en fazla Balıkesir ilinde gözlemlenmektedir. Ardından Nevşehir ve Mardin illeri gelmektedir. En az iş bitim süresi ise 70 gün olup işin büyüklüğü ve niteliği bu süreler ile anlaşılmaktadır. Bu noktada şunu diyebiliriz ki süresi uzun yapım işleri, restore edilecek yapı adedine, restore edilmesi gereken bozulmaların fazla olmasına ve restore edilen yapı ile ilişkili farklı disiplinlere ihtiyaç duyulmasına bağlı olarak daha komplike ve daha büyük çapta yapım işini içermektedir. Ayrıca ortalama iş yapım süresinin 200 günden az 70 günden fazla olan değerler arasında yığıldığı görülmektedir. İhaleye çıkarılan çoğu projenin genel olarak 70 ile 200 günde bitirileceği öngörülmekte ve ihaleyi alan firmadan bu doğrultuda belirtilen sürelerde işi yapması istenmektedir.

İhale Usulü

EKAP ihale sisteminde ihaleler açık ve pazarlık usulü olmak üzere iki grupta değerlendirilir. Açık ihaleler, ihaleye girmek isteyen tüm isteklilerin teklif verdiği usul olarak tanımlanmaktadır. Açık ihale usulünde, gerekli şartları sağladığı düşünülen bir istekli olması durumunda bile ihale o istekliden kalabilmektedir. Katılımcı konusunda açık ihale sisteminde bir sınırlama bulunmamaktadır (Kadron, 2022). Pazarlık usulü ihale, iki aşamalı bir ihale sistemidir. Pazarlık usulünde teknik detaylar ile gerçekleştirme yöntemleri görüşülmektedir. İlan çıkma zorunluluğu bulunmamakla birlikte en az 3 davetli ile de gerçekleştirilebilir. Pazarlık usulü ihaleler bazı durumlar sonucunda da yapılabilmektedir.

- ✓ Açık ihale usulü veya belli istekliler arasında ihale usulü ile yapılan ihale sonucunda teklif çıkmaması.
- ✓ Doğal afetler, salgın hastalıklar, can veya mal kaybı tehlikesi gibi ani ve beklenmeyen veya idare tarafından önceden öngörülemeyen olayların ortaya çıkması üzerine ihalenin ivedi olarak yapılmasının zorunlu olması.
- ✓ Savunma ve güvenlikle ilgili özel durumların ortaya çıkması üzerine ihalenin ivedi olarak yapılmasının zorunlu olması.
- ✓ İhalenin, araştırma ve geliştirme sürecine ihtiyaç gösteren ve seri üretime konu olmayan nitelikte olması.
- ✓ İhale konusu mal veya hizmet alımları ile yapım işlerinin özgün nitelikte ve karmaşık olması nedeniyle teknik ve malî özelliklerinin gerekli olan nitelikte belirlenememesi.
- ✓ İdarelerin yaklaşık maliyeti yıl içerisinde belirlenen Türk lirasına kadar olan mamul mal, malzeme veya hizmet alımları (Kadron, 2022).
- ✓ Bu gibi durumlar sonucunda pazarlık usulü ihale başvurulabilmektedir. Sokak sağlıklaştırması için yapılan ihaleler "açık ihale" ve "pazarlık usulü ihale" başlıkları altında sınıflandırılmıştır (Şekil-7).

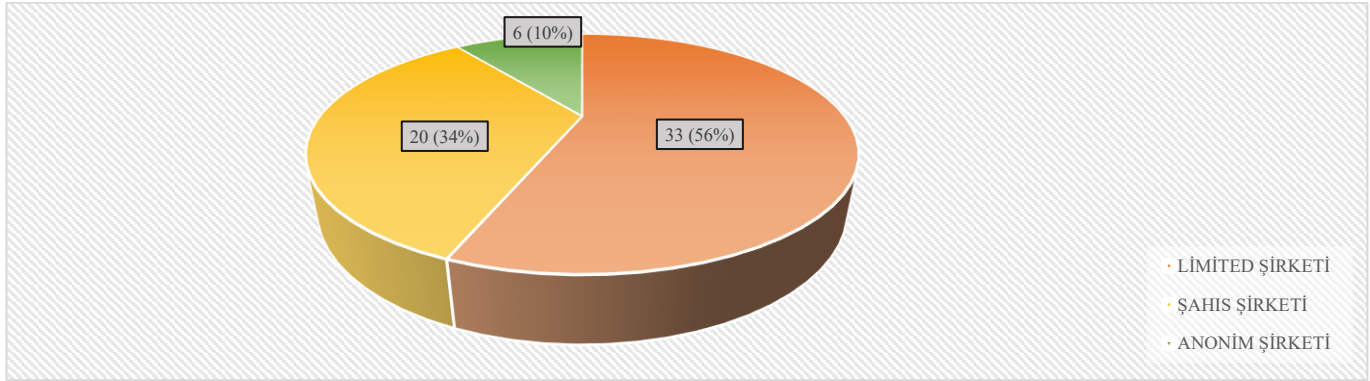
Şekil 7: İhale Usulü

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

2019-2022 yılları arasında sokak sağıklaştırması adı altında çıkılan toplam 70 yapım ihalesinden %8 i pazarlık usulü ile sonuçlandırılmıştır. Geri kalan %92 kısım açık ihale usulü olup tüm isteklilere açık olarak gerçekleştirilmiştir. Bu noktada pazarlık usulü ihalenin çok tercih edilmediği genel anlamda açık ihale usulünün tercih edildiği Şekil 7'de görülmektedir.

Şirket Türü

İhaleye katılan firmaların kurulum türleri ve yaptıkları işler ihale konusu ile örtüştüğü gibi farklılıklarda göstermektedir. İhaleyi kazanan ve işi teslim alan firmalar incelendiğinde genellikle limited şirketi, şahıs şirketi ve anonim şirketi başlıkları altında toplandığı görülmektedir. Bu şirketler kendi bölgelerindeki ihalelere katılım gösterdiği gibi yakın ve çevre illerdeki yapım işi ihalelerine katıldığı görülmektedir. İhaleye çıkılan illerde yapım işi kendi bölgesindeki firmalar tarafından ya da çevre illerindeki firmalar tarafından alındığı görülmektedir. Şirket türlerinin dağılımı ve hizmet verdiği illerle ihale ili Şekil 8 ve Şekil 9 da görülmektedir.

Şekil 8: Şirket Türü

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Şekil 8'de görüldüğü üzere Limited şirketi %56'lık dilime sahip olarak en çok ihaleyi kazanan şirket türünü oluşturmaktadır. 34'lük oranla şahıs şirketi olarak ihaleyi kazanan firmaların belirtilen şirket adı kendi isim ve soy isimlerinden oluştuğu görülmüştür. Anonim şirketi olarak ihaleyi kazanan firmalar, diğer firmalar arasında %10'luk dilimi oluşturarak en az paya sahip olduğu görülmüştür. Firmaların faaliyet alanları ile ihaleye çıkan yapım ili arasındaki ilişki Tablo 2 ile ortaya konmuştur.

Tablo 2: İhale İli ile Şirketlerin Faaliyet İli İlişkisi

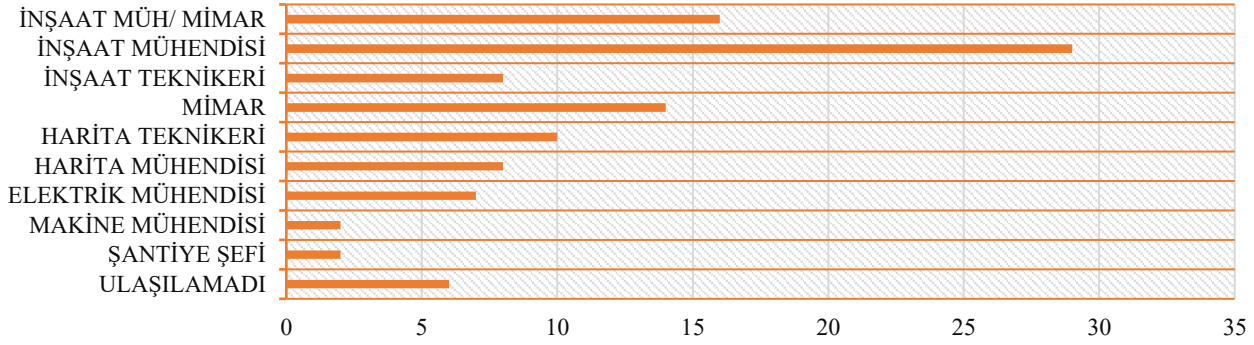
İHALE İLİ	FAALİYET İLİ
İZMİR	İZMİR
	MUŞ
	HATAY
	ANKARA
DİYARBAKIR	DİYARBAKIR
	ANKARA
MALATYA	İSTANBUL
	MALATYA
	BİNGÖL
MARDİN	MARDİN
	DİYARBAKIR
TRABZON	İSTANBUL
	KAHRAMANMARAŞ
	BİTLİS
	TRABZON
ANKARA	ANKARA
	ŞANLIURFA
MERSİN	MERSİN
	MALATYA
ERZİNCAN	MALATYA
	RİZE
RİZE	RİZE
	GÜMÜŞHANE
GÜMÜŞHANE	GÜMÜŞHANE
	İSTANBUL
GİRESUN	İSTANBUL
	GAZİANTEP
KİLİS	GAZİANTEP
	GAZİANTEP
ARTVİN	ARTVİN
	ARTVİN
ELAZIĞ	DİYARBAKIR
	DİYARBAKIR
ÇANKIRI	ANTAKYA
	ANTAKYA
ŞİRNAK	ŞİRNAK
	ŞİRNAK
AFYONKARAHİSAR	ESKİŞEHİR
	ESKİŞEHİR
VAN	VAN
	VAN
SİVAS	SİVAS
	SİVAS
ADANA	MERSİN
	MERSİN
İSTANBUL	İSTANBUL
	İSTANBUL
GAZİANTEP	BİTLİS
	BİTLİS
YOZGAT	ANKARA
	ANKARA
BALIKESİR	ANKARA
	BALIKESİR

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Tablo 2'ye göre ihale ili İzmir, Diyarbakır, Malatya, Mardin, Trabzon ve Ankara olan yapım işleri kendi il sınırları içinde bulunan firmalar tarafından yapıldığı kadar farklı illerde faaliyet gösteren firmalar tarafından da yapıldığı görülmektedir. Diğer illerin yapım işi ise kendi illerinden firmalar, çevre illerden firmalar ya da uzak illerden firmalar tarafınca yapıldığı görülerek farklılık göstermektedir. Ancak bu farklılıklar gözetildiği kadar ihale ili ile faaliyet ili arasında, çevre il ya da aynı il olan yapım işlerinin çoğunlukta olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Proje İçin Birlikte Çalışılması Gereken Teknik Personeller

İhaleye çıkarılan yapım işinin dokümanları incelendiğinde sözleşme tasarısı içerisinde iş için gerekli personel isminin ve adının belirtildiği görülmektedir. Şirket, yapım işi için gerekli olan personeli bünyesinde çalıştırmak durumundadır. Firma, mesleki unvanı belirtilen teknik personeli idareye süresinde bildirmedigi veya iş programına göre iş başında bulundurmadığı takdirde gün bazında TL cezası kesilmektedir. 2019-2022 yılları arasında sokak sağlıklaştırması adı altında ihaleye çıkan yapım işlerinin sözleşme tasarıları incelenmiş olup Şekil 9'da grafik olarak ortaya konmuştur.

Şekil 9: İhtiyaç Duyulan Toplam Teknik Personel Sayısı
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Şekil 9'a göre ihaleye çıkan yapım işlerinde en çok istenen ve gerekli görülen meslek grubunun inşaat mühendisi olduğu görülmektedir. 2019-2022 yılları arasında ihaleye çıkan 70 yapım işinin %40'nda inşaat mühendisi kesin olarak belirtilmiş %22'sinde mimar veya inşaat mühendisinden biri olmak üzere tercihe bırakılmıştır. Yapım işi için gerekli olan mimar sayısı ise 70 işin 14'nde belirtilerek %20'lik dilimi oluşturmaktadır. Harita teknikeri ise inşaat mühendisi ve mimardan sonra gelen en çok gerekli olan meslek gruplarından üçüncüsünü oluşturmaktadır. Bazı projelerde ise elektrik mühendisine, makine mühendisine ve şantiye şefine de ihtiyaç duyulmuş ancak 70 yapım işinde çok az bir yüzdelik dilime sahip oldukları görülmüştür. Şekil 9 dikkate alındığında sokak sağlıklaştırması için en çok inşaat mühendisi, mimar ve harita mühendisine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Çalışma, 2019-2022 yılları arasında EKAP üzerinden yapılan yapım ihalelerinin "Sokak Sağlıklaştırma" alanı içerisinde sınırlandırarak çeşitli parametrelerle birlikte bibliyometrik analizini ortaya koymaktadır. EKAP' ta "sokak" kelimesi ile 1134 tane veriye ulaşılmış "sokak sağlıklaştırma" ile ilgili olan 70 veri üzerinde durulmuştur.

Araştırma sonucuna göre, bu dört yıl içerisinde en çok 2021 yılında en az 2022 Mart ayına kadar geçen süreçte yapım projeleri uygulanmıştır. Bu dört yıl içerisinde illere göre dağılım incelendiğinde en çok İzmir ve Trabzon illerinde, en az Afyonkarahisar, Batman, Bingöl, Bolu, Çankırı, Denizli, Elâzığ, Erzincan, Gümüşhane, Kocaeli, Konya, Mersin, Nevşehir, Şanlıurfa, Van, Yozgat illerinde sokak sağlıklaştırma çalışmaları yapılmıştır. Bazı ihaleler yıl içerisinde iptal edilip tekrardan ihaleye çıkmış bazı ihaleler ise tamamen ihale iptali gerçekleşmiştir. En çok ihale iptali 2019 yılında görülmektedir. Sonuçlanmayan ihale ise en çok 2022 yılı Mart ayına kadar ki süreçte görülmüştür. 2022 yılında araştırma Mart ayını kapsadığı için ihaleye çıkan 10 proje olmasına rağmen sadece 3'ü sonuçlanabilmiştir. Sayısal veriler ışığında ihaleye çıkarılan 70 adet sokak sağlıklaştırma projelerinin 53 adeti (%76) sonuçlanarak uygulamasının yapıldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

İhale çıkarılan projelerin maliyet hesabı önceden yapılmaktadır. İhaleye katılacak firmalar bu maliyet hesabını kendi bünyelerinde oluşturarak tekliflerini vermektedir. Verilen teklifler yüksekte azıya göre sıralandıktan sonra en düşük teklifi veren firma ihaleyi almaktadır. Verilen teklifler maliyet hesabına göre değerlendirildiğinde maliyet hesabına oranla en yüksek teklifi veren il Denizli, en düşük teklifi veren il İzmir'dir. Buradan ihaleyi almak isteyen firmaların maliyete göre daha düşük ya da daha yüksek teklif vermesi doğru maliyet hesabının yapılamadığını göstermektedir. Doğru hesaplanamayan maliyet hesabı, yapıda kullanılması gereken malzemenin yanlış tespitine, teknik uygulamanın yetersizliğine, yanlış müdahale kararı ile yapının hakkıyla korunamamasına zemin hazırlamaktadır.

İhale dokümanlarına ulaşmak için satın alma ya da e-imza kullanarak indirme yöntemleri kullanılmıştır. En çok Ankara ili, en az Bolu ilinde e-imza kullanılarak dokümanlara ulaşılmıştır. Satın alınan doküman sayısı dikkate alındığında en çok Trabzon ili, en az Giresun ve Bolu illeridir. Tüm bunlar dikkate alındığında e-imza kullanarak doküman indiren firmalar, ihale dokümanını satın almış sayılarak ihaleye girmenin ilk adımını atmış bulunmaktadır.

İhaleye çıkarılan her bir projenin teslim edilmesi istenen gün bazında süreleri vardır. Bu süre işverence belirlenmiş olup yapılacak işin niteliği, kapsamı ve içeriğine bağlı olarak süre belirlenmektedir. Verilecek süre yapının alanına, hasar durumuna, işin teknik ekip destek ihtiyacına, kullanılacak teknik ekipmana göre değişikliğe uğramaktadır. İşin gecikmesi yüklenici kaynaklı olduğu durumda parasal ceza uygulanır. Her gecikme süre zarfında belli bir oranla hak edişten para kesintisi yaşanmaktadır. İşin dört yıl içerisinde illere göre yapım süresi incelendiğinde il içinde belirtilen sürelerin ortalaması dikkate alınmıştır. İş bitimine en çok verilen süre, 360 gün ile Balıkesir'deki ihale projesi olmuştur. En az verilen süre ise 55 gün ile Yozgat ili olmuştur. Tüm dokümanlar incelendiğinde iş için belirlenen

süreler için kapsamına göre değişiklik göstermekte ve yapım süreleri isteklere göre opsiyon konularak belirlenmektedir.

Tüm ihale projeleri açık ihale ve pazarlık usulü ihale olarak ikiye ayrılmaktadır. Açık ihale usulü ilk tercih edilen ihale türüdür. Pazarlık usulü ihale olabilmesi içinse açık ihaleye teklif çıkmaması veya belirli bir kriterleri taşıyor olması gerekir. Örneğin korunması düşünülen yapı ve yapı bağlamının açık ihaleden ziyade pazarlık usulü ihaleye çıkarılması özel sebeplerle mümkün olmaktadır. Açık ihalede yapı için isteklinin olmamasıyla beraber yapının ağır hasarlı olması, yıkılmış olması, onarımının zorlu ve teknik ekipmanlarla sağlanması vb. nedenler özel sebep sayılarak davetlilerle pazarlık usulü ihale gerçekleştirilebilmektedir. 70 İhale projesi incelendiğinde %91 oranla açık ihale, %9 oranla pazarlık usulü ihale yapıldığı görülmektedir. Pazarlık usulü ile gerçekleştirilen projelerin açık ihale türüne oranla az olması sokak sağlıklaştırma projelerinin çok fazla özel ve güç onarım nedenlerinin bulunmadığını göstermektedir.

İhalelere katılan firma türleri dikkate alındığında farklı firma türleri ile karşılaşılmaktadır. Şahıs şirketi, anonim şirketi, limited şirketi olmak üzere üç farklı firma türüne rastlanmıştır. İhaleye katılan firma türlerinden en çok limited şirketine en az anonim şirketine ihale projeleri verilmiştir. İhaleye katılan firmalardan ihale ilinde faaliyet gösterme zorunluluğu gözetilmemektedir. Bundan dolayı ihaleyi alan firmalar ihale ili dışında faaliyet gösterebilmektedir. Faaliyet ili ile tamamen farklılık gösteren ihale illeri, Giresun, Elâzığ, Çankırı, Adana, Yozgat, Gaziantep olarak ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü üzere ihale ili ile faaliyet ili aynı il olma zorunluluğu olmamakla beraber uzak ya da yakın illerde faaliyet gösteren firmalarda ihaleye katılabilmektedir. Ancak firmaların faaliyet ili ile ihale ilinin aynı veya yakın olması sokak sağlıklaştırma projelerinin onarımını kolaylaştırmaktadır. Gerek proje için malzeme tedarigi olsun gerek süreç kontrolü olsun yapılan işin kalitesini arttırmaktadır.

İhaleye dokümanlarında ihaleye katılacak firmalardan uygunluk göstermesi için şartnamelerinde iş için gerekli teknik personel sayısı da belirtilir. Teknik personeller bu işin yapılabilmesi ve işin bitirilmesi için gereklidir. Tüm ihaleler incelendiğinde projeler için en ihtiyaç duyulan teknik personelin inşaat mühendisi olduğu saptanmıştır. Projede görev alan sadece inşaat mühendisi olmadığı gibi mimar, elektrik mühendisi, harita mühendisi de aktif rol alarak birlikte çalışmaktadır. Sokak sağlıklaştırma projelerinde yer alan yapıların korunmasında takım çalışmasının varlığı başka meslek gruplarına da ihtiyaç duyulduğunu göstermekte ve onarım çalışmalarında daha doğru karar alınmasını kolaylaştırmaktadır.

Çalışma, EKAP ihale sisteminde “sokak sağlıklaştırma” projelerini araştıranlar ve bu alanda hizmet verecek firmalar için sayısal kaynak niteliğindedir. İhale projelerinde konu başlıklarının araştırıldığı bu çalışma, projelerde iş için belirtilen süre, maliyet hesabı, ihale dokümanının el edilme yöntemleri, illere göre ihale dağılımları, firma türleri ve proje için ihtiyaç duyulan personel sayısında genel bir öngörü oluşturmaktadır. Böylece sokak sağlıklaştırma projelerinde doğru maliyet hesapları yapılarak işi bilen bir firma ile doğru müdahale kararlarının alınmasını kolaylaştıracaktır.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (2018). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon (Üçüncü baskı), İstanbul: Yapı Yayınları, 212s., 3/1 Nisan.
- Akçay Paç, D. G., Ulusoy Binan, D. (2019). “Geleneksel Konut Dokusunun Korunmasına Yönelik Yaklaşım Önerisi: Geleneksel Tokat Evleri Halit Sokak, Bey Sokak, Beyhamam Sokak”. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 4/2, Aralık, 283-308. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.26835/my.620287>
- Al, U., Coştur, R. (2007). “Türk Psikoloji Dergisi'nin Bibliyometrik Profili”. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 21(2), 142-163.
- Altun, M. (1999). “Yapım işlerinde Gecikme Cezasının Miktar ve Kapsamı”. *Mevzuat Dergisi*, Yıl:2, Sayı:13, Issn:1306-0767.
- Beşel, F., Yardımcıoğlu, F. (2017). “Maliye Dergisi'nin bibliyometrik analizi: 2007- 2016 Dönemi”. *Maliye Dergisi*, 172, 133-151.
- Coşkun, İ., Dündar, Ş., Parlak, C. (2014). “Türkiye’de Özel Eğitim Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Çeşitli Değişkenler Açısından incelenmesi (2008-2013)”. *Ege Eğitim Dergisi*, 15(2), 375-396.

- Çelik, D., Demirtaş, D. (2019). “Kentsel Tarihi Çevrelerde Sokak Sağlıklaştırma Çalışmaları: Bartın Örneği”. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 9/4 Ekim : 664-673.
Erişim adresi: <https://doi.org/10.17714/gumusfenbil.515868>
- Eldek Güner, H., Kozlu H., Büyükmıhçı G. (2019).” Sokak Sağlıklaştırma Proje Deneyimi; Kayseri-Talas Kazım Paşa Caddesi”. *Online Journal of Art and Design*, volume 7, issue 1, January.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü* (2. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi, 49.
- Özden, P. (2008). *Kentsel Yenileme* (2.Baskı), İstanbul: İmge Yayınları, s.50. 400.
- Pritchard, A. (1969). “Statistical bibliography or bibliometrics”, *Journal of Documentation*, 25, 348-349.
- Saraç Çıracıoğlu, A., Yaman, H. (2020). “İnşaat Sektöründe Elektronik İhale (E-İhale) Sistemleri ve Yapı Enformasyonu Modellemesi Entegrasyonu: Örnek Bir Çalışma” . *Journal of Computational Design* , 1 (2) ,27-40.
Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jcode/issue/53480/695172>
- Shilbury, D. (2011). “A Bibliometric Analysis Of Four Sport Management Journals”. *Sport Management Review*, 14(4), 434-452. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1016/j.smr.2010.11.005>
- Ünver, H. (2017). “Sokak Sağlıklaştırmanın Tanımsal Olarak İrdelenmesi”, *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi* , 5 (1) , 96-106. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dubited/issue/27453/289145>
- Ünver H., Alptekin O. (2021). “Sokak Sağlıklaştırma da Yapım Yönetimi Sürecinin Değerlendirilmesi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, vol.30, no.1, ss.99 - 125.
- Yıldız, S., Topal, M. H., Yıldız, E., Tosunoğlu, B. (2018). “Firmaların E-Devlet Hizmetleri Kullanımını Etkileyen Faktörler: EKAP Üzerine Bir Uygulama”, *The Journal of International Scientific Researches*. 3 / 1 Nisan: 11-28.
Erişim Adresi: <https://doi.org/10.23834/isrjournal.391592>
- Web Siteleri
- Ortadoğu belgelendirme ve danışmanlık merkezi, EKAP Nedir ve Ne İş Yapar?, Erişim Adresi: <https://www.isonedir.com/ekap-nedir/> 11.06.2022 tarihinde erişildi.
- Türkiye sağlık Endüstrisi iş verenler Sendikası, İhale usullerine ilişkin Pratik Bilgiler, Erişim Adresi: <https://www.seis.org.tr/ihale-bilgi-bankasi/pratik-bilgiler/ihale-sureci/ihale-usullerine-iliskin-pratik-bilgiler#:~:text=Pazarl%C4%B1k%20usul%C3%BC%2C%204734%20say%C4%B1%C4%B1%20Kanun,iki%20a%C5%9Famal%C4%B1%20bir%20ihale%20usuld%C3%BCr> 11.06.2022 tarihinde erişildi.
- Kadron, S.Bahadır. 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu, Erişim adresi: http://www.mku.edu.tr/files/304_dosya_1331642167.pdf 11.06.2022 tarihinde erişildi.

Alkol Bağımlılığında Nüksü Yordayan Faktörler: Aile Ortamı ve Özyeterlilik

Factors Predicting Relapse in Alcohol Addiction: Family Environment and Self-Efficacy

ÖZET

Günümüzde alkol bağımlılığının pek çok sağlık sorununa neden olduğu bilinmektedir. Bağımlılıklar arasında en yaygın tür olan alkol bağımlılığında kişinin bırakma girişimi olduktan sonra aşerme durumu yaşayarak tekrar alkol kullanımının nüks etmesi sık görülen bir durumdur. Bu kapsamda aşerme durumu da çalışmaya dahil edilerek araştırmanın asıl amacı; alkol bağımlılığında nüks etmenin belirleyicileri olabileceği düşünülen öz yeterlilik ve aile ortamının ilişkisinin incelenmesidir. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışma grubu Türkiye’de farklı illerde bulunan Adsız Alkolikler (AA) grubuna üye kişilerce oluşturulmuştur. Araştırmanın örneklemini ise amaçsal örnekleme yöntemiyle seçilen Türkiye’de farklı illerde bulunan Adsız Alkolikler (AA) grubuna üye olan Aydınlatılmış Onam Formu ve Bilgilendirilmiş Onam Formunu doldurmayı ve araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden 216 alkol bağımlısı birey oluşturmuştur. Veriler Google formlar aracılığı ile online olarak sosyo-demografik bilgi formu-Michigan Alkolizm Tarama Testi, Penn Alkol Aşerme Ölçeği, Genel Öz Yeterlilik Ölçeği ve Aile Ortamı Ölçeği olmak üzere 5 ayrı bölümden oluşan ölçek formlarıyla toplanmıştır. Araştırma sonucunda genel öz yeterliliğin nüks etme ile yüksek düzeyde negatif bir ilişkisinin olduğu görülürken, aile ortamının beraberlik alt boyutunun nüks etme ile orta düzeyde negatif; denetim alt boyutunun ise nüks etme ile düşük düzeyde negatif bir ilişkisinin olduğu ve aile ortamından beraberlik ve denetim alt boyutunun hem de öz yeterliliğin kişilerin tekrar alkol kullanımının nüks etmesi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu bulunmuştur. Buna göre alkol bağımlılığında nüks etmesinin önlenmesi adına kişilerin öz yeterliklerini artırmaya yönelik faaliyetler düzenlenmesinin ve bu sürece aile üyelerinin de dahil edilmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Alkol Bağımlılığı, Özyeterlilik, Aile Ortamı, Aşerme

ABSTRACT

Today, it is known that alcohol addiction causes many health problems. In alcohol addiction, which is the most common type of addiction, it is common for a person to experience craving and re-use alcohol after an attempt to quit. In this context, craving is also included in the study and the main purpose of the research is the aim of this study is to examine the relationship between self-efficacy and family environment, which are thought to be the determinants of relapse in alcohol dependence. Relational screening model was used in the research. The working group was formed by members of Alcoholics Anonymous (AA) group in different provinces in Turkey. The sample of the study, on the other hand, consisted of 216 alcohol dependent individuals who were members of Alcoholics Anonymous (AA) group in different provinces in Turkey, selected by purposive sampling method, and voluntarily agreed to fill in the Informed Consent Form and Informed Consent Form and participate in the research. Data were collected online via Google forms with socio-demographic information form-Michigan Alcoholism Screening Test, Penn Alcohol Craving Scale, General Self-Efficacy Scale and Family Environment Scale. As a result of the research, it was seen that general self-efficacy had a high negative relationship with relapse, while the sub-dimension of togetherness of family environment was moderately negative with relapse; On the other hand, it was found that the sub-dimension of control had a low negative relationship with relapse, and the sub-dimension of togetherness from the family environment and supervision, as well as self-efficacy had a significant effect on relapse of alcohol use. Accordingly, to prevent relapse in alcohol dependence, it is thought that it may be beneficial to organize activities to increase the self-efficacy of individuals and to include family members in this process.

Keywords: Alcohol Addiction, Self-Efficacy, Family Environment, Craving

GİRİŞ

Aşırı alkol kullanımının ölüm riskini artırdığı bilinmektedir. Sağlıklı bir yaşamın önünde en büyük engellerden birisi olan alkol bağımlılığı; davranış, aile ve iş ortamında olumsuz sonuçları çok fazla olmakla birlikte tedavi edilmesi gereken sosyal bir sorundur. Alkol veya diğer bağımlılıkların teşhisinde kişide bulunması gereken semptomlar; 12 ay içerisinde yüksek dozlara tolerans, yoksunluk, kontrolü kaybetme, maddeyi bırakmaya yönelik çaba, bağımlılık geliştirdiği aktiviteyle fazla zaman harcama, bu aktivitelerin dışında kalanlardan vazgeçme ve hem psikolojik hem de fiziksel zararlarına rağmen kullanmayı sürdürme olarak bildirilmektedir. Teşhisin konulabilmesi için kişinin bunlardan en az üçünü yaşamış olması gerekmektedir. Genellikle bu durumları karşılayan kişilerin ailelerinde de bağımlılık görülme olasılığı yüksektir (Nurnberger ve Bierut, 2007). Alkolizmin etkilerini anlayabilmek için tek bir değişkenden ziyade pek çok değişkenin etkisini göz önünde bulundurmak gerekmektedir çünkü hastalığın

Simge Ünal¹
Hande Çelıkay Söyler²

How to Cite This Article

Ünal, S. & Çelıkay Söyler, H. (2023). “Alkol Bağımlılığında Nüksü Yordayan Faktörler: Aile Ortamı ve Özyeterlilik”, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(67):3268-3281. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSH.AS.70759>

Arrival: 20 May 2023

Published: 31 August 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Klinik Psikolog, Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Bölümü, Lefkoşa/KKTC

² Dr. Öğr. Üyesi., Yakın Doğu Üniversitesi Psikoloji Bölümü, Lefkoşa/KKTC,

kökenlerine bakıldığında her alkol bağımlısında farklı şekilde kendini gösterirken her birinin semptomları farklı şekilde olabilmektedir (Oscar-Berman ve Marinkovic, 2003).

Nüks alkol bağımlılığında kişinin içme döneminin ardından bırakma girişiminden sonra kontrolü kaybederek tekrar eski içme durumuna dönme halidir (Vengeliene vd., 2008). Alkol bağımlılığında kullanımı bıraktıktan sonra nüksün görülmesi beklenen bir durumdur ve hastaların ilk 6 ay içerisinde yaklaşık olarak %40-50' sinin tekrar kullandıkları bilinmektedir (Saatçioğlu vd., 2007). Bottlender ve Soyka (2004) yaptıkları araştırmalarında nükssetmenin, başlangıçta daha fazla alkol tüketimi olan kişilerde daha çok yaşandığını bildirmektedirler. Nükssetmenin çok yönlü bir süreç olduğu bilinmektedir. Buna göre kişinin uyum yeteneğini aşan yaşam zorlukları stres ve psikososyal alanlarda savunmasızlığa yol açarak nükssetmenin oluşumuna katkı sağlayıp hem ilk kullanımı hem de tedavi sonrasında kullanımını açıklamaktadır (Brown vd., 1995). Kalyoncu vd., (2001) alkol bağımlılarında nüks nedenlerine baktıkları çalışmalarında nüksün nedenlerini iki ana gruba ayırmışlardır. Bunlar; kişinin kendisine bağlı olanlar ve kişiler arası durumlardan kaynaklananlardır. Çalışmalarında en fazla nükse neden olan etmenin olumsuz duygu ve düşüncelerden oluştuğunu söylemektedirler. Nüks süreçlerini önleme açısından öncelikli olarak nüks belirleyicilerini de bilmek faydalı olacaktır. Negatif duygusal durumlar, kişiler arası çatışmalar ve sosyal baskının nüksün belirleyiciliğinden büyük öneme sahip olduğu bilinmektedir. Benzer özellikler taşıyan hastaların daha etkili olan tedavi içeriği ile nüks sürecinde olumlu katkısının olduğu ve grup etkileşimlerinin daha fazla olduğu terapilerde nüksü önleme açısından daha faydalı olduğu vurgulanmaktadır (Saatçioğlu vd., 2007). Savaşan vd. (2013) bağımlıların yaşam tarzı değişiklikleri ile nüks durumları arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında, taburcu olan hastaların büyük bir kısmının yaşam tarzlarında değişiklik yaptığını ancak bu değişikliğin nüks geliştirmede etkisinin olmadığını söylemektedirler. Yaşam tarzındaki değişiklikten ziyade kişilerin bireysel ya da grup psikoterapileriyle yanlış düşüncelerinin değiştirilmesi ve yeni başa çıkma yolları oluşturulmasının daha yararlı olabileceği söylenmektedir.

Kişiden kişiye değişkenlik gösteren ve bağımlıkların genelinde yer alan aşerme durumu kişinin tekrardan alkol-madde kullanmasına neden olabilecek öznel bir dürtüdür. Hem kendiliğinden hem de dışsal uyarıcılar tarafından ortaya çıkabilir ve aşerme alkol-madde bağımlılıklarında nükssetmeye neden olabileceği bilinmektedir (aktaran Avcu Meriç, 2020). Aşerme durumu kendiliğinden ortaya çıkabilirken, içsel ve dışsal olmak üzere uyarıcılar aracılığı ile de kendini gösterebilmektedir (Tiffany vd., 2000). Aşerme durumunda İçsel uyarıcı olarak tanımlanan anksiyete gibi duygusal durumlar ve yoksunluk belirtileri aşermeye neden olabilirken, alkolle ilgili çevrenin ve nesnelere maruz kalmanın da dışsal uyarıcı olarak aşermeye neden olduğu söylenmektedir ve alkol bağımlılığında aşerme içten gelen bir dürtü olarak nükssetmenin güçlü bir yordayıcısı olduğu ve yüksek düzeyde aşermenin bağımlı kişilerde nükssetme için bir risk oluşturduğu söylenmektedir (Bottlender ve Soyka 2004).

Bir halk sağlığı problemi olan alkol bağımlılığı kişilerin fiziksel, sosyal, aile ilişkileri olarak yıpranmasına yol açmaktadır. Brezilya' da yapılan bir ankete göre kişiler %25 oranında eşlerinin sarhoş olmasından ve içerken ki davranışlarından rahatsız olduklarını, %12'si ise eşleriyle içki tüketirken tartışmaların başladığını dile getirmektedir. Bu durumda alkol kullanımı ailesel problemlere de yol açtığı için aile odaklı bir tedavinin yararlı olabileceği düşünülmektedir (Reinalda ve Pillon, 2008). Aile hayatı alkol ve madde kullanımında önemli bir etkiye sahiptir. Aile içerisindeki roller, iletişim tarzları, sosyal hayatları ve maddi durumları da dahil olmak üzere aile ortamında olumsuz olarak bireye yansıyan durumlar kişinin alkol ve madde kullanımına yönelmesine neden olabilmektedir. Bunun için aile üyelerinin de dahil edildiği tedavi yöntemleri alkol ve madde kullanımında etkili sonuçlar doğurabilir (Copello vd., 2005). Aile ilişkileri alkol bağımlılığında hem koruyucu hem risk faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile ortamının ve aile ilişkisinin bağımlı kişi tarafından nasıl algılandığı bu sürecin başlaması ve ilerleyişi hakkında bilgi sağlamaktadır. Alkol bağımlısı olan kişilerin aile ortamında sıkıntılar yaşanması olası bir durumdur. Hem eşler hem de aile içerisindeki diğer üyeler bağımlı olan kişinin içki içmesinden dolayı stres ve sıkıntı içerisine girerler (Fals-Stewart vd., 2002). Aile ilişkileri iyi olan kişiler karşılaştıkları zorluklarla daha iyi başa çıkabilmekte ve bu zorluklarla başa çıkmakta ailenin destekleyici gücü sayesinde daha kolay atlatabilmektedirler. Ancak aile ilişkileri güçlü olmayan ve buldukları aile ortamında mutlu olmayan kişiler karşılaştıkları zorluklarla baş etme ve bunların üstesinden gelme noktasında güçlük yaşamaktadırlar. (Copello vd., 2005). Kişilerin gelişimine olumlu katkılar sağlaması beklenen aile kurumu bazı durumlar karşısında beklenen katkıları sağlayamamanın ötesinde tartışma ve çatışmalara da kaynaklık edebilmektedir. Bu durumların başında gelen alkol bağımlılığında aile içi çatışmalar, boşanmalar, ekonomik zorluklar gibi aileyi etkileyen pek çok olumsuz sonuçla karşılaşabilmektedir. Bunun için bağımlılığın tedavisinde ailenin etkileri göz ardı edilmemeli ve sürecin bir parçası haline gelmelidir (Erdim, 2019).

Öz-yeterlik zaman ve deneyime bağlı olarak değişen ve kişinin zor bir durum karşısında bunun üstesinden gelebilmesine dair kendine olan inancı ve kendine duymuş olduğu güven olarak tanımlanabilmektedir. (Luszczynska vd., 2005). Kişilerin öz yeterlik inançları hem düşüncelerini hem hissettiklerini hem de kendilerini nasıl motive edeceklerini ve buna bağlı olarak da nasıl hareket edeceklerini belirlemelerinde rol oynamaktadır (Zulkosky, 2009).

Öz yeterlikleri yüksek olan kişiler zorluklarla karşılaştıklarında bunları bir tehdit olarak görmekten ziyade çözme yolunda adımlar atarlar ve hedeflerini daha zorlayıcı seçerek bu hedeflere bağlı kalırlar. Bu kişiler hayatlarını daha yoğun olarak yaşayıp bundan dolayı da hayattan zevk almaları artmaktadır, stresli bir olay yaşadıklarında ise kendilerine olan güven ve inançları sayesinde kolaylıkla üstesinden gelebilirler (Siddiqui, 2015). Sağlıklı bir yaşam içerisinde etkisi olduğu bilinen öz yeterlilik kavramı kişinin başarı elde edebilmesi için bu başarıyı elde edecek güçte olduğuna ilişkin güvenidir. Öz yeterlilik kişilerin sağlıklı bir yaşam sürmelerini de etkilemektedir, yüksek düzeyde öz yeterliliğe sahip bireylerin düşük düzeyde öz yeterliliğe sahip bireylere göre daha sağlıklı bir yaşam biçimi içerisinde oldukları bilinmektedir (Özgulat, 2016; Morgenstern vd., 1997). Bağımlılıkta özyeterlilik, kişinin çok içmemek için kendinden emin olmasından ziyade çok içmemek için kendine olan güvenine karşılık gelmektedir (Best ve Lubman, 2012). Müdahalelerin etkili olabilmesi, bağımlılıkta ilk olarak kimin başarılı olacağını bilmeye ve bununla birlikte risk altında olan bireyleri de fark edebilmeye bağlıdır. Özyeterliliği sürdürme konusunda alkolle ilgili sorun yaşadığını ilk önce bildiren kişiler yüksek özyeterlilik göstermekte daha zorluk yaşamaktadırlar. En çok iyileşen grubun ise, en çok sorun yaşayan kişiler olduğu ve bağımlılığın nüksütmesinde daha çok risk altında oldukları söylenmektedir (McKeller vd., 2008).

Alkol bağımlılığı pek çok sağlık sorununa neden olmakla beraber suça yönelme, trafik kazaları, ekonomik sorunlar, kişilerarası ilişkilerin bozulması gibi faktörlere de olumsuz yönde etki etmektedir. Bağımlılıklar arasında en yaygın tür olan alkol bağımlılığında kişinin bırakma girişimi olduktan sonra alkol kullanımının nüks etmesi görülebilmektedir. Araştırmalara göre nüksün nedenleri arasında aşırma, çökkün duygudurum ve sosyal çevrenin etkisinin fazla olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra öfke, kaygı, depresyon gibi durumlar da bağımlılığın nüks etmesinde rol oynamaktadır (Strowig, 2000; Bottlender ve Soyka, 2004). Ancak Türkçe literatürde aile ortamı ve özyeterliliğin nüks ile ilişkisinin incelendiği bir çalışma olmadığı için bu çalışmada temel amaç olarak alkol bağımlılığı olan bireylerde alkol kullanımının nüks etmesinin sebepleri arasında ilişkileri bulunabileceği düşünüldüğü aile ortamı ve özyeterlilik değişkenlerinin incelenmesidir. Bu doğrultuda kişilerin özyeterliliğinin yüksek olması alkol bağımlılığında nüks etme riskini azalttığı varsayılmaktadır. Kişilerin algıladığı aile ortamının ailedeki birlik beraberlik ve denetim düzeylerine göre yüksek olmasının nüks etme riskini azalttığı varsayılmaktadır. Aynı zamanda literatürde alkol bağımlılığında aşırmanın de bağımlılığın nüksütmesinde etkili olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda kişilerinin alkol aşırma durumlarına göre özyeterlilik, aile ortamı ve nüks etme arasında ilişki olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın Amaçları

1. Alkol bağımlısı bireylerde aşırma, öz yeterlilik, aile ortamı ve nüks etme arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Alkol bağımlıları aile ortamı ve özyeterlilik düzeyleri bazı sosyodemografik değişkenler açısından anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
3. Alkol bağımlısı bireylerde aile ortamı ve öz yeterlilik nüksü yordamakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Yapılan bu araştırma betimsel ve nicel bir çalışmadır. Araştırmada, alkol bağımlılığı olan bireylerde alkol kullanımının tekrar nüks etmesinin sebepleri arasında ilişkileri bulunabileceği düşünüldüğü aile ortamı ve öz yeterlilik değişkenlerinin incelenmesi amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Türkiye’de bulunan Adsız Alkolikler (AA) grubuna üye olan alkol bağımlısı bireylerden oluşturulmuştur. Araştırmanın örnekleme ise Türkiye’de farklı illerde bulunan Adsız Alkolikler (AA) gruplarına üye olan 216 alkol bağımlısı bireyden oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme amaçsal örnekleme seçme yöntemiyle seçilmiştir.

Katılımcılara Ait Bilgiler

Tablo 1: Katılımcıların tanımlayıcı özelliklere göre dağılımı

Değişken	Gruplar	F	%
Cinsiyet	Kadın	81	37.3
	Erkek	135	62.2
Yaş	20-35 yaş	52	24
	36-49 yaş	105	48.4
	50 ve üzeri	59	27.2
Eğitim durumu	Okur yazar değil	4	1.8
	İlkokul	12	5.5
	Ortaokul	12	5.5
	Lise	62	28.6
	Üniversite	99	45.6
	Lisansüstü	27	12.4
Medeni durum	Evli	88	40.6
	Bekar	68	31.3
	Ayrı yaşıyor	11	5.1
	Boşanmış	37	17.1
	Dul	12	5.5
Kiminle yaşıyorsunuz	Aile	129	59.4
	Yakın akraba	5	2.3
	Tek	62	28.6
	Arkadaş	20	9.2
Nerede yaşıyorsunuz	Köy	9	4.1
	Şehir	108	49.8
	Büyükşehir	99	45.6
İş durumu	Düzenli iş	107	49.3
	Düzensiz iş	43	9.8
	Emekli	31	14.3
	Çalışmıyor	35	16.1
Gelir düzeyi	0-8506	67	30.9
	8506-15.000	51	23.5
	15.000-22.000	59	27.2
	22.000 ve üzeri	39	18.0
İçki türü	Rakı	51	23.5
	Bira	59	27.2
	Vodka	21	9.7
	Şarap	36	16.1
	Viski	40	18.4
Günlük kadeh	Hiç	11	5.1
	1-2	33	15.2
	3-4	71	32.7
	5-6	101	46.5
Alkol kullanılan Saat	Sabah	14	6.5
	Öğle	16	7.4
	Akşam	120	55.3
	Tüm gün	66	30.4
Ailede alkol Bağımlılığı	Var	99	45.6
	Yok	117	53.9
Nüksetme	Hiç	83	38.2
	1-5 defa	77	35.5
	5-10 defa	29	13.4
	10'dan fazla	27	12.4
MATT	<10	1	.5
	>10	215	99.1

MATT: Michigan Alkol Tarama Testi

Tablo 1'de görüldüğü üzere katılımcıların 81'ini kadın (%37.3), 135'ini erkek (%62.2) bireyler oluşturmaktadır. Katılımcıların 52'si 20-35 yaş (%24.3) aralığında bulunurken, 105'i 36-49 yaş (%27.2) aralığında, 59'u 50 yaş ve üzeri (%27.2) aralığında bulunmaktadır. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında 4'ü okur yazar değil (%1.8), 12'si ilköğretim mezunu (%5.5), 12'si ortaokul mezunu (%5.5), 62'si lise mezunu (%28.6), 99'u üniversite mezunu (%45.6) ve 27'si lisansüstü eğitim seviyesine sahip (%12.4) olarak bulunmuştur. Katılımcılardan 88'i evli (%40.6), 68'i bekar (%31.3), 11'i ayrı yaşıyor (%5.1), 37'si boşanmış (%17.1) ve 12'si dul (%5.5) olarak bulunmuştur. Katılımcıların 129'u aileleriyle yaşadıklarını (%59.4) belirtirken, 5'i yakın akrabalarıyla (%2.3), 62'si tek başlarına (%28.6) ve 20'si arkadaşlarıyla yaşadıklarını (%9.2) belirtmiştir. Katılımcıların 9'u köyde (%4.1), 108'i şehirde (%49.8) ve 99'u büyükşehirde yaşamaktadır (%45.6). Katılımcıların 107'sinin düzenli bir işi bulunurken (%49.3), 43'ünün düzenli bir işi bulunmamakta (%9.8), 31'i emekli (%14.3) ve 35'i ise çalışmamaktadır (%16.1).

Katılımcıların gelir düzeylerine bakıldığında 67'sinin 0-8506 tl maaş aralığında olduğu (%30.9), 51'inin 8506-15.000 tl maaş aralığında olduğu (%23.5), 59'unun 15.000-22.000 tl maaş aralığında olduğu (%27.2) ve 39'unun 22.000 tl ve üzeri maaş aralığında olduğu (%18) bulunmuştur. Katılımcıların kullandıkları alkolün türüne bakıldığında 51'inin rakı (%32.5), 59'unun bira (%27.2), 21'inin vodka (%9.7), 36'sının şarap (%16.1) ve 40'ının viski (%18.4) tükettiği bulunmuştur. Katılımcıların 11'i günlük içki tüketmediklerini (%5.1), 33'ü günde 1-2 kadeh tükettiğini (%15.2), 71'i günde 3-4 kadeh tükettiğini (%32.7) ve 101'i günde 5-6 kadeh tükettiğini (%46.5) belirtmiştir. Katılımcıların gün içerisinde alkol kullanma saatlerine bakıldığında 14'ünün sabah saatlerinde (%6.5), 16'sının öğle saatlerinde (%7.4), 120'sinin akşam saatlerinde (%55.3) ve 66'sının tüm gün boyunca (%30.4) alkol tükettikleri bulunmuştur. Katılımcıların 99'u ailelerinde alkol bağımlısı bireylerin bulunduğunu belirtirken (%45.6), 117'si ailelerinde alkol bağımlısı bireylerin bulunmadığını (%53.9) belirtmiştir. Katılımcıların 83'ü alkoli bıraktıktan sonra tekrar başlamadıklarını (%38.2), 77'si 1-5 kez tekrar başladıklarını (%35.5), 39'u 5-10 kez tekrar başladıklarını (%13.4) ve 27'si 10'dan fazla kez tekrar başladıklarını (%12.4) belirtmişlerdir. Katılımcıların Michigan Alkol Tarama Testinden aldıkları puanlar değerlendirildiğinde katılımcıların 1 tanesinin kesme noktası olan 10 puanın altında kaldığı (%.5) ve 215 tanesinin ise kesme noktası olan 10 puanın üzerinde kaldığı (%99.5) bulunmuştur.

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu

Araştırmada katılımcıların kişisel bilgilerine ulaşmak amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulan içerisinde; cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, yaşanılan kişi ve yer, iş durumu, gelir düzeyi ve alkol kullanımı ile ilgili sorulardan oluşan 13 maddelik bir bireysel bilgi edinme aracıdır.

Michigan Alkolizm Tarama Testi (MATT)

Alkol bağımlılığı geliştirme riski altında olan bireylerin veya alkol bağımlısı olan bireylerin saptanması amacıyla Gibbs tarafından 1983 yılında geliştirilmiştir. Ölçek kendini bildirim türünde olup "evet" ve "hayır" olmak üzere ikili likert değerlendirmesinden oluşmaktadır. Ölçekte toplamda 25 madde bulunmaktadır. Ölçek genel olarak kişilerin alkolle ilişkili kayıplarını, içme sorunlarını ve yardım arama davranışlarını değerlendirmektedir. Ölçekte her bir soru farklı puan değerine sahiptir. 1., 4., 6., 7. sorulara alkol kullanımı sorunu olan kişilerin yanıtı olumsuzdur. 3., 5., 9., 16. sorular 1 puan, 1., 2., 4., 6., 7., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 17., 18., 21., 22., 23., 24. sorular 2 puan, 8., 19., 20. sorular 5 puan olarak kodlanmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puanlar kişilerdeki alkolizm düzeyinin yükseldiğini, ölçekten alınan düşük puanlar ise kişilerin alkolizm düzeylerinin azaldığını göstermektedir.

Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışmaları Coşkun ve arkadaşları tarafından 1995 yılında yapılmıştır. Ölçeğin uyarlama çalışmasında ölçek kesme puanı 5 ile 9 arasında alındığında MATT'nin alkol kullanımı sorunu olanlarla olmayanları en iyi olarak ayırdığı belirlenmiştir. Ölçeğin geçerlik güvenilirlik çalışmasında ölçekten alınan puanlar için kesme noktaları 0-4 sorunsuz içici, 5-9 alkol kötüye kullanımı, 10 ve üzeri alkol bağımlılığı olarak bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliğini incelemek amacıyla yapılan geçerlik ve güvenilirlik analizi sonucunda geçerlilik değeri .99 ve Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ise .76 olarak bulunmuştur.

Penn Alkol Aşerme Ölçeği (PAAÖ)

Penn Alkol Aşerme Ölçeği, alkol kullanım bozukluğu tanısı almış kişilerde aşermeyi değerlendirmek için amacıyla Flannery, Volpicelli ve Pettinati tarafından 1999 yılında geliştirilmiştir. Ölçek öz bildirim dayalı ve yedili likert türündedir. Ölçek toplamda beş maddeden ve tek alt boyuttan oluşmaktadır ölçekten alınabilecek minimum puan 0, maksimum puan ise 30 olarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınan puanlar arttıkça kişilerin alkol aşerme düzeylerinin de artmakta, ölçekten alınan puanlar azaldıkça kişilerin aşerme düzeylerinin de azalmakta olduğu belirtilmiştir.

Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışmaları Evren ve arkadaşları tarafından 2008 yılında yapılmıştır. Ölçek orijinaline benzer olarak beş maddeden oluşmaktadır. Türkçe versiyonunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması Bakırköy Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi Alkol Madde Araştırma ve Tedavi Merkezi'nde yatarak tedavi gören 122 erkek alkol bağımlısı hasta üzerinde yapılmış ve çalışmada ölçek geçerli ve güvenilir olarak bulunmuştur. Ölçeğe ait Cronbach alfa değeri .92 olarak bulunmuştur.

Genel Öz Yeterlik Ölçeği (GÖYÖ)

Genel Öz Yeterlik Değerlendirme Ölçeği, değişik çevrelerin yeni ve zor görevlerle başa çıkma yeterliği inancını değerlendirmek amacıyla Schwarzer ve Jarusalem tarafından 1979 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin ilk hali 20 madde olarak oluşturulmuştur ancak daha sonra 1981 yılında yapılan bir revizyonla ölçek 10 madde ve tek boyutlu bir yapı olarak güncel halini almıştır. Ölçek öz bildirim ve dörtlü likert türündedir. Ölçeğin güvenilirliğini incelemek amacıyla yapılan güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .86 olarak bulunmuştur. Ölçekten alınabilecek minimum puan 10 maksimum puan ise 40 olarak hesaplanmıştır.

Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışmaları Aypay tarafından 2010 yılında yapılmıştır. Ölçek, 711 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirilen uyarlama çalışmasında orijinal formunda benzer olarak 10 maddeden oluşmaktadır. Ancak ölçeğe uygulanan faktör analizi sonucunda ölçeğin “çaba direnç” ve “yetenek ve güven” olmak üzere iki alt boyuttan oluştuğu bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliğini incelemek amacıyla yapılan güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ölçeğin tümü için .83, çaba ve direnç alt boyutu için .79 ve yetenek ve güven alt boyutu için .63 olarak bulunmuştur.

Aile Ortamı Ölçeği (AOÖ)

Aile Ortamı Ölçeği ilk olarak Most tarafından 1974 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin ilk hali 90 maddeden oluşmaktadır. Daha sonra Fowler 1980 ölçeğin bu versiyonunu güncelleyerek 30 maddelik yeni versiyonunu geliştirmiştir. Ölçek öz bildirim ve dörtlü likert türündedir. Ölçek “birlik beraberlik” ve “denetim” olmak üzere iki alt boyuttan oluşmakta ve her alt boyutta 15 madde yer almaktadır. Ölçekten toplam puan alınmamaktadır. Birlik beraberlik alt boyutundan alınan puanlar azaldıkça ailedeki beraberlik de azalmaktadır, denetim boyutundan alınan puanlar azaldıkça ailedeki denetim de azalmaktadır.

Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışmaları Öner ve Usluer tarafından 1989 yılında 535 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ölçeğe uygulanan geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları sonucunda ölçeğin orijinal formundan farklı olarak 26 maddeden oluştuğu bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutları orijinal formuna benzer şekilde oluşturulmuştur ancak alt boyutlardaki madde sayıları farklılaşmıştır. Birlik beraberlik alt boyutunda 16, denetim alt boyutunda ise 10 madde yer almaktadır. Ölçeğin güvenilirliğini incelemek amacıyla yapılan güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı birlik beraberlik alt boyutu için .82 ve denetim alt boyutu için .74 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada toplanan veriler bilgisayar ortamında, Statistical Package for Social Sciences (SPSS) 25 paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Öğrencilerin kişisel bilgi formunda yer alan özelliklerini değerlendirmek amacıyla frekans ve yüzde değerlere ilişkin analizler yorumlamalar yapılmıştır. Değişkenlerin ve ölçek puanlarının normal dağılıp dağılmadığını değerlendirmek amacıyla değişkenlerin ve ölçek puanlarının Skewness ve Kurtosis değerlerine bakılmıştır. Ölçeklere ait toplam puanların ve alt boyutlarına ait toplam puanların -3, +3 değer aralığında kaldığı ve normal olarak dağılım gösterdiği bulunmuştur.

Araştırmanın değişkenleri ile ilgili normallik koşulu sağlandıktan sonra alkol bağımlısı bireylerde nüksü yordayan faktörlerden aile ortamı ve öz yeterlilik değişkenleri demografik değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmalarını değerlendirmek amacıyla gruplar arasında t testi ve ANOVA analizi uygulanmıştır. Alkol bağımlısı bireylerde nüksü yordayan faktörlerden aile ortamı ve öz yeterlilik düzeylerinin cinsiyet, ailede alkol bağımlısı kişilerin varlığı, katılımcıların kiminle yaşadıkları, nerede yaşadıkları ve alkol kullanılan saat değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığını test etmek amacıyla bağımsız gruplar t-testi analizi uygulanmıştır.

Alkol bağımlısı bireylerde nüksü yordayan faktörlerden aile ortamı ve öz yeterlilik düzeylerinin katılımcıların yaşları, eğitim durumları, medeni durumları, gelir düzeyleri, günde ortalama içtikleri kadeh sayıları değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığını test etmek amacıyla ANOVA analizi uygulanmıştır. ANOVA analizini uygulayabilmek için bir alt grupta minimum 25 katılımcı bulunması gerekmektedir (Can, 2017). Bu nedenle katılımcıların yaşadıkları kişileri belirten demografik değişkende “yakın akraba” grubunda 5 ve “arkadaş” grubunda 20 kişi yer aldığı için bu gruplar arasında ANOVA analizi uygulanamamıştır. Belirtilen iki grup analizden çıkarılınca kalan “ailemle” ve “tek başıma” grupları arasında da bağımsız gruplar t testi uygulanmıştır. Benzer şekilde kişilerin yaşadıkları yeri belirten demografik değişkende “köy” grubunda 9 kişi yer aldığı için ANOVA analizi uygulanamamıştır. Belirtilen grup analizden çıkarılınca kalan “şehir” ve “büyükşehir” grupları arasında bağımsız gruplar t testi uygulanmıştır. Son olarak kişilerin günün hangi saatinde alkol kullandıklarını belirten demografik değişkende “sabah” grubunda 11 ve “öğle” grubunda 13 kişi yer aldığı için bu iki grup çıkarılmıştır ve kalan “akşam” ve “tüm gün” grupları arasında bağımsız gruplar t testi uygulanmıştır. Bu işlemlerden sonra tüm katılımcılar üzerinden ölçeklerin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Analize ait sonuçlar tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Ölçeklerin toplam puanlarının iç tutarlılık katsayıları

Ölçekler	Cronbach Alfa Katsayıları
MATT Toplam	.71
PAAÖ Toplam	.94
GÖYÖ Toplam	.94
BERABERLİK	.89
DENETİM	.83

MATT: Michigan Alkol Tarama Testi, PAAÖ: Penn Alkol Aşırma Testi

GÖYÖ: Genel Öz Yeterlik Ölçeği

Tablo 3.2’de görüldüğü üzere ölçeklere ait cronbach alfa katsayıları Michigan Alkol Tarama Testi için .71, Penn Alkol Aşerme Ölçeği için .94, Genel Öz Yeterlik Ölçeği için .94, Aile Ortamı Ölçeği alt boyutu olan Beraberlik alt boyutu için .89 ve Aile Ortamı alt boyutu olan Denetim alt boyutu için .83 olarak bulunmuştur.

Verilerin normal olarak dağılım gösterdiği değişkenlerin karşılaştırmalı değerlendirilmesi için parametrik testler olan T-testi ve ANOVA analizi kullanılmıştır. Aynı zamanda alkol bağımlısı bireylerde aile ortamı ve öz yeterlik değişkenlerinin birlikte nüks üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmada bulunan değişkenlerin birbirleriyle ilişkilerini değerlendirmek amacıyla korelasyon yöntemlerinden “pearson moment çarpım korelasyonu” kullanılmıştır. Analize ait sonuçlar tablo 3’te sunulmuştur

Tablo 3: Değişkenler Arasındaki Pearson Moment Çarpım Korelasyon Analizi

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
1. MATT	-					
2. PAAÖ	.06	-				
3. GÖYÖ	-.03	-.69**	-			
4. BERABERLİK	-.18**	-.34**	.50**	-		
5. DENETİM	-.11	-.23**	.36**	.80**	-	
6. NÜKS	.06	.80**	-.72**	-.32**	-.24**	-

MATT: Michigan Alkol Tarama Testi, PAAÖ: Penn Alkol Aşerme Ölçeği, GÖYÖ: Genel Öz Yeterlik Ölçeği, AOO: Aile Ortamı Ölçeği
* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

MATT: Michigan Alkol Tarama Testi, PAAÖ: Penn Alkol Aşerme Ölçeği, GÖYÖ: Genel Öz Yeterlik Ölçeği, AOO: Aile Ortamı Ölçeği
* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Tablo 3’te görüldüğü üzere Michigan Alkol Tarama Testi ile Aile Ortamı Ölçeği alt boyutu olan beraberlik alt boyutu arasında düşük düzeyde negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. ($r = -.18$, $p < .01$), Penn Alkol Aşerme Ölçeği ile Genel Öz Yeterlik Ölçeği arasında orta düzeyde negatif yönlü anlamlı bir ilişki ($r = -.69$, $p < .01$), Aile Ortamı Ölçeği alt boyutu olan beraberlik alt boyutu arasında orta düzeyde negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunurken ($r = -.34$, $p < .01$), Aile Ortamı Ölçeği alt boyutu olan denetim arasında düşük düzeyde negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuş ($r = -.23$, $p < .01$) ve alkol kullanmanın yeniden nüks etmesi ile yüksek düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .80$, $p < .01$). Genel Öz Yeterlik Ölçeği ile alkol kullanmanın yeniden nüks etmesi arasında yüksek düzeyde negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = -.72$, $p < .01$). Aile Ortamı Ölçeğinin alt boyutu olan beraberlik alt boyutu ile alkol kullanmanın yeniden nüks etmesi arasında ise orta düzeyde negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = -.32$, $p < .01$). Aile Ortamı Ölçeğinin alt boyutu olan denetim alt boyutu ile alkol kullanmanın yeniden nüks etmesi arasında ise düşük düzeyde negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = -.24$, $p < .01$).

Buna göre kişilerin aşerme durumu arttıkça nüksetme oranları artarken, öz yeterlik düzeyleri arttıkça nüksetme yaşama oranları azalmaktadır. Kişilerin aile ortamı alt boyutlarında ise beraberlik ve denetim alt boyutlarını yüksek algılayanların nüksetme yaşamasının azaldığı görülmektedir.

Tablo 4: Genel Öz Yeterlik düzeylerinin (GÖYÖ) bazı değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin T-testi analizleri

Değişkenler	Gruplar	N	\bar{X}	SS	t	p
GÖYÖ Cinsiyet	Kadın	81	28.41	7.11	-1.56	.12
	Erkek	135	29.97	7.12		
GÖYÖ Ailede Alkol bağımlılığı	Var	99	28.29	7.09	-2.08	.04
	Yok	117	30.31	7.08		
GÖYÖ Yaşanılan kişi	Aileyle	129	29.75	7.18	.20	.84
	Tek	62	29.53	7.05		

Tablo 4’te görüldüğü üzere Genel Öz Yeterlik kişilerin cinsiyetine ($t = -1.56$, $p > .05$) ve yaşadıkları kişiye göre ($t = .20$, $p > .05$) anlamlı olarak farklılık göstermezken; aile alkol bağımlılığı olma durumuna göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Ailelerinde alkol bağımlısı olan alkol bağımlısı bireylerin genel öz yeterlik puan ortalamaları ($\bar{X} = 28.29$; $SS = 7.09$), ailesinde alkol bağımlısı olmayan bireylerin puan ortalamalarından ($\bar{X} = 30.31$; $SS = 7.08$) daha düşük olarak bulunmuştur. Genel Öz Yeterlik düzeyleri arasında ailesinde alkol bağımlısı bulunmayan bireylerin lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($t = -2.08$, $p < .05$).

Tablo 5: Aile Ortamı alt boyutlarından Beraberlik boyutunun bazı değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin T-Testi analizleri

Değişkenler	Gruplar	N	\bar{X}	SS	t	p
Beraberlik Cinsiyet	Kadın	81	39.01	10.07	-1.61	.11
	Erkek	135	41.08	8.53		
Beraberlik Ailede Alkol bağımlılığı	Evet	99	40.24	8.32	-.09	.93
	Hayır	117	40.36	9.27		
Beraberlik Yaşanılan kişi	Aileyle	129	42.29	9.06	4.15	.00
	Tek	62	36.68	8.05		

Tablo 5'te görüldüğü üzere Aile ortamı ölçeğinin alt boyutlarından olan beraberlik alt boyutu cinsiyet ($t = -1.61$, $p > .05$) ve ailede alkol bağımlılığı durumu açısından ($t = -.09$, $p > .05$) anlamlı olarak farklılık göstermezken; yaşanılan kişi açısından ailesiyle birlikte yaşayan alkol bağımlısı bireylerin aile ortamı ölçeğinin alt boyutu olan beraberlik alt boyutu puan ortalamaları ($\bar{X} = 42.29$; $SS = 9.06$), tek başına yaşayan bireylerin puan ortalamalarından ($\bar{X} = 36.68$; $SS = 8.05$) daha yüksek olarak bulunmuştur.

Tablo 6: Aile Ortamı alt boyutlarından Denetim boyutunun bazı değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin T-Testi analizleri

Değişkenler	Gruplar	N	\bar{X}	SS	t	p
Denetim Cinsiyet	Kadın	81	22.68	5.90	-2.32	.02
	Erkek	135	24.50	5.39		
Denetim Ailede Alkol bağımlılığı	Evet	99	23.46	5.44	-.85	.40
	Hayır	117	24.12	5.82		
Denetim Yaşanılan kişi	Aileyle	129	27.74	5.77	3.42	.00
	Tek	62	21.82	4.95		

Tablo 6'da görüldüğü üzere aile ortamı ölçeğinin alt boyutlarından olan denetim alt boyutu, ailede alkol bağımlılığı olma durumuna göre ($t = -.85$, $p > .05$) anlamlı olarak farklılık göstermezken; cinsiyet ve yaşanılan kişi açısından anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Ortalamalar arasında bulunan bu farkın anlamlı fark olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t testi sonucunda alkol bağımlısı bireylerin cinsiyetine göre Alkol bağımlısı kadın bireylerin aile ortamı ölçeğinin alt boyutu olan denetim alt boyutu puan ortalamaları ($\bar{X} = 22.68$; $SS = 5.90$), erkek bireylerin puan ortalamalarından ($\bar{X} = 24.50$; $SS = 5.39$) daha düşük olarak bulunmuştur. Ailesiyle birlikte yaşayan alkol bağımlısı bireylerin aile ortamı ölçeğinin alt boyutu olan denetim alt boyutu puan ortalamaları ($\bar{X} = 27.74$; $SS = 5.77$), tek başına yaşayan bireylerin puan ortalamalarından ($\bar{X} = 21.82$; $SS = 4.95$) daha yüksek olarak bulunmuştur.

Tablo 7: Aile ortamı alt boyutlarından beraberlik ve denetim alt boyutlarının bazı değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin ANOVA analizine ait bulgular

Değişkenler	Gruplar	N	\bar{X}	SS	F	p
Beraberlik Yaş	20-35 yaş	52	40.71	8.71	.48	.62
	36-49 yaş	105	40.67	9.94		
	50 ve üzeri	59	39.50	8.37		
Beraberlik Eğitim durumu	Lise	62	42.74	10.19	2.00	.08
	Üniversite	99	39.60	8.75		
	Lisansüstü	27	40.63	8.00		
Beraberlik Medeni durum	Evli	88	42.54	9.13	3.76	.01
	Bekar	68	40.34	8.89		
	Boşanmış	37	36.00	8.28		
Denetim Yaş	20-35 yaş	52	23.77	5.66	.55	.58
	36-49 yaş	105	24.18	5.93		
	50 ve üzeri	59	23.22	5.15		
Denetim Eğitim durumu	Lise	62	25.43	6.35	1.73	.13
	Üniversite	99	23.17	5.53		
	Lisansüstü	27	23.44	4.96		
Denetim Medeni durum	Evli	88	24.66	5.43	1.94	.10
	Bekar	68	23.69	5.79		
	Boşanmış	37	21.68	5.42		

Tablo 7'de görüldüğü üzere aile ortamı alt boyutlarından olan beraberlik boyutu yaş ($F = .48$, $p > .05$), eğitim durumu ($F = 2.00$, $p > .05$) açısından anlamlı olarak farklılık göstermezken; medeni durum açısından anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur ($F = 3.76$, $p < .05$). Yapılan Tukey çoklu test karşılaştırma sonucuna göre anlamlı farkın evli bireyler ile boşanmış bireyler arasında olduğu ve bu farkın evli bireylerin lehine olduğu bulunmuştur.

Denetim boyutunun ise yaş ($F = .55$, $p > .05$), eğitim durumu ($F = 1.73$, $p > .05$) ve medeni durum açısından ($F = 1.94$, $p > .05$) anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir.

Tablo 6: Aile ortamı ve genel öz yeterliğinin nüks üzerindeki etkisine ilişkin çoklu regresyon analizine ait bulgular

Değişken	B	s.h.	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	3.89	.25	-	15.55	.00	-	-
GÖYÖ	-.11	.01	-.75	-13.60	.00	-.72	-.68
Berberlik	.01	.01	.10	1.12	.26	-.32	.08
Denetim	-.01	.01	-.05	-.58	.56	-.24	-.04
R= .72	R ² = .52						
F ₍₄₋₂₁₂₎ = 76.38	p= .00						

GÖYÖ: Genel Öz Yeterlik Ölçeği

Tablo 4.8’de görüldüğü üzere alkol bağımlısı bireylerde tekrar alkol kullanımının nüksmesi üzerinde etkili olduğu düşünülen aile ortamı ve genel öz yeterlik değişkenlerinin nüksleme üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda aile ortamı ölçeğinin alt boyutları olan beraberlik ve denetim alt boyutları ve genel öz yeterlik değişkenlerinin birlikte alkol bağımlılığı olan bireylerin alkol kullanımının nüksmesi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu bulunmuştur (R= .72; R²= .52 F₍₄₋₂₁₂₎= 76.38; p= .00). Söz konusu değişkenler birlikte alkol kullanımının nüksmesinin %52’sini açıklamaktadır. Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına göre, bağımsız değişkenlerin alkol kullanımının nüksmesi üzerindeki görece önem sırası; genel öz yeterlik (β = -.75), beraberlik (β = .10) ve denetim (β = -.05) olarak sıralanmıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada alkol bağımlısı bireylerin aşerme, aile ortamı, özyeterlilik ve nüksleme ilişkileri incelenerek aile ortamı ve özyeterliliğin nüksleme üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırma bulgusunda kişilerde alkol bağımlılığının yüksek olmasının aile ortamında beraberlik düzeyinin azalması ile düşük düzeyde ilişkili olabileceği bulgulanmıştır. Bu durum aile ortamında beraberlik duygusunun alkol bağımlılığını azaltmada, denetim duygusuna göre daha önemli olduğu şeklinde yorumlanabilir. Literatürde bu bulguyla tutarlı olarak Kaptanoğlu ve arkadaşları (1997) Anadolu Üniversitesi AMATEM kliniğinde yatarak tedavi gören 35 alkol bağımlısı hastadan veri topladıkları araştırmalarında kişilerin ruhsal belirti, evlilik sorunları ile aile tutumlarını incelemişler ve buna göre; aile yapısının ve aile ilişkilerinin alkol bağımlılığının başlama ve ilerlemesinde önemli bir yeri olduğunu, alkol bağımlıların aile değerlendirme ölçeğine göre genel işlev ve roller alt ölçeklerinde bozulmalar olduğunu ve evli olanların ise bu durumdan dolayı evliliklerinde sorunlarla karşılaştıklarını bildirmektedirler. Başka bir çalışmada Schaefer ve Lecturer (2011) Yeni Zelanda’da alkol bağımlılığında aile işlevlerini araştırmışlar ve görüşülen kişilerin çoğunluğu hem geçmiş aile ilişkilerinde hem de buldukları aile içerisinde ilişkilerinin işlevsel olmadığını ve bunun da kendi bağımlılıklarıyla ilişkili olduğunu söylemektedirler.

Çalışma bulguları kişilerin öz yeterliliğinin arttıkça alkol aşermesinin daha az olacağını göstermektedir. Literatür incelendiğinde Ateş Çöl ve arkadaşları., (2016) alkol bağımlısı kişilerde içsel farkındalığı değerlendirdikleri çalışmalarında alkol bağımlılığı olan kişilerde içsel farkındalığının daha düşük olduğunu ve bunun aşerme ile ilişkili olabileceğini söylemektedirler. Avcu Meriç (2020) alkol kullanım bozukluğu olan kişilerde içsel ve bilinçli farkındalığın azaldığını ve bunların azalmasının aşerme düzeyini artırdığını gözlemleyerek İçsel farkındalık ve aşerme arasında ters yönlü bir ilişki saptamıştır. McKellar ve arkadaşları (2008) kişilerin alkol bağımlılığı için yardım aranmasının ilk bir yılında özyeterlilik algılarının arttığını ve 15 yıl boyunca da yüksek kaldığını söylemektedirler. Aynı zamanda yüksek özyeterliliği olanların aşırı içme davranışlarındaki iyileşmelerin daha iyi olduğunu söylemektedirler. Buna göre kişilerin özyeterliliklerini artırmaya yönelik faaliyetlerin alkol bağımlılığında aşermenin önüne geçilebilmesine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Alkol bağımlısı bireylerin aile ortamında beraberlik algılanmasının alkol aşermesini daha çok azalttığı görülürken, denetim algılanmasının da beraberlik kadar olmasa da aşermeyi azalttığı görülmektedir. Eryılmaz (2011) ergenler üzerinde yaptığı bir çalışmada aile ortamının birlik-beraberlik alt boyutunun öznel iyi oluş ile ilişkili olduğunu ancak denetim alt boyutunun ilişkili olmadığını bulgulanmıştır. Gümüş ve arkadaşları (2002) alkol bağımlıların ailelerine uygulanan bir ölçekte ailelerin bağımlı kişiye karşı daha az eleştirel olduğu ve daha az tartışma yaşadıkları söylenmektedir. Buna etki eden faktörün ise alkol bağımlıların ailelerinin bu durumu kabullenip, çabalarının çözümsüz kalacağını düşünerek duygularını daha az yansıttıkları şeklinde yorumlamışlardır. Bilici, Ünübol ve arkadaşları (2022) Aile içerisinde birliğin olmaması, ailenin birbirine uzak olmasının bağımlılık açısından risk oluşturduğunu söylemektedirler. Bu durum alkol aşermesinin bağımlı kişinin ailesinin denetim düzeyini yüksek algılamaktan ziyade beraberlik düzeyini yüksek olarak algılamalarının alkol aşermelerinin önüne geçmesinde daha önemli olduğu ve bu doğrultuda tedavi aşamasında ailede birlik ve beraberliğin sağlanmasının kişilere faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmanın bulgularına göre aşermenin nüksleme riskini artırdığı görülmektedir. Bottlender ve Soyka (2004) ayakta tedavi sırasında ve sonrasında 103 bağımlı hasta ile 12 aylık süreçte aşermenin nüksleme üzerindeki etkisini

inceledikleri çalışmalarında; 12 aylık bir tedavi programı planlamışlar ve programı tamamlayan 74 hastanın daha olumlu sonuçlar elde ettiğini bildirmişlerdir. Aynı zamanda aşermenin 12 aylık süreçte nüksetme için belirleyici bir faktör olduğunu söylemektedirler. Başka bir çalışmada da benzer olarak, Evren ve arkadaşları (2010) yatarak tedavi sonrasında erkek alkol bağımlısı bireylerin 6 ay içerisinde relaps ile ilişkili olan faktörleri araştırmak için 107 hastadan topladıkları veriler doğrultusunda; yaş, alkol kullanımına başlama yaşı, eğitim, evlilik ve iş durumlarından bağımsız olarak %53.3'nün nüks yaşadığını, depresyon, anksiyete, aşerme puanlarının da nüks yaşayanlarda daha fazla olduğunu ve bu grubun riskleri azaltmak için yapılan aktivitelerden uzak durup, terapi programlarına katılımın ve aşerme için ilaç kullanımının daha az olduğunu bildirmektedirler ve çalışmalarının sonucuna göre 6. Ayda aşermenin relaps ile yakından ilişkili olduğu söylenmektedir. Nüksetmenin önüne geçilebilmesi için kişilerin aşerme durumunun da kontrol altına alınması gerektiği ve bu doğrultuda ilaç destekleriyle tedavinin daha olumlu sonuçlanabileceği düşünülmektedir.

Alkol bağımlılığında nüks oldukça karşılaşılan bir durumdur. Nüksetmenin nedenleri arasında hem kişisel özellikler hem çevresel özelliklerin yer alması bakımından çok yönlü bir kavram olduğu bilinmektedir. Kişisel faktörlerden olan özyeterlilik bireyin olumsuz ruh haline, bilişsel zayıflığına ve çevresel baskılarla baş edebilmesine katkıda bulunmaktadır (Kadam vd., 2017).

Çalışmada genel öz yeterliğin nüksetme ile yüksek düzeyde negatif bir ilişkisinin olduğu görülmektedir. Pek çok çalışma da öz yeterliğin sigara içme, madde kullanımı gibi riskli davranışlar ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Hasking ve Oei (2007) öz yeterliğin fazla olmasının kişinin içme davranışını reddetmesini kolaylaştıracağını söylemektedir ve bu kapsamda kişilerin öz yeterliklerini artırmak adına reddetme becerilerinin kazandırılmasının faydalı olacağını söylemektedirler. Siddiqui (2015) lisans öğrencileri ile yaptığı bir çalışmada öz yeterliğin psikolojik iyi oluş ile ilgili olduğu ve öz yeterliğin psikolojik iyi oluşu etkilediğini yani öz yeterlik arttıkça psikolojik iyi oluşun da arttığını söylemektedir. Bu bulgu doğrultusunda bu çalışmada da psikolojik iyi oluşun öz yeterlik düzeyini artırabileceği ve nüks etmenin engellenebileceği düşünülmektedir. Bulgularla tutarlı olarak yapılan başka bir çalışmada Brown ve arkadaşları (1995) psikososyal faktörlerden olan özyeterliliğin ve sosyal desteğin nüksetme ile ilişkili olduğunu ve psikososyal alanlarda başa çıkma ve tolere etme yeteneği gibi faktörlerin yüksek olduğu kişilerde nüksetmenin önlenmesinin daha fazla olduğunu bulgulamışlardır. Romo ve arkadaşları (2009) motivasyonel müdahalenin nüksetme üzerindeki etkisini anlayabilmek amacıyla çalışmalarında kısa motivasyonel müdahalenin özyeterlilik ile ilişkisini incelemişler ve buna göre özyeterliliğin özellikle prognozda önemli bir faktör olduğunu ve yüksek özyeterliliğin daha uzun yoksunluk dönemiyle ilişkili olduğunu bildirmişlerdir. Buna göre; öz yeterliği yüksek olan kişilerin nüks durumu yaşamasının düşük olacağı ve öz yeterliğin yüksek olmasının bağımlılığın nüks etmesinde koruyucu bir faktör olduğu görülmektedir.

Çalışmaya göre; ailesini beraberlik açısından yüksek algılayanların denetim açısından yüksek algılayanlara göre nüks yaşamasının daha düşük olduğu görülmektedir. Bu bulguyla tutarlı olarak Acar ve arkadaşları (2022) alkol bağımlısı kişilerin tedaviyi kabul etme ve sürdürmesinde sosyal destek sistemlerinin ilişkili olduğunu, tedavi sürecinde ailenin, arkadaşların, kendine yardım gruplarının kişilerin tedavisinde başarılı olabileceğini söylemektedirler. Choate (2015) Ergen Alkolizmi ve Uyuşturucu Bağımlılığında ebeveynlerin deneyimlerini araştırdıkları çalışmasında ebeveynlerin çocuklarının bağımlılıklarıyla mücadele etmesinde tüm aile sistemlerinin etkilendiğini ve düzenlerinin bozulduğunu, çocuklarının davranışlarının daha riskli bir hale bürünerek bu durumun aile bağlarını da zayıflattığını dile getirmişlerdir. Başka bir çalışmada alkol ve madde bağımlılığı geliştirmede aile dinamikleri ve çözüme kavuşturulamayan sorunların ilişkili olduğu söylenmektedir. Madde bağımlılığı ile ilgili yapılan araştırma göstermektedir ki madde kullananların %29.5 oranla parçalanmış ailede yetişen bireylerden oluşmaktadır (Derin vd., 2021). Savaşan ve arkadaşları (2013) çalışmalarında alkol bağımlısı bireylerin 1 yıl içerisinde %81'nin nüks yaşadığını ve bu duruma neden olan etmenlerin daha çok aile içi sorunlar ve kişilerarası çatışmalardan kaynaklandığını söylemektedirler. Kaptanoğlu ve arkadaşları (1997) alkol bağımlıları ile yaptıkları çalışmalarında bireylerin, ailelerini değerlendirirken genel işlev ve rollerde bozulmalar olduğunu belirtmektedirler. Literatürde ve bu çalışmada da görülen sonuçlara göre aile bağlarının güçlü olması, kişilerin aile ortamlarını olumlu algılamaları bağımlılık konusunda hem bağımlılığı önlemede hem de nüksetme riskini azaltmada önemli bir yere sahiptir. Aileleri ile daha iyi iletişim kurabilmesi için psikoeğitim verilerek kişilerarası çatışmaları çözmeye yönelik destek verilmesi nüksetmenin önüne geçilmesine yardımcı olacaktır (Kadam, 2017).

Araştırma kapsamında alkol bağımlısı kişilerin öz yeterlikleri cinsiyet ve yaşanan kişiye göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır. Çalışmayla tutarlı olarak Yıldırım ve İlhan (2010) Genel Öz Yeterlik Formunun geçerlik ve güvenilirliğini araştırdıklarında Genel Öz Yeterliğin cinsiyet ile anlamlı ilişkisinin olmadığını söylemektedirler. Bu çalışmayla paralel olarak Turan ve arkadaşları (2016)'da çalışmalarında cinsiyet açısından öz yeterlik düzeylerinde bir fark bulamamışlardır. Ancak Aydın (2011) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmasında genel öz yeterliğin erkeklerde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Parlar ve Gençal Yazıcı (2017)' da

yaptıkları çalışmalarında erkek bireylerin genel öz yeterlik düzeylerinin daha fazla olduğunu söylemektedirler. Literatürde görülen farklılıklar çalışılan örneklemin özelliklerinden ve büyüklüğünden kaynaklandığı düşünülmektedir Yaşanılan kişi açısından Saka (2017) ergenler ile yaptığı çalışmasında geniş aileye sahip olan erkek ergenlerin duygusal öz yeterlik düzeylerinin daha yüksek olduğunu bildirmektedir. Anneler ile yapılan bir çalışmada ise Kılıçgün (2017) çekirdek aile içerisinde yaşayan annelerin öz yeterliklerinin daha yüksek olduğu bildirmektedir. Bu çalışmada ailesiyle veya tek yaşayan bireylerde anlamlı bir fark görülmemiştir.

Araştırma kapsamında alkol bağımlısı kişilerin öz yeterliğinin sadece ailesinde alkol bağımlılığı olup olmamasına göre farklılaştığı bulunmuştur. Buna göre; ailesinde alkol bağımlılığı olan kişilerin genel öz yeterlik düzeylerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ünal (1991) bağımlı kişilerin olgularını incelediği araştırmasında bağımlıların anlattıkları hikayelerine göre ailelerinde bağımlılığa karşı bir yatkınlık olduğunu, ebeveynlerden annelerin sözünün daha çok geçtiği ve kendilerine bağımlı olarak yetiştirdiklerini, babaların ise daha ilgisiz ya hiç ilgilenmeyen ya da saldırgan tutumlar içerisinde olduklarını ve benlik gelişimlerinin daha düşük olduğunu söylemektedir. Arıcı ve Yaman (2021) Alkol kullanan bireylerle yaptıkları bir çalışmada aile üyelerinin alkol tüketip tüketmedikleri sorulduğunda çoğunluğun annelerinin kullanmayıp babalarının kullandığı söylenmektedir ve kendilerinin alkol kullandığını aile üyeleri tarafından bilinip bilinmediği sorulduğunda ise aileden en az bir kişinin bildiğini belirtmektedirler. Evren ve Ögel (2003) alkol bağımlısı kişilerin birinci derece akrabalarında da alkol kullanımının madde kullanımı olan kişilere göre daha fazla olduğunu saptamışlardır. Ailede bağımlılığın olması ile tutarlı bu sonuca göre de alkol bağımlısı bireylerin ailelerinde alkol bağımlılığı olmasının aile içerisinde olumsuzluklara yol açtığı ve bundan dolayı kişilerin algıladıkları öz yeterliklerinin daha düşük olabileceğini düşündürmektedir.

Bulgulara göre aile ortamında beraberlik boyutu cinsiyete göre fark yaratmazken denetim boyutunun kadınlarda daha düşük olduğu görülmektedir. Öğrencilerle yapılan yeme bozukluğu üzerine bir çalışmada İskender ve arkadaşları (2014) aile ortamının ilişkisine baktıklarında kızların birlik-beraberliği daha yüksek algıladıkları ve bu çalışmayla tutarlı olarak kızların denetim boyutunu daha düşük algıladıkları görülmektedir. Evren ve arkadaşları (2003) cinsiyet açısından kadınların ailelerinden daha fazla etkilendiğini ve rol model aldıklarını ve özellikle eşleri alkol kullanıyorsa kendilerinin de kullanma olasılıklarının fazla olduğunu söylemektedirler. Literatürde yapılan başka bir çalışmada Çeçen (2008) kişilerin cinsiyet açısından algılanan ana-baba tutumlarının farklılaşmadığını söylemektedir. Çalışmadan elde edilen sonuca göre beraberlik düzeyini algılamanın cinsiyete göre fark yaratmadığı ancak kadınların aile içerisindeki denetim düzeyini algılamalarını yükseltecek faaliyetlerin yapılmasının faydalı olabileceğini düşündürmektedir.

Katılımcıların yaşadıkları kişiye göre; ailesiyle birlikte yaşayanların tek yaşayanlara kıyasla hem beraberlik hem de denetim boyutunu daha yüksek algıladıkları görülmektedir. Ailesi ile yaşayan kişilerin aile ile daha çok vakit geçirebileceğinden ve iletişimin daha fazla olacağından dolayı tek yaşayan kişilere kıyasla beraberlik ve denetimi daha yüksek algılamalarının olası bir durum olduğu düşünülmektedir. Alkol bağımlılığında bağımlı kişilerin ailelerine vermiş olduğu iki mesaj vardır. Bunlar; alkol bağımlılığının sorunlu ve normal olmayan bir durum olduğu ve bu durumun kendi kontrollerinde olmadan alkol nedeniyle olduğu mesajıdır. Bu şekilde bağımlı kişiler ailelerinin onlardan uzaklaşmasını engellemek isterler (Samancı ve Ekici, 1998). Acar ve arkadaşları (2022) alkol bağımlısı kişilerin tedaviyi kabul etme ve sürdürmesinde sosyal destek sistemlerinin ilişkili olduğunu, tedavi sürecinde ailenin, arkadaşların, kendine yardım gruplarının kişilerin tedavisinde başarılı olabileceğini söylemektedirler. Ancak Kolay Akfert vd., (2009) üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmalarında alkol deneyen gençlerin aile ortamını otoriter baskıcı, anne baba ilişkilerini uyumsuz ve ilişkilerini sınırsız olarak algıladığını bildirmektedirler. Bu sonuca göre önemli olan, kişilerin kiminle yaşadıkları değil, yaşanılan kişinin nasıl algılandığı ve kişilerin beraber yaşadıkları bireylerin davranış şekillerinden nasıl etkilendiğidir.

Kişilerin medeni durumuna göre ise denetim boyutunda fark olmazken; evli olan bireylerin ailelerinin beraberlik açısından daha yüksek algıladığı görülmektedir. Yüncü ve arkadaşları (2005) alkol kullanım bozukluğu olan bireylerde sosyal destek sistemlerinin farklı klinik özelliklere göre inceledikleri çalışma kapsamında evli olan bireylerin bekarlara kıyasla daha çok aile desteği aldıklarını bildirmektedirler. Savaşan ve arkadaşları (2013) alkol bağımlılığında nüksü araştırdığı çalışmalarında evli olan erkeklerin daha çok nüks yaşadığını ve bunun sebebi olarak aile içi sorun, kişilerarası çatışmaların etkisinin fazla olduğunu bulgulamışlardır. Buna göre evli olan kişilerin aile sorunlarının olmasının alkol bağımlılığında risk oluşturduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak Walitzer ve Dearing (2006) evli olmanın erkeklerde koruyucu görev üstlendiğini söylemektedir. Sau ve arkadaşları (2013) çalışmalarında boşanmış kişilere kıyasla evli kişilerin nüks yaşama oranlarının daha düşük olduğunu ve bundan dolayı da nüks etmenin tedavisinde aile üyelerinin desteği ile tedavinin daha olumlu sonuçlanabileceğini belirtmişlerdir. Literatürde oluşan bu farklılık kişinin evlilik içerisinde kendini nasıl hissettiği ve evli olduğu kişinin olumlu veya olumsuz etkisine göre değişebileceğini düşündürmektedir.

Aile ortamı ve öz yeterlilik değişkenlerinin aile ortamının hem beraberlik hem denetim alt boyutlarının ve genel öz yeterliğin bireylerin alkol kullanımının nüksetmesi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu bulunmuştur. Nüks etme üzerindeki etkinin önem sırasına bakıldığında ise en çok genel öz yeterlik daha sonra beraberlik ve son olarak denetimin ilişkisi olduğu görülmektedir. Çalışmanın bulgularıyla tutarlı olarak Mutlu (2021) Bağımlı kişilerde değişimin olabilmesinin öz yeterlik inançları ile ilişkili olduğunu eğer kişi kendisinin değişmeyeceğe dair bir inancı ve değişebileceği konusunda bir umudu yoksa tedavinin istenilen başarıya ulaşamayacağını, öz yeterliğin hem bağımlılık alışkanlıklarının gelişiminde hem de bırakma aşamasında nüks durumunda bununla baş edebilmek için önemli olduğunu bildirmektedir. Demmel ve arkadaşları (2004) kişilerin motivasyonlarının alkol kullanım, özyeterlilik ve tedavi sonucu ile ilişkisini inceledikleri çalışmalarında özyeterliliğin değişime hazır olma ile ilişkili olduğunu bildirmişlerdir. Buna göre davranış değişikliği başlatmak için adım atmanın riskli durumlar karşısında başarılı şekilde başa çıkma ile ilişkili olduğu söylenmektedir. Buna göre öz yeterlik, kişilerin tedavi aşamasında olumlu bir etki yaratacağı ve nüks yaşama riskini de azaltacağı öngörülmektedir. Reinalda ve Pillon (2008) alkolizmin aile ilişkileri üzerindeki etkilerini incelemek adına 2 farklı aile ile 6 ay boyunca birebir görüşme yaptıkları vaka sunumunda her bireyin hikayesinin farklı ve biricik olduğunu fakat yaşanan zorluklar bakımından benzer olduklarını söylemektedirler. Kişilerin hastalıktan kurtulma motivasyonlarını sağlama konusunda ise aile desteğinin ve sosyal çevrenin önemli olduğunu belirtmektedirler. Altundağ (2021) ergenlerde madde kullanımı ile ilgili yaptığı araştırmasında aile ilişkilerine ve bağımlılıktan korunma öz-yeterlik düzeyine baktığında; güçlü ebeveyn-çocuk ilişkisinin koruyucu faktör olduğu bu doğrultuda ergenlerin ailelerini demokratik ebeveyn olarak algılamalarının madde bağımlılığında korunmada etkili olduğu ve öz-yeterliğin fazla olmasının ergenlerde riskli davranışların azalmasında etkili olduğunu söylemektedir. Görülmektedir ki hem aile ilişkileri hem de öz-yeterlik düzeyleri sadece yetişkinlerde ve sadece alkol bağımlılığında değil, ergenlikten başlayıp tüm bağımlılıkları kapsamaktadır.

Alkol bağımlılığında nüksetmenin önüne geçilebilmek adına aşermenin de önüne geçilmesi gerektiği ve bunun için ilaç destekleriyle ailede daha çok birlikte vakit geçirmelerini sağlayıp beraberlik düzeyini artırarak, kişilerin öz yeterliklerini artırmaya yönelik faaliyetlerinin eklenmesinin ve tedaviye aile üyelerinin katılımının daha faydalı olacağı düşünülmektedir.

Araştırma bulgularına göre nüksetmenin azalmasının kişilerin öz yeterlik düzeyleri ile daha çok ilişkisinin olduğu görülmektedir. Bunun için nüksetmenin önlenmesi adına tedavi sırasında kişilerin özyeterliliklerini artıracak düzenlemelerin yapılması önerilmektedir.

Türkçe literatürde çalışılan ilk konu olmasından dolayı örneklemin büyütülerek daha çok çalışılmasının genellenebilirliği artıracacağı düşünülmekte ve nüksetmenin bağımlılıkta önemli bir yeri olduğu görülmektedir, bunun için hastalığın seyrinin daha iyiye gidebilmesi adına nüksetmeye neden olan etmenlerin daha çok çalışılıp önlenmesi adına daha fazla bilimsel araştırmalara yer açılması gerektiği düşünülmektedir

KAYNAKÇA

Acar, B., Çakır, G., Karaköse, Ş., & Yaman, Ö. M. (2022). Alkol/Madde Bağımlısı Bireylerin Tedavi Süreçlerinde ve Motivasyonlarında Sosyal Destek Sistemlerinin Etkisi. *Bağımlılık Dergisi* 23(4):452-463.

Akfert, K. S., Çakıcı, E., & Çakıcı, M. (2009). Üniversite öğrencilerinde sigara-alkol kullanımı ve aile sorunları ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10, 40.

Altundağ, F. (2021). Ergenlerde madde kullanım bozukluğunun madde bağımlılığında korunmada ergenlerde öz-yeterlilik ölçeği ve anne-baba tutum ölçeği ile değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

Arıcı, A., & Yaman, Ö. M. (2021). Gençlerde Alkol Kullanımı ve Kültürel Yapının Bağımlılığa Etkisi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 5(2), 71-89.

Ateş Çöl, I., Sönmez, M. B., & Vardar, M. E. (2016). Alkol Bağımlısı Olan Hastalarda İçsel Farkındalığın Değerlendirilmesi. *Nöropsikiyatri Arşivi*. 53: 17-22 <https://doi.org/10.5152/npa.2015.9898>

Avcu Meriç, I. (2020). Alkol bağımlılarında içsel farkındalık ve bilinçli farkındalık düzeylerinin alkol aşermesi ve karar verme davranışı ile ilişkisi. (Uzmanlık Tezi, Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı).

Aydiner, B. B. (2011). Üniversite öğrencilerinin yaşam amaçlarının alt boyutlarının genel öz-yeterlilik yaşam doyumu ve çeşitli değişkenlere göre incelenmesi (Doctoral dissertation, Sakarya Üniversitesi (Turkey)).

Best, D. W., & Lubman, D. I. (2012). The recovery paradigm: A model of hope and change for alcohol and drug addiction. *Australian Family Physician*, 41(8), 593-597.

Bottlender, M., & Soyka, M. (2004). Impact of craving on alcohol relapse during, and 12 months following, outpatient treatment. *Alcohol and Alcoholism*, 39(4), 357-361.

- Brown, S. A., Vik, P. W., Patterson, T. L., Grant, I., & Schuckit, M. A. (1995). Stress, vulnerability and adult alcohol relapse. *Journal of Studies on Alcohol*, 56(5), 538-545.
- Choate, P. W. (2015). Adolescent alcoholism and drug addiction: The experience of parents. *Behavioral Sciences*, 5(4), 461-476.
- Copello, A. G., Velleman, R. D., & Templeton, L. J. (2005). Family interventions in the treatment of alcohol and drug problems. *Drug and Alcohol Review*, 24(4), 369-385.
- Çeçen, A. R. (2008). Öğrencilerinin cinsiyetlerine ve anababa tutum algılarına göre yalnızlık ve sosyal destek düzeylerinin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(3), 415-431.
- Demmel, R., Beck, B., Richter, D., & Reker, T. (2004). Readiness to change in a clinical sample of problem drinkers: Relation to alcohol use, self-efficacy, and treatment outcome. *European Addiction Research*, 10(3), 133-138. <https://doi.org/10.1159/000077702>
- Derin G, Okudan M, Aşıcıoğlu F. (2021). Alkol ve madde kullanım bozukluklarında ailevi risk faktörleri. Öztürk E, editör. *Aile Psikopatolojisi. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; p.118-26.*
- Erdim, L. (2019). Alkolizmin aile ve çocuk üzerine etkisi. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 6(1), 193-200.
- Eryılmaz, A. (2011). Ergenlerin öznel iyi oluşlarıyla aile ortamları arasındaki ilişki. *Aile ve Toplum Dergisi*, 7(24), 93-100.
- Evren, C., & Ögel, K. (2003). Alkol/madde bağımlılarında dissosiyatif belirtiler ve çocukluk çağı travması, depresyon, anksiyete ve alkol/madde kullanımı ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 4(1), 30-37.
- Evren, C., Cetin, R., Durkaya, M., & Dalbudak, E. (2010). Clinical factors associated with relapse in male alcohol dependents during six-month follow-up. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni-Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 20(1), 14-22.
- Fals-Stewart, W., Kashdan, T. B., O'Farrell, T. J., & Birchler, G. R. (2002). Behavioral couples therapy for drug-abusing patients: Effects on partner violence. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 22(2), 87-96.
- Gümüş, Ö., Şahin, E., & Top, M. Ş. (2002). Alkol ve eroin bağımlılarının ailelerindeki psikososyal ve ekonomik zorlukların araştırılması. *Bağımlılık Dergisi*, 3(3), 146-154.
- Hasking, P. A., & Oei, T. P. (2007). Alcohol expectancies, self-efficacy and coping in an alcohol-dependent sample. *Addictive Behaviors*, 32(1), 99-113. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2006.03.024>
- İskender, M., Akgül, O., Tura, G., & Turtulla, S. (2014). Orta okul öğrencilerinde aile ortamı, yeme tutumu ve obezite durumları arasındaki ilişki.
- Kadam, M., Sinha, A., Nimkar, S., Matcheswalla, Y., & De Sousa, A. (2017). A comparative study of factors associated with relapse in alcohol dependence and opioid dependence. *Indian Journal of Psychological medicine*, 39(5), 627-633.
- Kalyoncu, A., Mirsal, H., Pektaş, O., & Yazıcı, H. (2001). Alkol bağımlılığında nüks nedenleri: Kesitsel bir çalışma. *Bağımlılık Dergisi*, 2, 61-3.
- Kaptanoğlu, C., Yenilmez, Ç., Seber, G., & Tekin, D. (1997). Alkol bağımlılarında ruhsal belirtiler evlilik sorunları ve aile tutumları. *Düşünen Adam*, 10(1), 57-60.
- Kılıçgün, M. Y. (2017) Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Çocukların Annelerinin Öz Yeterlilik Durumlarının İncelenmesi *Eyuder Yayınları*
- Luszczynska, A., Scholz, U., & Schwarzer, R. (2005). The general self-efficacy scale: multicultural validation studies. *The Journal of Psychology*, 139(5), 439-457.
- McKellar, J., Ilgen, M., Moos, B. S., & Moos, R. (2008). Predictors of changes in alcohol-related self-efficacy over 16 years. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 35(2), 148-155.
- Morgenstern, J., Labouvie, E., McCrady, B. S., Kahler, C. W., & Frey, R. M. (1997). Affiliation with Alcoholics Anonymous after treatment: a study of its therapeutic effects and mechanisms of action. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 65(5), 768.
- Mutlu, E. (2021). Motivasyonel görüşmeye dayalı grupla sosyal hizmet müdahalesinin alkol kullanım bozukluğu olan bireylerin tedavi motivasyonu, öz yeterlilik ve remisyona etkisi. (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Nurnberger, J. I., & Bierut, L. J. (2007). Seeking the connections: alcoholism and our genes. *Scientific American*, 296(4), 46-53.

- Oscar-Berman, M., & Marinkovic, K. (2003). Alcoholism and the brain: an overview. *Alcohol Research & Health*, 27(2), 125.
- Özpuolat, F. (2016). Öz yeterlilik düzeyi ile sağlıklı yaşam biçimi arasındaki ilişki. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(4), 37-44.
- Parlar, H., Gençal Yazıcı, S. (2017). Evli ve bekar yetişkinlerin genel öz-yeterlik ve benlik saygılarının incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(31), 207-247.
- Reinaldo, A. M. D. S., & Pillon, S. C. (2008). Alcohol effects on family relations: a case study. *Revista Latino-americana de Enfermagem*, 16, 529-534.
- Romo, L., Strat, Y. L., Aubry, C., Marquez, S., Houdeyer, K., Batel, P., ... & Gorwood, P. (2009). The role of brief motivational intervention on self-efficacy and abstinence in a cohort of patients with alcohol dependence. *The International Journal of Psychiatry in Medicine*, 39(3), 313-323.
- Saatçioğlu, Ö., Yapıcı, A., Ciğerli, G., Üney, R., & Çakmak, D. (2007). Yatarak tedavi gören bağımlı hastalarda nüksün değerlendirilmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 8(3), 133-137.
- Saka, A. (2017). *Farklı aile yapısına sahip ergenlerin öz-yeterlilik ve psikolojik dayanıklılık düzeylerinin incelenmesi* (Master's thesis, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).
- Samancı, A. Y., & Ekici, G. (1998). Aile terapisi. *Düşünen Adam*, 11(3), 45-51.
- Sau, M., Mukherjee, A., Manna, N., & Sanyal, S. (2013). Sociodemographic and substance use correlates of repeated relapse among patients presenting for relapse treatment at an addiction treatment center in Kolkata, India. *African Health Sciences*, 13(3), 791-799.
- Savaşan, A., Engin, E., & Ayakdaş, D. (2013). Bir AMATEM kliniğinden taburcu olan bağımlı hastaların yaşam tarzı değişiklikleri ve nüks durumları. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 4(2), 75-79.
- Schäfer, G., & Lecturer, S. (2011). Family functioning in families with alcohol and other drug addiction. *Social Policy Journal of New Zealand*, 37(1), 1-17.
- Siddiqui, S. (2015). Impact of self-efficacy on psychological well-being among undergraduate students. *The International Journal of Indian Psychology*, 2(3), 5-16.
- Strowig, A. B. (2000). Relapse determinants reported by men treated for alcohol addiction: the prominence of depressed mood. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 19(4), 469-474.
- Tiffany, S. T., Carter, B. L., & Singleton, E. G. (2000). Challenges in the manipulation, assessment and interpretation of craving relevant variables. *Addiction*, 95(8s2), 177-187.
- Turan, M. B., Karaoğlu, B., Kaynak, K., & Osman, P. E. P. E. (2016). Özel yetenek sınavlarına giren adayların genel öz yeterlilik düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 17-26.
- Ünal, M. (1991). Madde bağımlılığı ve alkolizmde aile. *Aile ve Toplum Dergisi*, 1(2), 80-85.
- Ünüböl, B., Çinka, E., Bilici, R., & Hıdıroğlu, S. (2019). Bağımlı kadınların ruhsal, ailesel ve çevresel sorunlarının incelenmesi. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 99-131.
- Vengeliene, V., Bilbao, A., Molander, A., & Spanagel, R. (2008). Neuropharmacology of alcohol addiction. *British Journal of Pharmacology*, 154(2), 299-315.
- Walitzer, K. S., & Dearing, R. L. (2006). Gender differences in alcohol and substance use relapse. *Clinical Psychology Review*, 26(2), 128-148.
- Yıldırım, F., & İlhan, İ. Ö. (2010). Genel öz yeterlilik ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21(4), 301-308.
- Yüncü, Z., Yıldız, U., Kesebir, S., Altıntoprak, E., & Coşkunol, H. (2005). Alkol kullanım bozukluğu olan olguların sosyal destek sistemlerinin değerlendirilmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 6(3), 129-135.
- Zulkosky, K. (2009) Self-efficacy: a concept analysis. *In Nursing Forum* (Vol. 44, No. 2, pp. 93-102). Malden, USA: Blackwell Publishing Inc.

Ortaokul Öğrencilerinin Vatanseverlik Değerine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi

A Research on Secondary School Students' Attitudes to the Value of Patriotism

ÖZET

Vatanseverlik, toplumun değerleriyle barışık olma durumudur. Ülkesi ve milletinin mutluluğu için fedakârlık yapmak, ülkesinin kurum ve kuruluşlarını korumak ve geliştirmektir. Vatanseverlik değeri, ortaokulların her sınıf düzeyinde sosyal bilgiler dersinde işlenmektedir. Bu bakımdan vatanseverlik değerinin kazandırılmasında sosyal bilgiler dersinin önemi büyüktür. Bu çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin vatanseverlik değerine ilişkin tutumlarını betimlemektir. Ancak ülkemizin farklı coğrafi bölgelerinde vatanseverlik değerine ilişkin kazanımlar ve tutumlar arasında farklılaşma olup olmadığı merak konusudur. Bu amaçla ülkemizin farklı coğrafi bölgelerinden rastgele örnekleme yöntemiyle 1200 ortaokul öğrencisine “Vatanseverlik Tutum Ölçeği” uygulanmıştır. Veriler coğrafi bölge, sınıf grupları ve cinsiyet değişkenine göre SPSS 18 Statistic paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda vatanseverlik tutumlarının cinsiyete, coğrafi bölgelere ve sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı saptanmıştır. Bu sonuçlar ulusal bütünleşme açısından işlevseldir. Aynı zamanda sosyal bilgiler dersinde işlenen vatanseverlik eğitiminin başarısı açısından da olumlu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vatanseverlik değeri, Vatandaşlık eğitimi, Sosyal bilgiler dersi

ABSTRACT

Patriotism requires peace with the values of society. It also requires sacrificing for the happiness of his nation and his country, protecting and developing the institutions and organizations of the country. These values are gained in Social Science lessons at all grades of secondary schools. For this reason, the importance of Social Studies Lesson is so great in teaching the value of patriotism to all citizens. So this study aims to determine the of secondary school students' attitudes towards the value of patriotism. It is not clear whether there is a differentiation between the achievements and attitudes regarding the value of patriotism in different geographical regions of our country. This study aims to clarify this uncertainty. For this aim, “Patriotism Attitude Scale” was applied to 1200 secondary school students in different geographical regions of the country by random sampling method. Data were analyzed according to the variables of geographical region, students' grade levels and gender. SPSS 18 Statistic package program was used for the data analysis. Results show that there are no significant differences in patriotic attitudes of students according to their gender, geographical regions and grade levels. These results are positive in terms of national integration. The results can also be considered positive in terms of the success of the patriotic education taught in the Social Studies Lessons(Times New Roman, 9 Punto, Mak. 250 Sözcük).

Keywords: Patriotism value, Citizenship education, Social studies lesson

GİRİŞ

Problem Durumu

Eğitim sistemi önceden belirlenmiş hedefler doğrultusunda nitelikli bireyler yetiştirmek için oluşturulmuş çok katmanlı bir yapıdır. Okul, öğretmen, öğrenci, personel gibi çok sayıda paydaşın örgütlü çalışması sonucunda ortaya bir ürün konur. Bu ürünün niteliğini belirleyen ise istendik davranışları ortaya çıkaran değerlerdir. Dolayısıyla eğitim sistemi etkin, üretici, vatansever bireylerin yetişmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda okullar nitelikli bireylerin olduğu kadar vatansever bireylerin de yetiştirildiği yaşam alanlarıdır. Etkin vatandaşlık eğitiminin temeli değer aktarımına dayanmaktadır. Değerler bireyi yaşatır, toplumu geleceğe taşır, ülkeyi sarıp sarmalar.

Değerler gerek okul gerekse okul dışı yaşantılarda öğrencilere kazandırılması gereken kültürel yaşantılardır. Toplumsal yaşamı inşa eden, biçimlendiren değerler bir bakıma sosyolojik gerçekliklerden, felsefi düşüncelerden beslenmek durumundadır. Bireye kimliğini kazandıran, içinde yaşadığı topluma adaptasyonunu sağlayan değerler, öğrencilerde istendik davranışlara rehberlik eden ilkeler, temel inançlar ve eylemlerdir; açıkçası toplumda iyi olarak gösterilen standartlardır (Halstead&Taylor, 2000, akt. Doğanay, 2011: 228). "Değerler; genelde inanılan, arzu edilen davranışlar için bir ölçüt olarak kullanılan olgulardır" (Elbir ve Bağcı, 2013: 1322). Yazıcı'ya göre (2014) davranışlarımıza yol gösteren yegâne ölçütlerdir. İnsanların hayata bakışlarını ve yaşam felsefelerini belirleyen değerler, toplumu idealize eden, geleceğe taşıyan prensip ve davranışlardır (Demir ve Özdemir, 2013). Şu hâlde değerler kişileri belirli bir eğilim ve gayeye doğru sistemli şekilde yönlendirir. Eğitim öğretimin bir parçası olarak karşımıza çıkan değerler gizil olarak sistematik bir şekilde öğretmenler tarafından aşılanır (Kurtde de Fidan, 2013).

Karani Fındık¹
Recep Ercan²

How to Cite This Article

Fındık, K. & Ercan, R. (2023).

“Ortaokul Öğrencilerinin

Vatanseverlik Değerine İlişkin

Tutumlarının İncelenmesi”,

Journal of Social, Humanities and

Administrative Sciences,

9(67):3282-3288. DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JOSH>

AS.71335

Arrival: 27 May 2023

Published: 31 August 2023

International Journal of Social,
Humanities and Administrative
Sciences is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

This journal is an open access,
peer-reviewed international
journal.

¹ Öğretmen, MEB, Sivas, Türkiye

² Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitimin Felsefi, Sivas, Türkiye

Okulların en temel görevi toplumsal kültürü yeni nesillere aktarmaktır. Kültürün en temel unsurları olan değerler ve semboller okullar aracılığıyla geliştirilir. Okullar toplumun mikro seviyede laboratuvarı, yaşam alanıdır. Bu doğrultuda toplumun devamlılığını sağlayan değerlerin okullarda canlı tutulması milli eğitim politikalarının gereğidir. Akademik faaliyetlerin yanında sağlam karakterli bireylerin yetiştirilmesi, ailelerle birlikte okulların da birinci dereceden sorumludur. Okullarda değer öğretimini ailelerin desteklediği bilinmektedir (Doğanay, 2011).

Okulların temel işlevi sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda bireye dokunmaktır. Bireyin ülkesine karşı yüksek bir aidiyet duygusunun kazandırıldığı okullar, aynı zamanda birey devlet ilişkilerinin yaşandığı formal yapılarıdır. Dolayısıyla zorunlu eğitim kapsamında bireylere vatandaşlık hak ve sorumlulukların aşılması, vatanseverlik değerinin kazandırılması okulun görevi haline getirilmiştir (Baysal, 2013). Çengelci, Hancı ve Karaduman (2013) okullarda vatanseverlik değerinin aktarılmasını, eğitimin genel ve özel esasları doğrultusunda öğretmenlerin yapması gerektiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla okulların esas gayesinin vatandaşlık eğitimi (Doğanay, 2008) ve etkin vatandaş yetiştirmek olduğu açıktır (Kara, Topkaya ve Şimşek, 2012). Okullar bu görevi en çok sosyal bilgiler dersi aracılığıyla yerine getirir ve vatandaşlığın duygusal boyutunu oluşturan vatanseverlik değerini (Üstel, 2008) kazandırır. Böylece birey ulusun bir ferdi olduğu kanaatine ulaşır. Okullar sosyal bilgiler ders programının genel amaçları içinde yer alan ülkesini ilgilendiren konulara duyarlılık gösteren vatanseverlerin yetişmesine olanak sağlar.

Sosyal bilgiler, küreselleşmenin sebebi olan modern toplumlarda (Çalık, 2017) kültür ve sosyo-ekonomik farklılığı olan insanları mutlu bir toplumsal yaşama geçiş için sosyalleştirip bir arada yaşamasını kolaylaştıran ve biricik amacı iyi bir vatandaş yetiştirmek olan derstir (Keleş-Tonga, 2014). Sosyal bilgiler dersinin temel hedeflerinden olan vatanseverlik (Ata, 2011) makbul vatandaşların sahip olması gereken önemli bir değerdir (Üstel, 2008). (Acun, Yücel, Önder & Tarman, 2013). Vatanseverlik bireyin olaylar ve olgular karşısında duruşunu, tepkisini ve düşünme şeklini belirler. Cafaro (2009)'da vatanseverliği insanların birbirlerine olan bağlılığı ve sosyolojik bir sevgiyle nitelenen bir değer olarak ifade etmektedir.

Vatanseverlik kişinin ülkesine karşı bir sadakati olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla vatanseverlik, uğruna canların verildiği milli değerler için kendini feda etmektir (Şarşembiyeva, 2015). Vatansever bir kişi, yaşadığı toplum ile barışık olup tüm alt ve üst kültürlere sahip çıkan aynı topraklarda yaşadığı çeşitli sınıf ve zümredeki vatandaşlarla aynı duyguları paylaşan kişidir (Ercan, 2015). "Böylece hem bir vatandaşlık bilinci geliştirilmekte hem de bireyin kapsamlı bir dünya görüşü kazanması amaçlanmaktadır" (Aktan, 2006: 4). Parker ise vatanseverliği, ulusal politikaları sürdürmenin aracı olarak görmektedir (Parker, 2009, akt. Avcı, İbret, Karasu-Avcı, 2017). Dolayısıyla vatanseverlik değeri, ulusal politikaların sürdürülmesinde rol oynayan kurumların korunmasını gerektirir. Aynı ülke vatandaşlarını milli bir ruhla, payidar kalması için yekvücut hareket ettiren mühim bir değer olan vatanseverlik bir ulusa sadakattir (Schatz, Staub&Lavine, 1999).

Ersoy ve Öztürk' ün (2015) ülkesine faydalı, aktif ve demokratik değerleri benimseyen vatandaşların yetiştirilmesi için vatanseverlik değerinin önemini vurgulaması bu konuda yapılacak çalışmalar açısından dikkat çekicidir. Ülkemizde ve dünyada vatanseverlik ve vatanseverlik değeri ile ilgili birçok çalışma yapılmış olup bu çalışmaların ana unsurlarının genel itibarıyla dersler, öğretmenler ve eğitim sisteminin diğer bileşenleri üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Nitekim öğretmenlerin demokrasi, vatandaşlık ve vatanseverlikle ilgili görüşlerinin incelendiği bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada öğrencilere kazandırılacak vatanseverlik duygularında aktif katılımın ve paydaşlarla birlikte hareket etmenin önemi vurgulanmıştır (Bakioğlu ve Kurt, 2009). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatanseverlik değerine ilişkin görüşlerinin sorulduğu başka bir çalışmada, vatanseverlik değerinin ağırlıklı olarak "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" öğrenme alanı 7. sınıf Ülkemizde Nüfus ünitesinde verildiği, bu değer kazandırılmasının sosyal bilgiler dersi ile yapılabileceği, dolayısıyla sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatanseverlik değerini sosyal bilgiler derslerinde sıklıkla işledikleri sonucuna ulaşmıştır (Avcı, İbret ve Avcı-Karasu, 2017).

Yazıcı ve Yazıcı'nın (2010) tarih ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin yurtseverlik ve yurtseverlik eğitimi hakkındaki tutumlarını ve yurtseverlik eğitiminde kullandıkları strateji ve yöntemleri belirlemek amacıyla yaptığı çalışmasında tarih ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatanseverlik eğitimi tutumlarının önemli ölçüde benzerlik gösterdiğini belirtmiştir. Ayrıca öğretmenlerin tutumları ile kullandıkları strateji ve yöntemler arasında anlamlı ilişki olduğuna ve vatanseverlik değeri verirken sosyal bilgiler öğretmenlerinin farklı yöntem ve stratejileri daha sık kullandıklarına rastlanmıştır.

Literatür bilgilerinden de anlaşılacağı gibi vatanseverlik değer aktarımı konusunda yapılan çalışmaların belli bir bölgeyle sınırlı kaldığı, dolayısıyla farklı bölgelerde bu çalışmaların yenilenmesi ihtiyacı araştırmamıza gerekçe oluşturmuştur. Nitekim farklı coğrafi bölge ve farklı sınıf düzeyinde öğrencilerin vatanseverlik tutumlarının incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışma Türkiye' deki yedi farklı coğrafi bölgede yaşayan sosyal bilgiler dersi almış ortaokul 6,7, ve 8. sınıf öğrencilerinin vatanseverlik tutumlarında anlamlı yönde bir farklılık olup

olmadığını belirlemek için yapılmıştır. Bu çerçevede çalışmamızda farklı coğrafi bölgelerde yaşayan sosyal bilgiler dersi almış ortaokul 6,7, ve 8. sınıf öğrencilerinin vatanseverliğe yönelik tutumları incelenmiştir.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin vatanseverlik değerine ilişkin tutumlarını betimlemektir. Bu kapsamda çalışma aşağıdaki değişkenlere göre analiz edilecektir:

- ✓ Vatanseverlik değerine ilişkin tutumlar öğrencilerin cinsiyetine göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Vatanseverlik değerine ilişkin tutumlar öğrencilerin yaşadıkları coğrafi bölgelere göre farklılaşmakta mıdır?
- ✓ Vatanseverlik değerine ilişkin tutumlar öğrencilerin sınıf düzeylerine göre farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama deseni kullanılmıştır. Tarama deseni, bir evren içinde seçilen bir örneklem üzerinde yapılan çalışmalar yoluyla evren genelindeki eğilim, tutum veya görüşlerin nicel veya nümerik olarak betimlenmesini sağlar (Creswell, 2013). Bu çalışmada, sosyal bilgiler dersi almış öğrencilerin vatanseverlik tutumlarını çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Betimsel tarama deseni, geniş kitlelere uygulanıp zaman yönünden de ekonomiklik sağlar. Ayrıca ilgi, beceri, tutum gibi araştırmanın neticesini etkileyen faktörleri ölçer. Bu sebeple bu çalışmada betimsel tarama deseni kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni Türkiye genelindeki ortaokul 6. 7. ve 8. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Türkiye'nin 7 coğrafi bölgesindeki ortaokul 6. 7. ve 8. Sınıflarından rastgele örnekleme yöntemi ile seçilen öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma örnekleminde toplam 1200 öğrenci bulunmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin eğitim gördüğü okullar basit rastgele örnekleme yöntemiyle elde edilmiştir. Bu örnekleme yönteminde evrendeki her üyenin araştırma için seçilme şansı eşittir. Herhangi bir sistematik örüntünün olmadığı bu yönteme eşit olasılıklı seçme yöntemi de denmektedir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Vatanseverlik Tutumlarının Cinsiyetlerine İlişkin Betimsel Bilgiler

		Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	397	33,1
	Kadın	803	66,9
	Toplam	1200	100,0

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Yaşadıkları Coğrafi Bölgelere İlişkin Betimsel Bilgiler

		Frekans (n)	Yüzde (%)
Coğrafi Bölge	Akdeniz	219	18,3
	Doğu Anadolu	154	12,8
	Ege	148	12,3
	Güney Doğu Anadolu	157	13,1
	İç Anadolu	252	21,0
	Karadeniz	130	10,8
	Marmara	140	11,7
	Toplam	1200	100,0

Tablo 3: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Sınıf Düzeylerine İlişkin Betimsel Bilgiler

		Frekans (n)	Yüzde (%)
Sınıf Düzeyi	6.sınıf	269	22,4
	7.sınıf	662	55,2
	8.Sınıf	269	22,4
	Toplam	1200	100,0

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada tarama modeline uygun olarak geliştirilen 5'li likert tipi ölçek kullanılmıştır. Söz konusu veri toplama aracı Schatz, Staub ve Lavine' nin (1999) geliştirdiği ve Yazıcı ve Yazıcı, (2010) tarafından Türkçe uyarlanan "Vatanseverlik Tutum Ölçeği" formu kullanılmıştır. Coğrafi bölgelerin, cinsiyetin ve sınıf düzeyinin bağımsız değişken olduğu ölçekte toplamda 20 madde vardır. Ölçeğin bağımlı değişkeni katılımcıların ölçeğe verdikleri cevaplardan elde edilen tutum puanlarıdır.

Verilerin Analizi

5'li likert tipi ölçekle toplanan veriler SPSS 18 Statistic paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler frekans, standart sapma, aritmetik ortalama, tek yönlü anova testi ve independentsamples t-testi ile değerlendirilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Farklı coğrafi bölgelerdeki cinsiyetleri ve sınıf düzeyleri farklı ortaokul öğrencilerinin vatanseverliğe ilişkin tutumları ve vatanseverlik tutum ölçeğine ilişkin ortalama, standart sapma değerleri ve diğer test sonuçları Tablo 4, 5, 6 ve 7 de verilmiştir. Independent Samples T-testi değerlendirmeleri, farklı coğrafi bölgelerdeki cinsiyetleri ve sınıf düzeyleri farklı ortaokul öğrencilerinin vatanseverliğe ilişkin tutumlarında anlamlı bir farklılığın bulunmadığını göstermiştir.

Tablo 4:Cinsiyet Değişkenine Göre Ortaokul Öğrencilerinin Vatanseverliğe İlişkin Görüşlerine Yönelik Bağımsız Örneklem İçin T Testi Sonuçları

Cinsiyet	Grup	n	ort	ss	sd	t	p
	Erkek	397	3.32	0.68	1198	.031	.48
	Kadın	803	3.33	0.70			

Yukarıda görüldüğü gibi ortaokul öğrencilerinin vatanseverliklerinin cinsiyet değişkeni açısından erkekler (ort:3.32) ve kadınlar (ort:3.33) arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir. $t(1198)=,031;p=,48>0.05$.

Tablo 5:Coğrafi Bölge Değişkenine Göre Ortaokul Öğrencilerinin Vatanseverliğe İlişkin Görüşlerine Yönelik Ortalama ve Standart Sapma

	Frekans (n)	Yüzde (%)	Ortalama (ort)	Standart Sapma (ss)	
Coğrafi Bölge	Akdeniz	219	18,3	3,19	,72
	Doğu Anadolu	154	12,8	3,23	,68
	Ege	148	12,3	3,13	,67
	Güney Doğu Anadolu	157	13,1	3,12	,71
	İç Anadolu	252	21,0	3,22	,67
	Karadeniz	130	10,8	3,26	,71
	Marmara	140	11,7	3,20	,72
	Toplam	1200	100,0	3,19	,69

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, örneklem grubunda bulunan öğrencilerin yaşadıkları coğrafi bölgelere bakıldığında 219'sı (%18,3) Akdeniz bölgesi, 154'ü (%12,8) Doğu Anadolu bölgesi, 148'i (%12,3) Ege bölgesi, 157'si (%13,1) Güney Doğu Anadolu bölgesi, 252'si (%21,0) İç Anadolu bölgesi, 130'u (%10,8) Karadeniz bölgesi, 140'u (%11,7) Marmara bölgesi olmak üzere toplam 1200 kişiden oluşmaktadır. Araştırma neticesinde vatanseverliğin bölgeler açısından ortalama değerleri yukarıdaki tabloda gösterildiği gibi birbirine çok yakın olduğu görülmüştür. Açıkçası bölgeler arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı saptanmıştır.

Ortaokul öğrencilerinin vatanseverliğe ilişkin puanlarının yaşadıkları coğrafi bölgelere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü ANOVA testi kullanılmıştır. Ortaokul öğrencilerinin yaşadıkları coğrafi bölgelere ilişkin betimsel bilgiler aşağıda yer almaktadır. Coğrafi bölge değişkeni için tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6:Coğrafi Bölge Değişkeni İçin Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler ort	f	p	Anlamlı Fark
Coğrafi Bölge	Gruplar arası	2,583	6	,430	,879	,509	
	Gruplar içi	584,010	1193	,490			
	Toplam	586,593	1199				

Tabloda görüldüğü gibi ortaokul öğrencilerinin $[F(6, 1193)=0.879, p>.05]$, vatanseverliğe ilişkin puanlarının yaşadıkları coğrafi bölgeler açısından anlamlı olarak farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu durum ulusal bütünleşme açısından işlevsel olduğu kadar sosyal bilgiler dersinin kazanımları açısından da manidardır.

Ortaokul öğrencilerinin vatanseverliğe ilişkin puanlarının sınıf düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü ANOVA testi kullanılmıştır. Ortaokul öğrencilerinin sınıf düzeylerine ilişkin betimsel bilgiler aşağıda yer almaktadır. Sınıf düzeyi değişkeni için tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7:Sınıf Düzeyi Değişkeni İçin Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler ort	f	p	Anlamlı Fark
Sınıf Düzeyi	Gruplar arası	1,245	2	,622	1,273	,280	
	Gruplar içi	585,348	1197	,489			
	Toplam	586,593	1199				

Tabloda görüldüğü gibi ortaokul öğrencilerinin [$F(2, 1197)=1.273, p>.05$], vatanseverliğe ilişkin puanlarının sınıf düzeyleri açısından anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinde yaşayan ortaokul 6. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi aldıktan sonra vatanseverlik değerlerine yönelik tutumları incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada, coğrafi bölgelerin ve sınıf seviyesindeki farklılığın vatanseverlik değerine yönelik tutumlarında anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Bu durum şunu göstermektedir: Ülkemizde farklı bölgelerde eğitim gören ortaokul öğrencilerinin coğrafi farklılık açısından vatanseverlik tutumlarında farklılık göstermemesi, vatanseverlik eğitiminin ulusal düzeyde bütünleştirici olması açısından önemlidir. Vatanseverlik tutumlarının sınıf düzeyinde de farklılık göstermemesi, sosyal bilgiler eğitiminde işlenen vatanseverlik dersinin amacına ulaştığını göstermektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin vatanseverlik değeri tutum puanları ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesine yönelik yapılan analiz sonucunda cinsiyet değişkenine göre yetişkinlerin yurtseverlik tutum puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. $t(1198)=,031;p=,48>0.05$). Ercan (2015)' te yaptığı çalışmada Türkiye' de vatanseverlik değerinin cinsiyete göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşıp bu durumu günümüz demokrasilerinin cinsiyetçi yaklaşımın ötesinde bireyi yurttaşlık temelinde tanımladığını belirtmiştir. Cüro ve Gömleksiz (2011)' deki çalışmada ulaştığı sonuç ise kız öğrencilerin vatanseverliğe yönelik tutumlarının erkek öğrencilerin vatanseverlik tutumlarına göre daha olumludur. Kabaklı-Çimen, (2017) çalışmada öğrencilerin vatanseverlik tutumlarında cinsiyete göre anlamlı farklılıklar bulmuştur. Her iki çalışmanın cinsiyet değişkeninin vatanseverlik değerine yönelik tutumlarının bu çalışma ile ortak sonuca ulaşmadığını göstermektedir. Elban (2011) ve Beldağ ve diğerleri (2016) ise çalışmada vatanseverlik tutumlarında kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığını belirterek bu çalışmayı destekleyen sonuçlar elde etmişlerdir. Netice itibariyle sosyal bilgiler dersi eğitimi ile öğrencilerin vatanseverlik değeri kazanımlarına ulaştıkları görülmektedir. Cinsiyet farkı gözetmeksizin tüm öğrencilerin vatansever puanlarında farklılaşmanın olmaması sosyal bilgiler eğitimi açısından olumlu karşılanabilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin vatanseverlik değeri tutum puanları ortalamalarının farklı coğrafi bölgelere göre analizinde anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Çalışmamızda farklı coğrafi bölgeler ile vatanseverlik ilişkisinin analiz birimi olarak ele alınmasının gerekçesi bu bölgelerin sosyolojisiyle alakalıdır. Nitekim vatanseverliğin önemli aktörlerinden biri de sosyal bilgiler disiplini içinde yer alan coğrafyadır (İbret, Karatekin ve Avcı,2015). Gömleksiz ve Cüro (2011) araştırmasında öğrencilerin vatanseverlik değerine karşı tutumları ülke ve ulusu sevmeye ilgilidir.Tay ve Yıldırım (2009)' ın araştırmasında vatanseverlik değeri öğrencilere kazandırılması istenen değerlerden başı çeken değer olarak bulunmuştur. Buna sebep olarak da aynı coğrafyada yaşayan insanların tarihindeki kahramanlıkların mühim bir yer işgal etmesi ve yaşanan coğrafyanın şartları gösterilmiştir. Cihan (2014) değerler eğitimi çalışmasında eğitim kurumlarının kültür aşılmasının öğrencileri istenen değerler eğitimi kriterlerine uygun yetiştirmek ve onları etkilemek olduğunu ifade etmiştir. Böylece okullardaki rol model olan öğretmenler, öğrencileri istenilen tarafa doğru sürüklerken sistemin de yardımını alırlar. Öğretmenlerin öğrenciler üzerinde genel olarak ailede verilen vatanseverlik değerinin daha baskın olduğu ve bunu ailenin eğitim ve sosyo-ekonomik durumunun çok etkilemediğini (Keleş ve Tonga, 2014) ifade etmiştir. Ayrıca sempati duydukları öğretmenden etkilenip onların tutumlarının öğrencilerin ilgilerini artırdığı Gurbetoğlu ve Tomakin, (2011) tarafından da belirtilmiştir. Yani öğretmenlerin vatanseverlik tutumları, vatanseverlik eğitimi tutumlarına etki etmektedir (Yazıcı, 2009). Köse ve Demir'in (2014) araştırmasında ulaştığı sonuçlardan biri de değerlerin kazanılmasında öğrencilerin öğretmenlerini rol model olarak gördüğünü ifade etmeleridir. Açıkçası devlet sınırlarını kendisinin çizdiği vatandaş ve vatansever portrelerini tüm yurttan eşitlemek ve aynı olumlu neticeleri almak için eğitime ve paydaşlarına görevler yüklemiştir (Kurtdele Fidan, 2009). Bu çalışmada farklı coğrafi bölgelerde yaşayan öğrencilerin vatanseverlik değeri tutum puanı ortalamalarına $F(6, 1193)=0.879, p>.05$], bakıldığında vatanseverliğe ilişkin puanlarının yaşadıkları coğrafi bölgeler açısından anlamlı olarak farklılaşmadığı tespit edilmiştir.Yetişkinlerde yurtseverlik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından inceleyen Ercan (2015: 424), bu bulguyu şöyle desteklemektedir."İlköğretim ve ortaöğretim düzeyinde aktarılan yurtseverlik eğitimi, hiç eğitim almayanlara göre şoven duyguları pompalamış olabilir". Çünkü sosyal bilgiler vatanseverliği ulusal bütünleşme ve dayanışmayı ön plana çıkardığından feodal ve mahalli ideolojileri etkisiz kılabilir. Bu yüzden vatanseverlik tüm toplumu kapsamaktadır. Dolayısıyla sosyal bilgiler dersi alan öğrencilerin coğrafi bölgelerden bağımsız olarak kendi ülkesine ve toplumuna bağlılık duyması oldukça manidardır.

Araştırmaya katılan farklı sınıf düzeyindeki öğrencilerin vatanseverlik değeri tutum puanlarının ortalamalarına bakıldığında [$F(2, 1197)=1.273, p>.05$], vatanseverlik değerine ilişkin tutum puanlarının sınıf düzeyleri açısından anlamlı olarak farklılaşmadığı tespit edilmiştir.Literatür taraması yapıldığında bu değişkenle ilgili olarak Tay, Durmaz ve Şanal (2013) sosyal bilgiler dersi kapsamında değer ve değerler eğitimine ilişkin 4,5,6,7. sınıf

öğrencilerinin "Vatanseverlik" değerinden bahsettikleri; Tay ve Yıldırım'ın (2009) ise çalışmasında velilerin sosyal bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılması gereken değerler arasında "Vatanseverlik" değerinin öne çıkan değerler arasında olduğu dolayısıyla bu değeri her sınıf düzeyinde kazandıklarını vurgulamışlardır. Dolayısıyla çalışmamızda vatanseverlik eğitimin tüm sınıflarda başarıyla yürütüldüğünün ortaya çıkması, sosyal bilgiler dersi ve öğretmenleri açısından da memnuniyet vericidir.

KAYNAKÇA

- Acun, İ.; Yücel, C.; Önder, A. & Tarman, B. (2013). "Değerler: Kim Ne Kadar Değer Veriyor?", Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2013(1):191-206.
- Aktan, S. (2006). "Sosyal Bilgilerin Bir Öğretim Alanı Olarak Gelişimi Ve Cumhuriyet Dönemi Program Tasarılarına Olan Yansımalar", Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Ata, B. (2011). "Sosyal Bilgiler Öğretim Programı" (Cemil Öztürk), Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi, 34-47, Pegem Akademi, Ankara.
- Bakioğlu, A. & Kurt, T. (2009). "Öğretmenlerin Demokrasi Vatandaşlık Ve Vatanseverlik Algılarının Nitel Olarak İncelenmesi", M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 2009(29):19-39.
- Baysal, N. (2013). "Ortaokul Sosyal Bilgiler Derslerinde Değerler Eğitimi Uygulamalarının Öğretmenler Yönüyle Değerlendirilmesi", Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
- Beldağ, A.; Nağacı, A. & Özdemir, Ü. (2016). "Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersindeki Değerlerin Kazanılma Düzeyinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (Erzurum İli Örneği)", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (2016)3:1185-1199.
- Cafaro, P. (2009). "Patriotism as an Environmental Virtue", Journal of Agricultural and Environmental Ethics, 23(1):185-206.
- Cihan, N. (2014). "Okullarda Değerler Eğitimi Ve Türkiye'deki Uygulamaya Bir Bakış", Turkish Studies. 9(2):429-436.
- Creswell, J. W. (2013). Araştırma Deseni. (Çev. Edt: Demir, S. B.), Eğiten Kitap, Ankara.
- Çalık, E. (2017). "Küreselleşme ile Modern Toplum Arasındaki Münasebetin Çeşitli Açılardan Görünümü", İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2):196-205.
- Çengelci, T.; Hancı, B. & Karaduman, H. (2013). "Okul Ortamında Değerler Eğitimi Konusunda Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri", Değerler Eğitimi Dergisi, 2013(25):33-56.
- Demir, T. & Özdemir, B. (2013). "Türkçe Eğitiminde Karagöz/Gölge Oyunları ile Değer Öğretimi", Değerler Eğitimi Dergisi, 2013(25):57-99.
- Doğanay, A. (2008). "Çağdaş Sosyal Bilgiler Anlayışı Işığında Yeni Sosyal Bilgiler Programının Değerlendirilmesi", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(2):77-96.
- Doğanay, A. (2011). "Değerler Eğitimi" (Cemil Öztürk), Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi, 226-254, Pegem Akademi, Ankara.
- Elban, M. (2011). "Ortaöğretim 11. Sınıf Öğrencilerinin Tarih Dersine Yönelik Tutumları ile Vatanseverlik Tutumları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi", Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Elbir, B. & Bağcı, C. (2013). "Değerler Eğitimi Üzerinde Yapılmış Lisansüstü Düzeyindeki Çalışmaların Değerlendirilmesi", Turkish Studies, 2013(8):1321-1333.
- Ercan, R. (2015). "Yetişkinlerde Yurtseverlik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", Turkish Studies, 10(3):409-426.
- Ersoy, A. & F., Öztürk, F. (2015). "Bir Vatandaşlık Değeri Olarak Yurtseverlik: Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Algısı", İlköğretim Online, 2015(3):974-992.
- Gömlüksiz, M. N. & Cüro, E. (2011). "Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerlere İlişkin Öğrenci Tutumlarının Değerlendirilmesi", Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 2011(1):95-134.
- Gurbetoğlu, A. & Tomakin, E. (2011). "Sevilen Ve Sevilmeyen Öğretmen Davranışlarına İlişkin Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi", Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2011(1):261-276.

- İbret, B. Ü.; Karatekin, K. & Avcı, E. (2015). "Sosyal Bilgiler Dersinde Coğrafya Öğretiminin Değerler Eğitimi Açısından Önemi", *Milli Eğitim Dergisi*, 2015(207):5-23.
- Kabaklı-Çimen, L. (2017). "Üniversite Öğrencilerinin Vatansızlık Tutumları İle Benlik Kurguları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 6(3):1950-1975.
- Kara, C.; Topkaya, Y. & Şimşek, U. (2012). "Aktif Vatandaşlık Eğitiminin Sosyal Bilgiler Programındaki Yeri", *Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks*, 2012(3):147-159.
- Avcı, A. A.; İbret, B. Ü. & Karasu-Avcı, E. İbret (2017). "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Vatansızlık Değerinin Kazandırılmasına Yönelik Görüşleri", *İlköğretim Online*, 2017(4):1558-1574.
- Keleş, H. & Tonga, D. (2014). "Öğrencilerin Vatandaşlık Bilincini Etkileyen Faktörlere İlişkin Öğretmen Görüşleri", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2014(2):61-85.
- Köse, M. & Demir, E. (2016). "Öğretmenlerin Rol Modelliği Hakkında Öğrenci Görüşleri", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016(53):38-57.
- Kurtdede Fidan, N. (2009). "Öğretmen Adaylarının Değer Öğretimine İlişkin Görüşleri", *Kurumsal Eğitim Bilim Dergisi*, 2(2):1-18.
- Kurtdede Fidan, N. (2013). "Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi: Nitel Bir Araştırma", *International Journal of Social Science*, 6(3):361-388.
- Schatz, R. T., Staub, E., & Lavine, H. (1999). "On the varieties of national attachment: Blind versus constructive patriotism", *Political psychology*, 1999(1):151-174.
- Şarşembiyeva, T. (2015). "Kırgızistan'da "Vatansızlık" Algısı Üzerine Bir Araştırma", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2):175-185.
- Tay, B. & Yıldırım, K. (2009). "Sosyal Bilgiler dersinde kazandırılması amaçlanan değerlere ilişkin veli görüşleri", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (KUYEB)*, 2009(9):1499-1542.
- Tay, B.; Durmaz, F. Z. & Şanal, M. (2013). "Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında Öğrencilerin Değer Ve Değerler Eğitimi İlişkin Görüşleri", *GEFAD*, 2013(1):67-93.
- Üstel, F. (2008). *Makbul Vatandaşın Peşinde*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yazıcı, F. (2009). "Yurtseverlik eğitimi: "Sosyal Bilgiler Ve Tarih Öğretmenlerinin Tutum Ve Algularına Yönelik Bir Çalışma (Tokat İli Örneği)", *Yüksek lisans tezi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Yazıcı, F. & Yazıcı, S. (2010). "Yurtseverlik Tutum Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2010(7):901-918.
- Yazıcı, M. (2014). "Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1):209-223.
- Yazıcı, S. & Yazıcı, F. (2010). "Yurtseverlik eğitimi: Tarih ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin algı, tutum ve eğitimsel uygulamalarına yönelik bir araştırma", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2010(10):649-660.

Ölüm ve Hakikat

The Death and Truth

ÖZET

Ölüm fikri, ölüm korkusu, kurtuluş ve ölümsüzlük gibi kavramlar dinin ve felsefenin en tartışmalı konularından biridir. Her şeyden önce ölüm bir sorun değildir ve nedeni de yoktur. Ölüm bir durumdur ve anlamı vardır. Bu ise ontolojik arınmanın en esaslı yoludur ve her canlı organizmada ölümün bir hakikat olduğunu duyumsatır. İster ruhumuz isterse zihnimiz olsun her şey bize bir soluk hâlinde gelir ve gene bir soluk hâlinde gider. Nefes almak yaşama nefes vermek ölüme verilmiş bir yanıt olduğuna göre; gerçek şu ki, insanın nesiller boyu yinelediği yaşam döngüsü kesintisiz biçimde aynıdır; doğuyoruz, kırılğan bedeni az çok idare etmeye çalışıyoruz, bize sunulan küçük bir duysal gerçeklik kesitinin bir nebze de olsa tadını çıkarıyor ve ölüyoruz. Bu bağlamda bu yazının ilgi odağı, ölümün hakikat olduğunu farklı düşünürler boylamından tefekkür etmektir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Mezarlık, Ortaçağ, Felsefe, Din.

ABSTRACT

The concept of death, the fear of death, ideas of salvation, and the hope for immortality are some of the most controversial topics in religion and philosophy. First and foremost, death is not a problem, and it has no cause. Death, as a state, only has meaning. In this sense, death is the most fundamental path to ontological purification, and it makes us realize that death is not a problem but a truth in every living organism. Whether it's our soul or our mind, everything comes to us in a breath and leaves in another. Breathing in is an answer to life, and breathing out is an answer to death. The truth is that the life cycle, which humans have reiterated for generations, is more or less the same without significant interruption; we are born, we try to manage a fragile body to some extent, we enjoy a little slice of sensory reality offered to us, and we die. In this context, the focal point of this writing is to contemplate, within the dimensions of different thinkers, the fact that death is a truth.

Keywords: Death, Cemetery, Middle Age, Philosophy, Religion.

GİRİŞ

Hepimiz dünyaya geldiğimiz andan itibaren ne istediğimizi, nereden gelip nereye gideceğimizi ve hayatımızı anlamlı kılacak şeyleri öğrenmek isteriz. Bunlardan birisi yaşam döngüsüdür. Doğmak ile ölmek arasında geçen ve âdeta bir sayaç gibi rutin şekilde işleyen yaşam döngüsünü duyumsamak için kişiöğlü önce kendi varlığının anlamını öğrenmek ister. Burada önemli olan ölümün nedenini kavramak değildir çünkü ölüm her canlı organizma için bir sorun değil, hakikati isteme iradesidir.

Yapay zekânın insan zekâsından, cenaze törenlerinin ölümlerden, ambalajın muhtevadan daha önemli olduğu düşünülen bir dünyada başkasının cenazesinde kendi ölüm provasını yapan insan, kurduğu kelimeleri ilk hâliyle anlamakta zorlanır. Ölenin yakınlarını telkin ve teskin ederek aradan hemen sıyrılır. Ateşin düştüğü yer hatıraların yükünü taşıyanı yaksa da kişiöğlü, ölenin yakınlarına bir tutam çiçekle karışık merhamet kırıntısıyla birlikte “başın sağolsun” der ve geçer. Bu kez ölenin ardından onu özler, hatıraları ile yaşar ve hayatın boş olduğunu düşünür. Bu kısa süreli avuntu olsa da, geride kendi hayatı kalmıştır ve bunu yaşamak zorundadır ama o ân bunu unuttur. Sevdiğini toprağa verirken bir gün kendisinin toprak olacağını unuttur, bundan çabuk sıyrılır. Bu yüzden insan, ölümü ötelemek için mezarlıklardan geçerken bakışlarını başka yöne çevirir, gözlerini başka yöne kaçıtır. Bu ölüme karşı direniştir. Sanki başımıza gelmeyecekmiş gibi, sanki hayatın geçiciliğini unutturmuşçasına kendi ölümümüzü unuttur, hayatı beklemeden yaşarız. Sevdiklerimizin ölümüne tanık olmamız o denli zordur ki bir türlü anlam veremeyiz kayboluşlarına. Vedamız genelde ağıt, gözyaşı ve bazen taşkınlık dizeleriyle serili dilimizle olur. Oysa vedamızın en esaslısı kalbimizle olanıdır. Bu yüzden susarız. Çünkü kaybettiğimizin acısını yaşadığımızda bu ân'ı paylaşabilmemiz mümkün değildir ve bir teselli olarak fotoğraflarıyla avunuruz. Tarih boyunca en canlı görülen fotoğrafların ölümlerin fotoğrafları olması bu yüzden. Eğer bir kimsenin yakını ölmüşse ona düşen vazife, “Zaten hepimiz yolculuk hâlindeyiz. O bizden önce davrandı ve hepimizin varacağı yere gitti”² diyebilmek olmalıdır. Ölenlerin ardından yaşadığını, ölenle ölümediğini elbet herkes ‘bir gün’ öğrenir ama eksilerek, azalarak, sakatlanarak ya da bir yerleri koparak.³ (...) Aslında ölenleri toprağa vermeden unutmak onlara ihanet etmektir ama zaten gerçekte onlar bizi sefaletimiz içinde terk edip bizden intikam almışlardır.”⁴ Bu yüzden “yaşam bir bekleme olmalı ve beklemeden yaşamalı.”⁵ Ancak ölüm gibi bir ırmağın da o en duru hâlde aktığını göremeyen gözler kurduğu kelimeleri baştan sona anlamada güçlük çeker, sözler kifayetsizdir ya da daha korkuncu kelimeler ilk anlamını yitirir.

Serhat Soyşekerci¹

How to Cite This Article

Soyşekerci, S. (2023). “Ölüm ve Hakikat”, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(67):3289-3294. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSH.AS.71649>

Arrival: 11 June 2023

Published: 31 August 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Meslek Yüksekokulu, Yönetim Ve Organizasyon Bölümü, Çanakkale, Türkiye

² Gazâlî, *Ölüm ve Ötesi*, s.161.

³ Karasu, *Ne Kitapsız Ne Kedisiz*, s.12.

⁴ Attali, *Ölümden Sonraki İlk Gün*, s.63.

⁵ Aruoba, *de ki işte*, s.56.

Öyleyse nasıl olur da bizler bir çiçeğin tohumunda başlayan doğum ânını bilebiliriz ki? Çünkü ölüm bir kavrayıştan ziyade bir hakikat yolculuğudur. *Yol bitmez!*

Arapça'da mevt, vefât, helâk gibi terimlere karşılık gelen ölüm, hayatın karşıtı olup sözlükte “hayatın sona ermesi”⁶ anlamına gelir. Maddî hayat kaynağının sona ermesi olarak düşünölen ölüm ve ölüm sonrası hakkındaki algı ve inanışlar kültürden kültüre ve devirden devire değışiklik göstermesine rağmen günah ve yargı kavramlarıyla birlikte tasavvur edilen ölüm fikri ve ölüm korkusu ile kurtuluş ve ölümsüzlük ümidi dinin ve felsefenin en tartışmalı konularından biridir. Meselâ ölüm Sokrates'te *amaç*, Mevlânâ'da *kavuşmak*, Spinoza'da *hiç*, Schopenhauer'da *kurtulmak*, Nietzsche'de *bayram*, Heidegger'de *anlamdır*. Bir yönüyle ölüm başladığımız yere bir daha başlamamak üzere geri dönmek yani *farklaşmaktır*. Ölüm insanın en benci, en içine kapanmış hâlidir, ölümsüzlük duygusunu ve ölüm korkusunu söküp atmaya da imkân yoktur. Epiküryenlerin dedikleri, “Ölümü düşünmeyiniz. Çünkü öldükten sonra onu zaten bilmeyeceksiniz. Ölmeden önce ise henüz ne olacağını bilmiyorsunuz” demeye de imkân yoktur. Epiküros'un bu safdil buluşu başarı kazansaydı eğer o zamandan beri yirmi dört yüzyıldır insanların aynı konudaki mücadelelerine lüzum kalır mıydı?⁷ Ölümün bir geçiş olarak göröldüğü, beden ile ruhun çeşitli biçimlerde hayatını sürdürdüğü inancının yanı sıra, ölümü mutlak son şeklinde kabul eden çeşitli inanış ve düşünceler de vardır. Bunlardan bahsetmek bu çalışmanın sınırları dışındadır. Dahası, ele almaya çalıştığımız tema, ölüm mukadderse de insanın dünyaya gelme amacının ölmek değil yaşamak olduğunun, bunun da ölümün hakikat düzeyinde duyumsanabilir olmasıdır. Ölümün kaçınılmaz olarak ‘bir gün’ gelecek olması kâmil insanda ârif olabilmenin bir hâl oluşturduğu vasfını ortaya koyar ki, bu irade bir teslimiyettir. Bu mânada ârifin hâli pek çok insanı dünya görüşüyle, farklı inançlara sahip olmasıyla ya da hiçbir inanca sahip olmamasıyla, hattâ kültür boyutlarıyla ayırıyor olsa da her şeye rağmen ârif olabilmek tüm bu farklılıkları birleştirir.

ÖLÜM ile HAKİKAT: Mezarlıklar ve “*Memento Mori*”

Mezarlıklar ölüm ile hakikat arasındaki bağı bir araya getiren mekânlardır. Bu konuda modern Ortaçağ uzmanı Marcel Pacaut, ölüm gibi mezarlıkların da önemli değışimler geçirdiğinden bahsetmektedir. Bu değışim *ölümün aynasından*, eski zaman yazarlarının söylediği *speculum mortis*'ten (dünyanın aynası) duyumsanabilir. Böylece her insan kendi ölüm aynasında bireyselliğini keşfeder. Bu şekilde Greko-Romen Antik Dönem'in izleri bugünkü Batı uygarlığını etkilemeyi sürdürmektedir. Ancak geleneksel toplumların insanı Ortaçağ'ın ilk döneminin, aynı zamanda bütün popüler ve sözel kültürlerin insanı hepimizin ölümlü olduğu düşüncesine zorlanmadan boyun eğiyordu. Ortaçağ'ın ortasından itibaren zengin, güçlü veya okumuş Batılı insan kendi ölümünü keşfetmişti.⁸ Gerçekten de ölüm düşüncesine hiçbir dönemde Ortaçağ'ın sonundaki kadar vurgu yapılmadı. Öyle ki, “*öleceğini hatırla*”⁹ çağrısı hayatın her yerinde çınliyordu. Denis le Chartreux, *Soylu Yaşam Rehberi* adlı kitabında soylulara şu öğüdü veriyordu:¹⁰ “Geceleyin yatağa girdiğinde şunu düşünmelidir: Gerçekte şimdi kendi başına yatağa uzanıyorsa, çok geçmeden “ben”i başkaları tarafından mezara konulacaktır.” Eski zamanlarda din insan zihnine ‘ölüm fikri’ ile sürekli işlenmişti ama o çağların dinsel metinleri sadece dünyadan el etek çeken insanlara ulaşabiliyordu. Bugün herkese ulaşıyor. On üçüncü yüzyıldan itibaren dilenci tarikatlarının halka vaazları, “*ölümü hatırla*” şeklindeki ezeli uyarıyı dünyanın her yerinde çınlayan iç karartıcı koroya dönüştürebilmişti. On beşinci yüzyıla doğru bu korkutucu düşüncüyü bütün zihinlere nakşetmenin yeni bir yolu vaizin sözlerine eklendi: “*Revaçta olan ahşap oyma*.” Artık her ikisi de kalabalıklara hitap eden ve inceliksiz etkiler uyandırmakla sınırlı bu iki ifade biçimi, *vaaz* ve *ahşap oyma*, ölümü ancak basit ve çarpıcı biçimde temsil edebirdi. Eski keşişlerin ölüm üzerine düşünceleri şimdi daha ilkel imgede yoğunlaşmıştır. Sürekli olarak bütün zihinlere kazınan bu canlı imge ölümle ilgili fikirlerin büyük yekününden hepitopu şu unsuru özümsemiştir:¹¹ “*her şeyin fani doğasını*.” Sona ermekte olan Ortaçağ'ın ruhu, ölümü sadece bu açıdan görebilmiştir.

Mezarlıklar Ortaçağ'ın sonlarına dek kentin ortasında ve kilisenin yanında bulunuyordu. Burada olabilecek her türlü kabir hiyerarşisi mevcuttu. Azizlere ilişkin olanları ise şatafatlıydı. Mezarlar açılıp azizlerin kalıntıları bir yerlere nakledilirken ya da sunağa konulurken kilise müthiş törenler düzenlerdi. Kutsal kalıntıları bir yerden bir yere taşıyabilme hakkı psikoposlara tanınan ayrıcalıktı. On altı ve on yedinci yüzyılda yüksek rütbeli din adamları bundan geniş ölçüde yararlandılar. Esasen bu durum bir kiliseyi koruma ya da sapkınlıklara karşı kitlelerin gönlünü yeniden fethetme teşebbüsünde ağırlığı olan argümandı. Olaya bile isteye teatral hava verilir ve bu akıllarda o denli iz bırakırdı ki, törene katılanlar aradan on yıllar geçtikten sonra bile heyecanla bunu hayatlarının en önemli anılarından biri olarak anlatırdı.¹² *Revaçta olan ahşap oyma* sayesinde kişisel mezarlar veya kilise içindeki mezarlar, işareti olan basit kapak

⁶ Salime Leyla Gürkan, “Ölüm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt. 34, s.32-34, 2007.

⁷ Ülken, *Felsefeye Giriş*, s.493.

⁸ Ariès, *Batı'da Ölümün Tarihi*, s.61.

⁹ *Lât*. “Memento mori”

¹⁰ Huizinga, *Ortaçağın Günbatımı*, s.160.

¹¹ Huizinga, *Ortaçağın Günbatımı*, s.160.

¹² Corbin, *Bedenin Tarihi I*, s.102.

taşları veya anıtları olan mozaleler şeklinde özel bir öneme sahipti. Ne var ki on dokuzuncu yüzyıldan itibaren şehrin dışına alınan mezarlıklar ölümün bireyselleştirilmesi ve mezarlığın burjuva tarafından sahiplenilmesiyle “*hastalık*” şeklinde ölüm takıntısını doğurdu. Yaşayanlara hastalık getirenlerin ölümler olduğu varsayıldı. Mezarlıklardan salgın yoluyla yayılan hastalık teması on sekizinci yüzyılın sonuna dek varlığını sürdürdü, mezarlıkların kenar mahallelere taşınması ancak on dokuzuncu yüzyılda başladı.¹³ Böylece ailelerin yeni karanlık ikâmetiyle “öteki” şehir olgusu doğdu.

Varoluşçu psikanalist Viktor Frankl, ölümün nedeninden ziyade anlamının olduğunu ve bunun da yanlış anlaşıldığını söylemektedir. Sabahleyin saatin zili bizleri rüyalarımızdan uyandırdığında bu uyanışı rüyalarımızın dünyasına giren korkunç bir şey gibi algılarız. Gene rüyalarımızın pençesindeyken, çoğunlukla da zilin bizi gerçek dünyadaki varoluşumuza uyandırdığını fark etmeyiz. Biz ölümlüler, diye sorar Frankl, ölüme yaklaşırken benzer tepkiyi göstermez miyiz? Ölümün bizi benliğimizin asıl gerçekliğine uyandırdığını unutmaz mıyız? Bu yüzden ölüm korkunç ve ürkütücü gözüktüğünden onun ne kadar iyi bir amacı olduğunu pek düşünmeyiz.¹⁴ Benzer şekilde Stanislav Grof, doğum ile ölüm arasındaki yakın ilişkiye değinmektedir. Örneğin gebeliğin ileri aşamasında birçok kadın ölüm ve yıkım temalarını içeren rüyalar görür. Doğum hem anne hem çocuk için yaşamı tehdit eden bir olaydır. Doğum yapan kadın doğum anında ölüm riski ile -yüzde 1 de olsa- karşı karşıyadır. Doğum, risk unsuru taşımasıyla güçlü ölüm korkularına neden olur ama bunun tersi de geçerlidir. Ölüme yakın deneyimler doğuma dair bazı unsurlar içerir. Özellikle bir tünel ya da kanaldan geçip ışığa doğru yaklaşma duygusuna sıklıkla tanık olunur.¹⁵ Yaşam ile ölüm arasında sanki bir yer değiştirmeye tanık olurken bu ömür boyu sürekli olabilir. Bu hususta “tünelden geçme” ve “ışığı görme” şeklinde gerçek ile fantezi arasında ve karmakarışık ölüm deneyimlerine dair çokça anlatılar vardır. O hâlde dünyada her şey yer değiştirirken değişen şeyler de görünüşlerini yenilemektedir. *Doğmak* olarak adlandırılır, daha önce olan şeyden başka bir şey olmak. *Ölmek* olarak adlandırılır, o aynı şeyi terk etmek. O şeyler buraya bu şeyler oraya taşındığında her şey “hakikat” olarak gene bir aradadır aslında.¹⁶ Toprağa gömülü kalpler kırılmadıysa hâlâ, tohum toprağa düşünce ona “öldü” denir mi hiç? Bu, öldüğünü sanan kişinin ölmemesidir. Çünkü ölüm iki aşamalı bir süreçtir ve son nefesin ardından uyanılan yer bir tür Araf’tır; kendinizi ölü hissetmezsiniz, ölü gibi görünmezsiniz, ölü de değilsinizdir. Henüz.¹⁷

ÖLÜM ve HAKİKAT: “Böyledir Ârifin Hâli”

Her sonlu varlık kendini “ölümlü” olmak şeklinde addetse de bu durum kişide içten içe varoluş kaygısı yaratır. Bu gerçek bir kaygıdır, nesnesi olan korku değildir ve varoluşun içinde yaşam boyu gezinir durur. Öyleyse insanı sükûta götüren işte güzel bir mahkûmiyet; *Ölüm huzurdur*. Ancak ölüm korkusu varsa huzursuzluk hâkimdir. Dudaklara dökülen yaşlar kalburüstü yük olur, kimi bunu taşır kimi taşıyamaz. Kaygıya karşı avuntu duymayan kişi, ete kemiğe bürünmüş hayvanî bedeninin farkındadır ve bu da güzergâhı farklı olan maddî beden olmakla birlikte gerçekte ölüm, mekân değiştirme yolculuğundan başka bir şey değildir. Hayvanî bedenden ayrılmak için değişmek zaruridir ve gün gelir herkes postu terk eder. Varlığın ritmi ölümle kesilmez, bir sonraki doğumda yankı bulur. Elbiseyi çıkararak ardında nice canlar bırakır. Beden denilen bu elbiseyi çıkarıp toprağa karışanların üstünde yeni bitkiler filizlenir. Tohumun toprağın içine girip meyva vermeden önce ölmesi gibi, bitkiyi de kesip ölen dalını fırlatıp attığımızda yeni filizler gelecektir. Öyleyse, “yaşam denilen bu uğraşın sonsuz uyanmışlığın sınırsız okyanusunda bir damla sudan farkı yoktur. Ölümü kelimelerle gizleyemedikten sonra ne diye üzer ki kişiyoğlu canını?”¹⁸ Ne de olsa her kelimenin sonunda birileri ölmüyor mu?¹⁹ Anaksimenes’e göre her şeyin aslı hava olduğuna göre, ruhumuz da bize bir soluk hâlinde gelir, gene bir soluk hâlinde bizden gider.²⁰ Ölmek denilen ruhun bedenden ayrılması o denli kısadır ki sözcükler gibi hızını hissettirmez. Belki bir düğüm gırtlığı sıkır, su nefesi tıkar; baş aşağı düşer biri, çarpınca sert toprağa parçalanır gider; soluk alıp verirken bir duman yutar, canından olur; nasıl gelirse gelsin her seferinde illâ hızlı gelir ölüm. Öyleyse, bu kadar çabuk olup biten bir durumdan onca zamandır korkmaya gerek var mı?²¹ Öyle ya, ölüm düşüncesinde korkuya yer yoktur. Bunu dünyevî bir hiçlik duygusu olarak görmek tam anlamıyla acınası bir delâlettir. “*Kendimi kendim yitirdim gene bulam kendimi. Hep olursun hiç edince, kendi kendini.*”²²

Kişioğlu zihninden “ölmemeliyim” ya da “yerime başkası ölsün” gibi türlü düşünceler geçirse de, nefsin ele geçirdiği korkunun varlığı aşikârdır. Burada ölümü gölgeleyen, maddi olanı eyleyen ve eylemde bulunmayı sağlayan şey nefsin arzularıdır. Zira ortada arzu kabarması olan korku nesnesi varsa hidâyet yolculuğundan bahsedilemez. Korkunun

¹³ Foucault, *Özne ve İktidar*-Seçme Yazılar II, s.298.

¹⁴ Frankl, *Duyulmayan Anlam Çığılığı*, s.101.

¹⁵ Grof, *Kozmik Oyun*, s.146.

¹⁶ Ovidius, *Dönüşümler*, s.413.

¹⁷ Eagleman, *Ve... Sonraki Hayattan Kırk Öykü*, s.53.

¹⁸ Kerouac, *Zen Kaçıkları*, s.264.

¹⁹ Brautigan, *Çimlerin İntikamı*, s.140.

²⁰ Ülken, *Felsefeye Giriş*, s.82.

²¹ Seneca, *Tanrısal Öngörü*, s.85.

²² İbn Arabî, *Özün Özü*, s.62.

ardında yıkıcı düşünce gizlidir ve bunun en büyük nedeni ölümün kaçınılmaz olduğu düşüncesidir. Pekâlâ, o hâlde nedir hidâyet yolculuğu? Dalâletin karşıtı olan sonsuz düşünceye hüdâ olmaktır. Hüdâ, hidâyete ulaşmasa bile kâh ışıklar kâh solar ve pervane kuşlarına nefes olur. Bu kez kaygı, “örtmeye en yakın olduğumuz kırımizken, gizlemeye en çok uğraştığımız kokumuzdur.”²³ Bir ân da uçup giden bu koku bazen ân’da solukları keser, bazen ân’da demlenir. Yapraklar boynunu bükür, küstüm çiçeği girer araya; mevsimlerin ritmi duyulmaz; ağacın kökü, başağın tomurcuğu, nergisin batağı ve lalenin zambağı mateme esir olur. Ân gelir zaman çatar kaşlarını; mevsimler döner, anılar döner, günler döner, kurumuş dalların hışırtısı buruk hatıraların boş beşiğinde döner. İşte bu sırada bir çiğdem konuşsa ve dese ki; “Bin yılda ancak bir çiğdem olurum.” İşte ona şöyle yanıt vermeli: “Bilmez misin bütün o yılların ışığı senin çemberinde parlıyor.”²⁴ Kadeh şekline giren lale, ilâhi sırları tanıyan ârifin kalbi, şarap kadehi ve sıkıntılar içinde kıvranan acılı gönül yarası hep bu çemberin içindedir. *Bir varmış bir yokmuş* diye başlayan masallarda, meselâ *Kahreden Kurşun* (1965) filminde, Metin’in (Yılmaz Güney) gönlünü hayat çukuruna düşürmesi gibi, zamanı olmayan mayın tarlasında avare avare dolanır durur insan zihni de. Fakat gün gelir bir dağ meyvası o kırılmaz çekirdeğine der ki: “Aşkın ve ölümün saati yok.” Çünkü âşk bir hasretlik olup kendi seslenişini tüketir. Tükenmeyi “ayrılmak” sözü heceler, bu da akli tüketir. Söz düşer ama güzergâhta yolculuğun bitmemesi için “ayrılmadık” denir.

Günlerden bir gün çokları Yunus’a demiş ki;

- “Yaşlandın bırak artık âşkını.

- “Zaman uğramaz ki âşığa, âşkın ayı, yılı olur mu hiç?”²⁵

Demek ki birine âşık olmakla âşkın kendisine âşık olmak birbirinden farklıdır. “Olmak” bile yaşamın bütünlüğünü değiştirmeyen bir gölge gibi ölüm ile âşk arasında kalan “görüntü”den ibarettir yalnızca.

Dünyaya atıldığından bu yana yolculuğuna devam eden insan her ân demlenir; çıkmaz yol olur, yolun kendisi olur, kendisi ile yol olur. Yolda savrulur, yoldan savrulur, duvara çarpar, labirentin köşesi olur. Ama gene de kendi içini değil yolun içini görmek ister. Oysa yol çetrefilli değil gayet basittir; insandır karmaşık olan. *Kim gerçekten görebilmiş ki “kendi” içini*. Nefsin ateşi harlanırken onu gönül dağında bırakan niceleleri vardır ki, o nefis ân’da eriyip gider. Çünkü post ile yanan dost kucaklaşır, küllerinde harlanarak yitirir benliğini. Örselenirken bile yoldadır.

Soyut açıklamalar ve aklî yorumlamalar yerine saf duyguların ilhamı olmak için “ârifin vakti” diyordu Attâr, “bir bahar mevsimidir. Gök gürler, yağmur yağar, şimşek çakar, rüzgâr eser ve meltemle gelen çiçeklere can, kuşlara ses olur. Bahar kendini müjdelerken duygulara musallat olur. Ne zaman kendini ölüme yakın hisseder kişiyoğlu, o zaman gökler böğürür, yağmur olanca hışıyla yağar, şimşek gümbürder. Göklerin, yağmurun ve şimşegin boşluğu ürperti ile dolar. Her şey gün gelip sona erse de çiçekler açmaya, kuşlar ötmeye, suların sesi çağıldamaya devam eder. Her biri masal anlatır, bildiklerimizi acz içinde bırakır. Böyledir işte ârifin hâli! Gözüyle ağlar dudağıyla tebessüm eder. Gönlü yanar, başıyla oynar, dostun adını söyler, kapıda dolanır durur.”²⁶ İnsanın hayvanî sonluluğu, kendini ve başkasını yalanlarla avutmak isterken zaman onu kendinden söker atar. Aradığı merhemi bulamayan insan kendi kabuğuna bağlanır da yaralarla büyüme zorunda kalır. Yaralarını gördüğünde çirkinleştiğinin farkına varır. Kimileri bunun adına “günah” der, ama fark eder mi? Çünkü yara ile alay eder yarananmamış olan. (...) Yara izini silen, - tövbe-kâr- yarayı mı yoksa kendini mi tanır? Yoksa yalan mı söyler! Yalan güzel mi ki hep söylenir ve insanı yorar. Oysa ölüm hiç yalan söylemez. İyisi mi, ölüm kadar solgun yüzümüzü taçlandıran *tez kızaran gülden korkalım!* Günlerden bir gün bülbül âşk şarkıları söyleyerek güle yaklaşmış, yaklaştıkça da gülün dikenleri batmış. Gül kıpkırmızı olunca şarkılar sona ermiş. Gülün yalanları kendini bu denli mağrur göstermiş, bu kadar cüretkâr ve gururlu. Bu uğurda ne çok enerji sarf etmiş. İşte yalan sözlere hükmetmek isteyen başarılı olur da, gene en çok sevilen kırmızı gül değil midir? Üstelik tez vakitte kendini gösterir. Yalan sözler bir kez dilden düşmeğe görsün! Zehrini tükürmeden önce yaklaşan engerek yılanı gibi bazen böyledir işte hâllerimiz. Önce sarıp sarmalayan yılan, sonra nasıl da hükmetmeye başlar. Öyle ya, dost görünen de hükmetmez mi! Zehrini akıttıktan sonra, istişarenin olmadığı yerlere sessizlik çöker. Bu zehir ölüm sessizliğidir. Bundan sonra köle ancak sopayla uslanır da, hür kişiye incitici tek söz yeter!”²⁷ Bu yüzden alınımız açık olmalı ki yüreğimizi serbest bırakalım! Bırakalım ki tanyerinin kızılığı bir kez olsun gizlediği karanlığı göstere, o alaca karanlığı! Varsın bundan sonra tez kızarsın gül, ne fark eder bizler bülbülün şarkılarını hatırladıktan sonra. Çünkü bülbül kadar güzel bir insanın da iki kalbi vardır;²⁸ biri kanar, öbürü tahammül eder.

²³ Karasu, *Göçmüş Kediler Bahçesi*, s.226.

²⁴ Cibran, *Ermişin Bahçesi*, s.36.

²⁵ Yunus Emre, *Divân*, s.47.

²⁶ Attâr, *Tezküretü'l-Evliyâ*, s.666.

²⁷ Gazâlî, *Arifler Yolu*, s.232.

²⁸ Cibran, *Kum ve Köpük*, s.76.

Ölümün olduğu dünyada başka ciddiyet aramaya gerek yok. Çünkü zaten doğmuş olmamızın bedelidir ölüm. Herkes bu bedeli ödemek için doğdu. Madem dünyaya gelen herkes ölüme yazgılı, o zaman ölümden kaçmak niye? Eğer sürekli ölümü düşünüp ondan korkulacaksa, düşündükçe zaten her ân ölüyoruz.²⁹ “Ârif için her yıldız, her çiçek Sonsuz Olan’ın metafizik ispatıdır.”³⁰ Ne ki, ölümün tadı dilimizde, sesi kulağımızda, kendisi yanı başımızda olduğu sürece kendi ölümlülüğümüzle her daim yüzleşeceğiz. Böyledir işte ârifin hâli!

SONUÇ YERİNE

İnsan tabiatından, kendi iç tabiatından, tabiatla uyumlu bünye ve güdülerinden uzaklaştığı müddetçe kendinden ve kendi insanî keyfiyetinden de uzaklaşır.³¹ Öyle ya da böyle eninde sonunda sonsuz âlemler içinde kendi âlemine tek başına yönelmek zorundadır. Tıpkı gurbet kuşları misâli bir oraya bir buraya konarken içeriye açılan kapılardan ya geçer ya geçemez. Semâdadır; çünkü lütuf kapısında onu kapıda bir hancı karşılar. Hancı, bir kapıdan diğerine açılan taç yapraklı yonca gibi bir hâl’den başka hâl’e geçilen yolculukta örselenen çilekeş yolu gösterir. Rehberdir hancı. Acının ötesinde dağlanan her yük bu yoldan geçeni de geri döneni de bir yere savurur. Bazen bir günlük kelebeğin çırttığı kanatlar gibidir bu çile. O kanatlar ki sabrı aşan acının yükü kadar rengârenk kanatların tuzaklarla dolu yolculuğudur bazen. Kelebeğin kendi kanatlarında demlenmesi gibi hüda da sonsuz hidâyet yolculuğunda hikmete ya kavuşur ya kavuşmaz. Ne de olsa her şey “bir günde” olmasa bile “birgün” mutlaka olur. Bu yüzden ölüme sövgü yağdırmak yanlışır yoksa insan ölümden korkmaya ve kaçmaya başlar. Korkunun o dehşetengiz nesnesi zihinleri kuşatır. Öyle ki ruhsuz güneşin anlamsızca göz kırpması ya da evrenin muazzamlığı ve bizi umursamazlığı kişiyi hiçlik duygusuna sürüklese de, hayata sarılmaya devam etmek zorundadır insan. Takdir-i ecele mahkûm olduğumuz gibi bir gayeye de mecburuz çünkü. Fakat hayata o denli sarılmak da insanın köleliği değil midir? Üstelik evrenin geri kalanından onay almaya ihtiyaç duymadan hayata sarılmak da bir nevi köleliktir. Bu dünyada kaybettiği insanlarla tekrar birleşmek mutlu bir fantezi olsa da insan devam etmek zorundadır hayata sarılmaya. Eğer devamlı haz duymak ve asla ölmek yaşamdaki değerimizi düşürüyorsa, bu olsa olsa ölüme övgü yağdırmak olurdu. Eğer yaşam sonsuzsa, o zaman acele etmenin ne anlamı var? İyi ama bu dünya sadece haz aldığımız bir yer değil ki. Eğer böyle olsaydı o zaman cennetin ölümsüzlüğü cehennem hayatımız olurdu. Eğer ölümsüz amaçlarla bağlantılı olan yalnızca bedenimiz ise, o zaman kelimenin tam anlamıyla sonsuza dek yıldız tozuna dönüşeceğiz. O vakit, doğmadan önce ne isek, öldükten sonra da öyle olacağız. Bu kez hücrelerimiz sonsuza dek canlı kalmamız için daha büyük bir organizmanın yaşamında rol oynayacak. Öyle ya, “her şeyin sonsuza dek sürmesini isteyenlerin kendi sonları ne zaman gelir ki akıllarına?”³² Bir şey sürekli aynı durumda kalıyorsa yani ölümsüzse, o zaman yaşamak sadece ölmek demektir. Eğer hayatımız sonsuz zevklerden ibaretse kelebek gibi bir güncük de bir asır da yaşasak gene kısa gelecektir bu yaşam bize. Oysa aldığımız haz kendimizi daha büyük bir şeyin parçası olarak gösteriyorsa, başardığımız ve sahip olduğumuz tek şey sadece zamana bağımlı olmadan yaşamak olacaktır. Bu kez evrenin bir parçasına kendi gözlerimizle tanıklık edecek ve yaşama minnet duyacağız. Çünkü hayat gerçekte zamana bağımlı olmadan hem kendimizi geliştirmek hem de aşmak için vardır. Eğer ölüm olmasaydı dünyamız bakteri tabakasından başka canlılara yer kalmayınca dek bakteri yığınının dönerdi. Bunun da acının ve hazzın olmadığı çöp yığınının ne farkı olabilir? Ölüm olmalı ki alttan gelenlere yer açılsın. Ölüdür çünkü olan çünkü ölüp bugünküne yer açmıştır; bugünkü de ölüp yarınkine yer açacak. Ne de olsa her canlı, evrenin toplam ömrü yanında sayılamayacak kadar kısa süreli bir bilinç kazanır ve nihayet ölür. Canlı hücreler kapalı sisteme dönüşmüş olsalar da, tüm biyolojik varlıklar gibi onlar da fiziksel tarafı olan bedenleri ile dönüşürlü. İyisi mi, ölüme ne sövgü ne övgü yağdırmamalıyız yoksa tek bir ân’ın değerini bile boşveririz. Öyleyse, değerini ve beklentilerini hissettiğimiz bu dünyaya sırtımızı dönmemeli, uykunun yarı ölüm olduğunu söyleyenlere de inanmamalıyız. Ruh/tin uyur mu hiç? Perdenin arkasına çekilip görkemli bir tiyatro sergilemek için prova yapar. Son perdeyi oynamak için bedende ölüm çanını çalar. “Ölüm hep merhametlidir çünkü geri dönüşü yoktur.”³³ Bu yüzden ölüm gelmeden postu sermemeli kabirlere. Ölümün varlığını unutsak da bir gün “hakikat” olarak gelecektir. Çünkü “hepimiz ve her birimiz ölmek için doğduk.”³⁴ Daha doğar doğmaz ölüme bir adım yaklaştık. Öyleyse, her şeyin sonu olduğunu bildikten sonra ne diye korkar ki insan son nefesinden! Nefes almak yaşama, nefes vermek ölüme verilmiş bir yanıt değil midir? Birinin sonu diğerinin başlangıcı. (...) Öyle ya, var mıyız ki yok olmaktan korkuyoruz. İyisi mi yalnızca hakikat olan ölümü unutmamalıyız. Üstelik şu ana dek sahip olduklarımızın en değerlisidir ölüm. Çünkü doğumun olduğu bir dünya ölümle beslenmek zorundadır. O hâlde, doğarken ağladığımızı göre ölümler de gülmeliyiz. Hattâ Mevlânâ ve Nietzsche’nin bahsettiği ölüm bir *şenlik* olmalıdır. Çünkü insan yaşamını tamamlayınca ölüm korkusu ortadan kalkacaktır. Yaşamın bu şekilde “tamamlanması” bütün o dehşetli acılarla yeniden yaşamayı “olumluma” gücüne sahip olmayı gerektirir. Böylece bilincimiz yaşamın sürekliliği olur. İşte ölüm bu durumun kırılma noktasıdır. Öldükten sonrası için anlatılan öğretilerin içinde inanışlarımız olsa da, ölüp

²⁹ Râzî, *Felsefe Risaleleri*, s.192.

³⁰ Schuon, *Yansımalar*, s.63.

³¹ Şeriati, *Kendisi Olmayan İnsan*, s.227.

³² Seneca, *Ahlâk Mektupları*, s.245.

³³ Lovecraft, *Uyku Duvarının Ötesinde*, s.265.

³⁴ Kerouac, *Tristessa*, s.35.

tekrar bilinç kazanan biri için bu sorunun muhatabı bilinçli varlık olarak bunu sorup yorum yapabiliyor olmasıdır. Sonlu varlık olan insanın ölüm fikriyle yaşaması sorunu onu zihninde devamlı taşıyor olmasıdır. Çünkü hepimiz “bir gün” öleceğimizi biliyoruz. Demek ki yaşam bilinci eninde sonunda ölüm bilincidir. Oysa birinin varlığı diğerine anlam kazandırdığı sürece yaşam bilinci bir sorun olmaktan çıkar. Bu yüzden ölüm bir bilmece değil bir durumdur ve belli bir zaman kesitinde yaşadığımız ânin belirlenmiş koşulları içinde gerçekleşir. Dolayısıyla ölümün bizi nerede beklediği bilinmez; onu her yerde beklemeliyiz. Öyleyse, çektiğimiz bu dünyanın ağrısı serin bir ölümün hatırına katlanmak olmalıdır. Ne ki, ölüm bu dünyada serinkanlı kalabilen tek ciddiyettir ve *amentüs*ü de şöyledir:

Ölümün olduğu dünyada,

Başka bir ciddiyet yok aslında.

KAYNAKÇA

- Ariès, P., *Batı'da Ölümün Tarihi*, çev. Işın Gürbüz, İstanbul: Everest, 2015.
- Attali, J., *Ölümünden Sonraki İlk Gün*, çev. Nasuhi Güpüp, İstanbul: Sel, 2000.
- Aruoba, O., *de ki işte*, İstanbul: Metis, 2017.
- Attar, F., *Tezküretü'l-Eyliyâ*, haz. Süleyman Uludağ, Bursa: İlim ve Kültür, 1984.
- Brautigan, R., *Çimlerin İntikamı*, çev. Kerem Uğur, İstanbul: Altıkırkbeş, 2016.
- Cibran, H., *Ermişin Bahçesi*, 2. Baskı, çev. Tanju Sirmen, İstanbul: Anahtar Kitaplar, 1998.
- Cibran, H., *Kum ve Köpük*, çev. Kenan Sarıalioğlu, İstanbul: İş Bankası Kültür, 2020.
- Corbin, A., Courtine, J. J., Vigarello, G., *Bedenin Tarihi I-Rönesans'tan Aydınlanma'ya*, çev. Saadet Özen, İstanbul: Yapı Kredi, 2008.
- Eagleman, D., *Ve... Sonraki Hayattan Kırk Öykü*, çev. Duygu Akın, İstanbul: Domingo, 2010.
- Foucault, M., *Özne ve İktidar Seçme Yazılar II*, çev. Işık Ergüden - Osman Akınhay, 4. Baskı, İstanbul: Ayrıntı, 2014.
- Frankl, E. V., *Duyulmayan Anlam Çığılığı*, çev. Selçuk Budak, İstanbul: Öteki, 2003.
- Gazâlî, *Ölüm ve Ötesi*, çev. Murat Balıbey, İstanbul: Gelenek, 2015.
- Gazâlî, *Âbidler Yolu*, İstanbul: Çelik, 2019.
- Gürkan, S. L., “Ölüm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt. 34, 2007.
- Grof, S., *Kozmik Oyun-İnsan Şuurunun Sınırlarına Yolculuk*, çev. Levent Kartal, İstanbul: Omega, 2014.
- Huizinga, J., *Ortaçağın Günbatımı*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: İmge, 1997.
- İbn Arabî, *Özün Özü*, çev. İsmail Hakkı Bursevi, İstanbul: Kurtuba, 2014.
- Kerouac, J., *Zen Kaçıkları*, çev. Nevzat Erkmen, İstanbul: Ayrıntı, 2012.
- Kerouac, J., *Tristessa*, çev. Begüm Gür Erdost, İstanbul: Siren, 2018.
- Karasu, B., *Ne Kitapsız Ne Kedisiz*, İstanbul: Metis, 2012.
- Karasu, B., *Göçmüş Kediler Bahçesi*, 14. Baskı, İstanbul: Metis, 2020.
- Lovecraft, H. P., *Uyku Duvarının Ötesinde*, çev. Kozan Demircan, İstanbul: Altıkırkbeş, 2010.
- Ovidius, *Dönüşümler*, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, İstanbul: Payel, 1994.
- Seneca, *Tanrısal Öngörü*, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Alfa, 2017.
- Seneca, *Ahlâk Mektupları*, çev. Türkân Uzel, İstanbul: Jaguar Kitap, 2018.
- Schuon, F., *Yansımalar*, çev. Nurettin Koltaş, Ankara: Hece, 2018.
- Şeriati, A., *Kendisi Olmayan İnsan-İnsanın Dört Zindanı*, İstanbul: Feccr, 2012.
- Râzî, Ebû Bekir, *Felsefe Risaleleri*, çev. Mahmut Kaya, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul, 2016.
- Ülken, H. Z., *Felsefeye Giriş*, Ankara: DoğuBatı, 2022.
- Yunus Emre, *Dîvân*, çev. Mehmet Kanar, İstanbul: Ayrıntı, 2020

Ahilik ve Modern Kooperatifçiliğin Kooperatif İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi *

Evaluation Of Ahilik and Modern Cooperatives In Terms Of Cooperative Principles

ÖZET

Hayatın her alanında örgütlenme dendiğinde aklımıza gelen ilk kavramın “hierarchy” olması çok manidardır. Sanırım insanlar bir iş ve düzenin hissedildiği her yerde hierarchy'nin varlığını kanıksamış durumdadır. Bu nedendir ki gerek sosyal gerekse ekonomik hayatta her girişim beraberinde bir hierarchy'yi getirmiştir. Bugün tarım sektöründe de aynı hierarchy yapısı bulunmaktadır. Üyelerinin büyük bir bölümünün yaşlı ve düşük eğitim seviyesine sahip olmasından mıdır yoksa her alanda olduğu gibi sorumluluk almaktan kaçış mı ya da alışılmış çaresizlik midir bilinmez, tarımsal kooperatiflerde “kendini egemenliğe teslim etme” anlayışı hâkim durumdadır. “İmece” ve “Ahilik” kültürüne sahip bir ülke olarak, bugün güvenin ve yardımlaşmanın kaybedildiği örgütlenme ilişkilerinin mevzuat karmaşaları içine sıkıştırılarak bir nevi tutsak edildiği, girişimcilik ruhunun sadece nicelikle sınırlandırıldığı, “biz olabileme” sevincinin kaybedildiği bir noktaya gelmiş durumdayız. Oysaki örgütlenme; duygusuyla, düşüncesiyle ve eylemiyle bir bütündür. Küreselleşen dünyada modernizmin gerekliliklerini gözardı etmeden, kırsaldan doğan bu ruhun yeniden topraktan neşet edebilmesi için köklerimiz dönmemiz gerektiği ortadadır. Bu ruhu ancak kültürel mirasımızı sahiplenerek, çiftçiyi toprakla barıştırarak, hakkı ve sorumlulukları hierarchy'ye değil de demokrasiye, bürokrasiye değil de emeğe teslim ederek canlandırabiliriz. Bu çalışmada ortaya konulan yeni bir keşif değil tarım sektörünün sorunlarına bir çözüm önerisi olarak kooperatiflerin özündeki ruhu canlandırabilmektir. Bu bağlamda tarih boyunca büyük bir coğrafyada ahlaki, ekonomik ve sosyal alanda olumlu katkı sağlamış olan Ahilik teşkilatının günümüz kooperatifçiliği için örneklik değerini ortaya çıkarmak oldukça önemlidir. Bu teşkilatın örnek alınabilecek olan kısımlarının günümüz kooperatifçilik ilkeleri ile karşılaştırılarak sunulması çalışmayı farklı kılan yönüdür. Çalışmada kooperatifçilik kavramı, kooperatifçilik ilkeleri, Ahilik teşkilatının modern kooperatifçilik ilkeleri yönünden karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Modern Kooperatifçilik, Örgütlenme

ABSTRACT

It is very significant that the first entity that comes to our mind before we organize in all areas of life is “hierarchy”. Probably people take for granted that a business and order exist wherever it exists. Therefore, both social packages and economic survival maintain a continuation that every enterprise continues. Today, the same structural structure exists in the agricultural sector. It is not known whether a large part of its members are elderly and have low education rates, or whether it is the usual desperation or avoidance of taking responsibility as in every field, the understanding of “submitting oneself to sovereignty” prevails in the compromises. As a country owned by “İmece” and “Ahilik”, we are in a state of recovery where the distribution relations dispersed by trust and cooperation are somehow imprisoned by being squeezed into regulatory complexities, the entrepreneurial spirit is limited to beauty only, and the joy of “we are possible” is joined. However, organization; is a whole with his feelings, thoughts and actions. It is obvious that we need to return to our roots so that this spirit born from travel, without ignoring the requirements of modernism in the globalizing world, can rise from the ground again. We can only revive this spirit by embracing our cultural heritage, reconciling the farmer with the land, handing over the rights and responsibilities to democracy rather than hierarchy, to labor instead of bureaucracy. The aim of this study is to revive the spirit of cooperatives as a solution proposal to the problems of the agricultural sector, not a new discovery. In this context, it is very important to reveal the exemplary value of the Ahi organization, which has made a positive contribution in moral, economic and social fields in a large geography throughout history, for today's cooperatives. Presenting the exemplary parts of this organization by comparing them with the principles of today's cooperatives is the aspect that makes the study different. In the study, the concept of cooperatives, the principles of cooperatives, the modern cooperatives of the Ahi organization were compared in terms of their similarities and differences.

Keywords: Ahilik, Modern Cooperatives, Organization

GİRİŞ

Bugünkü manada kooperatifçilik hareketi İngiltere’de 1844 yılında kurulan “tüketim kooperatifi” ile Türkiye’de ise, Cumhuriyetten sonra M. Kemal Atatürk ile başlamıştır. Ancak, Cumhuriyetten önce de “İmece” ve “Ahi Birlikleri” gibi kooperatifçilik benzeri örgütlenmeler bulunmaktaydı. Türklerin “İmece” kültürünü Orta Asya’dan başlayarak göç ettikleri tüm coğrafyalara taşımış olduklarını tarihi destanlarda görmekteyiz.

Bu bağlamda Türkiye’deki kooperatifçiliğin temeli oldukça eski tarihlere kadar gitmektedir. Dayanışma, iş birliği, fedakârlık gibi kooperatifçilik ilkeleri Türk milletinin tarihinde geçmişten gelen İmece sistemi ile paralellik göstermektedir. Daha sonra Türklerin İslamiyet’e girmesiyle İmece sistemi biraz daha şekillenerek Ahilik sistemine

* Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Koordinatörlüğü tarafından desteklenen “Türk Tarım Kooperatif Modeli: Mevzuat, Teşkilat ve Finansman” konulu yayınlanmamış doktora tezinden derlenmiştir.

¹ Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Konya, Türkiye

¹ Doktora Öğrencisi., Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD, Konya, Türkiye

Mehmet Alagöz¹

Hilal Paksoy²

How to Cite This Article

Alagöz, M. & Paksoy, H. (2023).

“Ahilik ve Modern Kooperatifçiliğin Kooperatif İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi”, Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 9(67):3295-3301. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSH.AS.71683>

Arrival: 12 June 2023

Published: 31 August 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

dönüşmüştür. Dolayısıyla 13.yüzyılda Anadolu Selçukluları döneminde esnaf ve sanatkarların işsizlere iş sağlama, mesleki eğitim verme, aşırı gelir farklılıklarının ortadan kaldırılması, üretici ve tüketicinin korunması gibi amaçlarla kurmuş oldukları “Ahi Birliklerinin” günümüzdeki kooperatifçilik sistemine bir zemin teşkil ettiğini görmekteyiz. Bu noktada İngiltere’den daha önce temeli XIII. yüzyıla dayanan Ahilik Sisteminin kooperatifçilik sisteminin asıl başlangıç noktası olduğu göz ardı edilmelidir. İmece sistemi ile başlayıp “Ahi Birlikleri” şekline bürünen bu yapı 17. yüzyılda “Loncalara” dönüşmüş ve 19. yüzyılın ortalarından itibaren de “Ahi Birliklerinin” çöküş dönemine girmesi günümüzdeki kooperatifçiliğin doğuşunu da hazırlamıştır (Şeker, 2021).

Kooperatifçilik, dünyada değişen ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarla doğru orantılı olarak ilke ve değerlerini revize ederek başarılı şekilde uygulanan bir örgütlenme modeli olmuştur. Kooperatiflerin farklı amaçlara, farklı toplumlara ve farklı ekonomik düzenlere uyum sağlamadaki esnekliği nedeniyle küresel bir tanımının yapılabilmesi oldukça güçtür. Bu güçlüğe rağmen kooperatiflerin tanımlarındaki ortak nokta belli amaçlara ulaşmak için bir araç olarak kabul edilmesidir (Çıkin & Karacan,1994:1).

Kooperatif kelimesi Latince’de iş birliği anlamına gelen “Cooperatio” kelimesinden doğmuştur. Kooperatif, ekonomik ve sosyal gereksinimlerin giderilmesi gayesi ile aynı zorluklarla karşı karşıya olan insanların serbestçe bir araya gelerek, bir işletme oluşturması girişimi olarak ifade edilebilir. Diğer bir tanımda ise “Kooperatif, karın ya da zararın ortadan kaldırılarak dengeli bir dağılım oluşturulması amacı altında gönüllük ilkesi ile hareket eden bireylerin oluşturduğu işletmedir” (Mülayim,2013:32). Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) kooperatifi şu şekilde tanımlamıştır: “Demokratik bir işletme aracılığı ile insanların değişen ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını gidermek amacıyla gönüllük esasıyla toplanmış insanların meydana getirdiği bir örgüttür” (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı,2013:1). Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO) ise, kooperatifleri; “Gönüllülük temelinde paydaşların sermayelerini birleştirerek ve riski beraber üstlenerek ekonomik menfaatlerini artırmak için bir araya geldikleri kuruluşlar” şeklinde ifade etmektedir (ILO,1971:5). 6762 sayılı Türk Ticaret Yasası’na göre kooperatif, üyelerinin ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçime ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım ve kefalet sayesinde sağlayıp korumak amacıyla bir ticaret unvanı altında kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli bir şirkettir. 1163 sayılı Kooperatifler Kanuna göre ise “Gerek gerçek ve tüzel kişiler gerekse belediyeler, dernekler tarafından karşılıklı olarak yardımlaşma ve dayanışma şeklinde iş birliği yaparak üyelerinin ekonomik menfaatlerini korumak ve ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kurulan değişir sermayeli kuruluşlardır” (Çevik,1990:98). Yapılan farklı tanımlamalardan hareketle kooperatifi; “Belirli ekonomik ihtiyaçları tek başına giderebilecek güce sahip olmayıp ancak topluluk halinde üstesinden gelinebilecek işleri yapmak amacıyla, gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturdukları demokratik kuruluşlar” olarak tanımlayabiliriz.

KOOPERATİFÇİLİK İLKELERİ

Kooperatifler her ne kadar bir iktisadi işletme olarak tanımlanmış olsa da kâr amacı ile hareket etmedikleri için sermaye şirketlerinden ayrılırlar. Kooperatifler düşük gelir seviyesindeki insanların ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla hareket eder, iş birliği ile bireysel olarak yapılmaya güç yetirilemeyen faaliyetleri gerçekleştirmeye çalışır, asıl amacı kar sağlamak değil hizmet üretmek ve ortaklarının menfaatlerini koruyarak içinde buldukları koşulları iyileştirmektir (İnan,2008:17-25).

Az gelişmiş ülkelerde kırsal kalkınma aracı olarak görülen kooperatiflerin kendilerine özgü ilkeleri mevcuttur. Bu ilkeler ilk olarak 1844 yılında Rochdale Öncüleri tarafından gündeme getirilmiştir. Değişen ekonomik ve sosyal ihtiyaçlar doğrultusunda zaman içinde yeniden şekillenmiştir. Bugün de geçerliliği devam eden bu ilkeler şunlardır:

Gönüllü ve serbest giriş ilkesi; Bu ilke gereğince bireylerin kooperatife üye olup olmama konusunda kendi iradesi ile özgürce hareket etmesi esastır. Buradaki bağlayıcılık sadece kooperatifin faaliyet alanının içinde olması ile sınırlıdır. Örneğin sütçülük kooperatifine üye olan kişiler sadece süt üretimi ile uğraşan kişiler olmak zorundadır. Bu ilke gereği üye olacak kişiler için cinsiyet, inanç, ırk, sosyal statü, siyasi görüş, zenginlik ya da fakirlik gibi kavramlar üzerinden bir ayırım yapılamaz.

Ortakların demokratik denetimi ilkesi; Eşit oy hakkına sahip olan üyelere oluşan demokratik kuruluşlar olarak kooperatifleri diğer işletmelerden ayıran özelliği sermaye sahiplerinin sermaye paylarına bakılmaksızın tek bir oy hakkına sahip olmasıdır. Demokratik yönetim ilkesi dediğimiz bu ilkeye göre ortaklar, kooperatif yönetim kurulu ve denetim kurulunda görev alabilirler (Ültanır,2019:26).

Ortakların sermayeye katılımı ilkesi; Kooperatife ortaklık için üyelerin anaparaya katılımı bir zorunluluktur. Ortaklar kooperatifin olanaklarından ne kadar çok faydalanmak istiyorlarsa anaparaya katılımı da bununla orantılı olarak artacaktır. Ancak anaparaya katılımın artması oy oranını etkilemez. Her ortağın tek oyu olduğu için alınacak kararları etkileme noktasında eşit hakka sahiptir. Kooperatif gelirin bir kısmı ortaklara dağıtılırken diğer kısmı ise yedek akçe olarak bırakılır. Yedek akçe kooperatife ait bir sermayedir, ortaklara ait değildir. Kooperatiflerin yapmış

oldukları alışverişler sonucu elde ettikleri işletme fazlaları risturn şeklinde üyelere kooperatifle alışverişi oranında dağıtılmaktadır (Tokgöz,2014:34-36).

Özerklik ve bağımsızlık ilkesi; Kooperatifler çalışmalarını kendi öz sermayeleri ile gerçekleştiren ve ortakları tarafından yönetilen özerk ve bağımsız kuruluşlardır. Kooperatiflerin gelişmeleri demokratik yönetim ve özerklik ilkelerini devam ettirebilmeleri ile mümkündür. Bunun devamlılığı konusunda kooperatifler kadar hükümet de görevlidir.

Eğitim, öğretim ve bilgilendirme ilkesi; Kooperatifler üyelerine, çalışanlarına ve yöneticilerine kooperatifçilikle ilgili eğitim faaliyetleri düzenlemekten sorumludurlar. Ayrıca sadece kooperatif çalışanlarına değil toplumun tamamına yönelik bilgilendirme faaliyetleri yapmalıdırlar. Kitap, belgesel, çalıştay gibi yayım araçları ile yapılan yaygınlaştırma faaliyetleri sayesinde kooperatifleşmenin önemi ve gerekliliği konusunda tüm toplum bilinçlendirilmelidir.

Kooperatifler arası iş birliği ilkesi; Kooperatiflerin başarılı olması için iş birliği ve bilgi paylaşımı bir zorunluluktur. Bu zorunluluk ortaklarının yararlarını gözetken kooperatifleri uluslararası iş birliğine yöneltmiştir. Böylece sağlanan iş birliği ile kooperatifler ölçek ekonomisinin avantajlarını kullanacaklardır. Ayrıca diğer şirketlerle rekabette gerek ekonomik gerekse teknolojik açıdan üstünlük kazanacaklardır (Tokgöz,2014:40-42).

Topluma karşı sorumluluk ilkesi; Sosyal sorumluluk bir işletmenin kendi faaliyetlerini devam ettirirken bununla sınırlı kalmayıp toplumun çıkarları için diğer alanlarda da birtakım etkinliklerde bulunmalarıdır. Toplumun bir parçası olarak kooperatifler dayanışma ve yardımlaşma faaliyetleri ile kendi ortaklarının ihtiyaçlarını karşılarken toplumun menfaatini de korurlar. Toplumla ekonomik, sosyal ve kültürel olarak çok yönlü ilişkiler içinde bulunması kooperatifleri sosyal sorumluluk projelerinde daha duyarlı hale getirmiştir. Toplumsal sorumluluk ilkesi gereğince kooperatifler toplumun gelişimini sürdürebilmesi adına içinde yaşadıkları toplumun kalkınmasına destek olmak gibi özel bir sorumluluk taşımaktadırlar. Tabi ki bu katkı sağlanırken de kooperatif ortaklarının çıkarları ile toplumsal sorumluluklar birbirini destekleyecek şekilde olmalıdır.

AHİLİK TEŞKİLATI VE MODERN KOOPERATİFÇİLİK

Türk kültüründe oldukça önem taşıyan Ahilik Teşkilatı bir esnaf yapılanması olarak kurulmuş olsa da ilerleyen dönemlerde eğitim, ekonomi ve sanat gibi birçok alanı etkilemiştir. Bireyin eğitiminin bir bütün olması ve parçalardan birinde meydana gelen sıkıntının diğer alanları olumsuz etkileyeceğinden hareketle sadece teknik ve mesleki konularda değil ahlaki konularda da bireyler eğitilmiş ve sürekliliğin sağlanması amacı ile de denetlenmiştir. Asırlar önce kurulmuş ve yaşadığı döneme damgasını vurmuş bir yapı olarak Ahilik ilkelerinin etkilerini günümüz kooperatifçilik sistemi içinde de görmekteyiz. Bu bağlamda kooperatifçilik yapısı içinde yer alan girişimcilik, mesleki ve teknik yetkinlik, aidiyet, yardımlaşma ve dayanışma gibi birçok ilkenin kaynağını Ahilik Teşkilatından aldığı söylenebilir. Aşağıdaki tabloda (Tablo 1) Ahilik teşkilatı ve modern kooperatifçiliğin kesişme noktalarına karşılaştırılmalı olarak yer verilmiştir.

Tablo 1: Ahilik Teşkilatı ve Modern Kooperatifçiliğin Kesişme Noktaları

	AHİLİK TEŞKİLATI	MODERN KOOPERATİFÇİLİK
Üyelik	Ahilik teşkilatına esnaf, sanatkâr ve meslek sahipleri, müderrisler, kadılar, hatipler, hükümdar hatta emirler de üye olarak girebilmektedir. Ahilik Teşkilatına üye olabilmek için Müslüman olma şartı vardır.	Kooperatife üye olabilmek için çiftçi olma zorunluluğu vardır. “Gönüllü ve serbest giriş ilkesi” gereği üye olacak kişiler için cinsiyet, inanç, ırk, sosyal statü, siyasi görüş, zenginlik ya da fakirlik gibi kavramlar üzerinden bir ayırım yapılamaz.
Oy hakkı	Üyeler eşit söz ve oy hakkına sahiptir. Kararlar oy birliğiyle alınmaktadır ve denetime açık bırakılmaktadır.	“Ortağın Demokratik Yönetim İlkesi” gereği her üye eşit oy hakkına sahiptir. Ancak 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nun 49. maddesinde göre ana sözleşmede belirtilerek üye sayısı 1000’i geçen kooperatiflerde bir ortak en çok 9 ortağı temsil edebilir onun yerine oy kullanılabilir.
Eğitim	Uygulamalı mesleki eğitim yanında ahlaki eğitim, dini eğitim, ata binme ve silah kullanma eğitimi verilmektedir.	“Eğitim Öğretim ve Bilgilendirme İlkesi”
Toplumsal sorumluluk	Orta sandık uygulaması vardır. Teşkilatın giderleri karşılandıktan sonra orta sandıkta kalan para teşkilat üyelerinin ve buldukları bölgenin ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmaktadır.	“Toplumsal Sorumluluk İlkesi”
Özerklik ve bağımsızlık	Alınan kararlar devlete bağlı olan “kadı” ya onaylatılır.	“Özerklik ve Bağımsızlık İlkesine” göre devletten bağımsızdırlar. Ancak Devletin çıkarmış olduğu yasalara bağlı olarak hareket ederler.

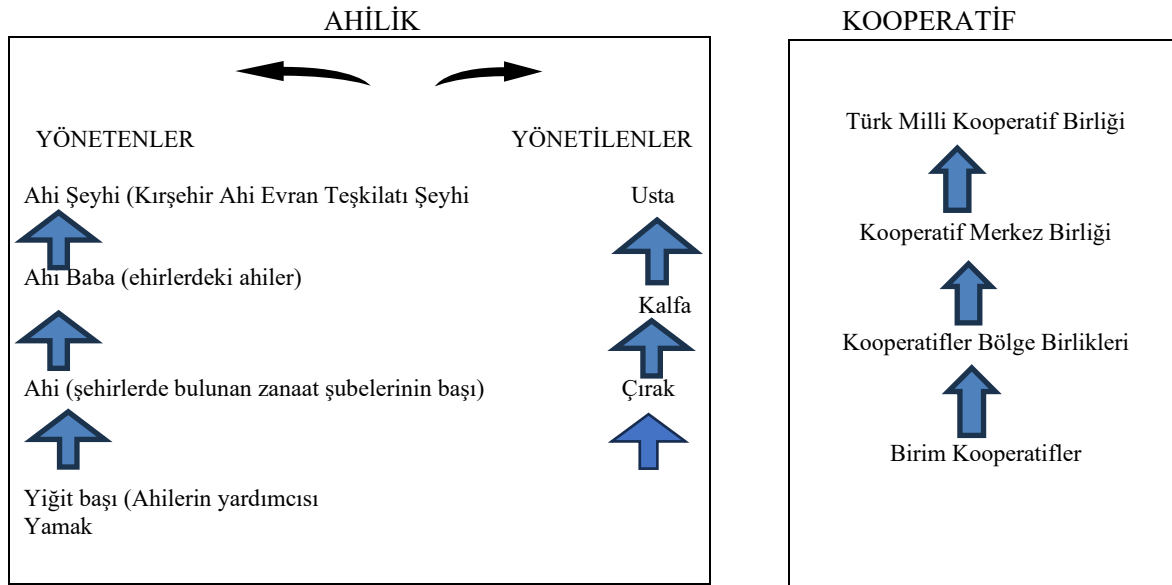
Kaynak: Tarafımızca düzenlenmiştir.

Ahilik Teşkilatı kooperatiflerin başlangıcını oluşturan kuruluşlar olarak bir yandan günümüz kooperatif ilkeleriyle örtüşen uygulamaları söz konusu iken öte yandan kooperatiflerin ötesinde birçok uygulamaları da içermektedir. Ahilik teşkilatının mesleki faaliyetler yanında ahlaki birtakım ilkelerinin olduğunu hatta ahlaki ilkelerin teşkilatın sürekliliğinin sağlanmasındaki rolünün oldukça önemli olduğunu vurgulamamız gerekmektedir. Ahiliğin temel prensipleri olarak ifade edilen bu ahlaki ilkeler, bir çeşit isim verme gibi yaşam boyu taşıyacağı ilkeler olması adına kalfalıktan ustalığa geçen kişinin kulağına söylenmektedir: Güzel ahlaklı ol, harama bakma, haram yeme, sabırlı ve tevazulu ol. Sözünde dur, büyüklere hürmet et, kanaatkâr ol. Öfkeni yenmesini yumuşak davranmasını bil. Cömert ve ikram sahibi ol” (Ekinci,2012: 191-197).

Anadolu'daki bütün esnaf ve sanatkarları bir yapı içinde toplayan, mesleki ve ahlaki bir örgüt olan Ahi Birliklerinin amacı toplumun huzur içinde yaşamasını sağlamaktır. Mesleği ve sanatı olmayanlar, karaborsacılar, hırsızlar ve dini inancı olmayan kişilerin bu birliklere girmesi yasaktır. Ahi birliklerinde yamaklar, çıraklar, kalfalar ve ustalar gibi dahili üyeler yanında bir de emekliler, maluller ve özürülülerden oluşan harici üyeler vardı. Ahilikte eğitim işyerinde yapılan uygulamalı mesleki eğitim ve akşamları verilen ahlak eğitimi olarak gerçekleştirilmekteydi. Ahi Birliklerinde üyelerini tefecilerden korumak ve sosyal anlamda güvence sağlamak amacı ile “orta sandığı” bulunmaktaydı (Bayram,2012:8). Orta sandığında toplanan gelirler ile giderler karşılandıktan sonra kalan kısım esnafa kredi olarak ve bölgenin diğer ihtiyaçları için verilmekteydi. Ahi birlikleri “biz” duygusunun ön plana çıktığı bir teşkilattır. Öyle ki kendi ilk satışını yaptığı için gelen müşteriye o siftah yapmadı diye komşusuna yönlendirecek kadar erdemli kişilerden meydana gelmiştir. Birliklerde işyeri açma ve denetleme faaliyetleri öncelikle devlet tarafından yapılmakla birlikte esnaf ve sanatkârlar devletin ulaşamadığı durumlarda kendi denetimlerini yapmaktaydılar (Serinlikli,2008:97-100). Osmanlı toprakları içinde her yerleşim merkezinde yaygın şekilde kurulmuş olan Ahi Birlikleri, merkez olarak kabul edilen “Ahi Evran Zaviyesine” ve teşkilatın başı olan “Ahi Şeyhi” ne bağlıydı. Her ilde “Ahi Baba” denilen liderler bulunmaktadır. Ahilikte yönetim faaliyetleri Büyük Meclis ve Yönetim Kurulu tarafından gerçekleştirilmektedir.

Ahi Birliklerinde dikkat çeken bir özellik yönetenler (ahi şeyhi, ahi baba, ahiler, yiğit başı) ve yönetilenler (yamak, çırak, kalfa, usta) şeklinde tabandan gelen bir örgüt yapısının varlığıdır. (Tablo 2.)

Tablo 2: Ahilik ve Kooperatif Teşkilat Yapısı

Kaynak: Tarafımızca düzenlenmiştir.

Ahi Teşkilatında da kooperatiflere benzer bir hiyerarşik örgütlenme yapısı bulunmaktadır. Yönetim konusunda, Ahi Teşkilatları meclis ayda bir defa toplanmakta iken kooperatiflerde ise genel kurul yıllık olarak toplanmaktadır. Bu toplantılarda üyelerin eşit söz ve oy hakkına sahip olması bugünkü kooperatifçilik ilkelerinden “Ortağın Demokratik Yönetim İlkesi” ile uyum sağlamaktadır. Kararlar oy birliğiyle alınmaktadır ve denetime açık bırakılmaktadır. Ahilik sisteminde olduğu gibi bugün kooperatifçiliğin kuruluşunda ve gelişiminde kooperatif ilkelerini doğru şekilde anlayan ve uygulayan ülkelerin kooperatifçilik alanında başarılı örneklerle sahip olduğunu görmekteyiz.

Gerek Ahilik teşkilatında gerekse Dünyada ve Türkiye'deki kooperatiflerde genel hiyerarşik bir organizasyon şekli bulunmaktadır. Genel olarak ülke veya bölge bazlı kurulmuş hiyerarşik organizasyon yapılarının dışında, İngiltere'deki Unicorn Grocery Kooperatifi farklı bir organizasyon yapısı ile karşımıza çıkmaktadır. Kooperatif

içinde hiyerarşik yapılanmadan uzak yatay bir örgütlenme yapısına sahiptir. Yatay örgütlenme hiyerarşisi içinde kararlar ortak sayısı kaç olursa olsun oy birliği ile alınmaktadır. Tabi ki bunun için ciddi bir saygı ve sabır gerekli olmaktadır. Bu oy birliği ile karar alma süreci ortakların birlik ruhunun kuvvetlenmesine ve kooperatife daha aktif şekilde katılım konusunda katkı sağlamaktadır. Başarı şansı düşük görüldüğü için sermaye noktasında zorluk yaşayan söz konusu kooperatifin, sağladığı başarıyı aslında tamda kooperatifin karşılığını bulduğu yardımlaşma, saygı ve sabır kavramları ile kooperatifçilik ilkelerini uygulamadaki kararlılıkla elde ettiği görülmektedir.

Ahilikte başarılı bir şekilde uygulanan eğitim, modern kooperatifçilikte de önemle üzerinde durulan bir ilkedir. Ahilikte uygulamalı mesleki eğitim yanında ahlaki eğitim, dini eğitim, ata binme ve silah kullanma eğitimi de verilmektedir. Bu yönü ile de günümüz kooperatifçiliğindeki “Eğitim Öğretim ve Bilgilendirme İlkesi” ile benzeşmektedir. İngiltere’deki Unicorn Grocery, Japonya’daki ZENNOH kooperatif birliği ve Meksika’daki Miel Mexicana Volcan Popocatépetl Kooperatifi” eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri konusunda örnek kooperatifler olarak gösterilebilir. İngiltere’de Unicorn Grocery Kooperatifinde eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri çerçevesinde; okul gezileri, öğrencilere staj imkânı, kooperatifler konusunda sunumlar, alternatif iş modelleri ve demokratik organizasyonlar, halkın yararına yapılacak faaliyetler için bir ortam sağlama gibi faaliyetler yer almaktadır. Bu sosyal faaliyetler ile aidiyet duygusu desteklenmekte dolayısıyla hem kurum içinden hem kurum dışından kooperatife olan ilgi, saygı, güven, kooperatifi daha ileriye taşıma hırısı artmaktadır. Ayrıca kooperatifin göstermiş olduğu başarının dünyaya yayılması amacı ile üniversite ile iş birliği bünyesinde kooperatifin işleyişi ve stratejileri de anlatılmaktadır (Kalkınma Ajansı,2018). Yine Japonya’da ZEN-NOH kooperatif birliği tarafından yürütülen eğitim faaliyetleri dünya kooperatifçiliğinin başarılı olmasında eğitim öğretim ilkesinin önemini gösteren güzel örneklerden bir diğeridir. Çevresel faaliyetler alanında ZEN-NOH, çiftçilik ve çevre arasındaki bağlantıların yanı sıra biyo çeşitliliği korumanın önemini vurgulamak için “çeltik organizması eğitim projesi” yürütmektedir. Bu proje katılımcıların çiftçilik, gıda ve çevrenin geleceği konularına olan ilgi ve meraklarının artmasını sağlar. Bu bağlamda okullarda “ziyaret sınıfları” oluşturularak çeltik tarlalarına götürülen çocuklara tarım, gıda ve çevre arasındaki bağlantının öğretilmesi amaçlanmaktadır. ZEN-NOH’un Kanagawa Eyaleti şehri Hiratsuka’da üretim ve yetiştirme teknolojileri konusunda Ar-Ge yapan Tarımsal Araştırma ve Geliştirme Merkezi bulunmaktadır. Özellikle ilkokullar tarafından bu tesislere düzenlenen turlar sayesinde çocukların çeltik tarlalarında yapışkan pirinç ve uygulamalı sebze yetiştirme eğitimlerine katılarak çiftçiliği daha yakından tanımaları fırsatı verilmektedir. Ayrıca ZEN-NOH çevresel faaliyet olarak çocuk ve ebeveynler için bir günlük uygulamalı tarımsal deneyim turları düzenlemektedir. Geleceğin Japon toplumunu oluşturacak çocuklara tarım eğitimlerinin yanı sıra spor dallarında ders imkanları sunarak çocukların hem zihinsel ve fiziksel gelişimini hem de hayallerini desteklemektedir. Bu bağlamda kooperatif Japonya’da düzenlenen turnuvalara sponsorluk yapmakta, tatma yiyecekleri sağlayarak yerli tarım ürünlerini tanıtmakta ve uluslararası turnuvalara katılan oyunculara Japon yemekleri tedarik etmektedir (Ekmen, 2019).

Ahilik Teşkilatında bölgesel anlamdaki iş birliği kooperatifçilikte de mevcuttur. Türkiye’deki pancar kooperatifi ile sulama kooperatifleri arasındaki ilişki buna bir örnektir. Bu iki kooperatif etkin kooperatifler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kooperatifler arası iş birliğinin zayıf olduğu durumlarda kooperatiflerin başarısı da zayıflamaktadır. Dünya kooperatifçiliğinde uluslararası iş birliğine en güzel örnekler olarak Fransa ve İngiltere kooperatiflerini verebiliriz. Fransa’daki kooperatifler İspanya, İtalya, Portekiz ve Almanya gibi ülkelerde açtıkları irtibat büroları sayesinde kurdukları iş birliği ile ihracatlarını artırmayı başarmışlardır. Dünya kooperatifleri arasında “Kooperatifler Arası İş Birliği İlkesini kendisine amaç edinen ve oldukça da başarılı olan İngiltere’deki Shared Interest Kooperatifi örneklik teşkil etmesi noktasında önemlidir. Uzak ve dezavantajlı bölgelerdeki toplulukların piyasa şartlarında iş yapabilmeleri için gerekli finansman ve iş desteğine ulaşmalarını sağlamak amacı ile kurulan Shared Interest Kooperatifi Newcastle merkezli olmakla birlikte tüm dünyada hizmet veren bir çeşit paylaşım kooperatiftir. Yaptıkları hizmetleri kendi bünyesinde kurduğu bir vakıf aracılığı ile yürütmektedir. Sundukları hizmetleri farklı ülkelerdeki insanların faydalanabileceği şekilde genişleten bu kooperatif yatırımcılara çıkar değil insanlara yardım etmenin mutluluğunu yaşamayı vaat ettiği için yatırımcılara cazip görünmemektedir (Kalkınma Ajansı,2018).

Dünyadaki birçok kooperatif ekonomik amaçlarını gerçekleştirirken elde ettikleri finansmanın bir kısmı ile de toplumsal sorumluluk ilkesi çerçevesinde hem bölgesel ve ulusal hem de uluslararası düzeyde sosyal faaliyetler yürütmektedir. Ahilik sistemindeki orta sandık uygulaması ile temelde üyelerine ekonomik destek sağlarken kısmen de tüm toplumun ihtiyaçlarına cevap verilmeye çalışılmıştır. Bu uygulamayla paralel olarak modern kooperatifçilikte “toplumsal sorumluluk ilkesi” bulunmaktadır. Bu ilkenin eğitim, sağlık, çevre gibi tüm toplumsal alanları kapsayan bir faaliyet alanına sahip olması bakımından daha geniş bir etki alanı olduğunu söylemek mümkündür. Kooperatifçilik geçmişinde "Hoto-kusha" örgütü olarak bilinen Ahilik teşkilatına benzer bir yapıya sahip olan Japonya’da ZENNOH, İngiltere’de Suma Wholefoods Kooperatifi, Fas’ta Argan Yağı Kooperatifi, Almanya’daki Raiffeisenbank Lorup Kooperatif Bankası” toplumsal sorumluluk konusunda oldukça başarılı faaliyetler sergilemektedirler. Japonya’da Tarım Kooperatifleri Üst Birliklerinin Ulusal Federasyonu (Zen-Noh), sosyal sorumluluk konusunda çevresel faaliyetlerden gıda ve tarım eğitimine ve spor faaliyetlerine verilen desteğe kadar

çok çeşitli alanlarda girişimlerde bulunarak, toplumun geleceğini inşa etmeye katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda Miyagi Tarım Lisesi (Natori) öğrencileri felaketten zarar görmüş olan kıyılarda “Sendai Lahanası” tohumları ekerek elde ettikleri ürünlerin kooperatifin satış mağazasında satılmasına imkân sağlayarak güzel bir sosyal sorumluluk örneği sergilemişlerdir. Diğer bir uygulama İngiltere’deki Suma Wholefoods Kooperatifi’dir. Suma Kooperatifi sadece tarımsal faaliyetlerle değil nehir ve kıyıları temizlemekten küçük bir yaban hayatı bahçesi kurmak gibi insan yaşamını iyileştirmeye yönelik faaliyetleri de yönetmektedir. Başarılı olmalarını sağlayan faktörlerden biri de ağaç dikmek gibi çevrenin iyileştirilmesine yönelik faaliyetlerde bulunmalarıdır. Suma personelinin okullarla iletişime geçerek sağlıklı beslenme programları yapmaları, üniversite ve lise öğrencileri için staj imkânı sunmaları gibi farklı alanlarda da faaliyetleri bulunmaktadır. Bu özelliklere dayanarak kooperatifçiliğin sadece kazanç sağlanan değil aynı zamanda yaşadığı çevre ile alakalı diğer sosyal ihtiyaçları da karşılayan komplike bir yapı olarak kabul edildiğini söylemek mümkündür (Kalkınma Ajansı,2018).

Bugün dünyada serbest piyasa mekanizmasının işlerliğinin zayıf olduğu demokrasinin olmadığı ülkelerde kooperatif olarak adlandırılan örgütler “özerklik ve bağımsızlık” ilkesi ile uyuşmayan bir yönetim yapısına sahiptir. Rusya bu ülkelere bir örnektir. Rusya’da ilk tarımsal kooperatif modeli olarak ortaya çıkan Sovkhoz ve Kolhoz’lar hala kooperatif yasasını etkilemektedir. Tarımın kolektif şekilde yapıldığı Sovkhozlar yöneticilerinin devletçe atandığı Devlet çiftlikleri olarak adlandırılmaktadır. Bu durum modern kooperatifçiliğin “özerklik ve bağımsızlık” ilkesi ile uyuşmamaktadır. Serbest piyasa mekanizmasını kabul etmiş, demokratik şekilde yönetilen ülkelerde ise “serbestlik ve bağımsızlık ilkesi” temelde kabul edilmiş ancak ülkelerin sahip olduğu gelişmişlik seviyesine bağlı olarak kimi ülkelerde kooperatiflere yapılan siyasi baskılarla kısmen bağımlı hale geldiği görülmektedir. Türkiye gibi bazı ülkelerde kooperatifler devletten bağımsız olsalar bile yöneticiler siyasi anlamda bağımlı hale gelmişlerdir. Dünyada kooperatifçilik alanında devlet desteği almaksızın faaliyetlerini sürdüren Almanya ve Hollanda bu konuda örneklik teşkil edecek iki ülkedir. Literatürde tarım kooperatifleri için iyi uygulama örnekleri arasında yer alan Hollanda “NAUTILUS Kooperatifi” (Bijman,2016) ve Almanya “Landgard Pazarlama Kooperatifi” nin devletle ilişkisi tamamen bağımsız ve müdahaleden uzaktır_(www.landgard.de/). Ahilik ve kooperatifçilik temel ilkeleri yönünden değerlendirildiğinde Ahi Birliklerinin bir yandan kooperatiflerin temelini oluştururken diğer yandan kooperatifleri aşan bir kurum olduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ

Temeli 13. yüzyıla uzanan Ahilik tarihi süreç içinde sosyal, ekonomik ve dini alanda sağlamış olduğu birlik, beraberlik ve dayanışma ruhu ile ülkenin temel taşı olmayı başarmış bir örgütlenmedir. Türk Kültürünün temelinde var olan yardımlaşma ve dayanışma ruhunu canlı tutmayı başaran Ahiliği önemsizleştirerek yok olmaya mahkûm ederken, Avrupalılar bu yapıyı kooperatifçilik adı altında modern bir şekle sokmuşlardır. Acı olan şu ki, değerini bilemediğimiz Ahilik sistemini şimdi kooperatifçilik adı altında Avrupa ülkelerinden örneklemekteyiz Bugün dünyada ekonomik ve sosyal sorunlar için uygulamaya konulan birçok yöntemin küreselleşmenin getirdiği rekabet ortamında sonuç vermediğini görmekteyiz. İletişim ağının geliştiği, ticari rekabetin kızıştığı günümüzde “alın, kalbi, kapısı açık”, “eli, beli, dili kapalı” düsturunun içerdiği ilkelerin başarıya götüren anahtar olduğu görülmelidir. Bu durumda tarımsal alandaki sorunlarımıza çözüm önerisi olarak Ahilik ruhunu canlandırıp Ahilik kültürünün modernleşmiş şekli olan kooperatifçiliğe hak ettiği değeri vermeliyiz. Bugün birçok Avrupa ülkesinde başarılı şekilde uygulanan kooperatifçiliğin ülkemizde çözüm üretmekten uzak olmasının bir nedeni de ahilik ruhunu besleyememiş ona sahip çıkamamış olmamızdır. Bugün dünyadaki kooperatif sistemleri her ne kadar başarılı örnekler olarak karşımıza çıksa da Ahilik sisteminin ortaya koymuş olduğu günümüzün evrensel kooperatifçilik ilkeleriyle de örtüşen hatta daha geniş muhtevalı ilkeleri zamana taşıyan, helâl ve hukukî olanı aynı zamanda ahlâkî ve vicdanî olan noktasında birleştiren temel prensiplerin de kooperatifçilik sistemimize dahil edilmesi gerektiğine inanıyoruz. Bugün geldiğimiz noktada üzerimize düşen sorumluluk, kaynağını Ahilikten alan modern kooperatifçilik sistemimizdeki sorunların tespit edilerek kooperatifçiliğin hızla revize edilmesi için gereken adımları atmaktır. Bundan sonraki amacımız ise kooperatifçiliği tüm alanlarda etkin ve verimli bir şekle sokmak olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Bayram, S. (2012). Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,21, 81-115.
- Bijman, J. (2016). Agricultural Cooperatives in The Netherlands: Key Success factors. International Summit Of Cooperatives, <https://research.wur.nl/en/publications/agricultural-cooperatives-in-the-netherlands-key-success-factors>.Erişim: 23.02.2022.
- Çevik, O.N(1990). Kooperatifler Hukuku Uygulaması ve İlgili Mevzuat, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Çıkin, A. & Karacan, A. R. (1994). Genel Kooperatifçilik. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

- Ekinci, Yusuf (2012). "Ahilik ve Eğitim", 2. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 19-20 Eylül 2012, Kırşehir,191-197.
- Ekmen, E. (2020). Dünyada Kooperatifçilik. Bankacılıkta ahlaki değerler açısından kooperatifler. Tarım ve Orman Dergisi. Eylül-Ekim. <http://www.turktarim.gov.tr>.
- Erken, V. (2008). Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik. Ankara: Bilge Ofset Matbaacılık Yayıncılık.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2013),“Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifçilik Uygulamaları”,Ankara.(<http://koop.gtb.gov.tr/data/53f446f-5f2937070ec108368/GUKU-SON.pdf>,19.Erişim: 23.05.2023.
- <https://www.landgard.de/>.Erişim:17.05.2023.
- İnan. H. (2008). İstanbul Ticaret Odası Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli Genişletilmiş II. Baskı Yayın No: 2008-73 İstanbul.
- International Labour Organization (ILO); Cooperative Managmentand Administration Studies and Reports, 5.Baskı, Yeni Seri No.57, Geneva, 1971,5.
- Kalkınma Ajansı (2018). Güçlü Eğitimciler Güçlü Kooperatifler Projesi (2016-2018). Türkiye Ulusal Ajansı tarafından Erasmus+ Programı yetişkin Eğitimi Stratejik Ortaklıklar Faaliyeti (KA2), İngiltere. Unicorn Kooperatifi ile Tüketicinin Yeni Yolu,43-45.
- Kalkınma Ajansı (2018). Güçlü Eğitimciler Güçlü Kooperatifler Projesi 2016-2018. Türkiye Ulusal Ajansı tarafından Erasmus+ Programı yetişkin Eğitimi Stratejik Ortaklıklar Faaliyeti (KA2), İngiltere. En Büyük İngiliz Kooperatifi: Suma.35-46.
- Mülayim, Z. G. (2013). Kooperatifçilik. Ankara. Yetkin Yayınları,2.
- Şeker, M. (2021). Kültürümüzde İmece. Diyanet Dergi.
- <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=26357> Erişim: 28.01.2023.
- Tokgöz, Z (2014). Kooperatifçilik Bilgisi. 1.baskı Ankara. Ebrn yayınevi.
- Ültanır, S, M. (2019). Türkiye’ de Kooperatifçiliğin Tarihsel Seyri: Devlet İnisyatifi-Kalkınma İdeali. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi,26.

İşyerinde Nezaketsiz Davranışlar ve Kişilerarası Çatışma: Duygusal Zekânın Düzenleyici Etkisi

Workplace Incivility and Interpersonal Conflict: The Moderating Effects of Emotional Intelligence

ÖZET

Bu çalışmada, işyerindeki nezaketsiz davranışlar ile kişilerarası çatışma arasındaki ilişki ve bu ilişkide duygusal zekânın düzenleyici bir rolünün olup olmadığı test edilmiştir. Çalışmanın örneklemini, Sakarya’da faaliyet gösteren üç mobilya fabrikasında görev yapan 375 işgören oluşturmaktadır. Veriler anket yöntemi ile gönüllülük esasına göre toplanmıştır. Veriler LISREL 8.54 ve SPSS 23.0 istatistiksel veri analizi paket programları ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre, işgörenlerin işyerinde nezaketsiz davranış algıları arttıkça kişilerarası çatışmanın arttığı görülmektedir. Ancak, duygusal zekânın bu ilişkide düzenleyici bir rolünün olduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle, bu sonuca göre, işgörenlerin duygusal zekâ seviyeleri arttıkça, nezaketsiz davranışların kişilerarası çatışma üzerindeki etkisinin ortadan kalktığı söylenebilir. Ulaşılabilen kaynakların sınırlılığı da dikkate alındığında çalışma, bu sonuçları ile alan yazınındaki bu boşluğu doldurmaktadır. Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da bazı sınırlılıklar mevcuttur. Bu kapsamda, çalışmanın en önemli kısıtı, araştırmanın sadece üç mobilya fabrikasında yapılması nedeniyle çalışmanın sonuçlarının imalat sektörüne yönelik genellenememesidir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, farklı bölgelerde ve farklı sektörlerde kültürel etmenler dikkate alınarak bu çalışmanın yapılmasının alan yazınına katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca, gelecekte yapılacak çalışmalarda işyerinde nezaketsiz davranışlar ile negatif iş çıktıları arasındaki ilişki ve örgüt kültürünün düzenleyici etkisinin olup olmadığı incelenebilir.

Anahtar Kelimeler: İşyerinde Nezaketsiz Davranışlar, Kişilerarası Çatışma, Duygusal Zekâ

ABSTRACT

In this study, the relationship between incivility in the workplace and interpersonal conflict and whether emotional intelligence has a moderator role in this relationship were tested. The sample of the study consists of 375 employees working in three furniture factories operating in Sakarya. The data were collected on a voluntary basis with the survey method. Data were analyzed with LISREL 8.54 and SPSS 23.0 statistical data analysis packages. According to the results of the analysis, it is seen that as employees' perceptions of incivility in the workplace increase, interpersonal conflict increases as well. Additionally, it was determined that emotional intelligence had a moderator role in this relationship. In other words, according to the results of the analysis, it can be said that as the emotional intelligence levels of the employees increase, the interpersonal conflict does not increase even though the incivility behaviors increase. Considering the limited resources, the study fills this gap in the literature with these results. As in every study, there are some limitations in this study as well. In this context, the most important limitation of the study is that the results of the study cannot be generalized to the manufacturing sector since the study was conducted only in three furniture factories. In further studies, it is considered that carrying out this study can contribute to the literature by considering cultural factors in different regions and different sectors. Moreover, in further studies, the relationship between incivility in the workplace and negative work outcomes and the organizational culture's moderator effect can be examined.

Keywords: Workplace Incivility, Interpersonal Conflict, Emotional Intelligence

GİRİŞ

Bir yandan örgüt ortamını bozan, diğer yandan işgörenlerin moralini bozan üretim karşıtı iş davranışları, örgütsel davranış ve psikoloji yazınında önemli bir ilgi odağı oluşturmaktadır (Deshpande ve Joseph, 2010:104; Bibi vd. 2013:319). Hung ve meslektaşlarına (2009:257) göre bu ilginin nedeni, üretim karşıtı iş davranışlarının hemen hemen her türlü örgütte görüldüğü ve verimlilik kaybına, yüksek sigorta ve işçilik maliyetleri ile işgören devrinde artışa neden olmasıdır. Başlangıçta kavrama ilişkin araştırmalar taciz, zorbalık, saldırganlık ve adaletsizlik gibi farklı kötü muamele türleri üzerinde yoğunlaşmasına (Bibi vd. 2013:319) rağmen özellikle Andersson ve Pearson (1999) tarafından yapılan çalışma ile “iş yerinde nezaketsiz davranışlar” alan yazınında artan bir ilgi görmeye başlamıştır (Hutton ve Gates, 2008:168). Andersson ve Pearson’a (1999:457) göre işyerinde nezaketsiz davranışlar, birbirine saygılı davranmayı içeren işyeri normlarını ihlal eden düşük yoğunluklu ve belirsiz sapkın davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, işyerinde nezaketsiz davranışlar, geleneksel işyeri davranış normlarını ihlal eden görünüşte önemsiz sözler ve eylemler olarak tanımlanmaktadır (Loi vd., 2015: 170). Alan yazınında en yaygın davranış türleri olarak aşağılayıcı ve küçümseyici yorumlar yapmak, çalışanın fikirlerine kayıtsız kalmak ya da bir iş arkadaşını görmezden gelme ve kaşlarını çatma gibi davranışları içeren (Bibi vd., 2013:319) nezaketsiz davranışlar kişiler arasında çatışmayı tetikleyebilmektedir (Cortina vd., 2022:742). Bu bağlamda, işgörenlerin algıladıkları

Murad Yüksel¹

How to Cite This Article

Yüksel, M. (2023). “İşyerinde Nezaketsiz Davranışlar ve Kişilerarası Çatışma: Duygusal Zekânın Düzenleyici Etkisi”, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(67):3302-3314. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSH.AS.71796>

Arrival: 15 June 2023

Published: 31 August 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Dr., Millî Savunma Bakanlığı, Ankara, Türkiye

stresin önemli bir kaynağını oluşturan kişilerarası çatışma (Guo, vd., 2020:193) işgörenler açısından karşılaştıkları en zor sorunlardan biriyken yöneticiler için en sinir bozucu ve rahatsız edici deneyimlerden biri olarak kabul edilmektedir (Abbas ve Joshi, 2012:1). Bu nedenle, işyerindeki nezaketsiz davranışlar ve kişiler arasındaki iş yeri çatışmaları, örgütler için çözülmesi gereken aksi halde doğrudan ve dolaylı maliyetleri olan fenomenler olarak kabul edilmektedir (Pearson ve Porath, 2005:8). Dolayısıyla, bu çalışmanın amacı işyerinde nezaketsiz davranışlar ile kişilerarası çatışma ilişkisini incelemek ve bu ilişkide duygusal zekânın düzenleyici etkisinin olup olmadığını test etmektir.

Alan yazında, işyerinde nezaketsiz davranışlar ile kişilerarası çatışma ilişkisini doğrudan ya da dolaylı inceleyen çalışmalar (Cortina vd., 2022) olsa da ulaşılabilen kaynakların sınırlılığı da göz önüne alındığında, duygusal zekânın bu ilişkide düzenleyici etkisinin test edildiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan çalışma, yazındaki boşluğu doldurması açısından önem taşımaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İşyerinde Nezaketsiz Davranışlar

ABD işletmelerine yıllık tahmini 300 milyar dolara mal olan işyerinde nezaketsiz davranışlar, kötü ya da kaba davranışlardan daha fazlası olarak kabul edilmektedir (Kunkel ve Davidson, 2014:215). Modern çalışma hayatında giderek artan nezaketsiz davranışlar (Torkelson, vd. 2016:4), *birbirine saygılı davranmayı içeren işyeri normlarını ihlal eden düşük yoğunluklu ve belirsiz sapkın davranışlar* olarak tanımlanmaktadır (Andersson ve Pearson, 1999:457). Bu davranış şekli, karakteristik olarak kabalığı, nezaketsizliği ve saygısızlığı içerir (Cortina, vd. 2001:64). İşyerinde nezaketsiz davranışları kaba davranışlar olarak niteleyen Porath ve Erez (2009:29) bu tür davranışları başkalarına karşı saygısızlık eden bir kişinin sergilediği duyarsız veya hürmetsiz davranışlar olarak tanımlamışlardır (Porath ve Erez, 2007:1181). Konuya ilişkin yapılan çalışmalarda işyerinde nezaketsiz davranışlara *genellikle başkalarıyla saygısız veya küçük düşürücü konuşma, işyeri arkadaşlığından dışlama, başkalarını yok sayma, söz kesme, başkaları hakkında küçümseyici sözler söyleme veya diğer kaba davranışlar* gibi davranışlar örnek verilmektedir (Kunkel ve Davidson, 2014:220; Bibi vd., 2013:319).

Her ne kadar iş yerinin hızlı temposu ve rekabeti işyerindeki nezaketsiz davranışları onaylıyor gibi görünse de (Pearson vd., 2001: 1388) yapılan çalışmalarda birçok örgütte büyüyen bir sorun olarak görülmektedir (Loi vd. 2015:171). Pearson ve Porath (2005:9) işyerinde nezaketsiz davranışlar ile cinsel tacizin örgüte verdiği zarar kapsamında, çalışma takvimi, verimlilik ve işgören devri açısından (ilgili maliyetler de dahil) benzer özelliklere sahip olduğunu ifade etmişler ve nezaketsiz davranışların yaygınlığına ve zarar verici etkisine rağmen, örgütsel tepkilerin belirsiz olduğunu, bazı yöneticilerin kişiler arası çatışmalara bulaşmak istemedikleri için nezaketsizliği görmezden geldiklerini, bu tür davranışları işgörenler arasındaki kişisel meseleler olarak değerlendirdikleri için göz ardı ettiklerini bazıların ise bu tür davranışları rekabet avantajının anahtarı olarak gördüklerini ve bu nedenle nezaketsiz davranışlara izin verdiklerini hatta ödüllendirdiklerini belirtmişlerdir. Ancak işyerinde nezaketsiz davranış kavramını yazına kazandıran Andersson ve Pearson (1999) işyerinde, bir çalışan veya çalışan grubunun başka bir çalışana veya çalışan grubuna karşı nezaketsiz bir davranışta bulunduğu zaman hedefteki kişi ya da grubun bu nezaketsiz davranışı algılayarak bunu bilişsel olarak etkileşimsel bir adaletsizlik şeklinde yorumlayabileceğini ve doğal olarak karşılık verme arzusunun kapılabileceğini ifade etmişler ve bu durumun “*kısasa kısas*” olarak ifade ettikleri bir *nezaketsiz davranış sarmalına* neden olabileceğini iddia etmişlerdir. Bu açıdan, işyerinde nezaketsiz davranışların muhtemelen çok daha yüksek yoğunluklu agresif davranışlara neden olabilecek bir dizi nezaketsiz davranış sarmalının (Kunkel ve Davidson, 2014:222) başlangıç noktası olabileceği ihtimali ağırlık kazanmaktadır (Porath ve Erez, 2009:42).

Pearson ve Porath (2005:8) yapmış oldukları çalışmada, işyerindeki nezaketsiz davranışlara maruz kalan işgörenlerin üretkenliğinin, performansının, motivasyonunun, yaratıcılığının ve yardım etme davranışlarının olumsuz yönde etkilendiği, ayrıca bu tür davranışlara doğrudan maruz kalmayan ancak tanık olan işgörenlerin bile duygusal ve davranışsal olarak olumsuz etkilendiklerini tespit etmişlerdir. Ayrıca çalışmalarında, örgüt içerisindeki nezaketsiz davranışların etkilerinin önemsiz olduğuna inanan yöneticilerin zamanının %13’ünü bu davranışların yarattığı problemleri çözmek için harcadıkları ifade edilmektedir. Benzer şekilde konuya ilişkin yapılan çalışmalarda, her ne kadar düşük yoğunluklu ve belirsiz olsa da (Andersson ve Pearson, 1999:457) işyerinde nezaketsiz davranışlar iş tatminini, performansı, örgütsel bağlılığı, örgütsel vatandaşlık davranışını düşürmekte, işten ayrılma niyetini, işe geç gelme davranışını, işgören devrini ve saldırgan davranışlar sergileme eğilimini artırmaktadır (Bibi vd. 2013:318; Kunkel ve Davidson, 2014:222; Sguera vd. 2016:116; Burch, vd. 2023:285).

Genel olarak, çalışanların nezaketsizlik davranışı hakkında hissettikleri davranışın süresine, çeşitliliğine ve davranışı sergileyenin gücüne bağlıdır. Başka bir ifadeyle, uzun bir süre devam eden ve çeşitli olumsuz davranışları içeren nezaketsiz davranışlar, tekrarlanan, öngörülebilir davranışları içeren münferit olaylardan daha stresli olarak algılanmaktadır. Ayrıca amirin sergilediği nezaketsiz davranışlar, yatay seviyedeki iş arkadaşlarının sergilediği

nezaketsiz davranışlardan daha fazla stres uyandırmaktadır (Sidle, 2009:88). Bu açıdan işyeri nezaketsizliği çalışan istismarı, mobbing/zorbalık, baltalama gibi kavramlarla örtüşmektedir. Ancak bu davranış şekilleri genellikle zamanla ortaya çıkan ve açıkça düşmanca niyet içeren davranış kalıplarıdır. Buna karşılık, işyeri nezaketsizliği daha hafif ve belirsizdir (Penney ve Spector, 2005:780; Torkelson, vd. 2016:4).

İşyerinde Kişilerarası Çatışma

İnsan doğası gereği sosyal bir varlıktır. Doğar, aile içerisinde büyür ve sonra daha büyük bir toplumun parçası olur. Tüm bu topluluk içerisinde sosyalleşir ve bir sosyal ağın parçası olur. Bu nedenle kişilerarası ilişkilerin kalitesi insan davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle kişilerarası ilişkilerin *karanlık tarafı*, başka bir ifadeyle kötü ilişkiler, bireylerin hayatını pozitif yönlü ilişkilere nazaran daha fazla etkilemektedir (Frone, 2000:246). Nitekim, kişiler arası ilişkilerde, grup içi ve gruplar arası ilişkilerde, stratejik karar vermede ve diğer örgütsel olaylarda ekip ve örgüt dinamiklerinde içsel bir süreç olan çatışma (Boz, vd. 2009:113), birden fazla tarafın dahil olduğu iletişimsel durumlarda meydana gelebilecek kaçınılmaz bir olgudur (Aliakbari ve Amiri, 2016:266).

Araştırmacılar tarafından 70 yılı aşkın bir süredir örgütsel açıdan önemi ve etkisi incelenmiş de kavramın net, kabul görmüş bir tanımı ve sınıflandırması bulunmamaktadır. Bu açıdan bazı araştırmacılar daha geniş bir bakış açısına sahip olmak için kavramın tanımını yapmaktan kaçınırken görgül çalışmalar yapan araştırmacılar kavramın ne zaman, nerede ve nasıl meydana geldiğine ya da etkilerinin neler olduğuna ilişkin tanımlamalar yapmışlardır (Barki ve Hartwick, 2004:217). En genel tanımıyla çatışma, kişiler ve gruplar arasında farklı nedenlerle ortaya çıkan uyumsuzluk, anlaşmazlık, zıtlık durumlarının genel ifadesidir (Töngür, 2016:553). Başka bir ifadeyle çatışma, karşılıklı olarak ayrıcalıklı ya da uyumsuz değerlere sahip taraflar arasındaki belirli bir tür sosyal etkileşim süreci olarak ifade edilmektedir (Haq, 2011:288). Bu açıdan çok sayıda örgütsel sürece ve sonuca nüfuz eden ve yaygın bir olgu olan *çatışma* kavramı, kişiler arası, gruplar arası, örgütler arası ve uluslararası seviyede farklı tanımlamalarla ifade edilmiştir (Barki ve Hartwick, 2001:195). Kavramın oldukça geniş olmasından dolayı, bu çalışmada çatışma kavramı, örgütsel açıdan ve kişilerarası ilişkiler boyutunda ele alınacaktır.

De Dreu' ya (2004:8) göre kişilerarası çatışma bir birey veya grubun kendileri için önemli olan çıkarları, inançları veya değerleri ile başka bir birey veya grup arasındaki farklılıkları ve karşıtlıkları algılamasıyla başlayan bir süreçtir. Başka bir deyişle kişilerarası çatışma, bir tarafın çıkarlarının başka bir tarafın çıkarlarıyla çakıştığı veya olumsuz olarak etkilendiğinin algıladığı bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Kundi, 2022:105). Kişilerarası çatışma genellikle bir taraf diğerinin hedeflerine ulaşılmasını engellemeye çalıştığını hissettiğinde ortaya çıkar (Chatterjee ve Kulakli, 2015:321). Kişisel zevkler, politik tercihler, değerler ya da diğer insanlarla iletişim kurma tarzları gibi (De Dreu, 2004:8) genellikle çeşitli sosyal uyaranlara sahip olan kişilerarası çatışma (Ohbuchi ve Fukushima, 1997:100), normalde sürtüşme, gerginlik, düşmanlık ve sabırsızlık gibi duygusal faktörlerden oluşan kişiler arası uyumsuzlukla ilgilidir (Haq, 2011:289).

Yapılan araştırmalarda, örgütlerde yaygın ve yöneticiler için sıkıntılı bir durum olan kişilerarası çatışma (Chatterjee ve Kulakli, 2015:321), işgörenlerin stres seviyelerini, işten ayrılma niyetlerini artırdığı, kaygı, depresyon ve hayal kırıklığı gibi olumsuz tepkilere neden olduğu, iş tatmininde, örgütsel bağlılık seviyelerinde, verimliliklerinde ve refah düzeylerinde azalmaya sebep olduğu, problem çözme kapasitelerini olumsuz etkilediğini ve görevlerine odaklanamamalarına neden olduğu tespit edilmiştir (Frone, 2000:247; De Dreu, 2004:10; Boz vd., 2009: 114; Haq, 2011:289).

Duygusal Zekâ

Duygusal zekâ kavramının temeli ilk defa 1920 yılında Thorndike tarafından ifade edilen "sosyal zekâ" kuramına dayanmaktadır (Yüksel, 2006:6). Thorndike (1920, Akt.: Wong ve Law, 2002:245) sosyal zekâyı "*erkekleri/kadınları, kız/erkek çocuklarını anlama ve yönetme-insan ilişkilerinde bilgece hareket etme yeteneği*" olarak tanımlamıştır. Thorndike'a göre zekânın *mekanik, soyut ve sosyal* olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. Kişinin *mekanik zekâsı* eşyaları ve mekanizmaları yönetme becerisini, *soyut zekâsı* fikirleri ve sembolleri yönetme ve anlama yeteneğini ve son olarak *sosyal zekâsı* insanları anlama ve yönetme becerisini ifade etmektedir (Newsome, vd., 2000:1006). Thorndike'ı takiben Gardner'a kadar zekâ kavramı üzerinde çalışma yapan araştırmacılar genellikle zekânın bilişsel kullanımına odaklanmışlardır (Afzalur Rahim, vd., 2002:303). Gardner (1983) çoklu zekâ kuramı ile zekânın yedi farklı şeklinin olduğunu (mantıksal/matematiksel zekâ, dilsel zekâ, mekânsal zekâ, müziksel zekâ, bedensel/kinestetik zekâ, kişisel/kişilerarası zekâ ve natüralist/doğasal zekâ) iddia etmiştir (Brualdi Timmins, 1996:1). Gardner'ın kişisel zekâ olarak adlandırdığı sosyal zekâ boyutunun bir parçası olarak duygusal zekâ kavramını (Salovey ve Mayer, 1990:189; Afzalur Rahim, vd., 2002:303) ilk defa 1990'ların başında alan yazınında Salovey ve Mayer (1990) kullanmıştır (Wong ve Law, 2002:246). Salovey ve Mayer'a (1990:189) göre duygusal zekâ, *bireyin kendisinin ve başkalarının duygu ve hislerini izleyebilme, bunlar arasında ayırım yapabilme ve tüm bu bilgiyi bireyin düşünce ve eylemlerini yönlendirmek için kullanma yeteneğini içeren sosyal zekânın bir alt boyutudur.*

Ancak, daha sonraları yapmış oldukları çalışmada Mayer ve Salovey (1997), duygusal zekânın diğer zekâ biçimlerinden farklılaştığını ve özellikle duyguların ve duygusal içeriğin yönetimiyle ilgilendiğini savunmuştur (Jordan ve Troth, 2021:197). Başka bir ifadeyle Mayer ve Salovey (1997), duygusal zekânın sosyal zekâdan farklı bir grup yetenek içerdiğini ve daha küresel bir yapıya sahip olduğunu iddia etmişlerdir (Newsome, vd. 2000:1006).

Mayer ve meslektaşlarına (2016:291) göre duygusal zekâ seviyeleri yüksek olan insanlar (a) duyguları net olarak algılayabilmekte, (b) kendi düşüncelerini rahatlatmak için duyguları doğru kullanabilmekte, (c) duyguları ve duygusal anlamları kavrayabilmekte ve (d) kendileri ve başkaları için duyguları yönetebilmektedirler. Bu açıdan Salovey ve Mayer'a (1990) duygusal zekâyı dört boyutta kavramsallaştırmışlardır (Wong ve Law, 2002:246). Bu açıdan Mayer ve Salovey'nin duygusal zekâ kavramsallaştırması, duygu ve bilişi birbirine bağlayan duygusal yeteneklere odaklanmaktadır (Jordan ve Troth, 2021:197).

Bireyin kendi duygularını değerlendirmesi ve açıklaması: (Öz duygusal değerlendirme) Bireyin derin duygularını anlama ve bu duyguları doğal olarak ifade edebilme yeteneği ile ilgilidir. Bu alanda büyük bir yeteneğe sahip olan insanlar, çoğu insandan önce duygularını hisseder ve kabullenir.

Bireyin başkalarının duygularını değerlendirmesi ve tanınması: (Başkalarının duygularını değerlendirme): Bu boyut bireyin çevresindeki insanların duygularını algılama ve anlama yeteneğiyle ilgilidir. Bu yeteneği yüksek olan bireyler, karşısındakilerin zihinlerini okumanın yanı sıra başkalarının duygu ve hislerine karşı çok daha duyarlıdırlar.

Kendi duygularının işleyişini ayarlama (Duyguların düzenlenmesi): Bu boyut bireyin psikolojik sıkıntıdan daha hızlı bir şekilde kurtulmasını sağlayacak olan duygularını düzenleme yeteneği ile ilgilidir.

Performansı kolaylaştırmak için duygu kullanımı (Duygu kullanımı): Bu boyut bireyin duygularını yapıcı faaliyetlere ve kişisel performansa yönlendirerek kullanma yetenekleriyle ilgilidir.

Her ne kadar alan yazınında duygusal zekâ kavramını ilk defa Salovey ve Mayer (1990) kullanmış olsa da kavram, Daniel Goleman'ın çok satan "*Duygusal Zekâ*" adlı kitabından sonra hem akademik çevrede hem de toplumda popüler hale gelmiş ve böylelikle kavramın farklı tanımları ve sınıflandırmaları ortaya çıkmıştır (Stys ve Brown, 2004:1). Başka bir ifadeyle Mayer ve Salovey'in (1997) kavramsallaştırdığı sadece bilişsel yetenektan oluşan kavramı Bar-On (1997) ve Goleman (1998) hem bilişsel yetenek hem de kişilik yönleriyle karma bakış açısıyla incelemiş ve sınıflandırmıştır (Prentice, vd. 2020:380). Duygusal zekânın akademik zekâdan (IQ) daha önemli olduğunu vurgulayan Goleman (1998:33) göre duygusal zekâ, "*Kişinin kendisinin ve başkalarının hislerini tanıma, kendini motive etme, içindeki ve ilişkilerindeki duyguları iyi yönetme yetisi*" olarak tanımlamıştır. Goleman (1998), Mayer ve Salovey' in modelini temel olarak duygusal zekâyı *öz bilinç, duyguları idare edebilme, başkalarının duygularını anlama, kendini harekete geçirme ve ilişkileri yürütebilme* olmak üzere beş boyutta kavramsallaştırmıştır (Yüksel, 2006:29). Goleman gibi duygusal zekâ yazınına katkıda bulunan bir diğer yazar "*duygusal bölüm/katsayı (emotion quotient)*" terimini ilk kez kullanan Reuven Bar – On' dur (Stys ve Brown, 2004:1). Bar – On (1997, Akt.: Kanesan ve Fauzan: 4) duygusal zekâyı, bireyin çevresel talepler ve baskılarla başarılı bir şekilde başa çıkabilme yeteneğini etkileyen bilişsel olmayan yetenekler, yeterlilikler ve beceriler olarak tanımlamış ve *kıssal farkındalık, kişilerarası ilişkiler, şartlara ve çevreye uyum, stres yönetimi ve genel ruh hali* olmak üzere beş ana boyutta incelemiştir (Yüksel, 2006: 25). Sonuç olarak, her ne kadar duygusal zekâ kavramının popüler olmasını Goleman (1995) sağlamış olsa da ilk defa Salovey ve Mayer (1990) tarafından tartışmaya açılmış ve kökleri Thorndike'ın (1920) sosyal zekâ kuramına kadar uzamıştır (Afzalur Rahim, vd., 2002:303). Ayrıca, Mayer ve Salovey'in (1990) duygusal zekâ modeli, akademik araştırmalar için en uygun model olarak kabul edilmektedir (Jordan ve Troth, 2021:197). Bu nedenle çalışmamızda Mayer ve Salovey'in (1990) dört boyutlu duygusal zekâ modeli kullanılmıştır.

KAVRAMLAR ARASI İLİŞKİLER

İşyerinde Nezaketsiz Davranışlar ve Kişilerarası Çatışma İlişkisi

İşyerinde nezaketsiz davranışlar ile kişilerarası çatışma arasındaki ilişkiyi daha iyi anlayabilmek için bu çalışmada bireylerin fiziksel, duygusal, sosyal ve psikolojik kaynaklarını elde etmeye, sürdürmeye ve korumaya çalıştığını öne süren (Han vd. 2016:98) *Kaynakların Korunması Kuramından* faydalanılacaktır. Kaynakların Korunması Kuramına göre sosyal bir ortam içerisinde yaşayan bireyler o sosyal ortam içerisinde kendisini korumak ve geliştirmek için koşullar yaratmaya çalışır. Başka bir ifadeyle, sosyal ortam içerisindeki bireyler sosyal ilişkilerini kurmak için kullandıkları kaynakları korumak ve muhafaza etmek için koşullar yaratmaya çalışır. Dolayısıyla, Kaynakların Korunması Kuramının odak noktasını bu kaynakları etkileyen çevresel olaylara yönelik bireyin gösterdiği tepkiler oluşturur (Hobfoll ve Schumm, 2009: 287).

Kuramda ifade edilen kaynaklar, Hobfoll'a (1989:516) göre bireyin değer verdiği nesnelere, kişilik özellikleri, durumlar ya da bu kaynaklara ulaşabilmek için sergilenen eylemler olarak tanımlanmaktadır. Bu bakış açısıyla

işyerinde nezaketsiz davranışlar, bireyin duygusal ve bilişsel kaynaklarını tüketen bir stres unsurunu temsil etmektedir (Loh vd., 2021:310). Çünkü iş yeri davranışını düzenlemek için benimsenen temel ahlaki standartlar ve resmi olmayan kurallardan oluşan ahlaki normlar ihlal edildiğinde nezaketsiz bir ortam oluşur. Birey, karşısındaki kişiye zarar verme niyetinde olmasa bile kişi bu davranışı nezaketsiz olarak algılayabilir ve kişide olumsuz etkiler yaratabilir (He, vd. 2021:298). Nitekim Giunetti ve meslektaşları (2013:304) yapmış oldukları çalışmada yüksek düzeyde nezaketsiz davranışlara maruz kalan kişilerin olumsuz ruh hallerinin arttığını, sosyal ve duygusal enerji kaynaklarının azaldığını tespit etmiştir. Özetle, Kaynakların Korunması Kuramı, daha önce iş yeri nezaketsizliği ile iş yerindeki sapkın davranışlar, işten ayrılma, duygusal tükenme ve iş güvensizliği gibi birçok stres / gerginlik ilişkilerini açıklamak için kullanılmıştır (Zahid ve Nauman, 2023). Dolayısıyla kuram, iş yeri nezaketsizliğinin neden olduğu kaynak tüketimini anlamada ve işgörenlerin kişiler arası çatışma davranışı ile kaybettikleri kaynakları geri kazanmaya ve onları korumaya çalışmalarını anlamada yardımcı olacaktır.

Daha önce de ifade edildiği gibi, işyerinde nezaketsiz davranışlar düşük yoğunluklu (Andersson ve Pearson, 1999:457) ve strese neden olan (Han, vd.2022:501) normal dışı davranışlar olarak kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle, telefona nezaketsiz bir şekilde cevap vermek, bir şeyi ikmal yapılmadan sonuncusunu kullanmak, başka bir işgören hakkında olumsuz konuşmak ve iş arkadaşlarına kaba elektronik postalar göndermek gibi davranışları içeren iş yerindeki nezaketsiz davranışlar (Roberts, vd. 2016:449), temel insani normları ihlal ettiği ve karşısındaki kişinin saygınlığına ve itibarına zarar verdiği için önemli bir işyeri stres unsuru olarak kabul edilmektedir (Han, vd.2022:501). Bu nezaketsiz davranışlar gerektiği biçimde ele alınmazsa, sarmal bir hal alabilir ve şiddete yol açabilecek düşmanca bir çalışma ortamı yaratabilir (Loi vd., 2015). Dolayısıyla bireyin statüsü, konumu ve benlik saygısı gibi kaynaklarının (Hobfoll, 1989:516-517) kaybolmasına neden olan işyerindeki nezaketsiz davranışlara karşı negatif tepkiler göstermesi (Sguera vd., 2016:117), hedefteki kişinin söz konusu kaynakları tekrar kazanmak ve korumak için çatışma davranışı sergilemesine neden olabilir. Bu bağlamda işyeri nezaketsizliği, kişilerarası çatışmanın nedeni olarak ifade edilmektedir (Majeed vd., 2021:550). Bu açıklamalardan hareketle çalışmamızda test edilecek birinci hipotezimiz aşağıda belirtildiği gibidir:

Hipotez 1: İşyerinde algılanan nezaketsiz davranışlar ile kişilerarası çatışma arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır.

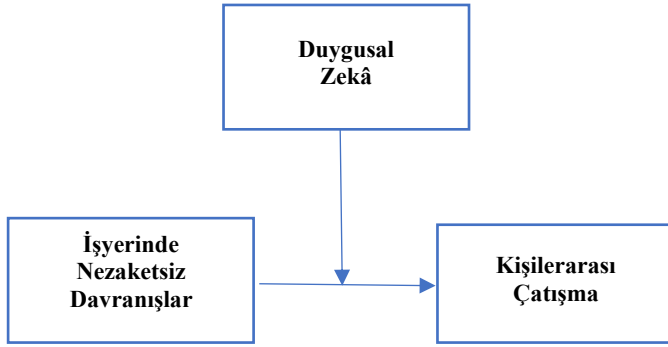
İşyerinde Nezaketsiz Davranışlar ve Kişilerarası Çatışma İlişkisinde Duygusal Zekânın Düzenleyici Etkisi

Daha önce ifade edildiği gibi, işyerinde nezaketsiz davranışlar hem nezaketsiz davranışlara maruz kalanlar için hem de bu davranışlara tanık olanlar için birer stres kaynağı olarak kabul edilmektedir (Chen ve Wang, 2018:2035; Duffey, 2018:1). Stres bireyin kaynakları ya da stres kaynağının taleplerini karşılama yeteneği yetersiz olduğunda veya karşılanamadığında ortaya çıkar (Carter ve Loh, 2017:43). Lazarus ve Folkman'a (1987:43) göre bireyler stres unsuru ile karşılaştıklarında iki değerlendirme süreci yaşarlar. Birincil değerlendirmede stres etkeninin zarar verme potansiyeli ve beklenen zarar miktarı değerlendirilirken ikinci değerlendirmede kişisel kaynakların bu stres unsuru ile başarılı bir şekilde baş edilip edilemeyeceğine yönelik seçenekler değerlendirilir.

Bu açıdan birey yeterli kaynaklara ya da duygusal zekâ gibi yeteneklere sahipse, stres etkeninden etkilenme olasılıkları daha düşüktür (Carter ve Loh, 2017:43). Çünkü duygusal zekâ, strese karşı başlıca koruyucu faktörlerden biridir. Yani duygusal zekâ seviyesi yüksek olan bireyler, duygularını uygun bir şekilde kontrol ederek örgüte zarar verebilecek etik dışı davranışlardan kaçınabilirler (Bibi vd. 2013:320). Başka bir ifadeyle duygusal zekâ seviyesi düşük olan işgörenler herhangi bir sorunla karşılaştıklarında öfke, panik, korku, kıskançlık ve diğer olumsuz duygular yaşayabilir ve etik dışı davranışlar sergileyebilirler Tam tersine duygusal zekâ seviyesi yüksek olan işgörenler aynı olumsuz duyguları deneyimleyebilse de, duygularını düzenleme becerileri yüksek olduğu için, oluşabilecek olumsuz duygularla daha başarılı bir şekilde başa çıkabilirler (Miao, vd., 2017:144).

Jordan ve Troth'a (2021:198) göre duygusal zekâ seviyesi yüksek olan bireyler öfkelerinin farkında olur. Öfkesiyle bağlantı kurar ve öfkesini düzenleyerek davranışlarını yapıcı bir şekilde motive edebilir. Öte yandan, duygusal zekâ seviyesi düşük olan bireyler, duygularının veya bu duyguların kaynağının farkında olmayabilir ve öfkenin düşüncelerini tüketmesine izin vererek öfkesini en başta tetiklemiş olabilecek haksızlıklar üzerine yöneltebilir. Başka bir ifadeyle duygusal zekâ seviyesi yüksek olan bireyler, düşük duygusal zekâ seviyeli bireylere göre olumsuz duygularını daha iyi tanımlayabilir, kullanabilir, anlayabilir ve yönetebilirler. Böylelikle yüksek duygusal zekâ seviyesine sahip bireyler, düşük duygusal zekâ seviyesine sahip bireylere nazaran daha az psikolojik sıkıntı çekme eğilimindedirler (Carter ve Loh, 2017:43). Bu bağlamda duygusal zekâ, işyerinde nezaketsiz davranışlar ile kişilerarası çatışma ilişkisinde düzenleyici bir role sahip olduğu düşünülebilir. Nitekim alan yazınında pek çok araştırmacı, duygusal zekânın farklı değişkenler arasındaki ilişkilerde düzenleyici etkisini incelemiştir (Bibi vd. 2013:320). Dolayısıyla çalışmamızda test edilecek ikinci hipotezimiz ve araştırma modelimiz aşağıda belirtildiği gibidir:

Hipotez 2: Bireylerin sahip oldukları duygusal zekâ seviyesinin, işyerinde algılanan nezaketsiz davranışlar ile kişilerarası çatışma arasındaki ilişkide düzenleyici etkisi vardır.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Sakarya ilinde faaliyet gösteren 32 mobilya firması arasından örnekleme olarak seçilen 3 mobilya fabrikasıdır. Bu işletmelerde toplam işgören sayısı 950'dir. Örneklem büyüklüğünün tespitinde, evreni bilinen örneklem hesaplama formülünden yararlanılmıştır. %50 görülme sıklığı, %5 hata payı ve %95 güven aralığı ölçütleri dikkate alındığında, örneklem büyüklüğü 275 kişidir. Araştırma, tanımlayıcı türde tasarlanmış olup; anketlerin uygulanmasında, kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Katılım gönüllülük esasına dayanmakta olup; anketler araştırma ekibinin katılımcılara anketlerle birlikte verdiği zarflarda ve ağzı kapalı olarak 01 Temmuz-05 Eylül 2022 tarihleri arasında uygulanmıştır. Bu kapsamda, araştırma ekibi tarafından 500 anket dağıtılmış, 390 adedi doldurulmuş olarak toplanmıştır. Anketlerin geri dönüş oranı %78'dir. 15 ankette eksik verilerin olduğu belirlenmiş ve bunlar analizlere dahil edilmemiştir. Bu durumda, analize dahil edilen anket sayısı 375'tir. Örnekleme oluşturan işgörenler imalat, sevkiyat, insan kaynakları, muhasebe, satın alma, pazarlama ve güvenlik bölümlerinde çalışmaktadırlar. Örnekleme oluşturan 375 kişinin yaş ortalaması 31,5; çalışma sürelerinin ortalaması ise 6,8 yıldır. Erkek işgörenlerin oranı %88, kadın işgörenlerin oranı %12; evlilerin oranı %66, bekârların oranı %34; düz lise mezunlarının oranı %50,4, meslek lisesi mezunlarının oranı %38,1, ön lisans mezunlarının oranı %6,7, lisans mezunlarının oranı %4,3 ve lisansüstü mezunlarının oranı %0,5'tir.

Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Yöntemi

Duygusal zekâ ölçeği: İşgörenlerin duygusal zekâ seviyelerini ölçmek için Wong ve Law (2002) tarafından geliştirilen 16 maddeli ve dört boyuttan oluşan ölçekten yararlanılmıştır. İfadelere örnekler "Kendi duygularımı iyi anlarım", "Başkalarının duygularına ve hislerine karşı duyarlıyım" şeklindedir. Çalışmada kullanılan verilerin analiz edilmesi sonucu ölçeğin güvenilirlik değeri, 0,89 olarak ölçülmüştür. Araştırmamızda sınanacak hipotez açısından duygusal zekânın boyutlarından ziyade duygusal zekânın genel özelliği önemli olduğu için boyutlarının ortalaması alınarak duygusal zekâyâ ilişkin tek bir ortalama hesaplanmıştır.

Kişilerarası Çatışma Ölçeği: İşgörenlerin kişilerarası çatışma algılarını ölçmek için Spector ve Jex (1998) tarafından geliştirilen, Kisamore ve meslektaşları (2010) tarafından kullanılan 4 maddeli ve tek boyuttan oluşan İşyerinde Kişilerarası Çatışma Ölçeğinden (Interpersonal Conflict at Work Scale-ICAWS) faydalanılmıştır. İfadelere örnek "İşyerindeki diğer insanlar ne sıklıkla size bağırlar?" şeklindedir. Çalışmada kullanılan verilerin analiz edilmesi sonucu ölçeğin güvenilirlik değeri, 0,78 olarak ölçülmüştür.

İşyeri Nezaketsizliği Ölçeği: İşgörenlerin, işyerinde nezaketsiz davranışlara maruz kalma algılarını ölçmek için Blau ve Andersson (2005) tarafından geliştirilen, Bal Taştan (2014) tarafından kullanılan 7 maddeli ve tek boyuttan oluşan ölçekten yararlanılmıştır. İfadelere örnekler "Ne kadar sıklıkla sizi küçümsediler ya da sizi herhangi bir şekilde hor gördü(ler)" şeklindedir. Çalışmada kullanılan verilerin analiz edilmesi sonucu ölçeğin güvenilirlik değeri, 0,88 olarak ölçülmüştür.

Verilerin Analizi

Veriler LISREL 8.54 ve SPSS 23.0 istatistiksel veri analizi paket programları ile analiz edilmiştir. İş yeri nezaketsizliği ve kişiler arası çatışma ilişkisini belirleyebilmek için basit regresyon analizi, bu ilişki üzerinde duygusal zekâ değişkenlerinin düzenleyici etkisini saptayabilmek için Hayes (2017) tarafından oluşturulan ve en küçük kareler yöntemini kullanan PROCESS makrosundan yararlanılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ölçme modelini test etmek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bu kapsamda ölçme modeli, alternatif üç modelle karşılaştırılmıştır (Tablo 1). Ölçme modeli; duygusal zekâ düzeyini ölçmeye yönelik tek faktör, işyeri nezaketsizliğini ölçmeye yönelik tek faktör ve kişilerarası çatışma algısını ölçmeye yönelik tek faktör olmak üzere toplam üç faktörden oluşmaktadır. Ölçme modelinin uyum değerlerine bakıldığında, kabul edilebilir değerlere sahip olduğu görülmektedir: kıkare (X^2) değeri 657.73, serbestlik derecesi (df) 270, kıkare serbestlik derecesi oranı (X^2/df) 2.43, kök ortalama kare yaklaşımı hatası (RMSEA) 0.062, karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI) 0.98 ve normlanmış uyum indeksi (NFI) 0.96. Ölçme modeli ve diğer modelleri karşılaştırmak için Kikare farklılık testi sonuçlarına bakılmıştır. Bu kapsamda, ölçme modelinin diğer modeller ile karşılaştırıldığında en iyi değere sahip olduğu anlaşılmaktadır (Model 2 -- değişkenler arasındaki ilişkilerin sıfıra sabitlendiği Yapısal Boş Model ($\Delta X^2 = 2401.11$, $p < 0.01$)-, Model 3 - tüm faktörlerin tek faktöre yüklendiği Tek Faktörlü Model ($\Delta X^2 = 3373.94$, $p < 0.01$).

Tablo 1: Alternatif Ölçme Modellerinin Karşılaştırılması

Modeller	X^2	df	X^2/df	RMSEA	CFI	NFI	X^2_{diff}	df_{diff}
Model 1								
Üç faktörlü ölçme modeli	657.73**	270	2.43	0.062	0.98	0.96		
Model 2	3059.11**	324	9.44	0.150	0.88	0.86	2401.38	54**
Yapısal boş model								
Model 3	4031.67**	324	12.44	0.170	0.86	0.85	3373.94	54**
Tek faktörlü ölçme modeli								

$N = 375$, ** $p < 0.01$

Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi Sonuçları

Duygusal zekâ, işyerinde nezaketsiz davranışlar ve kişilerarası çatışma boyutları ile deneklerin, yaş, ve çalışma süresini içeren kontrol değişkenlerine ilişkin korelasyon katsayılarını, ortalamalarını ve standart sapma değerleri Tablo 2,'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Değişkenlere İlişkin Ortalamalar, Standart Sapma Değerleri ve Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	Ort.	SS	1	2	3	4
1. Yaş	31,5	5,221	1			
2. Çalışma Süresi	6,81	3,681	,719**	1		
3. Duygusal Zekâ	3,74	0,746	,173**	,125*	1	
4. İşyeri Nezaketsizliği	1,65	0,751	-,113*	-,119*	-,536**	1
5. Kişilerarası Çatışma	1,46	0,643	-,210**	-,152**	-,656**	,656**

$N = 375$, * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Tablo 2 incelendiğinde işgörenlerin duygusal zekâ seviyeleri ile işyerinde nezaketsiz davranış algıları arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişki ($r = -.536$, $p < .001$) tespit edilmiştir. Benzer şekilde işgörenlerin duygusal zekâ seviyeleri ile kişilerarası çatışma algıları arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişki ($r = -.656$, $p < .001$) tespit edilmiştir. Ayrıca işgörenlerin işyerinde nezaketsiz davranış algıları ile kişilerarası çatışma algıları arasında anlamlı ve pozitif yönde ($r = .656$, $p < .001$) bir ilişki tespit edilmiştir.

Regresyon Analizi Sonuçları

İşyerinde nezaketsiz davranış algıları ile kişilerarası çatışma ilişkisini belirleyebilmek için basit regresyon analizi (Model 1), bu ilişki üzerinde duygusal zekâ değişkeninin düzenleyici etkisini saptayabilmek (Model 2) için Hayes (2017) tarafından oluşturulan ve en küçük kareler yöntemini kullanan PROCESS makrosundan yararlanılmıştır. Bu makro ile aracı ve düzenleyici etkiye sahip olduğu düşünülen modeller sınanmaktadır (Hayes vd., 2017:77). Bu bağlamda, analiz edilen Model 2'e yönelik simgesel ve istatistiksel model Şekil 2'de görülmektedir. Ayrıca yapılan çoklu regresyon analizinde bağımsız değişken, düzenleyici değişkenler ve etkileşim terimleri arasında çoklu doğrusallık (multicollinearity) sorunu oluşabileceği için, bağımsız değişkenler merkezlenmiştir (Cohen ve Cohen, 1983:323; Aiken ve West, 1991:35).

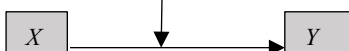
Simgesel Model

Journal Of Social, Humani Administrative Sciences

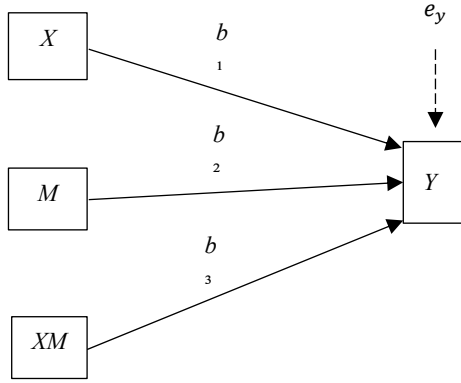
2023 9 (67) AUGUST

3308

İstatistiksel Model

X 'in Y üzerindeki koşulsal etkisi $Y = b_1 + b_3M$

Şekil 2: Model 1'e İlişkin Simgesel ve İstatistiksel Model (PROCESS Macro Model1)

Kaynak: Hayes, A. F. (2017). Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach. Guilford publications.

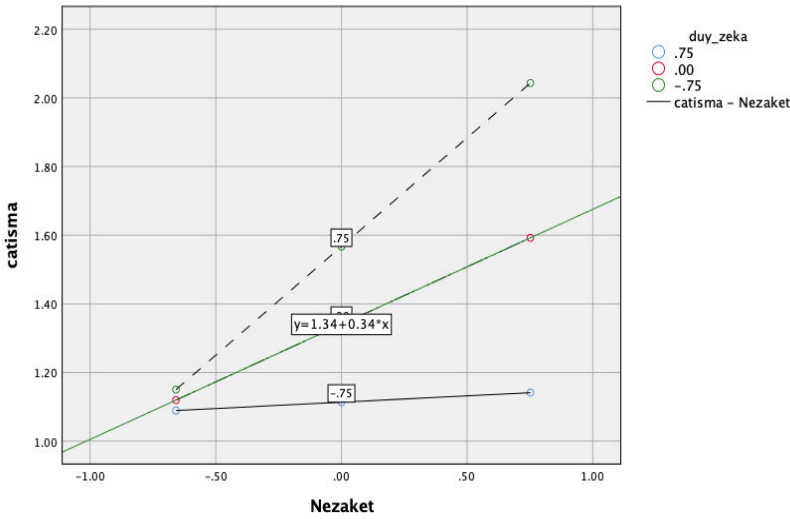
Tablo 3: İşyerinde Nezaketsiz Davranışlar ile Kişilerarası Çatışma İlişkisi Üzerinde Duygusal Zekânın Düzenleyici Etkisi

Değişkenler	Kişilerarası Çatışma β
Model	
Regresyon Sabiti	1.3403
1. Nezaketsiz Davranışlar	0.3353**
2. Duygusal Zekâ	-0.3039**
3. Nezaketsiz Davranışlar *Duygusal Zekâ	-0.3994**
F	243.3325
R	0.8143
R ²	0.6630

Not: $N = 375$, ** $P < 0.01$, Standart edilmemiş beta değerleri kullanılmıştır.

Tablo 3 incelendiğinde, işyerinde nezaketsiz davranışlar ile kişilerarası çatışma arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($\beta = -0.3353$, $p < 0.01$). Bu kapsamda *hipotez 1* kabul edilmiştir. Ayrıca işyerinde nezaketsiz davranışlar ile kişilerarası çatışma ilişkisinde duygusal zekânın düzenleyici etkisini saptamak amacıyla yapılan analize göre, duygusal zekânın düzenleyici etkisi tespit edilmiştir ($\beta = -0.3994$, $p < 0.01$). Söz konusu analiz, Tablo 3'te gösterilmiştir. Dolayısıyla *hipotez 2* kabul edilmiştir.

Düzenleyici etkiyi daha iyi anlayabilmek için aşağıda sunulan Şekil 3'ü incelemek faydalı olacaktır.

Şekil 3: İşyerinde Nezaketsiz Davranışlar ile Kişilerarası Çatışma İlişkisi Üzerinde Duygusal Zekânın Düzenleyici Etkisi
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Şekil 3'te görüldüğü gibi, işyerinde nezaketsiz davranışlar arttıkça kişilerarası çatışma artmaktadır. Ancak işgörenlerin duygusal zekâ seviyeleri arttıkça, nezaketsiz davranışların kişilerarası çatışma üzerindeki etkisinin ortadan kalktığı söylenebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada öncelikle işyeri nezaketsizliği ile kişilerarası çatışma ilişkisi incelenmektedir. Çalışmadan elde edilen bulgularda da görüldüğü gibi, işgörenlerin işyerindeki nezaketsiz davranışlarının kişilerarası çatışmayı artırıcı yönde bir etkisi söz konusudur. Başka bir ifadeyle, elde edilen bulgular çerçevesinde, işyeri nezaketsizliğinin kişilerarası çatışmanın nedenlerinden biri olduğu (Majeed vd., 2021:550) anlaşılmıştır. Çalışma ile elde edilen bu sonucun, Penney ve Spector (2005) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları ile uyumlu olduğu görülmektedir. Çalışmada incelenen ikinci husus işyeri nezaketsizliği ile kişilerarası çatışma ilişkisinde duygusal zekânın düzenleyici etkisinin olup olmadığı yönündedir. Bu açıdan, ortaya çıkan diğer bir sonuç, nezaketsiz davranışlara maruz kalan işgörenlerin sahip oldukları duygusal zekâ seviyesinin potansiyel kişilerarası çatışma ihtimalini azaltması ya da artırması yönünde olmuştur. Başka bir ifadeyle, araştırma bulgularına göre nezaketsiz davranışlar arttıkça kişilerarası çatışma artmaktadır. Ancak işgörenlerin duygusal zekâ seviyeleri arttıkça nezaketsiz davranışlar artsa da kişilerarası çatışma artmamaktadır. Bu bağlamda, duygusal zekânın, strese karşı başlıca koruyucu faktörlerden biri olduğu, duygusal zekâ seviyesi yüksek olan bireylerin, duygularını uygun bir şekilde kontrol ederek örgüte zarar verebilecek etik dışı davranışlardan kaçınabildikleri (Bibi vd. 2013:320) anlaşılmıştır. Dolayısıyla duygusal zekâ, işyerindeki nezaketsiz davranışları proaktif olarak ele almak için yararlı bir strateji olabilir (Ricciotti, 2016:123).

Çalışmada incelenen konular ve araştırma bulgularının, alan yazımına iki yönden katkı sağladığı değerlendirilmektedir. İlk olarak gerek işyerindeki nezaketsiz davranışlar ve kişilerarası çatışma olgusu gerekse duygusal zekâ kavramının işletmeler ve bireyler açısından ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya konmuştur. Çalışmada özellikle iş yerinin hızlı temposu ve rekabetin yoğunluğu nedeniyle çoğu işletme tarafından görmezden gelinen nezaketsiz davranışların (Pearson vd., 2001: 1388) yüksek yoğunluklu agresif davranışlara neden olabileceği (Kunkel ve Davidson, 2014:222) ve kişilerarası çatışmanın işgörenlerin stres seviyelerini, işten ayrılma niyetlerini artırdığı, kaygı, depresyon ve hayal kırıklığı gibi olumsuz tepkilere neden olduğu, iş tatmininde, örgütsel bağlılık seviyelerinde, verimliliklerinde ve refah düzeylerinde azalmaya sebep olduğu, problem çözme kapasitelerini olumsuz etkilediği ve görevlerine odaklanamamalarına neden olduğu (Frone, 2000:247; De Dreu, 2004:10; Boz vd., 2009: 114; Haq, 2011:289) vurgulanmıştır. Ulaşılabilen kaynakların sınırlılığı da dikkate alınarak, işyerinde nezaketsiz davranışlar ile kişilerarası çatışma ilişkisinde duygusal zekânın düzenleyici etkisinin test edildiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan çalışma, yazındaki bu boşluğu doldurması açısından önem arz etmektedir. Gelecekteki çalışmalarda nezaketsiz davranışlar ile negatif iş çıktıları arasındaki ilişki ve örgüt kültürünün düzenleyici etkisinin olup olmadığı incelenebilir.

Her çalışmada olduğu gibi, bu çalışmanın da sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, bu çalışmanın ana kütesini Sakarya ilinde faaliyet gösteren 32 mobilya firması arasından örnekleme olarak seçilen 3 mobilya fabrikası oluşmaktadır. Araştırmanın aynı bölge içerisinde faaliyet gösteren üç işletmede ve sadece mobilya sektöründe yapılmasından dolayı, çalışmanın sonuçlarını genellemek söz konusu değildir. Ayrıca veriler anket yöntemi ile

toplanmıştır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda işgörenlerin kendileri dışından farklı kaynaklardan da veri toplanması yoluna gidilmesinin daha uygun olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbas, S. M., & Joshi, N. (2012). A descriptive study of workplace conflict management styles in Indian organizations. *Pranjana: The Journal of Management Awareness*, 15(2), 1-14.
- Afzalur Rahim, M., Psenicka, C., Polychroniou, P., Zhao, J. H., Yu, C. S., Anita Chan, K., ... & Van Wyk, R. (2002). A model of emotional intelligence and conflict management strategies: A study in seven countries. *The International journal of organizational analysis*, 10(4), 302-326.
- Aiken, L.S. ve West, S.G. (1991). *Multiple Regression: Testing and Interpreting Interactions*, Newbury Park: Sage Publications, Inc.
- Aliakbari, M., & Amiri, M. (2016). Personality, face concern, and interpersonal conflict resolution styles: A case of Iranian college students. *Personality and Individual Differences*, 97, 266-271.
- Andersson, L. M., & Pearson, C. M. (1999). Tit for tat? The spiraling effect of incivility in the workplace. *Academy of Management Review*, 24(3), 452-471.
- Barki, H., & Hartwick, J. (2001). Interpersonal conflict and its management in information system development. *MIS quarterly*, 195-228.
- Barki, H., & Hartwick, J. (2004). Conceptualizing the construct of interpersonal conflict. *International journal of conflict management*, 15(3), 216-244.
- Bar-On, R. (1997). *The Emotional Intelligence Inventory (EQI): Technical manual*. Toronto, Canada: Multi-Health Systems.
- Bibi, Z., Karim, J., & Din, S. (2013). Workplace incivility and counterproductive work behavior: Moderating role of emotional intelligence. *Pakistan Journal of Psychological Research*, 28(2), 317-334.
- Blau, G., & Andersson, L. (2005). Testing a measure of instigated workplace incivility. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 78(4), 595-614.
- Boz, M., Martínez, I., & Munduate, L. (2009). Breaking negative consequences of relationship conflicts at work: The moderating role of work family enrichment and supervisor support. *Revista de Psicología del Trabajo y de las Organizaciones*, 25(2), 113-121.
- Brualdi Timmins, A. C. (1996). Multiple intelligences: Gardner's theory. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 5(1), 10.
- Burch, K. A., Barnes-Farrell, J. L., & Sorensen, M. B. (2023). Examining the Relationship between Experienced Workplace Incivility and Aggressive Driving Behaviors on the Work-to-Home Commute. *Journal of Business and Psychology*, 38(2), 283-303.
- Carter, L., & Loh, J. (2017). What has emotional intelligence got to do with it: the moderating role of EI on the relationships between workplace incivility and mental health?. *International Journal of Work Organisation and Emotion*, 8(1), 41-58.
- Chatterjee, A., & Kulakli, A. (2015). A study on the impact of communication system on interpersonal conflict. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 210, 320-329.
- Chen, H. T., & Wang, C. H. (2019). Incivility, satisfaction and turnover intention of tourist hotel chefs: Moderating effects of emotional intelligence. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 31(5), 2034-2053.
- Cohen, J. Ve Cohen, P. (1983). *Applied Multiple Regression/Correlation Analysis for the Behavioral Science*, (2.b.), New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cortina, L. M., Magley, V. J., Williams, J. H., & Langhout, R. D. (2001). Incivility in the workplace: incidence and impact. *Journal of occupational health psychology*, 6(1), 64.
- Cortina, L. M., Sandy Hershcovis, M., & Clancy, K. B. (2022). The embodiment of insult: A theory of biobehavioral response to workplace incivility. *Journal of Management*, 48(3), 738-763.
- De Dreu, C. K., Van Dierendonck, D., & Dijkstra, M. T. (2004). Conflict at work and individual well-being. *International journal of conflict management*, 15(1), 6-26.

- Deshpande, S. P., & Joseph, J. (2010). The impact of ethical values and perceptions of ethical conduct on counterproductive behavior of future managers. *Journal of Competitiveness Studies*, 18(1/2), 102.
- Duffey, C. N. (2018). Effect of Emotional Intelligence on Perceived Workplace Incivility: Examining the Moderating Role of Organizational Commitment Among Technology Specialists (Doctoral dissertation, Capella University).
- Frone, M. R. (2000). Interpersonal conflict at work and psychological outcomes: testing a model among young workers. *Journal of occupational health psychology*, 5(2), 246.
- Giumetti, G. W., Hatfield, A. L., Scisco, J. L., Schroeder, A. N., Muth, E. R., & Kowalski, R. M. (2013). What a rude e-mail! Examining the differential effects of incivility versus support on mood, energy, engagement, and performance in an online context. *Journal of occupational health psychology*, 18(3), 297.
- Goleman, D. (1998). *İş Başında Duygusal Zekâ*, Varlık Yay., İstanbul, 1998.
- Guo, J., Qiu, Y., & Gan, Y. (2022). Workplace incivility and work engagement: The mediating role of job insecurity and the moderating role of self-perceived employability. *Managerial and Decision Economics*, 43(1), 192-205.
- Han, S. J., Bonn, M. A., & Cho, M. (2016). The relationship between customer incivility, restaurant frontline service employee burnout and turnover intention. *International Journal of Hospitality Management*, 52, 97-106.
- Han, S., Harold, C. M., Oh, I. S., Kim, J. K., & Agolli, A. (2022). A meta-analysis integrating 20 years of workplace incivility research: Antecedents, consequences, and boundary conditions. *Journal of Organizational Behavior*, 43(3), 497-523.
- Haq, I. U. (2011). The impact of interpersonal conflict on job outcomes: mediating role of perception of organizational politics. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 25, 287-310.
- Hayes, A. F. (2017). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. Guilford publications.
- He, Y., Walker, J. M., Payne, S. C., & Miner, K. N. (2021). Explaining the negative impact of workplace incivility on work and non-work outcomes: The roles of negative rumination and organizational support. *Stress and Health*, 37(2), 297-309.
- Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American psychologist*, 44(3), 513.
- Hobfoll, S. E., & Schumm, J. A. (2009). Conservation of resources theory: Application to public health promotion. *Emerging theories in health promotion practice and research*, 2, 285-312.
- Hung, T. K., Chi, N. W., & Lu, W. L. (2009). Exploring the relationships between perceived coworker loafing and counterproductive work behaviors: The mediating role of a revenge motive. *Journal of Business and Psychology*, 24, 257-270.
- Hutton, S., & Gates, D. (2008). Workplace incivility and productivity losses among direct care staff. *AAOHN Journal*, 56(4), 168-175.
- Jordan, P. J., & Troth, A. C. (2021). Managing emotions during team problem solving: Emotional intelligence and conflict resolution. In *Emotion and Performance* (pp. 195-218). CRC Press.
- Kanesan, P., & Fauzan, N. (2019). Models Of Emotional Intelligence: A Review. *e-BANGI Journal*, 16(7).
- Kisamore, J. L., Jawahar, I. M., Liguori, E. W., Mharapara, T. L., & Stone, T. H. (2010). Conflict and abusive workplace behaviors: The moderating effects of social competencies. *Career Development International*, 15(6), 583-600.
- Kundi, Y. M., Badar, K., Sarfraz, M., & Ashraf, N. (2022). Interpersonal conflict as a barrier to task performance: the mediating role of workplace deviance and the moderating role of emotional intelligence. *International Journal of Conflict Management*, 34(1), 104-124.
- Kunkel, D., & Davidson, D. (2014). Taking the Good with the bad: measuring civility and incivility. *Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict*, 18(1), 215.
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1987). Transactional theory and research on emotions and coping. *European Journal of personality*, 1(3), 141-169.

- Loh, J. M., Thorsteinsson, E. B., & Loi, N. M. (2021). Workplace incivility and work outcomes: Cross-cultural comparison between Australian and Singaporean employees. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 59(2), 305-329.
- Loi, N. M., Loh, J. M., & Hine, D. W. (2015). Don't rock the boat: The moderating role of gender in the relationship between workplace incivility and work withdrawal. *Journal of Management Development*, 34(2), 169-186.
- Majeed, H. A., Jan, F. A., & Shah, F. A. (2021). Abusive Supervision and Workplace Incivility in Public Sector Hospitals in Khyber Pakhtunkhwa: Does Emotional Intelligence matter?. *Journal of Contemporary Issues in Business and Government Vol*, 27(06).
- Mayer, J. D., & Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence. *Emotional Development and Emotional Intelligence: Educational Implications*, 3, 31.
- Miao, C., Humphrey, R. H., & Qian, S. (2017). Are the emotionally intelligent good citizens or counterproductive? A meta-analysis of emotional intelligence and its relationships with organizational citizenship behavior and counterproductive work behavior. *Personality and Individual Differences*, 116, 144-156.
- Newsome, S., Day, A. L., & Catano, V. M. (2000). Assessing the predictive validity of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 29(6), 1005-1016.
- Ohbuchi, K. I., & Fukushima, O. (1997). Personality and interpersonal conflict: Aggressiveness, self-monitoring, and situational variables. *International Journal of Conflict Management*, 8(2), 99-113.
- Pearson, C. M., & Porath, C. L. (2005). On the nature, consequences and remedies of workplace incivility: No time for "nice"? Think again. *Academy of Management Perspectives*, 19(1), 7-18.
- Pearson, C. M., Andersson, L. M., & Wegner, J. W. (2001). When workers flout convention: A study of workplace incivility. *Human relations*, 54(11), 1387-1419.
- Penney, L. M., & Spector, P. E. (2005). Job stress, incivility, and counterproductive work behavior (CWB): The moderating role of negative affectivity. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 26(7), 777-796.
- Porath C. ve Erez A. (2007). Does Rudeness Matter? The Effects of Rude Behavior on Task Performance and Helpfulness. *Academy of Management Journal*, 50(5), 1181-97.
- Porath, C. L., & Erez, A. (2009). Overlooked but not untouched: How rudeness reduces onlookers' performance on routine and creative tasks. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 109(1), 29-44.
- Prentice, C., Dominique Lopes, S., & Wang, X. (2020). Emotional intelligence or artificial intelligence—an employee perspective. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 29(4), 377-403.
- Ricciotti, N. A. (2016). Emotional intelligence and instigation of workplace incivility in a business organization (Doctoral dissertation, Walden University).
- Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, cognition and personality*, 9(3), 185-211.
- Sguera, F., Bagozzi, R. P., Huy, Q. N., Boss, R. W., & Boss, D. S. (2016). Curtailing the harmful effects of workplace incivility: The role of structural demands and organization-provided resources. *Journal of Vocational Behavior*, 95, 115-127.
- Side, S. D. (2009). Workplace incivility: how should employees and managers respond?. *Academy of Management Perspectives*, 23(4), 88-89.
- Spector, P. E., & Jex, S. M. (1998). Development of four self-report measures of job stressors and strain: interpersonal conflict at work scale, organizational constraints scale, quantitative workload inventory, and physical symptoms inventory. *Journal of occupational health psychology*, 3(4), 356.
- Stys, Y., & Brown, S. L. (2004). A review of the emotional intelligence literature and implications for corrections (Vol. 340). Ottawa, ON, Canada: Research Branch, Correctional Service of Canada.
- Torkelson, E., Holm, K., & Martin, B. (2016). Workplace incivility in a Swedish context. *Old site of Nordic Journal of Working Life Studies*, 6(2), 3-22.
- Töngür, A. (2016). İş Yükü, Kişilerarası Çatışma ve Performans: Bankacılık Sektörünün Karşılaştırmalı Analizi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(13).

Wilmot, W. W., & Hocker, J. (2011). *Interpersonal conflict* (8th ed.). New York: McGraw-Hill.

Wong, C. S., & Law, K. S. (2017). The effects of leader and follower emotional intelligence on performance and attitude: An exploratory study. In *Leadership Perspectives* (pp. 97-128). Routledge.

Yüksel, M. (2006). Duygusal zekâ ve performans ilişkisi (bir uygulama). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İşletme Ana Bilim Dalı. Erzurum.

Zahid, A., & Nauman, S. (2023). Does workplace incivility spur deviant behaviors: roles of interpersonal conflict and organizational climate. *Personnel Review*, (ahead-of-print).

İki Boyutlu Sanat Eserlerinin Sayısal Reprodüksiyonunda Renk Yönetimi: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Müzesi Örneği

Color Management In Digital Reproduction Of Two-Dimensional Artworks: The Case Of Atatürk University Museum Of Fine Arts

ÖZET

Reprodüksiyon; Bir sanat yapıtının çoğaltılması anlamına gelir. Reprodüksiyonların en temel oluşturulma amacı, eserlerin çok geniş kitlelere ulaştırılabilmesidir. Reprodüksiyonlar, sanat eğitiminde, eserlerin tanıtılması ve pazarlanmasında, ticari potansiyeli arttırmak için promosyon araçlarında ve özellikle sanat eserlerinin korunmasında önemli bir role sahiptir. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken konuların başında renk yönetimi gelmektedir. Renk yönetimi fotoğraflanacak nesnedeki doğru renkleri elde etmek için uygulanan bir sistemdir. Reprodüksiyon sürecinde eser aslına uygun olarak doğru renklerle fotoğraflanmalıdır. Bu bağlamda gerçekleştirilen araştırmada, Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Müzesinde bulunan iki boyutlu sanat eserlerinin sayısal fotoğrafik reprodüksiyon çalışmaları ele alınarak, fotoğrafik bağlamda incelenmiştir.

Bu çalışma kapsamında, iki boyutlu sanat eserlerinin sayısal fotoğrafik reprodüksiyonu süreçlerinde renk yönetimi aşamaları ele alınarak doğru bir renk yönetiminin nasıl yapılacağı örneklerle ayrıntılı bir şekilde incelenerek tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fotoğraf, Fotoğrafik Reprodüksiyon, Sayısal Renk Yönetimi

ABSTRACT

Reproduction; It means the reproduction of a work of art. The most basic purpose of reproductions is to make the works available to a wide audience. Reproductions have an important role in art education, promotion and marketing of artworks, promotional tools to increase commercial potential and especially in the protection of artworks. One of the most important issues to be considered in this process is color management. Color management is a system applied to obtain the right colors in the object to be photographed. In the reproduction process, the work should be photographed with the right colors in accordance with the original. In the current research, digital photographic reproduction studies of two-dimensional artworks in Atatürk University, Fine Arts Museum were examined in the photographic context.

Within the scope of this study, the stages of color management in digital photographic reproduction processes of two-dimensional artworks are discussed and how to make a correct color management is examined and discussed in detail along with examples.

Keywords: Photography, Photographic Reproduction, Digital Color Management

GİRİŞ

Reprodüksiyon aslına sadık kalınarak yapılan kopyalardır. Reprodüksiyon birçok amaç doğrultusunda yapılır. Sanat eğitimi alan öğrencilere, eğitim süreçlerinde ulaşamadıkları, sanatçıların eserlerine ulaşma imkanları sunarken, sanatçının ve sanat eserlerinin tanıtımını sağlayan önemli araçlardır. Reprodüksiyonlar poster çalışmalarında, kitaplarda, dergilerde ve diğer promosyon araçlarında kullanılarak sanatın ticari potansiyelini arttırırken, diğer taraftan da sanat eserlerinin korunmasında da önemli bir role sahiptir. Yapım amacı ne olursa olsun özellikle sanat eserlerinin reprodüksiyon sürecinde aslına sadık kalınması gerekmektedir. Bu bağlamda reprodüksiyon sürecinin en çok dikkat edilmesi gereken aşaması renk yönetimidir. Renk yönetimi fotoğraflanacak nesnedeki doğru renkleri elde etmek için uygulanan bir sistemdir. Fotoğrafın her alanı için oldukça önemli olan renk yönetimi, fotoğrafik reprodüksiyon sürecinde de kullanımı zorunludur. Reprodüksiyon sürecinde eser aslına uygun olarak doğru renklerde fotoğraflanmalıdır. Renk yönetimi fotoğraflama öncesinde, fotoğraflama sırasında ve sonrasında yapılacak çeşitli işlemler sayesinde renklerin nasıl görüneceği konusunda bir değerlendirme süreci ve kontrol mekanizmasıdır. Bu sistem içerisinde fotoğraf makinesi gibi görüntüleme cihazları, ekran ve monitörler, baskı sistemleri içerisinde kullanılan cihazların hepsi bir bütün oluşturacak şekilde denetlenir. Renk yönetimi tüm bu cihazların koordine edildiği bir sistemin bütünüdür ve bu süreç dahilinde aslına uygun renk görüntülemeleri gerçekleştirilir.

Bu makale çalışması kapsamında, iki boyutlu sanat eserlerinin reprodüksiyonunun oluşturulması, bu eserlerin renk yönetimi süreçleri ve doğru bir renk yönetiminin nasıl yapılması gerektiği çeşitli örnekler üzerinden incelenmiş ve derinlemesine tartışılmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Gerçekleştirilen bu akademik çalışmada nitel araştırma yöntemlerine başvurulmuştur. Araştırma yöntemi olarak, alana dair kavramsal ve sanatsal literatür taraması gerçekleştirilmiş, konuya ilişkin görsel örnekler taranmış, elde

Basri Gençcelep¹

How to Cite This Article

Gençcelep, B. (2023). "İki Boyutlu Sanat Eserlerinin Sayısal Reprodüksiyonunda Renk Yönetimi: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Müzesi Örneği", *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(67):3315-3326. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSH.AS.71844>

Arrival: 17 June 2023

Published: 31 August 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Sanatlar Bölümü, Erzurum, Türkiye

edilen bu görseller üzerinden fotoğraflık okumalar gerçekleştirilmiştir. Uygulanan literatür taraması ile teorik bağlamda Sayısal Fotoğraflık Reprodüksiyon ve Sayısal Fotoğraf Renk Yönetimi aşamalarına dair kaynaklar tespit edilerek, çalışmanın alt yapısı oluşturulmuştur. Diğer yandan sanatsal kaynaklar ile konuya ilişkin estetik bir bakış açısı aktarılmıştır. Seçilen diğer bir araştırma yöntemi olan görsel tarama sonucunda ise Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Müzesi bünyesinde gerçekleştirilen iki boyutlu eserlerin fotoğraflık reprodüksiyon çalışmalarına ait süreci anlatan fotoğraflar araştırmada örnek olarak kullanılmıştır. Diğer yandan bu örnekler analiz edilerek derinlemesine incelemeler yapılmış, tartışılmış ve çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur.

BULGU ve TARTIŞMALAR

Reprodüksiyon Kavramı

Reprodüksiyon; sanat eserlerinin çoğaltılması anlamına gelir (Turani,1995:116). Orijinal sanat eserlerinin birebir ya da benzer kopyalarının yapılması veya yeniden üretilme sürecidir. Reprodüksiyon, resim, heykel, fotoğraf, minyatür, gravür gibi birçok sanat alanında kullanılmaktadır. Reprodüksiyon yöntemleri ile orijinal eserlerin birebir aynılar ya da çok benzerleri yeniden üretilebilir. Bu işlemler sanat eserlerinin daha büyük topluluklar tarafından izlenebilmesini ve toplumun esere ulaşabilmesini sağlar. Özellikle tek ve sanat anlamında değerli kabul edilen orijinal eserlerin, saklama ve iklim koşullarından dolayı özel ortamlarda saklanması gerekmektedir. Bu sebeple birçok eser sadece müzelerde ve bazı özel koleksiyonlarda sergilenmektedir. Sanat eserlerinin reprodüksiyonunun oluşturulması; eserlerin sergilenmesi, sanat eğitimi, sanat eserlerinin korunması, eserlerin tanıtımı ve pazarlanması gibi birçok açıdan önemi bir uygulamadır. Tarihsel süreç incelendiğinde reprodüksiyon yapılmak istenen eserlerin kopyaları, dönemin sanatçıları tarafından el ile manuel olarak yapılan kopyalar, gravürler veya litografi gibi yöntemlerle yapılmıştır. Bu yöntemler eserlerin geniş kitlelere ulaşmasını sağlarken eserlerin orijinallikini ve değerini azaltabilir. Ancak yaşanan teknolojik gelişmeler sanat eserlerinin reprodüksiyonunun önemini arttırmıştır. Fotoğrafın icadı sanat eserlerinin reprodüksiyon süreçlerinin daha hassas ve doğru yapılmasına olanak sağlamıştır. Walter Benjamin'e göre bir sanat eseri, ilkesel olarak, her zaman yeniden üretilebilir ve çoğaltılabilir. İnsan elinden çıkan her şey, her zaman diğer insanlar tarafından taklit edilebilir (Benjamin, 2012:45). Bu bağlamda üretilen eserlerin birçok yöntemle kopyalanarak çoğaltılabileceği anlaşılmaktadır. Aslında bu noktada önemli olan eserlerin aslına uygun olarak çoğaltılmasıdır. Fotoğrafta reprodüksiyon; orijinal eserlerin aslına bozmadan, orijinallikini koruyarak saklanabildiği için önemlidir (Önbaş & Mutlu, 2019: 22). Özellikle bu araştırmanın merkezinde bulunan sayısal fotoğrafın icadı sonrası ortaya çıkan sayısal fotoğraflık reprodüksiyon, gerçeğe çok yakın sonuçlar verdiği için bu alan için çok önemli bir yöntemdir. Sayısal fotoğrafın icadıyla, geçmişte manuel olarak yapılan reprodüksiyonların yerini sayısal fotoğraflık reprodüksiyon süreçleri almıştır.

Reprodüksiyonun Amacı ve Önemi

Reprodüksiyonların en temel oluşturulma amacının, eserlerin çok geniş kitlelere ulaştırılabilmesi olduğu söylenebilir. Galerilerde ve müzelerde sergilenen eserler, sanat izleyicisinin beğenisine sunulur ve sınırlı kişiler tarafından izlenebilir.

Reprodüksiyon üretiminin önemi şu şekilde sıralanabilir. İlk olarak reprodüksiyon sanat eğitimi açısından önemli bir araçtır. Sanat eğitimi alan öğrencilere, eğitim süreçlerinde ulaşamadıkları ve deneyimleyemedikleri, farklı sanatçıların birbirinden farklı eserlerinin, tekniklerini, tarzlarını, stillerini gözlemlene ve yorumlama imkanları sunar. Oluşturulan reprodüksiyonlar, eserlerin tanıtımı ve pazarlanması konusunda da önemli araçlardır. Eserlere ait reprodüksiyonlar posterlerde, kitaplarda, dergilerde ve diğer promosyon araçlarında kullanılarak sanatın ticari potansiyelini artmasına yardımcı olur. Ayrıca reprodüksiyonların sanat eserlerinin korunmasında da önemli bir role sahiptir. Orijinal eserlerin yerine bu eserlere ait reprodüksiyonların sergilenmesi, orijinal eserlerin maruz kalabileceği her türlü olumsuz etkiyi engellemektedir.

Reprodüksiyonlar, sanatın sosyal, kültürel ve ekonomik değerini olumlu yönde yükseltirken, sanat eserlerinin özgünlüğü ve nadirliği bakımından tartışmaya açık bir konudur. Tüm bu tanımlar ve ihtiyaçlar, reprodüksiyonun yapılış amacını, gerekliliğini ve önemini vurgulamaktadır. Fotoğraflık yöntemlerle üretilen reprodüksiyonların gerçeğe yakın sonuçlar vermesi, bu yöntemi öne çıkarmaktadır.

Fotoğraflık Reprodüksiyon Süreci

Fotoğraflık reprodüksiyonun incelenmesi gereken bir diğer yanı da bu sürecin nasıl yürütüleceğidir. Bu süreçte bazı konulara (ışık, renk ve ortam gb.) dikkat edilmelidir. Özellikle eserlerin boyutları ve yapısı dikkate alınarak ihtiyaca göre çekim seti oluşturulmalıdır (Hunter & Biver v.d. 2007 :51). Bu çalışmanın temelini oluşturan, fotoğraflık yöntemlerle üretilen reprodüksiyon (resim, fotoğraf gb. çeşitli sanat eserleri) yöntemiyle aslına sadık kalınarak oluşturulan çalışmalardır. Bu çalışmalar çeşitli fotoğraflık yöntemler kullanılarak doğru sonuçlar (renk, doku, boyut

gb.) elde edilebilir. Buradaki en önemli faktör ışıktır. Yanlış kullanılan ışık eseri gerçekliğinden ve özgünlüğünden uzaklaştırır. Reprodüksiyon amaçlı oluşturulan setler; genel olarak ışığın kontrol edilebileceği stüdyo ortamlarında, homojen bir ışık oluşturmak için, konuya (esere) sağ ve sol açılarda (genellikle konuya 45 derece açı yapacak şekilde) konumlandırılan iki ışık kaynağı tercih edilir (Hunter & Biver v.d. 2007 :52). Bu kullanımın tam anlamı ile doğru olduğu ya da yanlış olduğu şeklinde bir yorum yapılamaz. Konunun, yani eserlerin fiziki yapıları seti şekillendiren en önemli faktörlerdir. Konunun yansımaya uygun bir yüzeye sahip olması, eser yüzeyinin ışığı emen mat bir yüzeye sahip olması, eserin dokulu-pürüzlü bir yüzeye sahip olması hazırlanacak seti şekillendirecektir. Ayrıca kullanılan ışık kaynaklarının; açıları, güçleri (şiddetleri), renk ısıları ve kullanılan aparatları aynı olmalı, özellikler ışıklar yansıma açılarının dışında olacak şekilde konumlandırılmalıdır.

Görsel 1: Yansıma açıları içerisine konumlandırılmış tek ışık kaynağı
Kaynak: (Hunter & Biver, v.d.)

Görsel-1 incelendiğinde, çekim esnasında yansıma açıları içerisine giren tek bir ışığın kullanıldığı görülmektedir. Sonuç olarak tek bir ışık kullanımından dolayı homojen olmayan ve yansıma açılarından dolayı konu üzerinde istenmeyen bir parlamanın olduğu bir fotoğraf elde edilmiştir.

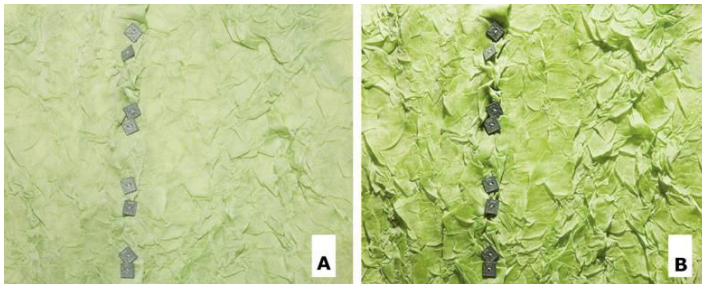

Görsel 2: Yansıma açıları dışında konumlandırılmış "sağ-sol" iki ışık kaynağı
Kaynak: (Hunter & Biver, v.d.)

Görsel-2 incelendiğinde sağ ve sol açılardan 45 derece açı yapacak şekilde konumlandırılmış ve yansıma açılarının dışında kalan bir konumlandırma sonucu elde edilen bir fotoğraf görülmektedir. Bu konumlandırmanın sihirli bir tarafı yoktur. Sonuç olarak konuya düşen ışık homojendir ve kadrada hiçbir şekilde istenmeyen bir yansıma oluşmamıştır. Buradaki en önemli unsur konunun aydınlatma açısının ve fotoğraf makinesinin konuya olan mesafesinin doğru seçilmesidir (Hunter & Biver v.d. 2007:55).

Tüm bu işlemler çekim yapılan stüdyo ya da diğer ortamlarda duvara ya da herhangi bir zemin üzerine konumlandırılarak yapılmaktadır. Bu aparatların haricinde reproduksiyon çekimlerinde kullanılmak üzere tasarlanmış Reprodüksiyon Sehpaası olarak isimlendirilmiş ekipmanlarda bulunmaktadır. Bu sehpa küçük boyutlu eserlerin çekiminde tercih edilmektedir. Amaç ve sonuç aslında aynıdır bu aparatlar fotoğrafçılara kullanım kolaylığı sağlamaktadır.

Bilinmesi ve dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli unsur ise, konuyu (eserin) zemininin parlaklığı gibi dokulu bir yapıya da sahip olabileceğidir. Bu dokular genellikle küçük yapılardadır (kırıksıklık, farklı katmanlar, fırça darbeleri gb.). Bu tarz çekimlerde oluşturulan sette bulunan ışıklar olabildiğince yanal yapılmalı, gölgeler öne çıkarılmalıdır.

Görsel 3. Yanal ışık kaynağı örneği
Kaynak: (Hunter & Biver v.d.)

Görsel-3 incelendiğinde, eserin dokulu bir eser olduğu anlaşılmaktadır. “A” örneğinde ışık açılarının önde yani makineye yakın olduğu ve bu sebeple dokuların kaybolduğu, “B” örneğinde ise ışık açılarının yanal olduğu ve bu sebeple dokuların oluşan gölgeler sayesinde ortaya çıktığı görülmektedir (Hunter & Biver v.d. 2007:54).

Tüm bu çıkarımlar doğrultusunda araştırmanın bir kısmında oluşturulacak setin ve ışık kaynaklarının önemi vurgulanmıştır. Sürecin devamında konuların, yani reproduksiyon yapılacak eserlerin renklerinin doğru fotoğraflanması oldukça önemli bir iş akışıdır. Bu iş akışının genel tanımı, birkaç aşamadan oluşan renk yönetimi sürecidir.

Sayısal Fotoğrafta Renk Yönetimi

Renk yönetimi, sayısal olarak üretilmiş görsellerin, ekranlara ya da baskı sonrasına doğru ya da kabul edilebilir şekliyle aktarılmasıdır. Bu süreçte, renklerin mümkün olduğunca aslına uygun olması sağlanır. Renk yönetimi, sayısal fotoğrafın önemli aşamalarından birisidir. Monitörlerin, baskı ya da farklı görüntüleme sistemlerinin, doğru renk değerleri ile eşleşmesinin sağlanmasıdır.

Renk Yönetimi Kavramı

Sayısal fotoğraf makineleri ile çekilen görseller, monitörlerde izlerken veya baskı alırken kullanılan hemen hemen her cihazın çalışma prensipleri nedeniyle, renklerde eşleşme sorunları oluşmaktadır (Sharma, 2018:1). Renk yönetimi süreci dikkate alınmaksızın, birbirinden farklı ortamlarda kullanılmak üzere hazırlanan fotoğrafların, yayınlanacağı ortamlardaki renk ve ton değerlerinin birbirinden farklılıklar gösterebileceği bilinmelidir. Bu renk sorunları fotoğrafın hiçbir alanında kabul edilemez. Renk ve ton uyumsuzluklarını tamamen ya da kısmen düzenleyerek, renk yönetimi süreci bilinçli bir şekilde yapılmalıdır. Burada bilinmesi gereken en önemli husus; renk yönetimi görselleri daha güzel hale getirmek için yapılan bir müdahale değildir. Renk yönetimi mevcut görsellerin olması gerektiği şekliyle (doğru renklerle) oluşturmak, fotoğrafları baskı aşamasına doğru renklerle aktarmak ve son aşamada izleyiciye doğru renklerle sunma sürecidir. Renk yönetimi, fotoğraf çekimi öncesinde başlayan ve fotoğrafların yayınlanması ya da baskı aşamasına kadar uzanan tekniklerin bütünüdür. Bu süreçte; fotoğrafların oluşum aşamasından sunum aşamasına kadar, kullanılan tüm cihazların (fotoğraf makineleri, monitörler, yazıcılar gb.) renk tanımlamaları ve kalibrasyonları yapılmalıdır. Bu iş akışında yapılan düzenlemelerle, cihazlar arasındaki renk tutarlılığı tamamen ya da çok az bir hata payı ile sağlanmış olur. Renk yönetim sürecindeki tüm tanımlamalar, doğru rengin yakalanmasını sağlayacaktır. Örneğin bir fotoğraf çekimi sonrası elde edilen sayısal fotoğraflar, monitöre aktarıldığında ya da baskıya gönderildiğinde doğru renk eşleşmesi yapılmış olmalıdır. Bu eşleşme doğru yapılmadığında, çekilen konudaki renk sapmaları çok ciddi mesaj hataları yaratabilir.

Bu süreçte, baskıya gönderilen fotoğrafların renk tanımlamalarının baskı sistemi özellikleri dikkate alınarak yapılmalıdır. Baskı sistemlerinin kullandığı mürekkebin yapısı ve miktarları birbirinden farklıdır. Bu açıdan, farklı süreçlerde kullanılan cihazlarda aynı renkleri yakalamak için her bir cihazın kendi çalışma sistemine göre ayarlanması gerekmektedir. Bu noktada bilinmesi gereken, sadece tek bir renk değil, sarı, mavi, yeşil, kırmızı gb. kadraj içerisinde bulunan tüm renkleri dikkate almak gerekir. Bu süreç sadece baskı aşaması ile ilgili değildir. Web tarayıcılar ya da ekranlar dahil olmak üzere içerisinde renk barındıran görüntüleme sistemlerinin tamamında kullanılan cihazlar sürece dahil edilmelidir. Renk yönetimi, her cihazın uygun renk talimatlarının hesaplanmasını sağlayan bir sistemdir (Sharma, 2018:2). Ayrıca her cihazın kendi çalışma sistemine göre renk uzayı, kendi renk profili vardır. Bu sadece yazıcılar için değil, kameralar ve ekranlar için de geçerlidir. Fotoğrafın oluşumundan sunum aşamasına kadar tüm cihazların renkleri aynı ve doğru tanımlayabilmesi için aralarındaki iletişimi kolaylaştırmak gerekir. Bu da renk yönetimi süreci ile gerçekleştirilebilir (Jost, 2016:50).

En temel tanımla renk yönetimi, görüntüleme sistemlerinde kullanılan farklı cihazlar arasında rengin kontrolünü sağlamak için çeşitli donanım, yazılım ve süreçlerin senkronize şekilde kullanımı olarak tanımlanabilir. Renk yönetimi satın alınabilecek olan fiziksel bir ürün değildir. Renk yönetimi çeşitli sistemler, süreçler, yazılımlar, donanımlar, cihazlar ile ilgilidir. Özetle renk kontrolü sistematik bir çerçeve sağlayan bütün bir yaklaşım biçimidir (Sharma, 2018:2).

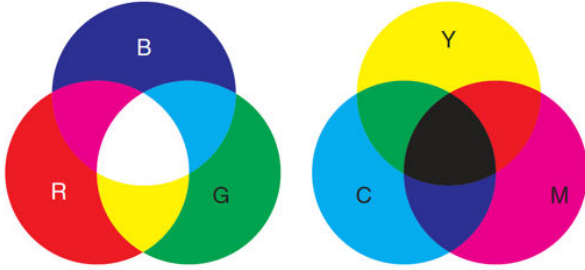
Renk ve Renk Modelleri

Bu süreci doğru kavrayabilmek rengi anlamak ve rengi tanımakla mümkündür. Bu sebeple renk ile ilgili kavramların bilinmesi elzemdir. Renk bilgisi çoğu kişi tarafından karıştırılmaktadır. Renkler, boya renkleri ve ışık renkleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Fırça ile bir yüzeyi boyamada kullandığımız pigment renklerle, ışığın içerisinde dalga boyu olarak var olan renkler birbirinden farklıdır. Boya renkleri ana-ara renklerden oluşur. Işık renklerinde ise ilk kural renk olabilmesi için ışığın olması gerekir. Işık, belirli bir frekansa sahip elektromanyetik dalgadır. Işık nesneye çarptıktan sonra farklı dalga boylarıyla geri yansır ve insan gözüne ulaşır ve zihnimizde renk algısı oluşur. Tüm boya renklerin karıştırılması ile siyah, tüm ışık renklerinin bir araya gelmesiyle de beyaz renk oluşmaktadır.

Sayısal görselleri üretmek için kullanılan cihazlarda, renkleri gerçekte olduğu gibi gösterebilmek için renklerin sayısal veriye çevrilmesi gerekir. Bu işlemler, renk bilgilerini sayısal veriye çeviren renk modelleri ile yapılmaktadır. Renk modelleri kullanılan alana ve cihaza göre ikiye ayrılmaktadır. Bunlar; Cihaz bağımsız renk modelleri ve Cihaz bağımlı renk modelleridir.

Cihaz bağımsız renk modelleri; CIE XYZ Renk Modeli, CIE L*C*H* Renk Modeli, CIE L*a*b* Renk Modeli, CIE L*u*v* Renk Modeli, gibi renk modellerini içerir. Görme sistemimizdeki, renkleri algılama yöntemiyle ilişkilidir. Cihazlardan bağımlı olmayan bir model olduğu için, cihaz bağımsız renk modeli olarak adlandırılmışlardır.

Cihaz bağımlı renk modelleri; CMYK, RGB, HLS, HSV gibi renk modellerini içermektedir. Bu renk modelinde renk alanları cihazdan cihaza değişiklik gösterir. Renk modellerinin cihazdan cihaza değişiklik göstermesinden dolayı cihaz bağımlı renk modelleri olarak adlandırılmışlardır.

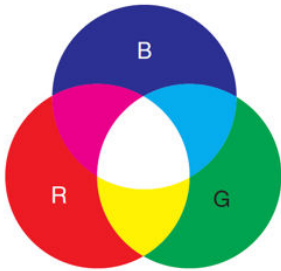
Görsel 4. RGB ve CMYK Renk Modelleri

Kaynak: (Sharma, 2018:14)

Renk modelleri, renklerin üç özelliğine göre “Renk tonu, Doygunluk, Parlaklık” tanımlanır. Renkleri gerçekte gözümüzün gördüğü renkler ile sayısal görsellerde gördüğümüz renkler olarak birbirinden ayırmak gerekir. Kullandığımız monitörler ve aldığımız baskılar, gerçekte var olan renkleri taklit ederler. Monitörlerden görülen ve yazıcılarla üretilen görselleri eşleştirmekte zorlanmamızın sebebi, renkleri üretim şekillerinin birbirinden farklı olmasıdır. Monitörler ışığın eklemeli karışımını (RGB), yazıcılar ise boya, mürekkep ve pigmentlerin eksiltmeli karışımını (CMYK) kullanmaktadır (Ashe, 2014:28).

Toplamsal Renk Sentezi (RGB)

RGB renk sentezi, ışık renklerinin birleştirilerek oluşturulduğu bir renk modelidir. Bu model, eklemeli renk modeli olarak da adlandırılır. RGB renk modelinde tüm renkler, Kırmızı (R), Yeşil (G) ve Mavi (B) olmak üzere üç temel renkten meydana gelir.

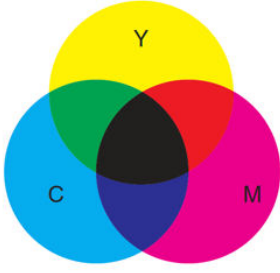
Görsel 5. RGB Renk Modeli

Kaynak: (Sharma, 2018:14)

RGB renk modeli, modern sayısal fotoğrafçılıkta kullanılan renk modelidir ve sayısal görsellerin oluşturulması ve işlenmesi genellikle bu renk modeli üzerinden yapılır. Ayrıca bu model ekranlarımızda gösterilen renkleri üretmek için ışığın renk karışımını kullanır. Televizyonlar, bilgisayar ekranları, fotoğraf yazıcıları, sayısal fotoğraf makineleri gibi cihazlar, bu renk modelini temel alarak çalışır. Fotoğrafçılar da sayısal iş akışlarında genellikle RGB renk modelini kullanarak görsellerini işlerler. Bu model, görselleri renklendirmek, düzenlemek ve paylaşmak için yaygın bir şekilde kullanılır. Sonuç olarak, RGB renk modeli, ekranlarda gördüğümüz renklerin temelini oluşturan ve sayısal dünyanın renklerini yöneten temel bir bileşendir.

Çıkarımsal Renk Sentezi (CMYK)

CMYK renk modeli, çıkarımsal renk sentezini temsil eder ve renklerin toplanmadan çıkarılarak oluşturulduğu bir modeldir. Bu renk modeli, baskı işlemlerinde kullanılmak üzere tasarlanmıştır ve dört ana renkten oluşmaktadır. Bu renkler Cyan (C), Magenta (M), Sarı (Y) ve Siyah (K) kullanımını tanımlar.

Görsel 6. CMYK Renk Modeli

Kaynak: (Sharma, 2018:14)

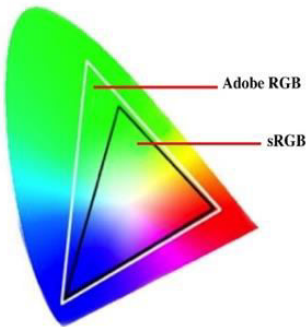
CMYK modelinde her bir mürekkep belirli bir ışık spektrumunu çıkardığı için eksiltici bir renk modelidir. CMYK, matbaa işlemleri için önemli bir renk modelidir. Mürekkep püskürtmeli yazıcılar genellikle CMYK yazıcılarıdır, ancak kullanıcılar genellikle RGB ara yüzü ile çalışırlar ve dönüşüm yazıcı sürücüsü tarafından yapılır. Bazı durumlarda bu iki renk modu arasında dönüşüm yapmak gerekebilir. CMYK renk uzayı genellikle çoğu RGB renk uzayından daha az renk içerir. Bu nedenle, RGB'den CMYK'ya dönüştürdüğümüzde bazı renkler kaybedilebilir (Steinmueller & Gulbins, 2009:54). Dönüşüm işlemleri genellikle sayısal fotoğraf işleme programları üzerinden yapılmaktadır. Sonuç olarak, CMYK renk modeli baskı işlemleri için tasarlanmış bir çıkarımsal renk sentezidir ve dört ana renk kullanarak renkleri oluşturur.

RGB Renk Uzayları

Renk uzayları, spektrum içinde yer alan renk aralıklarını ifade eden kavramlardır. Diğer bir ifadeyle renk modellerinin farklı varyasyonlarıdır. Renk uzayları, renklerin belirli bir aralığını kapsar ve bu aralığa "Gamut" denir. Örneğin, sRGB, RGB renk modelinin bir renk uzayıdır. Renk uzayları, renk modellerine göre daha sınırlıdır. Adobe RGB (1998), sRGB'den daha geniş bir renk aralığına sahip olan bir renk uzayıdır. Bu renk uzayı, sRGB'ye göre daha fazla renk gamutu sunar, yani daha geniş bir renk aralığı içinde renkleri temsil edebilir.

sRGB; Özellikle monitörlerde ve web'de sunulacak fotoğraflar için tasarlanmış bir renk uzayıdır. Birçok sayısal fotoğraf makinesi bu renk alanının kullanımına izin verse de sRGB renk alanı kameraların görebildiği ve kaydedebildiği renk alanından çok daha dardır (Steinmueller & Gulbins, 2009:58).

Adobe RGB (1998); Bu renk uzayı ise Photoshop kullanıcıları arasında oldukça popülerdir. Bu renk uzayı, sRGB'ye göre daha geniş bir gama sahiptir ve yazdırılabilir renklerin çoğunu kapsar. sRGB renk uzayı, sayısal fotoğraflar için tercih edilen bir renk uzayıdır. Özellikle web ve dijital platformlarda yaygın olarak kullanılır (Steinmueller & Gulbins, 2009:58).

Görsel 7. Adobe RGB ve sRGB Renk Alanları

Kaynak: (Bilgisiren, 2020:328)

Adobe RGB, sRGB, CMYK renk alanları fotoğraf makinesinin menüsünden ya da sayısal fotoğraf işleme programlarının ilgili menülerinden değiştirilebilmektedir.

Renk Yönetimine Hazırlık

Doğru bir renk yönetimi için fotoğraf makinesi, monitör ve yazıcılar bir bütünün parçaları şeklinde çalışmalıdır. Doğru bir renk yönetimi için planlı bir iş akışı oluşturmak gerekir. İlk olarak çalışma ortamının ayarlanması, monitör kalibrasyonunun yapılması ve baskı aşamasının doğru planlanması yapılmalıdır. Bu iş akışı görsellerin en doğru şekliyle görüntülenmesi, düzenlenmesi ve basılmasına yardımcı olmaktadır. Burada bilinmesi gereken, bu iş akışında uygulanmayan her unsur fotoğrafçıyı doğru renk üretiminden uzaklaştıracaktır. Bu nedenle, renk yönetimi için kritik

olan unsurların yapılmaması fotoğraflar için doğru rengin elde edilememesi anlamına gelir (Padova & Mason, 2007:78). Bu nedenle çalışma ortamı, fotoğraf makinesi ve monitörlerin renk yönetimi süreci için hazırlanması gerekmektedir.

Çalışma Alanının Kontrolü

Doğru renk kontrolü yapabilmek için uygun çalışma koşulları seçilmelidir. Alan ile ilgili kullanılan ve tercih edilen bir markanın monitörü, kendi başına çözüm değildir. Çalışma ortamının aydınlatmaları, ortamın duvar rengi, pencerelerden gelen kontrolsüz ışık monitörlerde renk sapmasına neden olabilir (Padova & Mason, 2007:8). Çalışma ortamının seçimi ve düzenlenmesinde; ortamda kullanılacak olan aydınlatma 5000 Kelvin olmalıdır. Pencerelerden içeriye giren değişken ve kontrolsüz ışık engellenmelidir. Monitöre düşen ışığı engellemek için özel siperlikler kullanılmalıdır. Çalışma ortamının duvarları mat nötr gri renk olmalıdır. Küçük değişiklikleri görebilmek için, bilgisayarların masaüstü arka planları ve bilgisayar ara yüzleri orta gri renge ayarlanmalıdır. Bu işlemi hem bilgisayarın masaüstünde hem de fotoğraf işleme programlarının ara yüzlerinde uygulamak oldukça faydalı olacaktır (Ashe, 2014:65).

Renk Yönetiminde Kullanılan Donanımlar ve Cihazlar

Renk yönetimi bir yazılım ya da tek bir teknik uygulama değildir. Bu sürecin içerisinde birçok yazılım, cihaz ve farklı teknikler vardır. Bu sürecin her biri kendi çalışma prensibini kullanmaktadır. Bir kare görseli oluşturmak için birçok cihaz kullanılır. Bunlar; kameralar, tarayıcılar, monitörler, projektörler, televizyonlar, akıllı telefonlar ve baskı makineleri olarak sıralanabilir. Bu cihazlar, kendi içlerinde farklı renk modellerine sahiptir. Bu sebeple renk tepkimeleri birbirlerinden farklılıklar göstermektedir. Örneğin çekim esnasında makinenin LCD ekranında oluşan görselin renkleri aktarım sonrası bilgisayar ekranında farklı renk tonları olarak görülebilir. Orijinal rengi görebilmek için cihazlarda kamera ve ekran kalibrasyonu, yüzde on sekiz gri kart ya da renk skalaları kullanılabilir. Bu kalibrasyon uygulamaları ile fotoğraflarda doğru renklerin yakalanması sağlanmaktadır.

Renk Kalibrasyonu

Renk kalibrasyonu, özel olarak üretilmiş çeşitli yazılımlar, cihazlar, aparatlar yardımıyla yapılmaktadır. Bu süreç birbirinden farklı birçok yöntemle yapılabilir. Bunlardan bir tanesi fotoğraf makineleri işletim sistemine entegre edilmiş bir yazılım olan “White-Balance” (Beyaz Ayarı) yöntemidir. Bunun haricinde bir diğer işleyiş çekim sırasında “Colorchecker Paletleri” (Renk Paletler) veya “Gri Kartlar” (%18 Gri Kartlar) kullanmaktır. Bunun haricinde bilgisayar ekranlarının kalibrasyonları da önemli bir süreçtir. Bilgisayar ekranlarının rengi çok güvenilir olmadığından (ekranların marka ve modellerine göre hata payları mevcuttur) kalibrasyon yazılımla yapılabilmektedir. Ekranların kalibrasyonlarının en güvenilir ve tavsiye edilen yöntemi yazılımla kalibre etmek yerine “Colormetre” (Renk Kalibrasyon Cihazı) kullanılarak kalibrasyonun yapılmasıdır.

Monitör Renk Kalibrasyonu

Monitör kalibrasyonu önemli adımlardan birisidir. Sayısal fotoğraflar üzerinde gerekli olan müdahaleler, monitörler üzerinden yapılmaktadır. Bu sebeple renk değerleri yanlış olan bir monitör hatalı sonuçlara neden olacaktır. Görsellerin renklerini gerçekte olduğu gibi görebilmek ve doğru müdahalelerde bulunabilmek için kalibre edilmiş monitörlere ihtiyaç duyulur. Monitörlerin kalibrasyonu yazılımlarla ya da kalibrasyon cihazlarıyla yapılmaktadır.

Yazılımlar yardımıyla monitörlerin renk kalibrasyonunun yapılması; Monitör kalibrasyonu için üreticiler tarafından sisteme entegre edilmiş yazılımlar kullanılabileceği gibi, haricen satın alınıp bilgisayar sistemine kurulan yazılımlarla da yapılabilir. Bilgisayar sistemlerinde bulunan ya da satın alınıp kurulan yazılımların kullanımı oldukça basittir. Komut verildiğinde monitörün renk düzenlemesi yapılır. Fakat bu yöntemin hata payının olması nedeniyle, özellikle profesyoneller tarafından tercih edilmemektedir.

Renk kalibrasyon cihazları (Colormetre) yardımı ile monitörlerin renk kalibrasyonunun yapılması; Monitörlerin renk kalibrasyonu yapılmasının en doğru yöntemi, monitörlerin bir colormetre ile kalibre edilmesidir. Piyasada birçok farklı marka ve modelleri bulunan colormetreler, monitörden yansıyan ışığı ölçerek kalibrasyon işlemini yapmaktadır. Kullanılan monitörlerin hata payını minimuma indirmek için bu işlem belirli aralıklarla yapılmalıdır. Bunun sebebi monitörler nem, sıcaklık vb. çevresel faktörlerden etkilenmesidir. Bu işlem colormetrelerin monitör ekranına yerleştirilmesi ile yapılır. Colormetrenin bilgisayara yüklenen yazılımı kullanılarak renk kalibrasyonunu gerçekleştirilir

Görsel 8. Monitörün Renk Ölçümü

Kaynak: www.eizo.com.tr

Fotoğraf Makinesi Renk Kalibrasyonu

Nesneleri aydınlatmak için kullanılan ışıklar her zaman mükemmel derecede temiz ve beyaz aydınlatma yapmaz. Bundan dolayı görsellerdeki rengi değerlendirirken, ışık kaynakları dikkate alınmalıdır. Işığın rengi, Kelvin (K) derecesiyle ölçülür ve "renk sıcaklığı" cinsinden tanımlanır. Bu ölçek, ışığın kaynağının "beyazlık" derecesini tanımlamak için kullanılır. Kelvin ölçü biriminde, gün ışığı renk sıcaklığı 5500 Kelvin'dir. Bu nedenle stüdyolarda kullanılan flaşların genelde de renk sıcaklığı 5500 Kelvin, yani aynıdır (Earnest, 2013:31,32).

Beyaz Ayarı, ışık kaynaklarından gelen farklı rengin sıcaklıklarından kaynaklanan renk sapmalarının giderilmesi için kullanılır. Bu renk sapmalarını gidermenin birbirinden farklı yöntemleri vardır. Bu yöntemler; Çekim öncesinde "renk ölçer" kullanarak, makine üzerinden "Beyaz Ayarı" yaparak, çekim esnasında "Renk Paleti" kullanarak, çekim sonrasında fotoğraf düzenleme yazılımları üzerinden renk düzenlemesi yaparak istenilen düzeltmeler yapılabilir.

Fotoğraf Makinesi Üzerinden Beyaz Ayarı

Beyaz ayarı (WB) fotoğraf makinelerinin menüsünde bulunan (konumu marka ve modele göre değişiklik gösterebilir) seçenekler dizisi üzerinde yapılmaktadır. WB / "White Balance" / "Beyaz Ayarı" menüsünde: Otomatik (AWB-Auto), Bulutlu (Cloudy), Gün Işığı (Daylight), Flaş (Flash), Floresan, Ampül (Tungsten), Gölge (Shade), Kelvin ve Seçimli / Özel (Custom) ayarları bulunmaktadır. Çekimler esnasında ışığın renk sıcaklığını dikkate alarak yukarıdaki "Beyaz Ayarı" seçeneklerinden uygun olan tercih edilmelidir. Fotoğraf makinesi ışık kaynağından gelen renk tonunun tam zıt renk sıcaklığında bir renk tonu ekler. Örneğin, bir floresan lambanın yeşil renginden kaynaklanan renk bozulması için, makine yeşili nötralize etmek üzere hafif bir eflatun ton eklemektedir (Thomas, 2014:74).

Görsel 9. White Balance Örnekleri

Kaynak: (Bilgisiren, 2020:342)

Fotoğrafçılara pratik ve hızlı çözüm sunan bu seçenekler, her zaman tam anlamıyla doğru düzenleme yapamayabilir. Böyle durumlarda "Seçimli / Özel (Custom)" seçeneği tercih edilebilir. Bu seçeneğin kullanımında %18 gri kart kullanılmalıdır. Gri kartın, mevcut ışık koşullarında bir fotoğrafı çekilerek, sonrasında "Seçimli / Özel (Custom)" seçeneğine girilip, gri kartın fotoğrafı seçilerek seçim onaylanmalıdır. Bu işlemler sonucu kameranın beyaz ayarı yapılmış olur.

Raw Üzerinden Beyaz Ayarı

Fotoğrafı çekilen RAW görseller sayısal fotoğraf işleme programları kullanılarak doğru beyaz ayarı yapılabilir. Örneğin bu düzenleme, sayısal fotoğraf işleme programı olan Photoshop ile yapılacak olursa, programa açılan fotoğraf, Camera Raw ara yüzünde açılarak, bu ara yüzde bulunan "WB" seçeneği üzerinden fotoğrafın doğru "Beyaz Ayarı" yapılabilecektir.

Renk Paleti Üzerinden Beyaz Ayarı ve Renk Kontrolü

En doğru ve kontrollü renk değerinin yakalanabilmesi için bir “Renk Paleti”nin kullanımı gerekir. Özellikle içerisinde renklerin baskın olarak bulunduğu ve birebir konudaki renklerin istendiği sahnelerde renk paletini kullanmak oldukça önemlidir.

Görsel 10. 24 Renk Paleti Örneği, X-Rite Colorchecker Passport Photo

Kaynak: www.xrite.com

Renk paleti çekim sürecinde ve çekim sonrasında birtakım işlemler uygulanarak kullanılmaktadır. İlk olarak fotoğrafın çekimi aşamasında kullanılır. Çekim esnasında (dış mekan yada iç mekan) kadrajın içerisine dahil edilerek fotoğraf çekilir. İşlemin devamında renk paleti kadrajın içerisinden çıkarılarak fotoğraf çekimi gerçekleştirilir. Işığın konuya olan açısı, mesafesi, şiddeti, yoğunluğu değişmediği sürece çekime devam edilebilir. Sürecin devamında çekilen iki fotoğrafta bilgisayar ortamına aktarılır. İşlemlerin öncesinde kullanılan renk paletinin programı çalıştırılır (bu işlemler bazı sayısal fotoğraf işleme programlarıyla da yapılabilmektedir) ilk olarak Renk Paleti ile çekilen fotoğraf bu programda açılır. Program görsel içerisindeki renk paletini otomatik olarak bulur ve paletin verdiği referans veriler sayesinde bir renk profili oluşturulur ve kaydedilir. İşlemlerin devamında renk paletinin olmadığı diğer fotoğraflar programda açılır ve bir önceki işlemde kayıt edilen renk profilinin bu fotoğraflara uygulanması komutu verilir. Tüm bu işlemlerin sonucunda çekilen fotoğraflarda doğru ve tutarlı renkler elde edilmiş olur.

Görsel 12. Renk Paleti ile Yapılan Bir Fotoğraf Çekimi

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Tüm bu süreçler renk yönetiminin birer parçasıdır. Bu yöntem ve süreçlerin takip edilmesi ve uygulanması, fotoğraflarda istenmeyen renk değerlerini engelleyecek ve doğru renk değerleri fotoğrafa aktarılacaktır.

Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Müzesi Uygulama Örnekleri

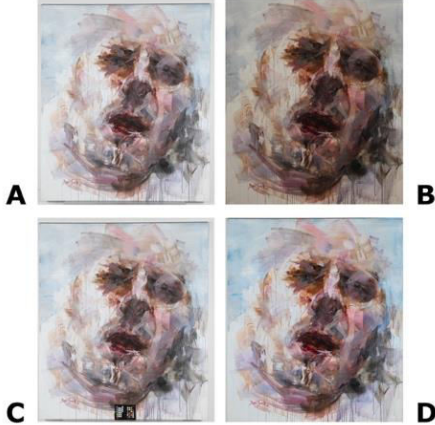
Yapılan incelemeler kapsamında, eserlerin müzeye ait web sitesinde kullanılmak üzere r reproduksiyonlarının çekildiği anlaşılmıştır. Atatürk Üniversitesi, “Güzel Sanatlar Müzesi” bünyesinde bulunan eserlerin reproduksiyon çalışmalarından bazı örnekler ekte sunulmuştur.

Görsel 13. Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Müzesi, sanatçı “Raif Kalyoncu” eser görselleri

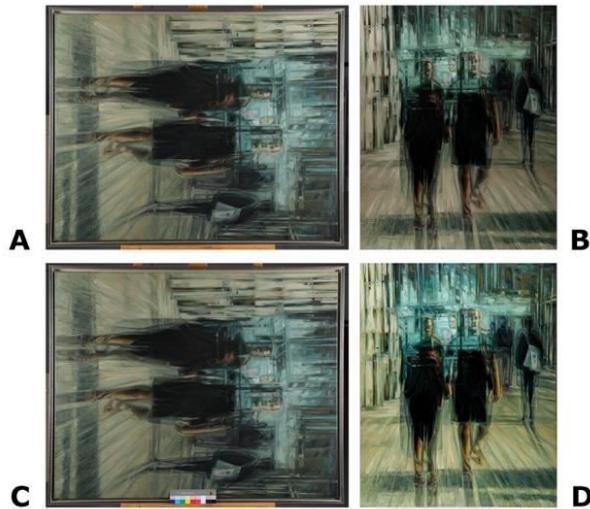
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Görsel-13’de sanatçı Raif Kalyoncu ’ya ait eserin görselleri bulunmaktadır. Görseller incelendiğinde; Görsel 13-A’nın homojen iki ışıkla (yansıma açılarının dışında ve sağ-sol yaklaşık 45 derece açı ile) reproduksiyon yapıldığı görülmektedir. Görsel 13-B’de ise klasik yöntemler kullanılarak (renk skalası kullanılmadan, renk profili oluşturmadan) sayısal fotoğraf düzenleme programı olan Photoshop’ta göz kararı düzenleme yapılmıştır. Bu yöntem çok sağlıklı olmayıp içerisinde birçok değişken barındırmaktadır. Bu sebeple hata yapılma olasılığı yüksektir. Görsel 13-C’de ise renk skalası ile birlikte (Görsel 13-A’daki ışık şartları ile aynı) reproduksiyonun tekrarlandığı görülmektedir. Bu işlemin devamında sayısal fotoğraf işleme programı Photoshop kullanılarak, Görsel 13-C’deki skalanın bulunduğu fotoğraf üzerinden renk profil oluşturulmuş ve bu profil Görsel 13-A’ya uygulanarak, Görsel 13-D’deki nihai fotoğraf elde edilmiştir.

Görsel 14. Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Müzesi, sanatçı “Bahri Genç” eser görselleri
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Görsel-14’de sanatçı Bahri Genç’e ait eserin görselleri bulunmaktadır. Görseller incelendiğinde; Görsel 14-A’nın homojen iki ışıkla (yansıma açılarının dışında ve sağ-sol yaklaşık 45 derece açı ile) reproduksiyon yapıldığı görülmektedir. Görsel 14-B’de ise klasik yöntemler kullanılarak (renk skalası kullanılmadan, renk profili oluşturmadan) sayısal fotoğraf düzenleme programı olan Photoshop’ta göz kararı düzenleme yapılmıştır. Bu yöntem çok sağlıklı olmayıp, içerisinde birçok değişken barındırmaktadır. Görsel 14-C’de ise renk skalası ile birlikte (Görsel 14-A’daki ışık şartları ile aynı) reproduksiyonun tekrarlandığı görülmektedir. Bu işlemin devamında sayısal fotoğraf işleme programı Photoshop kullanılarak, Görsel 14-C’deki skalanın bulunduğu fotoğraf üzerinden renk profil oluşturulmuş ve bu profil Görsel 14-A’ya uygulanarak, Görsel 14-D’deki nihai fotoğraf elde edilmiştir.

Görsel 15. Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Müzesi, sanatçı “Mustafa Albayrak” eser görselleri
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Görsel-15’de sanatçı Mustafa Albayrak’a ait eserin görselleri bulunmaktadır. Görseller incelendiğinde; Görsel 15-A’nın homojen iki ışıkla (yansıma açılarının dışında ve sağ-sol yaklaşık 45 derece açı ile) reproduksiyon yapıldığı görülmektedir. Görsel 15-B’de ise klasik yöntemler kullanılarak (renk skalası kullanılmadan, renk profili oluşturmadan) sayısal fotoğraf düzenleme programı olan Photoshop’ta göz kararı düzenleme yapılmıştır. Bu yöntem çok sağlıklı olmayıp, içerisinde birçok değişken barındırmaktadır. Görsel 15-C’de ise renk skalası ile birlikte (Görsel 15-A’daki ışık şartları ile aynı) reproduksiyonun tekrarlandığı görülmektedir. Bu işlemin devamında sayısal fotoğraf

işleme programı Photoshop kullanılarak, Görsel 15-C'deki skalanın bulunduğu fotoğraf üzerinden renk profil oluşturulmuş ve bu profil Görsel 15-A'ya uygulanarak, Görsel 15-D'deki nihai fotoğraf elde edilmiştir.

Görsel 16. Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Müzesi, sanatçı “Gürcan Akın” eser görselleri

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Görsel-16'da sanatçı Gürcan Akın'a ait eserin görselleri bulunmaktadır. Görseller incelendiğinde; Görsel 16-A'nın homojen iki ışıkla (yansıma açılarının dışında ve sağ-sol yaklaşık 45 derece açı ile) reproduksiyon yapıldığı görülmektedir. Görsel 16-B'de ise klasik yöntemler kullanılarak (renk skalası kullanılmadan, renk profili oluşturmadan) sayısal fotoğraf düzenleme programı olan Photoshop'ta göz kararı düzenleme yapılmıştır. Bu yöntem çok sağlıklı olmayıp, içerisinde birçok değişken barındırmaktadır. Görsel 16-C'de ise renk skalası ile birlikte (Görsel 16-A'daki ışık şartları ile aynı) reproduksiyonun tekrarlandığı görülmektedir. Bu işlemin devamında sayısal fotoğraf işleme programı Photoshop kullanılarak, Görsel 16-C'deki skalanın bulunduğu fotoğraf üzerinden renk profil oluşturulmuş ve bu profil Görsel 16-A'ya uygulanarak, Görsel 16-D'deki nihai fotoğraf elde edilmiştir.

İncelenen örnekler ve yapılan çıkarımlar doğrultusunda, sayısal fotoğraf renk yönetimi sisteminin, fotoğrafın tüm alanlarında olduğu gibi sanat eserlerinin reproduksiyonunda da büyük önem taşıdığı, oluşabilecek muhtemel renk hatalarının sanat eserlerinin görsellerini olumsuz yönde değiştirdiği açıkça görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan araştırmalar neticesinde reproduksiyon uygulamalarının birçok alanda kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Sanat eserlerine ait reproduksiyonlar, sanat eğitimi alan öğrencilerin eğitim süreçlerinde, ulaşamadıkları ve deneyimleyemedikleri sanatçıların eserlerine ulaşma imkânı sunduğu, eserlerin tanıtımı ve pazarlanması konusunda önemli bir misyon üstlendiği anlaşılmıştır. Ayrıca reproduksiyonların çeşitli promosyon araçlarında kullanılarak sanatın ticaret potansiyelini arttırdığı ve sanat eserlerinin korunmasında önemli bir role sahip olduğu görülmüştür. Özellikle fotografik yöntemlerle üretilen reproduksiyonların gerçeğe çok yakın sonuçlar verdiği, bu özelliğinden dolayı kullanımının gerekliliği gözlemlenmiştir. Fotoğrafın tüm alanlarında uygulanması gereken renk yönetimi sürecinin, fotografik reproduksiyon aşamasında da eserlerin aslına uygun şekilde, doğru renklerde fotoğraflanabilmesi için kullanımının gerekliliği anlaşılmıştır. Renk yönetimi, fotoğraf çekimi öncesinde başlayan ve fotoğrafların yayınlanması ya da baskı aşamasına kadar uzanan tekniklerin tamamıdır. Bu süreçte; fotoğrafların oluşum aşamasından sunum aşamasına kadar, kullanılan cihazların tamamının renk tanımlamaları ve kalibrasyonları yapılmalıdır. Süreçte eksik ve yanlış yapılan müdahalelerin sonucu direkt olarak etkilediği örneklerde görülmüştür. Bu nedenle süreç içerisindeki tüm değişkenlerin dikkatlice ve eksiksiz yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Ashe, T. P. (2014). Color Management & Quality Output Working with Color from Camera to Display to Print, Focal Press.

Benjamin, W. (2012), Fotoğrafın Kısa Tarihi, Agora Kitaplığı, İstanbul.

Bilgisiren, O. (2020). Sayısal Fotoğraf, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Erzurum.

Earnest, A. (2013). Lighting for Product Photography, Amherst Media

Grey, C. (2010). Christopher Grey's Studio Lighting, Techniques for Photography, Amherst Media.

Hunter, F. Biver, S. & Fuqua, P. (2007). Light - Science and Magic, Focal Press, USA.

Jost, S. (2016). *Color Management for Digital Photography*.

Önbaş, S. Mutlu, S. (2019). *Reprodüksiyon*, İksad Yayınları, Ankara.

Padova, T., & Mason, D. (2007). *Color Management for Digital Photographers, USA*: Wiley Publishing, Inc.

Sharma, A. (2018). *Understanding Color Management*, Wiley

Steinmueller, U., & Gulbins, J. (2009). *Fine Art Printing for Photographers, Exhibition Quality Prints with Inkjet Printers*, Rockynook.

Thomas, J.D. (2014). *The Art and Style of Product Photography*, Wiley.

Turani, A. (1995), *Reprodüksiyon, Sanat Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Evsat Usulünde Bestelenmiş Tevşihlerin Usul ve Aruz Vezni İlişkisi Bakımından İncelenmesi*

Examination of the Composed Tevşih in the Evsat Usul in Terms of the Relationship Between Usul and Aruz Vezni

ÖZET

Evsat usulünde bestelenmiş tevşihlerin usul ve vezin ilişkisi bakımından incelenmesini konu alan bu araştırmada; evsat usulünde bestelenmiş tevşihlerde kullanılan aruz kalıplarının tespit edilmesi, güftelerin usul darplarına göre dağılımı, incelenen eserlerde kullanılan hece dağılımlarının benzerlik ve farklılıklarının tespit edilmesi ve evsat usulünde bestelenmiş tevşihlerde günümüze kadar kalıplaşmış bir usul, vezin ve hece dağılımı tercihinin var olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Tevşih formu Türk musikisi bestekârları arasında büyük bir ilgi görmüş ve ilahi formundan sonra en çok beste yapılan dinî musiki formu olmuştur. Bu sebeple tevşih formuna yönelik araştırmalar önem taşımaktadır. Araştırma kapsamında yürütülen kaynak taramasında vezin ve hece ölçüsü bakımından incelemeye uygun 64 eser tespit edilmiştir. Araştırmada incelenmek üzere belirlenen eserlerin büyük bir kısmı el yazısı ile kayda aşınmış olması sebebiyle kopyalanma esnasında silinmeler ya da değişime uğramalar görülmüş, bu sebeple eser içerikleri (nota ve güfte) farklı kaynaklardan ulaşılan nüshalardan kontrol edilerek problemler giderilmeye çalışılmıştır. Eser içeriklerinde tespit edilen söz konusu problemlerin çözümüne yönelik çalışmaların tamamlanmasının ardından incelemek üzere seçilen eserlerde kullanılan güftelerin aruz vezinleri tespit edilmiştir. Bu aşamadan sonra evsat usulünün ana kalıbı üzerinde güftelerin hece dağılımlarının nasıl bir dağılım gösterdiği açıklanmıştır. Yapılan İncelemeler sonucunda evsat usulünde bestelenmiş tevşihlerin usul, vezin ve hece dağılımlarında anlamlı bir benzerlik görülmüş ve kalıplaşmış bir besteleme anlayışının varlığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tevşih, Usul, Aruz, Güfte

ABSTRACT

In this research, which is about the examination of the composed tevşih in the evsat usul in terms of the relationship between tempo and aruz vezins; it was aimed to determine the aruz patterns used in the tevşih composed in the evsat usul, the distribution of the lyrics according to the usul mints, to determine the similarities and differences of the syllable distributions used in the studied works, and to determine whether there was a stereotypical usul, meter and syllable distribution preference in the tevşih composed in the evsat usul. In the literature review carried out within the scope of the research, 64 works suitable for analysis in terms of meter and syllable were identified. Since the majority of the selected works were written by hand, it was observed that the lyrics were deleted or changed over time while being copied, so the notes and lyrics were checked from different copies and mistakes were tried to be corrected. After this stage, the mentioned tevşih lyrics and vezins patterns of the lyrics were determined by the comparative studies carried out on all the notes and lyrics sources available. Then, the syllable distributions depending on the meter were shown on the usul darps, and it was explained how the method and vezin harmony progressed. As a result of the examinations, a significant similarity was observed in the usul, vezin and lyrics distributions of the tevşih composed in the evsat usul and the existence of a stereotyped composition understanding was determined.

Keywords: Tevşih, Usul, Aruz, Lyric

GİRİŞ

Türk musikisi, ağırlıklı olarak sözlü formlarda gelişim göstermiş bir müzik türüdür. Bu sebeple geçmişten günümüze edebiyatla yakın bir ilişki içinde olmuştur. Bestekarlar eser yaratırken üç ana unsur üzerinde durmuşlardır. Bu unsurlar usul, güfte ve nağme olmuştur. (Tanrıkorur, 1998: s.80). Bestelenmek üzere seçilen güftenin vezni, usulün, makamın ve formun belirlenmesinde en önemli unsur olmuştur. Dolayısıyla delinebilir ki güfteler, Türk musikisi formlarının şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Türk musikisinin üç ana unsurundan biri olan usul, eserin melodik yapısına anlam katan ve kullanılan güfteyi belirli bir düzene oturtan öğedir (Behar, 1992: s.14). Ancak sözlü bir eser bestelenirken bestekârın öncelikle üstünde durması gereken konu, kullanılacak güftenin veznidir (Tanrıkorur, 1998: s.80). Dolayısıyla bestekar, vezne bağlı olarak usulü ve formu belirler, daha sonra usulün kuvvetli ve zayıf darplarına göre hece dağılımını yaparak besteleme çalışmasında bulunur. Bu yöntem, yüzyıllardır Türk musikisi bestekarları tarafından kullanılagelmiş ve vezne bağlı usul ve form tercihlerinde belirli kalıpların oluşmasını sağlamıştır. Örneğin; Mevlevî ayinlerinde aynı vezindeki güftelerin çoğunlukla aynı usullerle bestelendikleri,

* Bu makale Prof. Dr. Ömer ÖZDEN danışmanlığında 07.05.2018 tarihinde tamamlanan “Evsat Usulünde ve Tevşih Formunda Bestelenmiş Eserlerin Usul-Aruz Vezni Yönünden İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, Türkiye, 2018).

¹ Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi, Dilek Sabancı Devlet Konservatuarı, Geleneksel Türk Müziği Bölümü, Konya, Türkiye

² Prof. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sanat Ve Tasarım Fakültesi, Müzik Bölümü, İzmir, Türkiye

Özgür Yakınlar¹
Ömer Özden²

How to Cite This Article

Yakınlar, Ö. & Özden, Ö. (2023). “Evsat Usulünde Bestelenmiş Tevşihlerin Usul ve Aruz Vezni İlişkisi Bakımından İncelenmesi”, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(67):3327-3342. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSH.AS.71983>

Arrival: 20 June 2023

Published: 31 August 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

güftelerin vezne bağlı hece dağılımlarının büyük ölçüde aynı olduğu, farklı ayinlerde yer alan aynı güfte bölümlerinin de büyük ölçüde aynı usullerle bestelendikleri tespit edilmiştir (Çevikoğlu, 2010, s.915). Evsat usulünde bestelenmiş tevşihlerin usul ve vezin ilişkisi bakımında incelenmesini konu alan bu araştırmada; güftelerin usul darplarına göre dağılımı, evsat usulünde bestelenmiş tevşihlerin güftelerinde kullanılan aruz kalıplarının tespit edilmesi ve incelenen eserlerde kullanılan hece dağılımlarının benzerlik ve farklılıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Amaç

Evsat usulünde bestelenmiş tevşihlerin usul ve vezin ilişkisi bakımında incelenmesini konu alan bu araştırmada; güftelerin usul darplarına göre dağılımı, evsat usulünde bestelenmiş tevşihlerde kullanılan aruz kalıplarının tespit edilmesi, incelenen eserlerde kullanılan hece dağılımlarının benzerlik ve farklılıklarının tespit edilmesi ve evsat usulünde bestelenmiş tevşihlerde günümüze kadar kalıplaşmış bir usul, vezin ve hece dağılımı tercihinin var olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Evsat usulünde bestelenmiş tevşihlerin usul ve vezin ilişkisi bakımında incelenmesini konu alan bu araştırmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Tarama yöntemi, genellikle geniş bir alanda veri toplamak ve mevcut durumu anlamak için kullanılan bir araştırma yöntemidir (Karasar, 2009, s.77). Araştırmanın evrenini evsat usulünde bestelenmiş tevşihler oluşturmaktadır. Bu bağlamda literatür incelemesi yapılarak TRT ve Kültür Bakanlığı'na ait dijital platformlarda bulunan tevşihler tespit edilmiştir. Tespit edilen eserler arasında aruz veznine ve hece ölçüsüne uygun olmayan eserler belirlenerek çalışma kapsamı dışında tutulmuştur. Bu bağlamda güfte bakımından incelemeye elverişli 64 adet tevşih tespit edilmiş ve bu eserlerin hece dağılımları evsat usulünün ana darpları ve eser içindeki dağılımları ile usul-vezin uyumunun ne şekilde seyrettiği açıklanmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde tevşih formu, evsat usulü ve aruz vezni ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Tevşih

Tevşih, kelimesi Arapça kökenli olup şükranîyet dile getirmek, hamt etmek, süsleme veya süslendirme, anlamlarına gelen bir kelimedir. Edebi bir tür olmasının yanı sıra Türk İslam musikisinde yaygın şekilde kullanılan önemli bir formdur. Tevşihlerin sözleri Hz. Muhammed'in kutlu doğumunu, O'nun yüceliğini, vasıflarını ve insanın O'na olan yönelişini içeren manalar taşır. Genellikle Mevlid ve Mi'râciye bahirleri arasında toplu olarak icra edilir (Yavaşca, 2002, s.676). Türk İslam musiki formlarından olan tevşih formu, Hz. Muhammed'i medh ve Allah'a münâcat taşıyan güftelerden bestelenen eserlerdir. Dolayısıyla içerik bakımından Nât'lerle aynıdır (Öztuna, 2006, s.235). Tevşih, Türk musikisi bestekârları arasında önemli ölçüde ilgi görmüş ve ilahi formundan sonra en çok kullanılan form olmuştur. Tevşihler evsat usulü haricinde devr-i kebir, hafif, çenber, fahte, yürük semâi gibi usullerde bestelenmiştir. Tevşih formu güfteleri Arapça, Farsça ya da Türkçe olup icrası ustalık gerektiren ve ilahlilere göre sanat çizgisi yüksek eserlerdir (Kaplan, 1991, s.66). Musiki formuna dönüştürülen tevşihler genellikle büyük mutasavvıfların şüirlerinden seçilmiştir (Ezgi, 1933, s.76). Tevşihler, Türk İslam musikisinin zengin ve derin kültürel mirasının bir parçasıdır. Bu eserler hem manevi bir içeriğe sahip olmaları hem de estetik açıdan zenginlikleri nedeniyle Türk İslam musikisinin önemli bileşenlerinden biridir.

Evsat Usulü

26 zamanlı bir usuldür ve 13 darpta vurulur. 26/4'lük ve 26/8'lik olmak üzere iki mertebesi bulunur. Evsat usulünün bileşenleri "Türk aksağı+sofyan+sofyan" / "Türk aksağı+sofyan+sofyan" olarak ifade edilebilir. Bu usulün bileşenlerini rakamsal olarak ifade etmek gerekirse "5+4+4+5+4+4=26" şeklinde gösterilebilir. Bu bileşenlere göre eser içinde ölçü çizgileri her beş veya dört zamanlı bileşenin sonuna çekilir. Dolayısıyla Türk aksağı ve sofyan usullerinin bitimine ölçü çizgisi çekilmiş olur. Evsat usulü 26 zamanlı olması sebebiyle ölçü çizgisi her 26 zamanın sonuna da getirilebilir. Evsat usulü tevşih formu dışından peşrev, şarkı ve cumhur ilahi gibi formlarda da yaygın şekilde kullanılmıştır (Özkan, 2003, s.742). Lâdikî bu usulün, kendi zamanındaki mûsikîşinaslar tarafından yaygın şekilde kullanılan usullerden biri olduğunu belirtir. Lâdikî'ye göre evsat usulü 2 darbta vurulur ve 24 zamanlıdır (Tekin, 1999, s.231). Şîrvânî evsat usulünü 10 zamanlı olarak (Akdoğan, 1996 s.254), Alişah b. Hacıbüke ise 48 zamanlı olarak tanımlamıştır (Çakır, 1999 s.215). Bazı eski kaynaklarda ise evsat usulüne rastlanmamıştır. Hızır b. Abdullah, Seydî, Kırşehirî ve Merâgî'nin kitapları bu kaynaklara örnek olarak gösterilebilir.

Aruz

Aruz kelimesi, sözlük manası olarak ortaya çıkmak, dar geçit, bulut, yan, ip, taraf, Mekke-Medine ve civarı, çadırın ortasındaki direk gibi anlamlara gelir. Arap, Fars ve Türk ve edebiyatlarında kullanılan bir nazım birimidir. Aruz, şüirdeki sözcüklerin hece ve vurgu düzenlemesini belirleyen ölçülü bir sistemdir. Bu sistem, şüirin ritmi ve akıcılığına

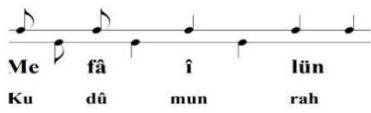
katkıda bulunur. Aruz, her dizede bulunan belirli bir hece sayısını ve hecelerın vurgu düzenlemesini içerir. Aruz ölçüsü, "vezin" adı verilen ritmik kalıpları kullanarak şiirin nasıl düzenleneceğini belirler. Her vezinde belirli bir hece sayısı ve vurgu düzenlemesi olur. Bu nedenle aruz, şiirin ritmik yapısını ve ezgisini belirler (Özdemir, 2001, s.15). Türk ve İslam edebiyatlarında aruz ölçüsü, farklı vezin kalıpları ve ölçü birimleriyle ifade edilir. Bu kalıplar "bahir" olarak isimlendirilir. Hezec, Remel, Hafif, Münserih, Medid ve Tavil bu bahirlere örnek olarak gösterilebilir (Devellioğlu, 1970, s.50). Her bir vezin kalıbı belirli bir hece sayısı ve vurgu düzenlemesi ile karakterize edilir. Aruz ölçüsü, gazel, kaside, rubai, beyit gibi farklı nazım biçimlerinde kullanılabilir.

BULGULAR

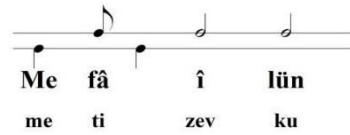
Literatürde güfte ve müzikal yapı bakımından inceleme yapmaya müsait 64 adet evsat usulünde bestelenmiş tevşih tespit edilmiştir. İncelemeye alınan eserlerde kullanılan güftelerin vezinleri tespit edilmiş ve vezne bağlı hece dağılımları usul darpları ve eser üzerinde gösterilmiştir. Belirlenen 64 esere yönelik incelemelerin tamamı bir makalenin sınırlarını aşması sebebiyle bu çalışmada evreni temsil etmesi amacıyla 23 eserin incelenmesine yer verilmiştir. 64 eserin tamamına yönelik detaylı incelemeler için Ulusal Tez Merkezi'nde yayımlanmış olan "Evsat Usulünde ve Tevşih Formunda Bestelenmiş Eserlerin Usul-Arüz Vezni Yönünden İncelenmesi" isimli yüksek lisans tezinde yer almaktadır. Bu araştırmada evreni temsil etmesi amacıyla seçilen 23 eserin usul ve vezin ilişkisine yönelik incelemeler aşağıda yer almaktadır.

1. Tevşih

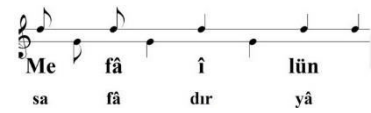
1. Tef'ile:

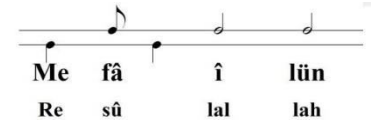
Tef'ile:

3. Tef'ile:

4. Tef'ile:

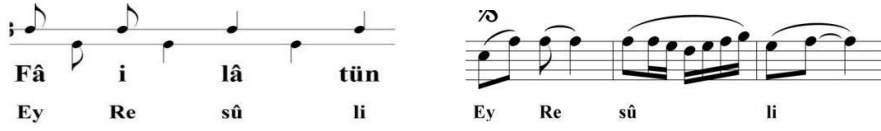

Bu eserde kullanılan güftenin 1 mısrası 4 tef'ileden oluşmaktadır ve 1 mısra 2 evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef'ile yarım evsat usulünde (13 zamanlık dilim), 4 tef'ile ise toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. Güftenin diğer mısralarında da aynı dağılım görülmüştür.

2. Tevşih

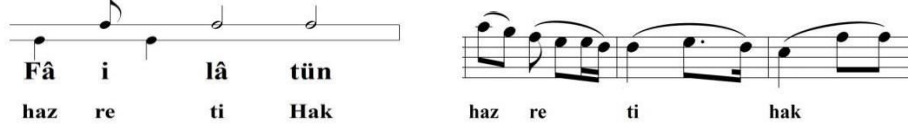
1. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
Ey Re sū li

2. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
haz re ti Hak

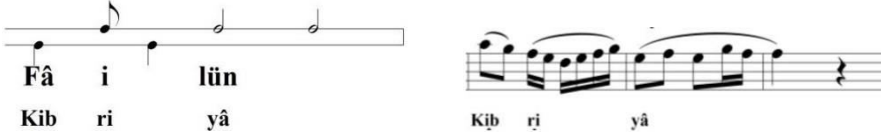
3. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
vey ha bî bi

4. Tef'ile:

Fâ i lün
Kib ri yâ

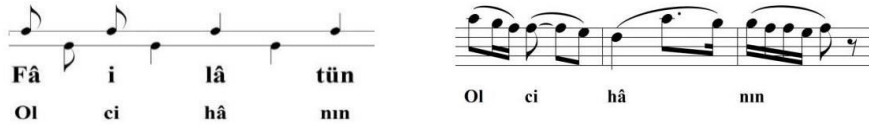

Bu eserde kullanılan güfthenin 1 mısrası 4 tef'ileden oluşmaktadır ve 1 mısra 2 evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef'ile yarım evsat usulünde (13 zamanlık dilim), 4 tef'ile ise toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. Güfthenin diğer mısralarında da aynı dağılım görülmüştür.

3. Tevşih

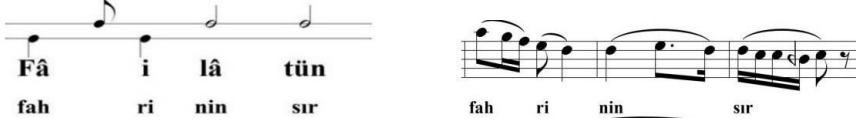
1. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
Ol ci hâ nn

2. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
fah ri nin sır

3. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
rı na kur bâ

4. Tef'ile:

Fâ i lün
o la yım

Bu eserde kullanılan güfthenin 1 mısrası 4 tef'ileden oluşmaktadır ve 1 mısra 2 evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef'ile yarım evsat usulünde (13 zamanlık dilim), 4 tef'ile ise toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. Güfthenin diğer mısralarında da aynı dağılım görülmüştür.

4. Tevşih

1. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
Fah ri â lem

2. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
mah re mi râz

3. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
ol du ğu şeb

4. Tef'ile:

Fâ i lün
dir bu şeb

Bu eserde kullanılan güftenin 1 mısrası 4 tef'ileden oluşmaktadır ve 1 mısra 2 evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef'ile yarım evsat usulünde (13 zamanlık dilim), 4 tef'ile ise toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. Güftenin diğer mısralarında da aynı dağılım görülmüştür.

5. Tevşih

1. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
Ey ce mâ lîn

2. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
per te ven dâ

3. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
zı /se mâ vâ

4. Tef'ile:

Fâ i lün
til u lâ

Bu eserde kullanılan güftenin 1 mısrası 4 tef'ileden oluşmaktadır ve 1 mısra 2 evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef'ile yarım evsat usulünde (13 zamanlık dilim), 4 tef'ile ise toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. Güftenin diğer mısralarında da aynı dağılım görülmüştür.

6. Tevşih

1. Tef'ile:

Me fâ î lün
Gu bâ rı â

2. Tef'ile:

Me fâ î lün
si tâ nın tû

3. Tef'ile:

Me fâ î lün
ti yâ dır yâ

4. Tef'ile:

Me fâ î lün
Re sù lal lah

Bu eserde kullanılan güfthenin 1 mısrası 4 tef'ileden oluşmaktadır ve 1 mısra 2 evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef'ile yarım evsat usulünde (13 zamanlık dilim), 4 tef'ile ise toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. Güfthenin diğer mısralarında da aynı dağılım görülmüştür.

7. Tevşih

1. Tef'ile:

Me fâ î lün
E ğer hal ket

2. Tef'ile:

Me fâ î lün
me sey di zâ

3. Tef'ile:

Me fâ î lün
tu nu Hak yâ

4. Tef'ile:

Me fâ î lün
Re sù lal lah

Bu eserde kullanılan güfthenin 1 mısrası 4 tef'ileden oluşmaktadır ve 1 mısra 2 evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef'ile yarım evsat usulünde (13 zamanlık dilim), 4 tef'ile ise toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. Güfthenin diğer mısralarında da aynı dağılım görülmüştür.

8. Tevşih

1. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
Yâ i lâ hi

2. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
â si tâ nın

3. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
has te ye dâ

4. Tef'ile:

Fâ i lün
rüş şî fâ

Bu eserde kullanılan güfthenin 1 mısrası 4 tef'ileden oluşmaktadır ve 1 mısra 2 evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef'ile yarım evsat usulünde (13 zamanlık dilim), 4 tef'ile ise toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. Güfthenin diğer mısralarında da aynı dağılım görülmüştür.

9. Tevşih

1. Tef'ile:

Me fâ î lün
Ce mâ lin â

2. Tef'ile:

Me fâ î lün
le me mih ri

3. Tef'ile:

Me fâ î lün
mü nev ver yâ

4. Tef'ile:

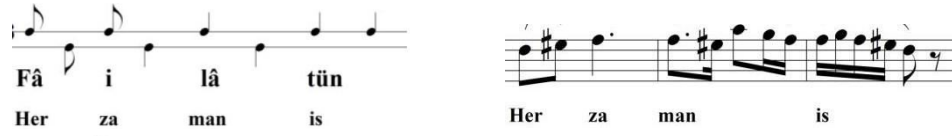
Me fâ î lün
Re sû lal lah

Bu eserde kullanılan güfthenin 1 mısrası 4 tef'ileden oluşmaktadır ve 1 mısra 2 evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef'ile yarım evsat usulünde (13 zamanlık dilim), 4 tef'ile ise toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. Güfthenin diğer mısralarında da aynı dağılım görülmüştür.

10. Tevşih

1. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
Her za man is

2. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
yân i le â

3. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
lû de yim â

4. Tef'ile:

Fâ i lün
lû de yim

Bu eserde kullanılan güftenin 1 mısrası 4 tef'ileden oluşmaktadır ve 1 mısra 2 evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef'ile yarım evsat usulünde (13 zamanlık dilim), 4 tef'ile ise toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. Güftenin diğer mısralarında da aynı dağılım görülmüştür.

11. Tevşih

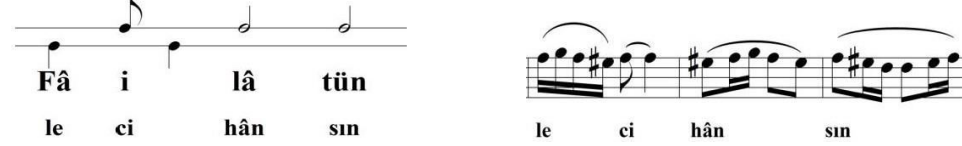
1. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
Mef hâ ri cüm

2. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
le ci hân sın

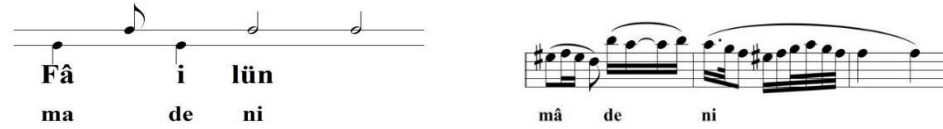
3. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
ey şe fâ at

4. Tef'ile:

Fâ i lün
mâ de ni

Bu eserde kullanılan güftenin 1 mısrası 4 tef'ileden oluşmaktadır ve 1 mısra 2 evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef'ile yarım evsat usulünde (13 zamanlık dilim), 4 tef'ile ise toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. Güftenin diğer mısralarında da aynı dağılım görülmüştür.

12. Tevşih

1. Tef'ile:

Me fâ î lün
Bı rak tım aş

2. Tef'ile:

Me fâ î lün
kın i le nâ

3. Tef'ile:

Me fâ î lün
mü â rım yâ

4. Tef'ile:

Me fâ î lün
Re sù lal lah

Bu eserde kullanılan güftenin 1 mısrası 4 tef'ileden oluşmaktadır ve 1 mısra 2 evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef'ile yarım evsat usulünde (13 zamanlık dilim), 4 tef'ile ise toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. Güftenin diğer mısralarında da aynı dağılım görülmüştür.

13. Tevşih

1. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
Ey ha bî bi

2. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
Kib ri yâ ey

3. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
zâ tı mah bû

4. Tef'ile:

Fâ i lün
bi Hü dâ

Bu eserde kullanılan güftenin 1 mısrası 4 tef'ileden oluşmaktadır ve 1 mısra 2 evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef'ile yarım evsat usulünde (13 zamanlık dilim), 4 tef'ile ise toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. Güftenin diğer mısralarında da aynı dağılım görülmüştür.

14. Tevşih

1. Tef'ile:

Me fâ î lün
Ce mâ lin nû

Ce mâ lin nû

2. Tef'ile:

Me fâ î lün
ru na nis bet

ru na nis bet

3. Tef'ile:

Me fâ î lün
Gü neş bir nû

gü neş bir nû

4. Tef'ile:

Me fâ î lün
ri bî fer dir

ri bî fer dir

Bu eserde kullanılan güftenin 1 mısrası 4 tef'ileden oluşmaktadır ve 1 mısra 2 evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef'ile yarım evsat usulünde (13 zamanlık dilim), 4 tef'ile ise toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. Güftenin diğer mısralarında da aynı dağılım görülmüştür.

15. Tevşih

1. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
Ey Hü dâ nn

Ey Hü dâ nn

2. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
sev gi li mah

sev gi li mah

3. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
bû bu ey Fah
ri bî fer dir

bû bu ey fah

4. Tef'ile:

Fâ i lün
ri ci hân

ri ci hân

Bu eserde kullanılan güftenin 1 mısrası 4 tef'ileden oluşmaktadır ve 1 mısra 2 evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef'ile yarım evsat usulünde (13 zamanlık dilim), 4 tef'ile ise toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. Güftenin diğer mısralarında da aynı dağılım görülmüştür.

16. Tevşih

1. Tef'ile:

Fâ /i lâ tün
Ey nü büv vet

2. Tef'ile:

Fâ /i lâ tün
tah tu nın şâ

3. Tef'ile:

Fâ /i lâ tün
hı ha bî bi

4. Tef'ile:

Fâ /i lün
kib ri yâ

Bu eserde kullanılan güftenin 1 mısrası 4 tef'ileden oluşmaktadır ve 1 mısra 2 evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef'ile yarım evsat usulünde (13 zamanlık dilim), 4 tef'ile ise toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. Güftenin diğer mısralarında da aynı dağılım görülmüştür.

17. Tevşih

1. Tef'ile:

Me fâ î lün
Hü dâ nâ mıy

2. Tef'ile:

Me fâ î lün
la baş la Mev

3. Tef'ile:

Me fâ î lün
li di Fah ri

4. Tef'ile:

Me fâ î lün
ci hân dır bu

Bu eserde kullanılan güftenin 1 mısrası 4 tef'ileden oluşmaktadır ve 1 mısra 2 evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef'ile yarım evsat usulünde (13 zamanlık dilim), 4 tef'ile ise toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. Güftenin diğer mısralarında da aynı dağılım görülmüştür.

18. Tevşih

1. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
Men ba î il

Men ba î il

2. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
mi Hü dâ sîn

mi Hü dâ sîn

3. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
yâ Mu ham med

yâ Mu ham med

4. Tef'ile:

Fâ i lün
Mus ta fâ

Mus ta fâ

Bu eserde kullanılan güftenin 1 mısrası 4 tef'ileden oluşmaktadır ve 1 mısra 2 evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef'ile yarım evsat usulünde (13 zamanlık dilim), 4 tef'ile ise toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. Güftenin diğer mısralarında da aynı dağılım görülmüştür.

19. Tevşih

1. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
Zâ tı mir â

Zâ tı mir â

2. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
tı Hü dâ sîn

tı Hü dâ sîn

3. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
yâ Mu ham med

yâ Mu ham med

4. Tef'ile:

Fâ i lün
Mus ta fâ

Mus ta fâ

Bu eserde kullanılan güftenin 1 mısrası 4 tef'ileden oluşmaktadır ve 1 mısra 2 evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef'ile yarım evsat usulünde (13 zamanlık dilim), 4 tef'ile ise toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. Güftenin diğer mısralarında da aynı dağılım görülmüştür.

20. Tevşih

6 hecenin 26 zamanlık dilime (1 evsat usulü) dağılımı

1 2 3 4 5 6
Can dan â şık ol dum
Can dan â şık ol dum

5 hecenin 26 zamanlık dilime (1 evsat usulü) dağılımı

1 2 3 4 5
Vec hin gü lü ne
vec hin gü lü ne

Bu eserde kullanılan güfte 11'li hece ölçüsüne göre yazılmıştır. 1 mısra 2 adet evsat usulüne dağıtılmış, diğer mısralarda da aynı dağılım görülmüştür.

21. Tevşih

4 hecenin 13 zamanlık dilime (yarım evsat usulü) dağılımı

1 2 3 4
İ ki ci hân
İ ki ci hân

4 hecenin 13 zamanlık dilime (yarım evsat usulü) dağılımı

1 2 3 4
sul tâ nı nın
sul tâ nı nın

Bu eserde kullanılan güfte 8'li hece ölçüsüne göre yazılmıştır. 1 mısra 1 adet evsat usulüne dağıtılmış, diğer mısralarda da aynı dağılım görülmüştür.

22. Tevşih

7 hecenin 26 zamanlık dilime (1 evsat usulü) dağılımı

1 2 3 4 5 6 7
Sad rı ce mî mür se lîn

Sad rı ce mî mür se lîn

7 hecenin 26 zamanlık dilime (1 evsat usulü) dağılımı

1 2 3 4 5 6 7
sen sin yâ Re sû lal lah

Sen sin yâ Re sû lal lah

Bu eserde kullanılan güfte 14'li hece ölçüsüne göre yazılmıştır. 1 mısra 2 adet evsat usulüne dağıtılmış, diğer mısralarda da aynı dağılım görülmüştür.

23. Tevşih

1. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
Rav za nâ çün

Rav za na çün

2. Tef'ile:

Fâ i lâ tün
yüz sü ren bu

yüz sü ren bu

3. Tef'ile:

Fâ i lün

lur e mân

Bu eserde kullanılan güftenin 1 mısrası 3 tef'ileden oluşmaktadır ve 2 mısra toplamda 3 adet evsat usulüne dağıtılmıştır.

SONUÇ

Araştırma kapsamında incelenen 64 eserde çeşitli vezin ve hece ölçülerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Eserlerde kullanılan vezin ve hece ölçülerinin dağılımı aşağıda belirtildiği gibidir.

- ✓ 35 eser: "Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün" kalıbında,
- ✓ 19 eser: "Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün" kalıbında,
- ✓ 1 eser: "Mefûlü/Mefâilü/Mefâilü/Feulün" kalıbında,
- ✓ 3 eser: "Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün" kalıbında,
- ✓ 4 eser: "11'li hece ölçüsü" ile,

- ✓ 1 eser: "8'li hece ölçüsü" ile,
- ✓ 1 eser: "14'lü hece ölçüsü" ile bestelenmiştir.
- ✓ "Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün" vezni ile yazılmış 35 güfte tespit edilmiştir. Bunlar arasında 34 adet güftede usul üzerindeki hece dağılımının aynı şekilde seyrettiği tespit edilmiştir. Bu vezinde yazılan güftelerin 1 mısrası 2 adet evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef' ile yarım evsat usulüne (13 zamanlık dilim), 4 tef' ile ise toplamda 2 adet evsat usulüne dağıtılmıştır. Diğer mısralarda da aynı şekilde dağılım görülmüştür.
- ✓ "Mefâilün/ Mefâilün/ Mefâilün/ Mefâilün" vezni ile yazılmış 1 adet güfte tespit edilmiştir. Güftenin 1 mısrası 2 adet evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef' ile yarım evsat usulüne (13 zamanlık dilim), 4 tef' ile ise toplamda 2 adet evsat usulüne dağıtılmıştır. Diğer mısralarda da aynı şekilde dağılım görülmüştür. Bu veznin hece dağılımı, "Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün" ve "Mefâilün/ Mefâilün/ Mefâilün/ Mefâilün" vezinleriyle aynıdır.
- ✓ "Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün" vezni ile yazılmış 3 adet güfte tespit edilmiştir. Bu vezinde yazılan güftelerin 1 mısrası 2 adet evsat usulüne dağıtılmıştır. Dolayısıyla 1 tef' ile yarım evsat usulüne (13 zamanlık dilim), 4 tef' ile ise toplamda 2 adet evsat usulüne dağıtılmıştır. Diğer mısralarda da aynı şekilde dağılım görülmüştür. Bu veznin kullanıldığı güftelerde hece dağılımı dört tef' ileli vezinlerle aynıdır.
- ✓ "14'lü hece ölçüsü" ile yazılmış 1 adet güfte tespit edilmiştir. Bir mısra toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlanmıştır. 14'lü hece ölçüsü ile yazılmış güftenin hece dağılımı dört tef' ileli vezinlerle aynı olduğu görülmüştür.
- ✓ "11'li hece ölçüsü" ile yazılmış 4 adet güfte tespit edilmiştir. 2 mısranın 3 adet evsat usulünde, 4 mısranın ise toplamda 6 adet evsat usulünde tamamlandığı görülmüştür.
- ✓ "8'li hece ölçüsü" ile yazılmış 1 adet güfte tespit edilmiştir. 1 mısranın 1 adet evsat usulüne dağıtıldığı görülmüştür. 8'li hece ölçüsü ile yazılmış güftenin hece dağılımı dört tef' ileli vezinlerle aynı olduğu görülmüştür.
- ✓ İncelemesi yapılan eserlerin genelinde 1 mısranın 2 adet evsat usulünde tamamlandığı dolayısıyla 1 tef' ilenin (3 veya 4 hece) 1 adet evsat usulünün yarısına (13 zamanlık dilim) dağıtıldığı görülmüştür.
- ✓ Dört tef' ileli vezinlerin yanı sıra 14 ve 8'li hece ölçüsü ile yazılmış güftelerin hece dağılımlarının büyük ölçüde aynı olduğu tespit edilmiştir. 14 ve 8'li hece ölçülü güftelerde de 1 mısra toplamda 2 adet evsat usulünde tamamlandığı görülmüştür. İncelenen eserlerin büyük çoğunluğunda aynı hece dağılımı görülmektedir. Sonuç olarak evsat usulünde bestelenmiş tevşihlerin hece dağılımlarında anlamlı benzerlikler görülmüş ve kalıplaşmış bir besteleme geleneğinin oluştuğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Akdoğan, B. (1996). Fethullah Şirvânî ve "Mecelletün fi'l-mûsikâ" Adlı Eserinin V. Yüzyıl Türk Musikisi Nazariyatındaki Yeri. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Behar, C. (1992). Zaman, Mekân, Müzik. İstanbul: AFA Yayıncılık.

Çakır, A. (1999). Alişah B. Hacı Büke (?-1500)'nin Mukaddimetü'l-Usûl Adlı Eseri. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çevikoğlu, T. (2010). Mevlevîhânelerin Faaliyette Olduğu Dönemde Bestelenmiş Mevlevî Âyinlerinin Usûl-Arûz Vezni İlişkisi Yönünden İncelenmesi. Konya: Seçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Devellioğlu, F. (1970). Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Doğu Matbaası.

Ezgi, S. (1993). Nazarî Amelî Türk Mûsikîsi. İstanbul: İstanbul Konservatuvarı Neşriyatından.

Karasar, N. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım TİC. LTD. ŞTİ.

Kaplan, Z. (1991). Dini Musiki Dersleri. İstanbul: M.E.B. Yayınları.

Özdemir, S. (2001). Necm el-Dîn Sa'îd b. Muhammed el-Sa'îdî'nin Şerh Arûz el-Sâvî İsimli El Yazma Eserinin Metin Tenkidi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztuna, Y. (2006). Akadematik Klasik Türk San'at Mûsikîsi'nin Ansiklopedik Sözlüğü, İstanbul: Orient yayınları.

Özkan, İ., H. (2003). Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Tanrıkorur, C. (2003). Osmanlı dönemi Türk musikisi. İstanbul: Dergah Yayınları.

- Tekin, H. (1999). Lâdiki Mehmet Çelebi ve er-Risâletü'l-fethiyye'si. Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavaşca, A. (2002). Türk Mûsikîsi'nde Kompozisyon ve Beste Biçimleri. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı.

Endüstri 4.0 Teknolojilerinin Sürdürülebilir Ekonomi Üzerine Etkisi: Seçili OECD Ülkeleri Üzerine Bir Analiz*

Impact of Industry 4.0 Technologies on Sustainable Economy: An Analysis on Selected OECD Countries

ÖZET

İkinci dünya savaşı sonrasında sağlık ve teknoloji alanında yaşanan gelişmelerin etkisi ile nüfusun hızla artması ve ekonomilerin büyümesi üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerinde enerjiye olan ihtiyacı artırmıştır. Artan enerji ihtiyacının genel olarak fosil yakıtlardan karşılanıyor olması, ekosistemde telafisi zor tahribatlara neden olmuştur. Bu nedenle çevresel tahribata ve ekolojik dengenin bozulmasına neden olan klasik üretim yöntemlerinden daha temiz ve yenilenebilir üretim yöntemlerine yönelmek ekosistemin geleceği için bir zorunluluk haline gelmiştir. Geliştirilen çevre teknolojileri ile enerjinin temini, depolanması ve kullanımı aşamasında Endüstri 4.0'ın avantajlarından yararlanabilmek için AR-GE yatırımlarının payının artırılması gerekmektedir. Bu noktada, fosil ve diğer enerji türlerine nazaran ulaşımı ve depolanması kolay olan “yeşil enerji” kavramı dikkatleri çekmektedir. Bu çalışmada, endüstri 4.0 teknolojilerinin, iklim değişikliğini hafifletici enerjileri içeren üretim biçimleri ve yeşil büyüme göstergelerinin ekonomik büyüme üzerine etkilerinin incelenmesi amacıyla, seçili OECD ülkeleri üzerine bir ekonometrik analiz yapılmıştır. Analizde, seçili yeşil büyüme ve çevre teknolojileri patent göstergelerinin GSYH üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Sürdürülebilirlik, Yeşil Enerji, Ekonomik Büyüme

ABSTRACT

After the Second World War, the rapid increase in the population and the growth of the economies with the effect of the developments in the field of health and technology increased the need for energy in the production, distribution, and consumption processes. The fact that the increasing energy need is generally met from fossil fuels has caused damage on the ecosystem that is difficult to rectify. For this reason, it has become a necessity for the future of the ecosystem to turn to cleaner and renewable production methods rather than the classical production methods that cause environmental destruction and deterioration of the ecological balance. In order to benefit from the advantages of Industry 4.0 at the stage of energy supply, storage and use with the developed environmental technologies, it is necessary to increase the share of RD&D investments. At this point, the concept of “green energy”, which is easy to transport, and store compared to fossil and other types of energy, draws attention. In this study, an econometric analysis was conducted on selected OECD countries in order to examine the effects of industry 4.0 technologies, production forms containing climate change mitigating energies and green growth indicators on economic growth. In the analysis, the effects of selected green growth and environmental technologies patent indicators on GDP were examined.

Keywords: Industry 4.0, Sustainability, Green Energy, Economic Growth

GİRİŞ

Endüstri devrimleri, üretim metotlarında enerji sektöründeki geçişlere dayanan bir değişim yaratmıştır. Birinci Sanayi Devrimi buhar enerjisine geçişi simgelerken, İkinci Sanayi Devriminin simgesi ise elektrik enerjisine geçiş olmuştur. İçinde bulunduğumuz Endüstri 4.0 olarak adlandırılan Dördüncü Sanayi Devriminde enerji sektörü yeni bir yola yönelmiştir. Söz konusu enerji yönelimi, fosil yakıtlardan yenilenebilir enerji kaynaklarına, temiz enerji de denilen yeşil enerji teknolojilerine, yeni teknolojilerle geliştirilen depolama imkanlarına, üretim alanlarından hareketle, lojistik, ürün kullanımı ve geri dönüşüme kadar uzanan uzun süreçte yeni bir enerji sisteminin oluştuğu görülmektedir.

İnsanın doğa ile mücadelesinin olumsuz sonuçları özellikle 18. yüzyıldan itibaren üretim ve tüketim bağlamında 20. yüzyılda göz ardı edilemeyecek biçimde ortaya çıkmıştır. Görülmektedir ki endüstrinin gelişmesi yeni imkanlar ve gelişmeler yaratmakla beraber, üretim sürecinde fosil yakıtların yoğun olarak kullanılması doğanın dengesinin bozulmasına sebep olmuştur. Hava, toprak ve su kirliliği başta olmak üzere ozon tabakasının delinmesi, asit yağmurları, küresel ısınma dünyanın karşı karşıya kaldığı en büyük sorunlardan birisi olarak dünya gündeminde yerini almıştır. Çözülmesi oldukça güç bu soruna çare aramak için ulusal ve uluslararası arenada dünya çapında kurum ve kuruluşlar oluşturulmuştur. Çevre sorunun çözülmesi için gösterilen gayretler ve sunulan çözüm önerileri konuyu esasen sürdürülebilir ekonomi ve genel itibarıyla sürdürülebilir hayat alanlarına taşımaktadır. Bu sebeple sürdürülebilir bir ekonomi için, ekonominin temellerinden birisi olan üretim sistemlerinin değişimi zorunluluk haline

* Bu çalışma, IERFM2023 Kongresinde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve düzenlenmiş halidir.

¹ Öğr. Gör. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, Yerköy Adalet Meslek Yüksekokulu, Hukuk Bölümü, Yozgat, Türkiye

² Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Sivas, Türkiye

Fatma Çelik Bayram¹
Hacı Ahmet Karadaş²

How to Cite This Article

Bayram, F. Ç. & Karadaş, H. A. (2023). “Endüstri 4.0 Teknolojilerinin Sürdürülebilir Ekonomi Üzerine Etkisi: Seçili OECD Ülkeleri Üzerine Bir Analiz”, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(67):3343-3352. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSH.AS.71781>

Arrival: 15 July 2023

Published: 31 August 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

gelmiştir. Yeşil ekonomi, yeşil üretim, yeşil istihdam, çevreye zarar vermeyen üretim başlıklarında birçok kavram ulusal ve küresel ekonomilerin gündeminde yer almaya başlamıştır. Dolayısıyla, sürdürülebilir ekonomi için doğa üzerinde negatif dışsallık yaratmayan üretim modellerinin oluşturulması çabası yoğunlaşmıştır.

Ülkeler, bu amacı gerçekleştirebilmek ve sürdürülebilir kalkınmaya ulaşabilmek amacıyla, genel olarak iklim değişikliği endişesi ile güneş ve rüzgar enerjisi gibi temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına yönelmişlerdir. Çevreye dost enerji teknolojilerine yapılan yatırım olanakları 2011 yılında Almanya’da Hannover Fuarı’nda ilk defa dile getirilen, nesnelere ve hizmetlerin internetinin üretim sürecine katılması şeklinde ortaya çıkan sınırsız bir hayal gücüne dayanan Endüstri 4.0 olarak isimlendirilen (Kagermann vd., 2013) Dördüncü Sanayi devrimi ile artış göstermiştir. Fiziki ve sanal dünyanın birleştiği, yüksek seviyede otomasyonla çalışılarak verimliliğin ve etkinliğin artırılmasının amaçlandığı (Alcácer ve Cruz-Machado, 2019), akıllı ürün ve üretim sürecinin yaratılmasını temel alan (Brettel vd., 2014) Endüstri 4.0, kendi bileşenlerinin kapsamında üretken ve modüler üretim sistemleri ile üretilen ürünün kendi üretim sürecini gözlemleyip kontrol edebildiği bir model olarak açıklanmaktadır (Lasi vd., 2014).

Birinci Endüstri Devriminden bu yana endüstrileşme birçok olumlu ve olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Günümüzde yaşanan doğa kirliliği, tükenmeye yüz tutmuş enerji kaynakları nedeniyle üretim artık daha maliyetli ve sürdürülemez hale gelmiştir. Çünkü üretim aşamaları mal ve hizmet gibi pozitif çıktılar ile beraber doğa üzerinde negatif etkiler yaratmıştır. Ekonomik açıdan bakıldığında, kaynak ve enerji kısıtlılığı ve kaynakların israfının önüne geçilmesi için üretim sürecinin optimum bir şekilde yönetilmesi önem arz etmektedir. Bu sebeple, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik için üretimin doğa üzerinden negatif etkilerinin azaltacak çözümlerin önemi artmaktadır (Garetti ve Taisch, 2012). Söz konusu çözümler arasında bulunan Endüstri 4.0, bu konuda umut verici teknolojileri içermektedir. Çünkü Endüstri 4.0 teknolojileri enerji sektöründeki gelişmeleri şekillendirerek, doğru ve yerinde yatırımlarla yapay zeka, üretim süreçlerinin akıllı süreçlere çevrilmesiyle, verimliliğin artması, enerji ve toplam maliyetlerin düşmesi ile fosil yakıtlara olan bağımlılığının tersine dönmesi beklenmektedir (Schwab, 2017)

Çevresel Endüstri 4.0 teknolojileri ve sürdürülebilir ekonomi kavramları beraber ele alınarak seçilmiş OECD ülkeleri kapsamında Endüstri 4.0 teknolojileri ile çevreye dost üretim ve bu konudaki inovasyon çalışmalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin incelendiği bu çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Endüstri 4.0, sürdürülebilir ekonomi ve çevre arasındaki ilişkiler teorik olarak incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, endüstri 4.0 teknolojilerinin, iklim değişikliğini hafifletici enerjileri içeren üretim biçimleri ve yeşil büyüme göstergelerinin ekonomik büyüme üzerine etkileri ekonometrik analiz yardımıyla incelenmiştir. Çalışmanın sonucu dördüncü bölümde yer almaktadır.

ENDÜSTRİ 4.0 VE SÜRDÜRÜLEBİLİR EKONOMİDEKİ YERİ

Endüstri 4.0

Endüstri 4.0 kavramı, 2011 yılında literatüre dahil olduğundan itibaren ekonomik ve sosyal alanda derin bir değişim ve dönüşümün simgelerinden birisi olarak bilim alanının gündeminde yerini muhafaza etmektedir. Almanya’nın üretim süreçlerinin dijitalleşmesinin teşviğiyle ileri teknolojik stratejileri ile başlatılmış bir proje tarafından temellenmiştir (Sung, 2017). Endüstri 4.0 şirketler, fabrikalar, kaynaklar, tedarikçiler, lojistik ve müşteriler arasında sorunsuz bir iletişim ağı olarak nitelendirilmektedir (Carvalho vd., 2018). Söz konusu ağ üzerinden, üretimin değer zincirleri ve iş şekillerini temelden değiştirmeye yatkın bir teknoloji çağını olanaklı kılan üretim teknolojileri ile akıllı üretim modellerinin birleştirilmesi sağlanmaktadır (MacDougall, 2014). Bu sebeple Endüstri 4.0’ın önceki devrimlerden üç ana özellik farklı kılmaktadır. İlk farklılık, daha önce görülmemiş ve üstün yetenekli teknolojilerin üretilme özelliği ile yüksek seviyede “hız” sağlamasıdır. İkinci farklılık, “genişlik ve derinlik”, dijital teknolojilere dayanması ile ekonomik ve toplumsal olarak kişiler üzerinde çok boyutlu etkiler yaratan bir model ile ilerleyerek, teknolojik değişim ve sistemler geliştirmesidir. Üçüncü farklılık, “sistem etkisi” denilen her şeyin birbiri ile bağlantılı olduğu, bütünleşmiş bir dönüşümü içeren ağ sistemlerine imkan tanımasıdır (Fırat ve Fırat, 2017). Bu özellikleri ile Endüstri 4.0 yeni teknolojiler ve geniş temelli inovasyonlar ile diğer sanayi devrimlerine göre daha hızlı yayılabilen ve daha da derin dönüşümler gerçekleştiren bir süreçtir (Schwab, 2017).

Endüstri 4.0 teknolojileri ile makinelerin, veri toplamasına ve işlemesine, verileri analiz edip öneride bulunmasına, sorunu tespit edip çözüm sunmasına imkan sağladığı varlık şeklini aldıkları görülmektedir (Sung, 2017). Makinelerin bu nitelikleri ile, maliyetin düşürülmesi, daha kaliteli ürünlerin üretilmesi için hızlı, esnek ve üretken bir üretim süreci oluşturulması mümkündür. Böylesi bir üretim süreci, üretimde verimliliği artıran, ekonominin yapısını değiştiren, endüstriyel büyümeye öncüllük eden, şirket, ülke ve bölgelerin rekabet gücünü ve işgücü yapısını değiştiren bir nitelik taşımaktadır (Rüßmann vd., 2015).

Endüstri 4.0 modelinin temel bileşenlerini siber-fiziksel sistemler, nesnelerin interneti, hizmetlerin interneti, akıllı fabrika, ürün ve robotlar, eklemeli ürün (3D yazıcılar) ve artırılmış gerçeklik oluşturmaktadır. Bu bileşimler bütünüyle internet ile donatılmış dijital ürünlerin sistemini kapsamaktadır. Dijital ürün sistemlerinin büyük bir kısmı bulut teknoloji sayesinde saklanıp yönetilmektedir (Yılmaz, 2019).

Endüstri 4.0 sistemleri, karmaşık tedarik zinciri, ürün çeşitliliği talebini karşılayabilmek için, üretim sistemlerinin yüksek düzeyde esnek olmasını zorunlu kılmaktadır. Ürünün üretim sürecinden son müşteriye ulaşana kadar, üretim planlama, satış, müşteri ilişkileri departmanları ve tedarikçilerle entegrasyon, bilgi teknolojileri açısından sağlanmaktadır. Bu şekilde bir bilgi entegrasyonu yoluyla, özelleştirilmiş hizmet ürünlerin pazara hızlı ve etkin şekilde arz edilmesi mümkündür (Fallera ve Feldmüllera, 2015). Bilgi entegrasyonu ile ürünlerin eş zamanlı olarak planlanması üretim, pazara giriş ve teslimat sürelerinin kısalmasına, ürünün daha kaliteli ve mikro özelleştirmesine ve maliyetlerin düşürülmesine neden olan bir esneklik yaratılmaktadır (Cengiz, 2018). Diğer taraftan çözülmeye çalışılan en önemli problem, sahip olunan kıt kaynaklarla sayısı artmaya devam eden nüfusun arzu ve ihtiyaçlarının karşılanması problemidir. Endüstriyel gelişimini tamamlamış veya buna yaklaşan ülkelerin, verimlilikleri, ekonomik büyümeleri, kaliteli mal ve hizmet arzları ile toplumsal refahının artması ile bir takım olumsuz sonuçlar da ortaya çıkmıştır. Toplumun geleceğini riske atan yüksek üretim ve tüketim kaynakların hızlı tüketilmesi, küresel ısınma, iklim değişikliği ve çevrenin kirlenmesi gibi çok boyutlu pek çok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tüm bu sorunlar “sürdürülebilirlik” kavramını gündeme getirmiş ve çözüm konusunda dünyanın odak olarak üzerinde durduğu bir model haline gelmiştir (Morrar vd., 2017).

Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik, 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bir kavram olmakla beraber literatürde çok sayıda tanımı yer almaktadır. Fakat, 1987 yılında Birleşmiş Milletler yayını olan “Ortak Geleceğimiz” raporunda “sürdürülebilir kalkınma” şeklinde yer bulan tanım en çok kabul görendir. Raporla sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanması potansiyelinden ödün verilmeden, günümüzde ihtiyaçların karşılanmasıdır, şeklinde tanımlanmıştır (UN, 1987). Sürdürülebilirlik ayrıca, bütün yaşam türlerinin gelişiminin sonsuza kadar süreceği ihtimali (Ehrenfeld, 2005), birey ve kurumların ortak bir bakış açısına ulaşmalarını mümkün kılan bir gelecek vizyonu (White, 2013), çevre ve sosyal şartların insanoğlunun güvenliğine, refahına ve sağlığına maksimum destek verebilmesi için, insan türünün yaşam biçimini dönüştürmesi (McMichael vd., 2003), biçimlerinde de tanımlanmıştır. Diğer bir tanımda sürdürülebilirlik, insan hayatı, insanın yaptığı faaliyetler ile eko sistemin beraberce desteklenebilmesi için, bireylerin ve toplumların ihtiyaçlarının doğa tarafından karşılanabilme potansiyeli arasında esasen bir dengenin oluşması sorunu olarak tanımlanmıştır (Choi ve Ng, 2011)

Sürdürülebilirlik, üç boyutlu bir kavramdır. Mal ve hizmet üretimin devamlığını esas alarak üretimde sektörel dengesizlikten sakınarak, iç ve dış borçların da yönetilebilir düzeyde gerçekleşmesini amaç edinen sistem sürdürülebilirliğin ekonomik boyutunu göstermektedir. Sosyal boyutu ise, temel sosyal hizmetlerin (sağlık, eğitim, vb.), yeterli ve eşit dağılımı ile cinsiyet eşitliğini de kapsayan, bireysel katılımın sağlandığı, politik sorumluluğun olduğu sistemi ifade etmektedir. Çevresel boyutu, kaynakların dengesini bozmadan, üretimde biyolojik çeşitliliğe, atmosferin dengesine ve ekolojinin bütün faktörlerinin korunmasını içeren sistemdir (Tıraş, 2012). Ekonomik, çevresel ve sosyal boyutların gerekleri yerine getirildiğinde; doğal sermayenin korunarak, yenilenebilir doğal kaynakların ve yenilenemez doğal kaynakların kullanımında kirlilik ve atıkların dönüşümüne odaklanıldığında sürdürülebilir bir sistemin varlığından söz edilebilir (Sheth vd., 2011; Goodland, 1995). Sürdürülebilirlik kavramının söz konusu çok boyutluluğu birbirine bağlı ve birbirini tamamlayan bir bütün olarak düşünüldüğünde, bir boyutta meydana gelecek dengesizliğin, diğer iki boyutu olumsuz etkileyebileceği düşünülebilir. Çünkü toplumların ihtiyaçlarının karşılanarak refah seviyelerinin yükseltilebilmesi için üretimin sürekliliği gerekmektedir. Üretimin sürekliliği ise doğal kaynakların varlığına, ekonomik yetkinliğe, kullanılan enerjinin yenilenebilir olup olmasına ve üretimin devamı için gerekli kaynakların sağlanıp sağlanamamasına bağlıdır. Dolayısıyla, sürdürülebilirlik için sürdürülebilir kalkınma, üretim, tüketim, tarım ve yönetim gibi farklı alt kavramlar üzerinde durulmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma ve ekonominin ana bileşenlerinden birisi olan sürdürülebilir üretim kavramı ilk defa 1992’de Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda yer bulan bir kavramdır (Krajnc ve Glavič, 2003). Sürdürülebilir üretim kavramının sürdürülebilirlik kavramı gibi birden çok tanımı yapılmaktadır. Yapılan tanımlardan bir kısmı birbiri ile örtüşürken, bir kısmı birbirini tamamlar niteliktedir (Millar ve Russell, 2011). Diğer taraftan sürdürülebilir üretim, halihazırda üretim yapılarının gelişme süreçlerinde son aşama olarak kabul edilmektedir (Jovane vd., 2003).

Sürdürülebilir Üretim

Sürdürülebilir üretim, sürdürülebilirlikle paralel tanımlar içermektedir. Gelecek nesillerin ihtiyaçlarını ve taleplerini karşılayabilme potansiyelini azaltmadan, toplumun mevcut istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilen üretim faaliyetidir

(De Ron, 1998). Devam eden ihtiyaçlar karşılanırken, ürün ve hizmetler, çevreyi kirletmeden, enerji ve doğal kaynaklar korunarak, en iktisadi şekilde, çalışanların, toplumun ve son tüketicinin güven içinde olduğu, çalışanların sosyal ve üretici haklarının korunduğu ve ödüllendirildiği bir üretim süreci ve sisteminin içerisinde üretilmesi sürdürülebilir üretimi sağlamaktadır³. Böyle bir üretim süreci, yeşil tasarımı, çevreye dost malzemenin kullanılmasını, üretim süreçlerinin en iyi hale getirilmesiyle kaynağın verimliliğinin artırılmasını ve aynı zamanda doğaya zararlı madde salınımını en aza indiren üretim sistemlerinin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır (Kang vd., 2016). Dolayısıyla sürdürülebilir üretim modelinde, hammadde temininden başlayarak, ürün tasarımı dahil olmak üzere, ürünün geri dönüşüm sürecinde sürdürülebilirlik amaçlanmaktadır. Üreticilerin sürdürülebilirliği gerçekleştirebilmesi adına, ürün zincirinin ana adımlarında, ürünün tasarımı, hammadde sağlanması, lojistiği, satışı, dağıtımı, ürünün kullanım süresinin dolması ve tüm süreçlerdeki atıkların imhası veya dönüştürülmesi gibi bütün süreçleri optimize ederek (De Ron, 1998), bu faaliyetlerini odağa çevreyi alarak, temiz üretim yeşil üretim şeklinde adlandırılan stratejiler geliştirilerek uygulamaları sürdürülebilir üretimin esasları olarak kabul edilebilir. Esasen, sürdürülebilir üretimin gereklerini yerine getirmek üzere yola çıkmak ve üretim süreci ve sonrasında bahsi geçen gereklilikleri yerine getirmek üretim ve örgüt kültürünün bu amaca olanak tanınması ile alakalıdır. Temiz ve yeşil üretim olarak adlandırılan modelin sürdürülebilirlik ile arasındaki bağlantının güçlenmesi ve uygulanabilmesi için, üretimi gerçekleştirerek bütün ayaklarda (ekonomi, politika, hukuk ve sosyal sistemlerde) buna uygun düşünme ve davranma yapısının oluşması gerekmektedir.

Mevcut üretim modellerinin geleneksel bir yaklaşımda olduğu düşünüldüğünde, sürdürülebilir üretimin gerçekleştirilmesi en iyi çözüm, yeni teknolojilere, işletme modellerinin yenilenmesine ve yeni bir yaşam biçiminin oluşmasına olan ihtiyacın karşılanmasıdır (Garetti ve Taisch, 2012). Bu sebeple çevrenin korunmasının temel alındığı üretimde, azaltma (reduce), yeniden kullanma (reuse) ve geri dönüşüm (recycle) olarak adlandırılan geleneksel 3R stratejisinin uygulaması ele alınabilir (Nakıboğlu, 2014). 3R stratejilerinin üretim sürecinde daha az kaynak kullanımı ve daha az kirlilik yaratması beklenmektedir. Aynı zamanda, 3R stratejileri kullanımının oranı söz konusu bir üretim modelinin çevreye karşı duyarlılığının ölçütü olarak kabul edilmektedir. Azaltma, yeniden kullanma ve geri dönüşüm kavramlarına, ürün kazanımı (recover), yeniden tasarım (redesign) ve yeniden üretim (remanufacturing) stratejileri de eklenip 6R yaklaşımı elde edilir. 6R temelli yaklaşımın, günümüzün lineer ekonomisinden farkı, çevre açısından tanımlanan sürdürülebilir üretimi döngüsel ekonomi ile açıklıyor oluşudur. Üretimde 6R stratejileri, üretimin öncesini, üretim sürecini, ürünün kullanımını ve kullanımından sonraki aşamaları ve birden fazla ürün döngüsünü dikkate alarak daha kapsamlı bir çerçeve çizen, inovatif bir sistem olarak görülmektedir (Sarkis ve Rasheed, 1995; Jawahir vd., 2006; Jawahir ve Bradley, 2016).

Üretimde yüksek karlılığın hedeflendiği ekonomik boyut, üretimin çevreye olumsuz etkilerinin azaltılmasının, sıfır emisyon oranına yönelindiği, fabrikaların lokal çevreleri üzerine pozitif etki yarattığı, hava ve su kalitesinin iyileştirildiği, yenilenebilir enerji ürettiği ve kullandığı, enerji için depo işlevi görmesinin amaçlandığı çevresel boyut, fabrikaların çalışanlar ile işbirliği içinde olduğu, öğrenme ve beşeri kapasitenin geliştirilmesine odaklandığı sosyal boyuttan oluşan sürdürülebilirlik, üretimin temel bileşenleri olması gerekmektedir (Herrmann vd., 2014). Bu amaca binaen Endüstri 4.0 teknolojileriyle, üretimin verimliliği ve ürünün kalitesinin artırılması ile sürdürülebilirliğin ekonomik ayağına; kullanılan malzeme ve enerji miktarının doğru seçilmesi ve takibinin yapılmasıyla sürdürülebilirliğin çevre ayağına; iş yükünün azaltılması, iş zenginleştirilmesi ve iş güvenliğinin ve sosyal güvenliğin sağlanması ile sürdürülebilirliğin sosyal ayağına katkı sunacağı düşünülmektedir (Braccini ve Margherita, 2019). Endüstri 4.0 teknolojilerinin uygulanması ve geliştirilmesi her alanda olduğu gibi sürdürülebilir ekonomi alanında da önem arz etmektedir. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz Endüstri 4.0'ın, evrimlerini dijitalleşme ve inovasyon üzerinden sürdürmektedir denilebilir.

İnovasyon

İnovasyon kavramının önemi, 20. yüzyıl başında ilk kez en çok bilinen teorisi “yaratıcı yıkım” olan Schumpeter tarafından vurgulandığından itibaren farklı tanımlanmıştır. Schumpeter inovasyonu, girişimcilerin ortaya koydukları yeniliklerle iktisadi dengeyi değiştirerek, yeniliklerin önünü açmaya temel olan bir yaratıcı yıkım olarak ifade etmiş, bunun kapitalizmin kilit noktası olduğunu vurgulamıştır (Ferreira vd., 2017; Maduegbuna, 2014). 2005 yılında, bütün yaklaşımlarda kullanılabilir tanımı, Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat- Organisation for Economic Cooperation and Development) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD- Organisation for Economic Cooperation and Development) tarafından ortak olarak inovasyon tanımı yapılmıştır. İnovasyon, “iş uygulamalarında, iş yeri organizasyonunda ya da dış ilişkilerde; yeni veya önemli derecede geliştirilmiş bir ürünün (mal ya da hizmet) ya da sürecin, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir organizasyonel yöntemin uygulanması” olarak The Oslo Manuel’de yer almıştır (OECD, 2005: 6). Literatürde, teknoloji inovasyonu, iş modeli inovasyonu, ürün inovasyonu,

³ Lowell Center for Sustainable Production (1998). Sustainable Production Defined. Erişim adresi: <https://www.uml.edu/Research/Lowell-Center/About/Sustainable-Production-Defined.aspx>, Erişim tarihi: 01.04.23.

süreç inovasyonu tasarım odaklı inovasyon, yıkıcı inovasyon, sorumlu inovasyon ve radikal inovasyon gibi çeşitli alt kavramlarla yer almaktadır. Görüldüğü üzere inovasyon sadece teknoloji içermekle kalmamakta aynı zamanda sosyal hayatı, kültürel ve kurumsal yapıyı etkileyen, kapsamı geniş, yeşil, ekonomik, net, kullanıcı odaklı, sade, maliyeti düşük, köklü, kamuyu kapsayan ve dönüştürme nitelikli özellikler barındırmaktadır (Edwards-Schachter, 2018). Sürdürülebilirlik bakımından literatürde inovasyonun türlerinin, çevresel ve sosyal boyutlarıyla derecelendirilip gruplandırılması da söz konusudur. Çevresel ve sosyal zorlukların varlığı bir inovasyonun sürdürülebilirliğini etkilemektedir. Dolayısıyla inovasyonun, bu zorlukları göz önünde bulundurma derecesine göre sürdürülebilirliği farklılık göstermektedir. Sosyal ve çevresel zorlukları yüksek ya da düşük şekilde dikkate alma aşaması ile dünyanın geleceğini nasıl etkileyeceği ve nasıl değiştireceğine dair tertipler ışığında dört farklı inovasyon türü tanımlanmıştır (Silvestre ve Tircă, 2019):

- ✓ Sosyal İnovasyonlar: Sosyal boyutun en üstte tutulduğu ve öncelik verildiği çevre ve ekonomik boyutun riske atıldığı inovasyonlar.
- ✓ Geleneksel İnovasyon: İnovasyonun geliştirilmesinde veya benimsenmesinde ekonomik boyutun öncelikli olduğu genellikle çevre ve sosyal boyutun riske atıldığı inovasyonlar.
- ✓ Sürdürülebilir İnovasyonlar: Çevre, sosyal ve ekonomik boyutların dikkate alınarak dengenin sağlanmasına özen gösterildiği inovasyon geliştirmeleri veya benimsemelerini içerir. Bu üç boyutun maksimizasyon şansı yoktur, fakat çevre, ekonomi ve sosyal boyutun beraber değerlendirildiği en iyi çözümün sağlanmasına müsaade eden inovasyonlar, sürdürülebilir inovasyon çalışmalarıdır.
- ✓ Yeşil inovasyonlar: Genel olarak çevre boyutunun öne çıkarılarak ekonomik ve sosyal boyutun riske atıldığı, çevre ve çevreye ilişkin önceliklerin dikkate alındığı inovasyonlar.

İnovasyon genel itibarıyla, küresel büyümeye ivme katmasıyla beraber, ekonomik büyümeye katkı sağlayan temel bir süreçtir. Ayrıca inovasyonun, şirketler ve ülkeler için sürdürülebilir rekabet avantajlarını içinde barındırdığı kabul edilmektedir. Tüm gelişmiş ekonomiler, inovasyonun sürekliliği mümkün yeniliklerle ekonomik büyüme motivasyonunu arttıracığı bilincini taşımaktadırlar. Diğer taraftan gelişmekte olan ülkeler, kendilerinin uluslararası rekabet arenasında güçlerini arttırmak için inovasyon yolunu seçerek, endüstriyel modellerini devamlı olarak yükseltmeye yönelmektedirler (Chen vd., 2018). İnovasyonların gerçekleştirilebilmesi için ülkeler Ar-Ge çalışmalarına yatırım yaparak inovasyon potansiyellerini yükselterek rekabet güçlerini artırma çabası içerisinde olduklarıdır.

Endüstri 4.0 ile birlikte geliştirilen teknolojilerin, işletmelerde tasarım, üretim ve lojistik aşamalarında sürdürülebilirlik için uygulanabilmesi söz konusu olacaktır (Brito vd., 2019). Söz konusu teknolojilerle artık mümkün olan ve enerji tüketime yönelik uygulamalar ile sürdürülebilir üretim gerçekleşirken, çevresel ve ekonomik açıdan pozitif etki yaratacaktır. Endüstri 4.0 teknolojilerinden birisi olan sensörler, üretim sisteminde kullanıldığında, fazla işgücüne ihtiyaç duyulmaması, makinenin ürünü kontrol edebilme ve hatayı algılayabilme yeteneği sayesinde, gerekli önlemler alınarak hem ürünün kalitesinin artması hem de zaman ve kaynak tasarrufu sağlanarak sürdürülebilir üretim yaklaşımı uygulanmış olacaktır.

Çevre

Esasen iktisat literatüründe, Ar-Ge çalışmalarının kapsamı ve derinliği ekonomik büyümenin devamı için bir gereklilik olarak görülmektedir. Fakat, çevre açısından bakıldığında, ekonomik büyümenin fosil yakıt kullanımından kaynaklı olması çevresel bozulma için ana etkenlerden birisidir. 1990'lı yıllardan itibaren literatürde Çevresel Kuznets Eğrisi (Environmental Kuznets Curve - EKC) olarak isimlendirilen ters U şeklindeki bir fonksiyon araştırmalarda ekonomik büyüme ve emisyon salınımı arasındaki ilişki ele alınmıştır. Yapılan çalışmalarda Çevresel Kuznets Eğrisini doğrulayan ve doğrulamayan sonuçlar ortaya çıkmıştır. Fakat ampirik çalışmaların sonuçlarının yetersiz olduğu görülmektedir (Dogan ve Seker 2016; Fernáandez vd., 2018).

İçsel büyüme teorisi ile, teknolojik büyümenin çevre üzerine etkilerini, çevreyi kirleten kaynaklar yerine çevreye zarar vermeyen başka kaynakların kullanım kapasitesinin artırılması ile üretim süreçlerinin iyileştirilebileceği açıklanmıştır. İçsel büyüme modelleri, teknolojik ilerleme ve büyüme arasındaki ilişkiye çevresel açıdan bakarak, toplumun gelirinin artmasına bağlı olarak çevrenin korunmasına doğal kaynağın tahsis edildiği bir toplumu ifade etmektedir. Uyarılmış inovasyon sayesinde, teknolojinin kilit rol oynamasıyla, gelirler arttıkça emisyonların azaltılması mümkün olacaktır. Bu durumda inovasyon ekonomik büyüme fonksiyonunda ana değişkenlerden biri olmasının yanında çevre üzerindeki nihai etkisinin belirsiz olması söz konusudur. Çünkü, daha yüksek seviyedeki bir ekonomik gelişim aynı zamanda daha yüksek seviyede enerji tüketimini gerekli kılmaktadır. Yüksek bir enerji tüketimi içinde çevreyi kirletici enerji tüketiminin artması riskini de artıracaktır. Fakat yapılan inovasyon çalışmaları, enerjinin daha az tüketildiği ve hatta çevreye olan zararının daha az olduğu bir üretime imkan sağlayabilir. Bu aşamada inovatif bir süreç ile yapılan bu şekilde yeşil bir üretimin etkisinin net olarak belirlenmesi oldukça zor

gözükmektedir. Teknolojik inovasyonların emisyonlar üzerindeki etkisinin belirsizliğinin ortadan kalkması için sektörel ve ulusal araştırmalar yapılmaktadır. Yapılan araştırmaların büyük çoğunluğunda, çevreye dost ve çevreyi iyileştirmede Ar-Ge harcamalarının etkisinin nasıl olduğu üzerinde durulduğu görülmektedir. Diğer taraftan, Ar-Ge çalışmalarının toplamının emisyon azaltmaya yönelik katkısı üzerinde daha az odaklanılmaktadır (Fernández vd., 2018).

Toplumlarda üretimin artırılmasına yönelik çabalar hayat standartlarını daha iyi duruma getirme amacını taşısa da büyümenin ve gelişmenin çevreye yönelik önemli negatif dışsallıkları meydana gelmektedir. Özellikle başta petrol olmak üzere fosil yakıtların kullanımının hem iklim değişikliğine hem de çevresel kirlenmeye sebep olduğu görülmektedir. Ekonomideki mevcut gelişime paralel olarak üretimlerin pek çoğunun sürdürülebilir bir nitelikte olmadığı düşünülebilir. Endüstri sektörü yüksek kalitedeki ürünlerin üretimine devam ederken, sürdürülebilir üretim planlarına ve donanımlarına olan talepleri daha da artmaktadır. Bu aşamada Endüstri 4.0, sürdürülebilir üretim yapısı oluşturmak için mevcut bir strateji olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan Endüstri 4.0 kurumlarının üretime yönelik, ekonomik, çevresel ve sosyal etkileri de tartışma konusudur ve bu konularda araştırmalar devam etmektedir. Yapılmış olan bazı çalışmalarda, akıllı üretim sistemleri için gerekli olan kütleli veri setlerine ve bunun için de geniş ağ bantlarına ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla veri merkezleri yüksek oranda enerjiye gereksinim duymaktadır. Gerek duyulan enerji üretimi aşırı kaynak tüketimine yol açacağı için bu durumun çevreyi olumsuz etkileyeceği sonucuna ulaşılmaktadır. Bir diğer mesele inovatif sistem ve teçhizatların üretilmesinin çevreye fazladan bir yük getireceği belirtilmektedir (Waibel vd., 2017).

Bu açıdan bakıldığında literatürdeki birçok çalışmada, teknolojinin iki taraflı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Teknoloji bir taraftan çevresel sorunların çözümü için çare olarak görülürken diğer taraftan çevresel sorunların nedeni olabildiği görülmektedir. Ancak, ekonomik sürdürülebilirlik için çevresel sürdürülebilirlik, çevresel sürdürülebilirlik için teknolojik yenilikler ve bu yeniliklerin üretilebildiği ve uygulanabildiği ekonomik büyüklüklerinin uygunluğu önem taşımaktadır. Bu sebeple, teknoloji çevresel sürdürülebilirlik adına kritik faktör olarak kabul edilebilir.

EKONOMETRİK UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde, endüstri 4.0 teknolojilerinin, iklim değişikliğini hafifletici enerjileri içeren üretim biçimleri ve yeşil büyüme göstergelerinin ekonomik büyüme üzerine etkilerinin incelenmesi amacıyla, seçili OECD ülkeleri (Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya ve İsveç) üzerine bir ekonometrik analiz yapılmıştır. Analizde kullanılan değişkenlere ait bilgiler tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Kullanılan Değişkenlere Ait Bilgiler

Değişken	Tanımı	Kaynak
GPC	Kişi başı GSYH	OECD veri bankası
LGPC	GPC değişkeninin doğal logaritması	Yazarlar tarafından hesaplanmıştır
RAE	Çevresel teknolojilerde göreceli avantaj	OECD veri bankası
ERDRD	Çevreyle ilgili devlet Ar-Ge bütçesi (toplam devlet Ar-Ge bütçesinin yüzdesi)	OECD veri bankası
DERTPC	Çevresel teknolojilerin gelişimi, kişi başına icat sayısı	OECD veri bankası
LDERTPC	DERTPC değişkeninin doğal logaritması	Yazarlar tarafından hesaplanmıştır
RES	Yenilenebilir enerji arzı (toplam enerji arzının yüzdesi)	OECD veri bankası
EODA	Çevresel Resmi Kalkınma Yardımı (toplam tahsis edilebilir Resmi Kalkınma Yardımlarının yüzdesi)	OECD veri bankası
Analize konu olan seçili OECD ülkeleri		
Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya ve İsveç		
Analiz dönemi		
2000-2021		

Birim Kök Testleri

Ekonometrik analizlerde kullanılan testler değişkenlerin durağanlık derecelerine karşı duyarlı olduğundan, analizde uygun model kullanabilmek için değişkenlerin durağanlığının incelenmesi gerekmektedir. Değişkenlerin durağanlıkları ise birim kök testleri yardımıyla incelenmektedir. Panel veri analizinde kullanılan birim kök testleri, serilerin yatay kesit bağımlılığı içerip içermemesine göre birinci ve ikinci nesil olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu nedenle, hangi birim kök testinin kullanılacağına yatay kesit bağımlılığının incelenmesi sonrasında karar verilmelidir. Analizde kullanılan veri setinde zaman boyutu (T=22) kesit boyutundan (N=17) büyük olduğundan, yatay kesit bağımlılığının incelenmesinde Breusch-Pagan LM testi kullanılmıştır ve test sonuçları tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Yatay Kesit Bağımlılığı

Değişken	Test	İstatistik	s.d.	Olasılık
LGPCR	Breusch-Pagan LM	1886.700*	136	0.0000
RAE	Breusch-Pagan LM	121.9264	136	0.8006
ERDRD	Breusch-Pagan LM	391.6179*	136	0.0000
LDERTPC	Breusch-Pagan LM	186.4234*	136	0.0027
RES	Breusch-Pagan LM	1930.963*	136	0.0000
EODA	Breusch-Pagan LM	700.0479*	136	0.0000

Not: *, %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Breusch-Pagan LM testi sonuçlarına göre RAE değişkeni yatay kesit bağımlılığı içermezken diğer değişkenler yatay kesit bağımlılığı içermektedir. Bu nedenle, RAE değişkeni için birinci nesil diğer değişkenler için ikinci nesil birim kök testi uygulanmalıdır. Uygulanan birim kök testlerinin sonuçları tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Birim Kök Test Sonuçları

Pesaran Panel Birim Kök Testi (CIPS)				
Değişken	Trendsiz		Trendli	
	Zt-bar	Olasılık	Zt-bar	Olasılık
LGPCR	2.760	0.997	4.082	1.000
DLGPCR	-5.711*	0.000	-4.37*0	0.000
ERDRD	1.818	0.966	-0.173	0.431
DERDRD	-1.796**	0.036	-3.264*	0.001
LDERTPC	1.364	0.914	0.964	0.833
DLERTPC	-9.806*	0.000	-7.695*	0.000
RES	1.284	0.900	2.275	0.989
DRES	-5.096*	0.000	-6.032*	0.000
EODA	-0.954	0.170	-0.207	0.418
DEODA	-5.772*	0.000	-4.159*	0.000
Maddala ve Wu (1999) Panel Birim Kök Testi (MW)				
RAE	44.922	0.100	33.962	0.470
DRAE	63.655*	0.002	83.646*	0.000

Not: * ve **, sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Uygun birim kök testlerinin uygulanması sonucunda, değişkenlerin hepsinin birinci dereceden durağan olduğu görülmektedir.

Eş Bütünleşme Testleri

Yukarıda belirtildiği gibi ekonometrik analizlerde kullanılan testler değişkenlerin durağanlığı ile ilgili farklı varsayımlara sahiptir. Durağanlık incelemesi yapılarak hangi testin kullanılması gerektiği belirlenebilir. Uygulanan birim kök testleri sonucunda değişkenlerin hepsinin birinci dereceden bütünleşik yani I(1) olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle, değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı eş bütünleşme testleri yardımı ile incelenmelidir. Bu bilgiler doğrultusunda değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesinde Johansen Fisher panel eş bütünleşme testi ve Kao eş bütünleşme testinden faydalanılmıştır. Her iki eş bütünleşme testine ait sonuçlar tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Eş Bütünleşme Test Sonuçları

Değişkenler: LGPCR EODA ERDRD RAE RES LDERTPC				
Johansen Fisher Panel eş bütünleşme testi				
Varsayılan eş bütünleşme sayısı	Özdeğer	İz istatistiği	0.05 kritik değer	Olasılık
Hiç yok	591.2	0.0000	375.1	0.0000
En fazla 1	403.4	0.0000	263.7	0.0000
En fazla 2	256.1	0.0000	209.7	0.0000
En fazla 3	97.98	0.0000	74.33	0.0001
En fazla 4	55.45	0.0115	56.56	0.0089
En fazla 5	22.50	0.9344	22.50	0.9344
Kao kalıtsal eş bütünleşme testi				
	t- istatistiği		Olasılık	
ADF	-2.003676*		0.0226	

Not: *, %5 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Johansen Fisher panel eş bütünleşme testinde değişkenler arasında en fazla dört tane eş bütünleşmeye kadar olan varsayımları %5 düzeyinde reddedilirken, en fazla beş tane eş bütünleşme olduğu varsayımını reddedilememiştir. Bu ise Johansen Fisher panel eş bütünleşme testine göre değişkenler arasında eş bütünleşme olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Kao eş bütünleşme testi sıfır hipotezi (yani, değişkenler arasında eş bütünleşme olmadığı) %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Dolayısıyla, her iki eş bütünleşme testi sonucunda değişkenler arasında uzun dönem ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Bağımsız değişkenlerin uzun dönemde bağımlı değişkeni nasıl etkilediğini ve etki katsayılarını belirlemek için FMOLS testi uygulanmıştır. FMOLS sonuçları tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: FMOLS Sonuçları

Bağımlı değişken: LGPCR		
Değişken	Katsayı	Olasılık
EODA	0.000952*	0.000299
ERDRD	0.013529*	0.006968
RAE	-0.029279**	0.012248
RES	0.008029*	0.001181
LDERTPC	-0.000182*	0.003001
R-kare		0.948714
Düzeltilmiş R-kare		0.945317

Not: * ve **, sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 5’te verilen FMOLS sonuçlarında görüldüğü gibi, bağımsız değişkenlerin hepsinin katsayıları anlamlı çıkmıştır. Bu katsayılara göre, yenilenebilir enerji arzı yüzdesi, çevresel Ar-Ge bütçesi, çevresel resmi kalkınma yardımları ve çevre ile alakalı kişi başı icat sayısında görülecek artışlar kişi başı milli gelirin artmasını sağlarken, çevresel teknolojilerdeki göreceli avantajda görülecek artışlar kişi başı millî gelire olumsuz etki edecektir.

SONUÇ

Çalışmada Endüstri 4.0 teknolojilerinin üretim, dağıtım, kullanım ve geri dönüşüm aşamalarında ekolojik dengeye duyarlı ve uygun “yeşil ekonomi” kapsamında yeşil teknoloji göstergeleri olan toplam enerji arzı içerisinde yenilenebilir enerji arzının ekonomik büyümeyi olumlu etkilemesi, ekonomilerin sürdürülebilirliği için gelecek adına umut vaat edicidir. Çünkü üretimin devamı için enerji en temel girdi olması sebebiyle, toplam enerji arzı içinde, yenilenebilir ve temiz enerji kaynaklarının arzı arttıkça doğaya zarar vermeyen üretimde artacaktır. Böylece çevre, ekonomi ve üretimin birbirine olan bağımlı döngüsü sağlıklı devam edecektir.

Ülkeler, çevreye yönelik teknolojilerin geliştirilebilmesi için bütçelerinden Ar-Ge payı ve çevresel birtakım yardımlar ayırmaktadırlar. Yenilenebilir enerji kullanımının artması ve Endüstri 4.0 teknolojileri ile enerji kullanımının azalması ve aynı zamanda teknoloji sayesinde çevreye zarar vermeyen hammadde kullanımının sürmesi ekonomik sürdürülebilirlik ve ekolojik denge açısından oldukça önemlidir. Çalışmada çevresel bütçe Ar-Ge payı ve çevresel resmi yardımların payı arttıkça kişi başına düşen milli gelirin de artarak ekonomik büyümenin devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu sonuç, çevresel endüstri 4.0 teknolojilerinin geliştirilmeye devam edilmesinin ekonomik sürdürülebilirlik için gereklilik olduğunu desteklemektedir.

KAYNAKÇA

Alcácer, V., & Cruz-Machado, V. (2019). Scanning the Industry 4.0: A Literature Review on Technologies for Manufacturing Systems. *Engineering Science and Technology, an International Journal*, 22(3), 899-919. doi.org/10.1016/j.jestch.2019.01.006.

Braccini, A., & Margherita, E. (2019). Exploring organizational sustainability of industry 4.0 under the triple bottom line: The case of a manufacturing company. *Sustainability*, 11(1), 36. doi.org/10.3390/su11010036.

Brettel, M., Friederichsen, N., Keller, M., & Rosenberg, M. (2014). How virtualization, decentralization and network building change the manufacturing landscape: An Industry 4.0 Perspective. *International journal of mechanical, industrial science and engineering*, 8(1), 37-44.

Brito, M.F., Ramos, A.L., Carneiro, P., & Gonçalves, M.A. (2019). Ergonomic Analysis in Lean Manufacturing and Industry 4.0—A Systematic Review. Alves A., Kahlen FJ., Flumerfelt S., Siriban-Manalang A. (eds.). In *Lean Engineering for Global Development* (pp. 95-127). Switzerland: Springer, Cham. doi.org/10.1007/978-3-030-13515-7_4.

Carvalho, N., Chaim, O., Cazarini, E., & Gerolamo, M. (2018). Manufacturing in the fourth industrial revolution: A positive prospect in sustainable manufacturing. *Procedia Manufacturing*, 21, 671-678.

Cengiz, Ö. (2018). Endüstri 4.0: Üretim Anlayışında Yaşanan Gelişmeler. (Ed. Özyakışır, D. ; Aybas, M.) *Endüstri 4.0 Üzerine Yazılar*. Savaş Kitabevi. Ankara.

Chen, J., Yin, X. & Mei, L. (2018). Holistic innovation: An emerging innovation paradigm. *International Journal of Innovation Studies*, 2, 1-13. Doi: https://doi.org/10.1016/j.ijis.2018.02.001

Choi, S., & Ng, A. (2011). Environmental and economic dimensions of sustainability and price effects on consumer responses. *Journal of business ethics*, 104(2), 269-282. doi.org/10.1007/s10551-011-0908-8.

- De Ron, A. J. (1998). Sustainable production: the ultimate result of a continuous improvement. *International Journal of Production Economics*, 56, 99-110.
- Dogan, E. & Seker, F. (2016). Determinants of CO2 emissions in the European Union: The role of renewable and non-renewable energy. *Renewable Energy*, 94, 429-439. Doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.renene.2016.03.078>
- Edwards-Schachter, M. (2018). The nature and variety of innovation. *International Journal of Innovation Studies*, 2, 65-79. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.ijis.2018.08.004>
- Ehrenfeld, J.R. (2005). The roots of sustainability. *MIT Sloan Management Review*, 46(2), 23
- Fallera, C., & Feldmüllera, D. (2015). Industry 4.0 learning factory for regional SMEs. *The 5th Conference on Learning Factories - Procedia CIRP*, 32, 88–91.
- Fernández, Y. F., López, M. A. F. & Blanco, B. O. (2018). Innovation for sustainability: The impact of R&D spending on CO2 emissions. *Journal of Cleaner Production*, 172, 3459-3467. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.11.001>
- Firat, O. Z. ve Firat, S. Ü. (2017a). Endüstri 4.0 yolculuğunda trendler ve robotlar. *Istanbul University Journal of the School of Business*, 46-2, Endüstri Mühendisliği 31(0), 44-58, 2020
- Ferreira, M. P., Reis, N. R., Pinto, C. F. (2017) 'Schumpeter's Influence on Entrepreneurship and Management', *Research Revista de Empreendedorismo e Gestão de Pequenas Empresas*, V.6,N.1, 4-39.
- Garetti, M., & Taisch, M. (2012). Sustainable manufacturing: trends and research challenges. *Production Planning & Control*, 23(2-3), 83-104. doi.org/ 10.1080/09537287.2011.591619.
- Goodland, R. (1995). The concept of environmental sustainability. *Annual review of ecology and systematics*, 26(1), 1-24.
- Herrmann, C., Schmidt, C., Kurle, D., Blume, S., & Thiede, S. (2014). Sustainability in manufacturing and factories of the future. *International Journal of precision engineering and manufacturing-green technology*, 1(4), 283-292. doi.org/10.1007/s40684-014-0034-z
- Jawahir, I.S., & Bradley, R. (2016). Technological elements of circular economy and the principles of 6R-based closed-loop material flow in sustainable manufacturing. *Procedia CIRP*, 40, 103-108. doi.org/10.1016/j.procir.2016.01.067
- Jawahir, I.S., Dillon, O.W., Rouch, K.E., Joshi, K.J., Venkatachalam, A., & Jaafar, I.H. (2006, September). Total life-cycle considerations in product design for sustainability: A framework for comprehensive evaluation. In *Proceedings of the 10th International Research/Expert Conference*, (pp. 1-10). Barcelona, Spain.
- Jovane, F., Koren, Y., & Boer, C.R. (2003). Present and future of flexible automation: towards new paradigms. *CIRP Annals*, 52(2), 543-560.
- Kagermann, H., Helbig, J., Hellinger, A., & Wahlster, W. (2013a). Recommendations for implementing the strategic initiative INDUSTRIE 4.0: Securing the future of German manufacturing industry; final report of the Industrie 4.0 Working Group. Berlin: Forschungsunion im Stifterverband für die Deutsche Wirtschafte.V
- Kang, H. S., Lee, J. Y., Choi, S., Kim, H., Park, J. H., Son, J. Y., Kim, B., H., & Do Noh, S. (2016). Smart manufacturing: Past research, present findings, and future directions. *International Journal of Precision Engineering and Manufacturing-Green Technology*, 3(1), 111-128. doi.org/10.1007/s40684-016-0015-5.
- Krajnc, D., & Glavič, P. (2003). Indicators of sustainable production. *Clean technologies and environmental policy*, 5(3-4), 279-288. doi.org/10.1007/s10098-003-0221-z
- Lasi, H., Fettke, P., Kemper, H.G., Feld, T., & Hoffmann, M. (2014). Industry 4.0. *Business & information systems engineering*, 6(4), 239-242. doi.org/10.1007/s12599-014-0334-4.
- Lu, Y. (2017). Industry 4.0: A survey on technologies, applications and open research issues. *Journal of Industrial Information Integration*, 6, 1–10.
- MacDougall, W. (2014). *Industrie 4.0: Smart manufacturing for the future*. Germany Trade & Invest.
- Maddala, G. S., & Wu, S. (1999). A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 61(S1), 631-652.

- McMichael, A.J., Butler, C.D., & Folke, C. (2003). New visions for addressing sustainability. *Science*, 302(5652), 1919-1920
- Millar, H.H., & Russell, S.N. (2011). The adoption of sustainable manufacturing practices in the Caribbean. *Business Strategy and the Environment*, 20(8), 512-526. doi.org/10.1002/bse.707
- Morrar, R., Arman, H., & Mousa, S. (2017). The Fourth Industrial Revolution (Industry 4.0) A Social Innovation Perspective. *Technology Innovation Management Review*, 7(11), 12-20.
- Maduegbuna, A. N. (2014) 'Creative Destruction: The Essence of Entrepreneurial Studies', *IOSR Journal of Economics and Finance*, Volume 5, Issue 3.61-65.
- Nakıboğlu, G. (2014). Üretimde Çevreye Duyarlı Yaklaşım. (Ed: Günaydın, İ.; Özsoy, T.) *Disiplinler Arası Bakış Açısı İle Çevre*, 2, 202. İstanbul: Hiperlink Yayınevi.
- OECD (2005). *Oslo Manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data* (3rd ed.). Paris, France: OECD Publishing.
- Rüßmann, M., Lorenz, M., Gerbert, P., Waldner, M., Justus, J., Engel, P., & Harnisch, M. (2015). Industry 4.0: The future of productivity and growth in manufacturing industries. *Boston Consulting Group*, 9(1), 54-89.
- Tıraş, H. (2012). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre: Teorik bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 57-73.
- Sarkis, J., & Rasheed, A. (1995). Greening the manufacturing function. *Business Horizons*, 38(5), 17-27
- Schwab, K. (2017). *The Fourth Industrial Revolution*. Crown Business, NY.
- Sheth, J.N., Sethia, N.K., & Srinivas, S. (2011). Mindful consumption: a customer-centric approach to sustainability. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 39(1), 21-39
- Silvestre, B. S. & Tircă, D. M. (2019). Innovations for sustainable development: Moving toward a sustainable future. *Journal of Cleaner Production*, 208, 325-332. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.09.244>
- Sung, T.K. (2017). Industry 4.0: A Korea perspective. *Technological Forecasting and Social Change*, 132, 40-45. doi.org/10.1016/j.techfore.2017.11.005
- UN (1987). *Gathering a Body of Global Agreements, Development and International Co-operation: Environment Report of the World Commission on Environment and Development, Note by the Secretary-General, Our Common Future*, Distr: General 4 August 1987, A/42/427, <http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm> Erişim Tarihi: 01.03.2018.
- Waibel, M. W., Steenkamp, L. P., Moloko, N. & Oosthuizen, G. A. (2017). Investigating the effects of Smart Production Systems on sustainability elements. *Procedia Manufacturing*, 8, 731-737. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2017.02.094>
- White, M.A. (2013). Sustainability: I know it when I see it. *Ecological Economics*, 86, 213-217
- Yılmaz, A. (2019). *Yapay Zeka, Kodlab Yayın Dağıtım ve Hizmetleri*, İstanbul.